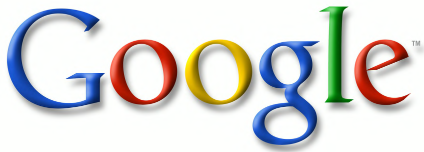

Google

Anal.

OPUSCULA PHILOLOGICA

MINDRE AFHANDLINGER

UDGIVNE AF

Copenhagen, Denmark —

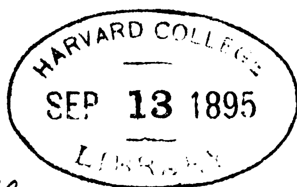
DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND

KJØBENHAVN

FORLAGT AF RUDOLPH KLEIN

I. COHENS BOGTRYKKERI

1887.

HARVARD COLLEGE
SEP 13 1895
LIBRARY

INDHOLD

En gammel latinsk Oversættelse af Archimedes.

Af
J. L. Heiberg.

I Aaret 1543 udgav den berømte italienske Mathematiker Niccolo Tartaglia en latinsk Oversættelse af en Del af Archimedes' Skrifter (de planorum aequilibriis I—II, de quadratura parabolae, de dimensione circuli, de aquae insidentibus I; lib. II af det sidste Værk udkom 1565 efter Tartaglias Papirer); han taler i Fortalen om „quidam libri manu graeca scripti", som han kalder „fracti et qui uix legi poterant" og „ved et Tilfælde" (sorte quadam) har faaet fat paa og lagt til Grund for sin Udgave; fol. 16ᵛ hedder det endog: in *alio* exemplari Graeco sic habebatur. Der maatte heraf drages den Slutning, hvad Tartaglia aabenbart har ønsket at man skulde, at *han selv* havde oversat de af ham udgivne Skrifter efter et *gammelt græsk Haandskrift*, og at han desuden havde benyttet *et græsk Haandskrift til*. Der viste sig imidlertid snart forskjellige mistænkelige Omstændigheder, som Skridt for Skridt nedbrød Troen paa Tartaglias Paalidelighed. Det oplystes (Archimedis opp. ed. Heiberg III S. XXXIV), at den af Tartaglia udgivne Oversættelse af de dimensione circuli og quadratura parabolae kun var et temmelig nøjagtigt Optryk af den Oversættelse, som Lucas Gauricus havde udgivet allerede 1503 (i Venedig). Oversættelsen af Bøgerne de aquae insidentibus, som havde særlig Interesse, fordi vi nu ikke besidde

noget græsk Haandskrift af dette fremragende Værk, blev paavist at være ældre end Renaissancen, og det blev gjort sandsynligt, at Tartaglia lige saa lidt, som vi, havde noget græsk Haandskrift deraf, idet tillige det andet tilsyneladende Spor af disse Bøgers Existens paa Græsk i Renaissancen blev henvist til Mystificationernes Omraade (Heiberg: Et Falsum vedrørende Archimedes i Oversigt over Videnskabernes Selskabs Forh. 1884 S. 25 ff.). Nu er endelig den hele Sammenhæng kommen for Dagen ved en Opdagelse, som Val. Rose har meddelt i Deutsche Litteraturzeitung 1884 S. 210—213. Rose har nemlig i cod. Vatic. Ottobon. 1850 fundet Originalen til baade Gauricus' og Tartaglias Udgave. Dette Haandskrift indeholder nemlig en latinsk Oversættelse af de fleste af Archimedes' Skrifter (ogsaa de aquae insidentibus) dateret 1269, og den er det, Gauricus og Tartaglia har optrykt Stykker af (Haandskriftet har foran Notitsen: 1508 Venetiis Andreae Coneri, saa det har været dem begge let tilgængeligt). Det er altsaa nu klart, at Tartaglia aldeles ingen græske Haandskrifter har benyttet, og at alt, hvad han siger derom, er pure Opspind.

Det af Rose fundne Haandskrift, som nu synes at være et Unicum (kun Oversættelsen af de helicibus findes ogsaa i cod. Vatic. Reg. 1253; i Köln var der tidligere et andet Exemplar, som nu er forsvundet), har overordenlig Betydning, dels som en med vore græske Haandskrifter sideordnet Kilde til Archimedes' Text, dels og fornemlig som et nyt Vidnesbyrd om den Bestræbelse for at overføre græsk Videnskab til Occidenten, som ogsaa ellers har efterladt sig Spor fra samme Tid. Der er neppe Tvivl om, at Rose med Rette har tillagt Wilhelm fra Moerbek ogsaa den foreliggende Oversættelse (smlgn. Rose Anecdota II S. 292).

Efter at have forespurgt hos Hr. Val. Rose, om han selv agtede at bearbejde det af ham opdagede Haandskrift, og faaet et benægtende Svar, har jeg gjennem Dr. A. Mau i Rom skaffet mig en Afskrift af enkelte vigtigere Partier deraf for at kunne bedømme Haandskriftets Betydning. Det viser sig da, at Tartaglias Udgave i alt væsenligt gjengiver Haandskriftet ret nøjagtigt, hvilket ikke giver store For-

ventninger om, at denne nye Kilde vil bidrage væsenligt til Forbedring af Archimedes' Text, da Tartaglias Udgave har vist sig at have omtrent de samme Forvanskninger, som vore græske Haandskrifter (Archimedis opp. III S. XXXIII ff.); selvfølgeligt maa den dog nu betragtes med andre Øjne, da dens høje Ælde er bevist. En særlig Interesse har det ogsaa, at man nu har faaet haandskriftlig Hjemmel for Skriftet de insidentibus aquae, hvis Text hidtil allene hvilede paa Tartaglias Udgave. At ogsaa disse Bøger virkelig ere oversatte efter et græsk Haandskrift, som allerede Sproget lader formode (Mélanges Graux S. 689 ff.). fremgaar nu med Sikkerhed deraf, at Oversætteren ved tvivlsomme og uforstaaelige Steder af og til i Randen har anført Haandskriftets Læsemaade paa Græsk, f. Ex. til II S. 420, 23 *τοῦ* $\bar{\varphi}$ $\overline{\tau\omega}$ ρ̄ osv. Det er altsaa sikkert, at den middelalderlige Oversætter besad et græsk Haandskrift, som hørte til en ganske anden Klasse end vore, der mangle Bøgerne de insidentibus aquae. Af forskjellige Randbemærkninger fremgaar det desuden, at han i det mindste i nogle Skrifter har havt 2 (græske) Kilder; saaledes gjenfinde vi ved de plan. aequil. II, 9 den Bemærkning, som Tartaglia har været dristig nok til at trykke med (s. ovenfor): in alio exemplari greco sic habebatur ab illo loco quoniam enim proportio; ligeledes i de plan. aeq. I, 5 (Tartaglia) til Ordene: si enim non aequaliter repant *ab* positum super *x* (*z* cod. Ottobon.) *g* autem positum super *d*, følgende Randnotits med man. 1: in a[0] (ɔ: alio) si enim non equaliter repent *ab* positum super *z* ipsi *g* posito super *d*; sammesteds ved Ordene: quoniam igitur commensurabiles sunt *ag* osv., ligeledes med man. 1: hic discordant exemplaria; endelig ved Slutningen af I, 5 (maius quam ut aequaliter repat ipsi *a*): in alio, maius est pot̄ equaliter repere ipsi *a*.

Den Række Spørgsmaal, der herved opstaa, om de to Kilders indbyrdes Forhold og deres Sammenhæng med vore græske Haandskrifter (Archimedis opp. III S. 4, 18, hvor der i vor Hovedkilde manglede et Blad — III S. XXII — har ogsaa Oversættelsen denne Randbemærkning: hic de exemplari greco perditum erat unum folium), hvor de ere

komne fra, og hvilken deres senere Skæbne har været, vil jeg her lade ligge, da jeg endnu ikke har nogen fuldstændig Afskrift af cod. Ottobon.: derimod vil jeg fremdrage et enkelt Stykke af den Del af Haandskriftet, som Tartaglia ikke har udgivet, og som altsaa er ganske ubekjendt.

Archimedes' Fortale til første Bog de sphaera et cylindro er i vore græske Haandskrifter overleveret i en yderst defect Tilstand; Grunden er den, at den første Side i det nu tabte Stamhaandskrift var afslidt og delvis ulæselig (Archimedis opp. III S. IX ff.); i nogle af vore Afskrifter er dette Stykke helt udeladt (cod. Paris. 2361, cod. Venet. Marcian. 305); i cod. Paris. 2360 har Afskriveren gjort sig den Ulejlighed at copiere saa meget, som han kunde læse, ligeledes i cod. Florent. Laur. 28, 4, hvor denne Del aabenbart er senere tilføjet, rimeligvis dog af Afskriveren selv.[1]. Paa dette usikre Grundlag har jeg i min Udgave forsøgt en Restitution. Nu har vi i cod. Ottobon. en authentisk Kilde; thi her er ikke Spor af Lacuner i den omtalte Fortale; og Restitutionen kan nu blive gjennemgaaende sikker.

Jeg meddeler her i 5 Columner

1) Brudstykkerne i cod. Laur. 28, 4 og

2) i cod. Paris. 2360.

3) Den latinske Oversættelse fra c. 1460 af Jacobus Cremonensis.

4) Oversættelsen i cod. Ottobon. 1850 fol. 53[v] (efter Maus Copi).

5) Den restituerede græske Text.

[1]) Jeg har før med Bandini og andre antaget, at vedkommende Stykke var skrevet med en anden Haand; men efter en fornyet Undersøgelse er jeg mere tilbøjelig til med Anziani (s. Archimedis opp. III S. XII not.) at anse det for samme Haand, skrevet med andet Blæk og senere end Resten. Afskriveren har ladet Plads aaben og opsat det ubehagelige Arbejde at dechiffrere den halvt udviskede Original til sidst.

Cod. Laur. 28, 4.	Cod. Paris. 2360.	Jacobus Cremonensis.	Cod. Ottobon. 1850.	
Ἀρχιμήδης Δωσιθέῳ χαίρειν πρότερον μὲν ἀπέσταλκά σοι τά δυσ ποτε θεωρημένα γράψαντες μετὰ ἀποδείξεων ὅτι πᾶν τμῆμα τὸ περιεχόμενον ὑπὸ ὀρθογωνίου κώνου τομῆς ἐπι τριτον ἐστι ταύτην τὴν βάσιν ἔχοντος τῷ τμήματι καὶ ὕψος ἴσον μετὰ δὲ ταῦτα ἀποπεσοντῶν θεωρημάτων αντιλεγον πεπραγματευον δὴ μετὰ τὰς ἀποδείξεις αὐτά ἐστιν δέ τι τάδε πρῶτον μὲν ὅτι τῆς σφαίρας ἡ ἐπιφάνεια τετραπλασία ἐστὶ τοῦ μεγίστου κύκλου ἔπειτα δὲ ὅτι	Ἀρχιμήδης Δοσιθέῳ εὐπράττειν πρότερον μὲν ἀπεσταλκα … ὅτι πᾶν τμῆμα τὸ περιεχόμενον ὑπό τε εὐθείας καὶ ὀρθογωνίου κώνου τομῆς ἐπὶ τρίτον ἐστὶ τριγώνου τοῦ ἔχοντος βάσιν τὴν αὐτὴν τῷ τμήματι καί ὕψος ἴσον πεσοντων θεωρημάτων πεπραγμα τας ἀποδείξεις … σφαίρας ἡ ἐπιφάνεια τετραπλασία ἐστὶ τοῦ μεγίστου κύκλου τῶν ἐν αὐτῇ εἶτα δὲ	Archimedes Dositheo salutem Prius quidem ad te misi quae a nobis inspecta essent conscribentes eorum demonstrationes quod omnis portio contenta a recta et a coni rectanguli sectione sesquitertia sit triangulo habenti basim cum portione eandem et altitudinem eidem aequalem . nunc autem quorundam occurrentium theorematum quae effectu probata videntur demonstrationes conscripsimus. ipsa vero huius modi sunt. primum quidem quod omnis superficies spherae quadrupla est circulo in ea	Archimedes dositheo gaudere Prius quidem misi tibi ex hiis quae a nobis speculata sunt scribens cum demonstratione, quod omnis portio contenta a recta et a sectione rectanguli coni est epitrita trigoni habentis basem eandem cum portione et altitudinem aequalem. Posterius autem occurrentibus nobis theorematibus verbo dignis negotiati sumus circa demonstrationes ipsorum. sunt autem haec. primum quidem quod omnis spere superficies quadrupla est maximi circuli eorum qui in	Ἀρχιμήδης Δοσιθέῳ χαίρειν. Πρότερον μὲν ἀπέσταλκά σοι τὰ ὑφ' ἡμῶν τεθεωρημένα γράψαντες μετὰ ἀποδείξεως, ὅτι πᾶν τμῆμα περιεχόμενον ὑπό τε εὐθείας καὶ ὀρθογωνίου κώνου τομῆς ἐπίτριτόν ἐστι τριγώνου τοῦ ἔχοντος βάσιν τὴν αὐτὴν τῷ τμήματι καὶ ὕψος ἴσον. μετὰ δὲ ταῦτα ἡμῖν ἐπιπεσόντων θεωρημάτων ἀξίων λόγου πεπραγματεύμεθα περὶ τὰς ἀποδείξεις αὐτῶν. ἔστι δὲ τάδε· πρῶτον μέν, ὅτι πάσης σφαίρας ἡ ἐπιφάνεια τετραπλασία ἐστὶ τοῦ μεγίστου κύκλου τῶν ἐν αὐτῇ[1]).

[1]) Her har altsaa Paris. 2360 det rette, medens Laur. viser sig mindre paalidelig; denne kan altsaa ikke svække Ottobon.'s Autoritet.

παντὸς τμήματος σφαίρας τῇ ἐπιφανείᾳ ἴσος ἐστὶ κώνῳ οὗ ἡ ἐκ τοῦ κέντρου ἴση ἐστὶ τῇ εὐθείᾳ τῇ ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ τμήματος ἀγομένῃ ἐπὶ τὴν περιφέρειαν τοῦ κύκλου ὅς ἐστι βάσης τοῦ τμήματος πρὸς δὲ τούτοις ὅτι πάσης σφαίρας κύλινδρος τὴν βάσιν ἔχοντος ἴσην τῷ μεγίστῳ κύκλῳ τῶν ἐν τῇ σφαίρᾳ ὕψος δὲ ἴσσον διαμέτρῳ τῆς σφαίρας τότε ἡμιόλιόν ἐστιν τῆς σφαίρας καὶ ἡ ἐπιφάνεια αὐτοῦ τῆς ἐπιφανείας τῆς σφαίρας ταῦτα δὲ τὰ συμπτώματα αὐτῇ φύσει προυπῆρχεν περὶ τὰ εἰρημένα σχήματα ηγνοειστο δέ

πρὸ ἡμῶν περὶ γεωμετρίαν ἀνε

ἐνοηκότος ὅτι τούτων τᾶν σχημάτων ἐστίν

ὀκνήσαιμι ἀντιπαραβαλεῖν αὐτά

τό τεθεωρημένα καὶ πρὸς τὰ δόξαντα πολλα

ὅτι παντὸς τμήματος σφαίρας τῇ ἐπιφανείᾳ ἴσος ἐστὶ κύκλος οὗ ἡ ἐκ τοῦ κέντρου ἴση ἐστὶ τῇ εὐθείᾳ τῇ ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ τμήματος ἀγομένῃ ἐπὶ τὴν περιφέρειαν τοῦ κύκλου ὅς ἐστι βάσις τοῦ τμήματος πρὸς δὲ τούτοις ὅτι πάσης σφαίρας ὁ κύλινδρος ὁ βάσιν μὲν ἔχων τὴν αὐτὴν τῷ μεγίστῳ κύκλῳ τῶν ἐν τῇ σφαίρᾳ ὕψος δὲ ἴσον τῇ διαμέτρῳ τῆς σφαίρας αὐτός τε ἡμιόλιός ἐστι τῆς σφαίρας καὶ ἡ ἐπιφάνεια αὐτοῦ τῆς ἐπιφανείας τῆς σφαίρας ταῦτα

τῇ φύσει προυπῆρχεν περὶ τὰ εἰρημένα σχήματα

γνοει πρὸ ἡμῶν περὶ γεωμετρίαν ἀνε

νενοηκότος ὅτι τούτων τῶν σχηματῶν

ἀντιπαραβαλεῖ

αὐτά

τε θεωρημένα καὶ πρὸς τα

---

maximo. deinde quod superficiei cuiuscumque portionis sphaerae circulus ille aequalis est, cuius quae ex centro aequalis sit rectae ductae a vertice portionis ad circuli, qui basis est portionis, circumferentiam

Ad haec quod cuiusque sphaerae cylindrus, qui basem habeat circulum in sphaera maximum et altitudinem aequalem sphaerae diametro, sesquialter habetur, et superficies eius cum basibus superficiei sphaerae est itidem sesquialtera. haec autem accidentia natura ipsa inerant prius circa dictas figuras, uerum non fuerant a superioribus cognita qui ante nos

---

ipsa. deinde autem quod superficiei omnis portionis spere aequalis est circulus cuius quae ex centro est aequalis rectae ei, quae a vertice portionis ducitur ad periferiam circuli qui est basis portionis.

Ad haec autem quod omnis spere cylindrus habens basem quidem aequalem maximo circulo eorum qui in spera, altitudinem autem aequalem diametro spere, et ipse est emiolius spere et superficies ipsius superficiei spere. haec autem accidentia natura praeexistebant circa dictas figuras ignorabantur autem ab hiis qui ante nos circa geometriam studuerunt nullo ipsorum intelligente quod harum figurarum esset commensuratio. propter quod itaque non sum veritus comparare ipsa ad spe-

---

ἔπειτα δέ, ὅτι παντὸς τμήματος σφαίρας τῇ ἐπιφανείᾳ ἴσος ἐστὶ κύκλος, οὗ ἡ ἐκ τοῦ κέντρου ἴση ἐστὶ τῇ ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ τμήματος ἀγομένῃ ἐπὶ τὴν περιφέρειαν τοῦ κύκλου, ὅς ἐστι βάσις τοῦ τμήματος. πρὸς δὲ τούτοις, ὅτι πάσης σφαίρας κύλινδρος βάσιν μὲν ἔχων ἴσην τῷ μεγίστῳ κύκλῳ τῶν ἐν τῇ σφαίρᾳ, ὕψος δὲ ἴσον τῇ διαμέτρῳ τῆς σφαίρας αὐτός τε ἡμιόλιός ἐστι τῆς σφαίρας καὶ ἡ ἐπιφάνεια αὐτοῦ τῆς ἐπιφανείας τῆς σφαίρας. ταῦτα δὲ τὰ συμπτώματα τῇ φύσει προυπῆρχεν περὶ τὰ εἰρημένα σχήματα, ἠγνοεῖτο δὲ ὑπὸ τῶν πρὸ ἡμῶν περὶ γεωμετρίαν ἀνεστραμμένων οὐδενὸς αὐτῶν κατανενοηκότος, ὅτι τούτων τῶν σχημάτων ἐστὶ συμμετρία. δι' ὃ δὴ[1]) οὐκ ἂν ὀκνήσαιμι ἀντιπαραβαλεῖν αὐτὰ πρὸς τὰ ὑπ' ἄλλων γεωμετρῶν τεθεωρημένα καὶ πρὸς τά

περὶ τὰ στερεὰ θεωρητέντων ὅτι πᾶσα πυραμὶς τρίτον ἐστὶ μέρος πρίσματος τοῦ βάσιν ἔχοντος την αὐτὴν τῇ πυραμίδει καὶ ὕψος ἴσον καὶ ὅτι πᾶς κῶνος τρίτον μέρος ἐστὶ τοῦ κυλίνδρου τοῦ βάσιν ἔχοντος τὴν αὐτήν τῷ κώνῳ καὶ ὕψος ἴσον καὶ γάρ που τῶν προυπαρχόντων φυσικῶς περὶ ταῦτα τὰ σχήματα πολλῶν πρὸ εὐδόξου γεγενημένων ἀξίων λόγω γεωμετρῶν συνέβαινεν ὑπὸ πάντων ἀγνοεῖσθαι μηδ᾽ ὑφ᾽ ἑνὸς κατανοηθῆναι ἐξέσται δὲ περὶ τούτων ἐπισκέψασθαι τοῖς δυνησομένοις ὤφειλε μὲν οὖν κόνωνος ἔτι ζῶντος ἐκδίδοσθαι ταῦτα τηνον γὰρ

δόξαντα πολ ξου περὶ τὰ στερεὰ θεωρεθέντων ὅτι πᾶσα πυραμὶς τρίτον μέρος ἐστὶ πρίσματος τοῦ βάσιν ἔχοντος τὴν αὐτὴν τῇ πυραμίδι καὶ ὕψος ἴσον καὶ ὅτι πᾶς κῶνος τρίτιν μέρος ἐστὶ τοῦ κυλίνδρου τοῦ βάσιν ἔχοντος τὴν αὐτὴν τῷ κώνῳ καὶ ὕψος ἴσον καὶ γὰρ τούτων προυπαρχόντων φυσικῶς περὶ ταῦτα τὰ σχήματα πολλῶν πρὸ[1]) εὐδόξου γεγενημένων ἀξίων λόγου γεωμετρῶν συνέβαινεν ὑπὸ πάντων

εισθαι μηδ᾽ ὑφ᾽ ἑνὸς κατανοηθῆναι ἐξέσται δὲ περὶ τούτων ἐπισκέψασθαι τοῖς δυνησομένοις ὤφειλε μὲν οὖν κόνωνος ἐτι ζῶντος ἐκδίδοσθαι ταῦτα τῆνον γὰρ

[1]) I mg.: ἐν τοῖς ἐσχάτοις χωρίοις τούτοις οὐδὲν λείπει.

Resten af S. 1 staar blank og Slutningen af Fortalen mangler i ed. Basil.

---

culata ab aliis geometris et ad ea quae visa sunt multum excedere speculatorum ab eudoxo circa solida, quod omnis pyramis est tertia pars prismatis habentis basem eandem pyramidi et altitudinem aequalem et quod omnis conus est tertia pars cylindri habentis basem eandem cono et altitudinem aequalem. etenim hiis praeexistentibus naturaliter circa has figuras cum multi insignes ante eudoxum extitissent, accidit ab omnibus ignorari nec ab aliquo deprehendi. licebit autem de hiis considerare potentibus. debebamus igitur konone adhuc vivente tradere

2. *et]* in rasura.
17. *insignes] in-* in rasura.
18. *extitissent]* post *x* del. *is.*
19. *nec] nz,* seq. rasura.

δόξαντα πολὺ ὑπερέχειν τῶν ὑπ᾽ Εὐδόξου περὶ τὰ στερεὰ θεωρηθέντων, ὅτι πᾶσα πυραμὶς τρίτον μέρος ἐστὶ πρίσματος τοῦ βάσιν ἔχοντος τὴν αὐτὴν τῇ πυραμίδι καὶ ὕψος ἴσον, καὶ ὅτι πᾶς κῶνος τρίτον μέρος ἐστὶ τοῦ κυλίνδρου τοῦ βάσιν ἔχοντος τὴν αὐτὴν τῷ κώνῳ καὶ ὕψος ἴσον. καὶ γὰ ρ τούτων προυπαρχόντων φυσικῶς περὶ ταῦτα τὰ σχήματα πολλῶν πρὸ Εὐδόξου γεγενημένων ἀξίων λόγου γεωμετρῶν[2]) συνέβαινεν ὑπὸ πάντων ἀγνοεῖσθαι μηδ᾽ ὑφ᾽ ἑνὸς κατανοηθῆναι. ἐξέσται δὲ περὶ τούτων ἐπισκέψασθαι τοῖς δυνησομένοις. ὤφειλε μὲν[3]) οὖν Κόνωνος ἔτι ζῶντος ἐκδίδοσθαι ταῦτα· τῆνον γὰρ

[1]) Cfr. Mélanges Graux S. 662 not.
[2]) Mangler kun ved en Fejl i Ottobon.
[3]) Oversætteren har læst ὠφείλομεν.

ὑπολαμβάνομέν που μάλιστα δύνασθαι κατανοῆσαι ταῦτα καὶ τὴν ἁρμόζουσαν ὑπὲρ αὐτῶν ἀπόφασιν ποιήσασθαι δοκιμάζοντες δὲ καλῶς[1]) ἔχειν μεταδιδόναι τοῖς οἰκείοις τῶν μαθημάτων ἀποστέλλομέν σοι τὰς ἀποδείξεις ἀναγράψαντες, ὑπὲρ ὧν ἐξέσται τοῖς τε τὰ μαθήματα ἀναστρεφομένοις ἐπισκέψασθαι. ερρωμενω

[1]) καλῶς] hermed begynder S. 2 i cod. Laur. (og ed. Basil.).

ὑπολαμβάνομέν που μαλιστα δύνασθαι κατανοῆσαι ταῦτα καὶ τὴν ἁρμόζουσαν ὑπὲρ αὐτῶν ἀπόφανσιν ποιήσασθαι δοκιμάζοντες δὲ καλῶς ἔχειν μεταδιδόναι τοῖς οἰκείοις τῶν μαθημα

λλομεν σοι τὰς ἀποδείξεις ἀναγράψαντες ὑπὲρ ὧν ἐξέσται τοῖς περὶ τὰ μαθήματα ἀναστρεφομένοις ἐπισκέψασθαι ἐρρωμένως.

haec. quem[1]) enim putabamus alicubi maxime posse intelligere haec et congruam pro ipsis enunciationem facere. probantes autem bene habere tradere domesticis mathematum mittimus tibi demonstrationes scribentes de quibus licebit studentibus etiam mathemata considerare. vale.

[1]) Misforstaaelse af τῆνον.

ὑπολαμβάνομέν[1]) που μάλιστα[2]) δύνασθαι κατανοῆσαι ταῦτα καὶ τὴν ἁρμόζουσαν ὑπὲρ αὐτῶν ἀπόφασιν ποιήσασθαι. δοκιμάζοντες δὲ καλῶς ἔχειν μεταδιδόναι τοῖς οἰκείοις τῶν μαθημάτων ἀποστέλλομέν σοι τὰς ἀποδείξεις ἀναγράψαντες, ὑπὲρ ὧν ἐξέσται τοῖς περὶ[3]) τὰ μαθήματα ἀναστρεφομένοις ἐπισκέψασθαι. ἔρρωσο.

[1]) Oversætteren har læst ὑπελαμβ.
[2]) Læs μάλιστ' ἄν.
[3]) Synes at være en (rigtig) Coniectur i Parisin. Oversætteren har vistnok havt τε som Laur.

Studia in libellum incerti auctoris de bello Alexandrino.

Scripsit

Sophus Chr. Larsen.

C. I, 2. testudinibus ac musculis aptantur. Sic omnes codices; Nipperdeius ex coniectura temptantur; Lipsius in Poliorceticis I, 9 p. 51 (Antwerpiæ 1605) quatiuntur, captantur; similia alii. — Vielhaber[1]) cum Gronovio et Moro mire codicum scripturam defendit, credit enim ‚testudinibus ac musculis' dativum esse, et auctorem dicere voluisse, minus firmas oppidi partes, quas iam occupasset Cæsar, ita instrui, ut ibi machinæ esse possent, militesque inde firmiora hostium ædificia aggredi. Citat ad comprobandam sententiam suam Livium, qui IX, 31, 9 scribit: ut quisque liberaverat se onere aptaveratque armis. — Verum explicatio eius sine dubio falsa est; testudines et musculi (v. Marquardt et Mommsen Hdb. d. röm. Alterth. V, p. 511 & 513—14) sunt machinæ, quibus tecti milites munitionibus hostium appropinquant vel ad cuniculum agendum (musculus) vel ad murum suffodiendum (testudo)[2]). — Leviores fuisse has machinas iam inde apparet, quod milites eas secum apportare poterant (cf.

---

[1]) Zeitschr. f. d. österr. Gymn. 1869. T. 20 p. 549.

[2]) Hoc loco non ea significatur testudo, in qua vulgo suspensus erat aries (Veg. de re mil. IV, 14), sed alia minor tecto obliquo, quam non commemorat Vegetius; conf. Marquardt & Mommsen locis laud.

Marq. & Momms. l. l. p. 513 n. 5 et Cæs. B. civ. III, 80, 4). Huius igitur generis machinas Cæsar non in ædificiis minus firmis, ut inde munitiones hostium aggrederetur, collocavit — sic enim plane inutiles fuissent — sed cum leviores essent, adversus partes minus firmas oppidi iis usus est. Itaque Nipperdeii vel Lipsii coniecturam si minus verba, at saltem sententiam restituisse credo. Nuper C. Fleischer[1]) coniecit aperiuntur, quod sic explicat: „Die schwächern teile der stadt werden durch bresch- und minierhütten bloszgelegt". Verum, quantum scio, aperiri nusquam hoc significatu reperitur.

C. I, 4. palus a meridie interiecta. Cf. Mahmoud-Bey, Mémoire sur l'antique Alexandrie ses faubourgs et environs etc. p. 26: „Les courbes de nivellement nous montrent, que le sol de la ville se trouve divisé par la nature en deux portions séparées entre elles par une vallée large de 600 à 700 mètres, laquelle commence vers le cap Lochias et s'étend jusqu'au lac Maréotis"; et quæ dicit paulo infra: „L'existence de cette vallée unique dans la ville, son peu de profondeur, sa situation particulière, indiquent, que c'est cette même vallée, que Hirtius désigne sous le nom de marais lorsqu'il dit . . ."; sequuntur Hirtii verba, de quibus nunc agimus; deinde sic pergit: „Si on examine bien ce passage, l'on voit, que le quartier, qu'occupait César dans la ville, pendant qu'il y faisait la guerre, doit être la portion Nord-Est de la ville presque tout entière avec la partie qui borde le port du cap Lochias jusqu'au Posidium, où il avait la petite portion du palais, dans lequel on l'avait logé en arrivant à Alexandrie". — Cum hanc loci naturam animis finxerimus, scriptoris verba, in quibus Vielhaber (l. l.) aliique velut W. Gemoll in Jahrb. f. Philol. & Pädag. 119 p. 269 plus minusve erraverunt, nullam habebunt difficultatem. Vallis illa sive palus non totam urbis latitudinem divisit, sed angusta relinquebatur pars inter eam et mare ædificiis occupata. Hanc Cæsar ædificiis expugnandis et ex parte demoliendis (id enim ‚operibus vineisque agendis' significa-

---

[1]) Jahrb. f. Philol. & Pädag. T. 119 p. 852.

tur) in suam redigere potestatem et adversus impetus hostium munitionibus firmare conatus est; ita quasi duæ exstiterunt urbes, Cæsaris et Alexandrinorum, aperto disiunctæ intervallo, qua re effectum est, ut impetus Romanorum in urbem Alexandrinorum uno consilio administrari, auxiliumque ex oppido Cæsaris laborantibus ferri posset.

C. II, 1. Neque vero Alexandrinis in gerendis negotiis cunctatio ulla aut mora inferebatur. Desideratur præpositio ab; alioquin enim nimis ambigua hæc verba sunt, et facile hoc significari credat quis, Alexandrinis non ab aliis in negotiis gerendis illatam esse cunctationem. Itaque sic scribendum esse censeo: Neque vero ab Alexandrinis in gerendis negotiis cet.

C. III, 3. eius regni. Exspectes certe ‚illius regni' cf. Madv. Gr. Lat. § 485 a. Exempla huius usus pronominis ‚is' pauca, quantum video, exstant; cf. tamen Cæsar B. G. I, 20, 4; Tac. Ann. II, 33.

C. III, 4. Paucis annis antea. Haud scio, an ne dici quidem possit hoc; tamen cum simili ratione Cicero ‚postea' utatur (vid. Handii Tursel. sub hoc verbo et Cic. in Verr. V, 142, quem locum Zumptius corrigendum esse censebat), nihil mutare audeo.

C. IV, 2. auget et reliqua. Kraffert in libro, qui inscribitur: Beiträge zur Kritik und Erklärung lateinischer Autoren II Th. 1882 [1]), delet et, quod iam in deterioribus aliquot codd. velut δ deest. Verum fieri potest, ut altius lateat corruptela; mihi quidem hæc verba, ut nunc sunt, plane sensu cassa videntur, nam sive reliqua, quæ ad rem militarem pertinent, sive omnino reliqua negotia Ganymedis significantur, largitio aucta non ipsa per se signum est diligentiæ; prave igitur reliqua pari diligentia administrata esse dicuntur — neque enim licet aliquid audire velut, ‚qua ante imperium susceptum'. Itaque aut excidisse quædam inter et et reliqua, aut valde negligenter, ut sæpe, scriptorem libelli locutum esse statuo.

---

[1]) Hunc libellum tantummodo ex brevissima censura in „Philol. Wochenschrift" II. Jahrg. p. 1028–30 novi.

C. V, 3. hoc tamen flumen. Quid tamen hic significet, non video; fortasse ortum est dittographia ex ‚flumen'.

C. V, 4. ex privatis ædificiis, specubus ac puteis extracta, aqua utebantur. Vielhabero, qui fortasse nullam certam antiquæ Alexandriæ imaginem animo fingere potuit, totus locus obscurior videbatur (l. l. p 553—54), id quod non est, ut mox ostendam, maxime vero in his verbis ex privatis ædificiis ... utebantur hæsit, cum tria illa nomina ædificiis, specubus ac puteis coordinata esse, omniaque ex præpositione pendere crederet. Statuit igitur, tertium illud puteis coniunctione ac cum duobus superioribus iunctum esse, cuius elocutionis Nipperdeius (præf. editionis pag. 68—69) neque in nostro commentario neque omnino apud Hirtium ullum exstare exemplum, quantum ego videre potui, recte affirmat. Nostro loco, si recte verba intellegimus, nulla eius modi difficultas est; nam ablat. specubus ac puteis a participio extracta reguntur; sic interpretandum: „De forsynede sig med vand fra private huse, hvor man hejsede det op fra brønde og kanaler". De ablativo vid. Tac. Ann. I, 39: extractum cubili Cæsarem (plura ibi Nipp.); ibid. XV, 13: at illi vix contuberniis extracti; Suet. Div. Iul. c. 20: M. Catonem interpellantem extrahi curia ... iussit; de reliquis Vielhaberi dubitationibus postea.

C. VI, 1. interseptis...intermittebat. Rem commemorant Plut. Cæs. c. 49; Dio Cass. 42, 39. Paulo aliter Dio Cass. 42, 38: *τὴν γὰρ αὐτόθεν ὑδρείαν ὁ Ἀχιλλᾶς σφᾶς ἀφῄρητο, τοὺς ὀχετοὺς διακόψας.* Duæ res in hac narratione Vielhaberum offendunt, primum quod, cum interseptæ essent specus Cæsaris, non diserte commemoratum sit; aquam in canalibus defecisse, prius quam salsa facta sit, deinde illud superioribus locis. Superiora loca sunt altiora loca, quo ex mari aqua machinationibus exprimitur, quo maiore vi in partem Cæsaris feratur; inserenda igitur post hanc præpositio ex vel e. Quod vero credit, aquam necessario defecisse, prius quam salsa facta sit, valde errat; quamquam concedendum est, scriptorem parum diligentem nimis breviter

et obscure sententiam exposuisse. In primis turbarunt hominem doctissimum verba illa interseptæ enim specubus, quæ si ita intelleguntur, ut canales ex urbe Alexandrinorum in partem Cæsaris aquam ferentes a Ganymede interseptos esse statuatur, recte, ut opinor, miratur V.; sed longe aliter res se habet. Significatur enim nihil aliud his verbis, ut etiam ex sequentibus („atque omnibus urbis partibus exclusis, quæ ab ipso tenebantur") dilucide apparet, quam Ganymedem hac ratione (i. e. specubus intersepiendis) impedire voluisse, ne canales et putei suæ partis urbis aqua salsa inficerentur. Eos igitur intelligo specus, quibus aqua salsa ex locis superioribus alio quam in Cæsaris partem fluere potuit. (De ratione aquarum antiquæ Alexandriæ vid. Mahmoud-Bey l. l. p. 29—32.)

C. VII, 1: quin...iuberet. Sic codd. excepto quod in a et Vat. iuberent exstat. Forchhammer (Quæst. crit. p. 56—57) „qui naves conscendere non iuberet" scribendum esse censet; Duebner „qui non cet."; Vielhaber (Zeitschr. f. die oest. Gymn. T. 18. p. 620—21), „quod non cet". Fugit, ut opinor, viros doctissimos, sententiam ne sic quidem recte se habere; desideratur aliquid, neque enim reprehendebant milites Cæsarem, quod moratus esset, sed quod diutius, quam deberet, moratus esset, neque omnino, si coniecturas horum virorum sequimur, vituperatio inest militum verbis. Tolluntur omnes hæ difficultates, si Siesbyeum sequimur, qui eleganter verba corrupta sic in integrum restituit: „alii morari Cæsarem rem dicerent; quin iuberet... cet.". Sententia quin iuberet cet. non ex superioribus pendet; coniunctivus orationi obliquæ debetur. Ipsa militum verba erant: „quin iubes"; cf. Madv. Opusc. II p. 214, ubi citantur Liv. IV, 3, 11; XXXIX, 32, 11; addit his exemplis auctor emendationis Liv. III, 61, 14; XXXVIII, 43, 9; XL, 40, 4; Corn. Eum. 11, 4; Curt. V, 5 (— 19), 19; Tac. Hist. III, 2 & 66; Ann. XII, 20; XIII, 49.

C. VII, 2. ipsorum. Ipse iam hoc loco plane demonstrativi pronominis vim obtinet, id quod apud sequentis temporis scriptores sæpius occurrit, cf. Curt. VII, 25, 6; Suet. Aug. 21 extr; Eutrop. I, 20; VII, 10; VIII, 5; IX, 11.

C, X, 4. naves omnes. Alexandrinos iam tum ex parte classem refecisse, id quod ex hoc loco et ex cap. XI, 4—5 colligi potest, non antea commemoratum est; quin etiam negavit Hirtius supra VIII, 2: „tamen quoniam mare libere tenerent (sc. Romani), neque hostes classem haberent"; sed fortasse hæc classis satis tumultuaria erat; postea novos eorum conatus narrat c. XII, 4: „itaque omni studio ad parandam classem incubuerunt" et c. XIII.

C. XII, 1. quibus et superioribus locis. Lacunosum esse textum primus vidit Davisius, qui ante quibus lacunam significaverat; verum non apte cum iis, quæ sequuntur, coniungitur hoc verbum, itaque ante et excidisse aliquid, melius statuit Nipperdeius. Quæ interciderunt Dinter verborum ordine commutato sic supplevit: „ut vix ex ædificiis defendi posse se confiderent, quibus et — sublevabantur". Verum hac tanta licentia locum sanari non posse, omnes statim intellegent. Cautius Mommsen (Röm. Gesch. III^{6}, 440 n. sub text. et Vielhaber, l. l. p. 551 n. sub text.) agunt, qui tantummodo sententiam coniectura adsequi conantur. Alter, quo modo Alexandrini insula recepta classem apud Chersonesum victam amiserint, in iis, quæ desunt, Hirtium narrasse, existimat. Colligit hoc ex B. civ. III, 112, 5; B. Alex. VIII, 2; XII, 2—4 (hunc locum non, ut par fuit, citavit). Verum errat vir doctissimus; Pharus non modo insulam totam, sed etiam turrim in ea parte insulæ, quæ in orientem spectat, positam significat (B. civ. III, 112, 1; Strabo XVII, 1, 9 (794)). Hanc turrim, non totam insulam antea occupaverat præsidio Cæsar (B. civ. III, 112, 4—5), ne classis Romanorum portu excluderetur; „nam iis invitis, a quibus Pharus tenebatur, non potuit esse propter angustias navibus introitus in portum". Alterum locum, quem ad sententiam tuendam citat Mommsen (B. Alex. VIII, 2), ingeniose explicavit Drumann Röm. Gesch. III, 540 n. 23.[1]) Ibi enim insula, ut ex iis, quæ adduntur (vel a dextra), apparet,

---

[1]) Hæc scripta erant, prius quam cognovi, hunc Drumanni locum iam ante me vidisse recteque de eo iudicasse Hermannum Schiller; cf. Philologus XLII, 776.

non Pharum sed Deltam significat cf. Strab. XVII, 1, 4 (788). Nec magis illud mihi persuadere potui, Alexandrinos totam classem apud Chersonesum victam postea amisisse; qui diligentius B. Alex. XII, 2—4 examinaverit, intelleget, solum de vetere classe augenda et reparanda, non de nova facienda ibi loqui Hirtium. Ea, quæ Vielhaber excogitavit, primis exceptis verbis, quæ litteris proclivibus notabo, ipsa se refellunt, sunt autem hæc: „quibus *se pares esse confisi erant*, ut addendum ad munitiones firmandamque insulam censerent, qua in re et superioribus locis sublevabantur, ut ex ædificiis defendi possent et materiam cunctam obicerent cet". Præter totam verborum conclusionem, duo me imprimis offendunt defendi pro defendere se et sententia consecutiva (ut-possent). Equidem credo, Hirtium pluribus verbis descripsisse, quo modo Alexandrini metu perturbati reliquas naves subduxerint munitionibusque tumultuariis defendere conati sint. Hæc sententia etiam sequentibus verbis firmatur. Ex Dionis Cassii narratione lacuna non suppleri potest, ut iam recte admonet Drumann l. l. III, 541 n. 28, nam Dio XLII, 38, 3 has res cum iis, quæ B. Alex. XIX, 4—6 narrantur, confundit.

C. XII, 4. nautici homines urbis et reg. maritimæ. Nautici Morus iniuria ut glossema delendum esse censet; sed multo maior difficultas virum doctum fefellit. Urbis incolæ hic omnino nautici vocantur. Verum sic genitivus, qui sequitur, valde offendit, significat enim Græco more originem et patriam; ego nullum similem reperire potui.

C. XIII, 5. litore. Textum corruptum esse primus vidit Nipperdeius (præf. editionis p. 190); sed nimis violenter litore uncis inclusit itaque mendum tollere conatus est; melius et facilius, ni fallor, locus sanari potest inserenda post cursu præpositione sub, ut scribatur: „in cursu sub litore Ægyptio"; exempla huius usus præpositionis sub sunt B. Gal. V, 57, 3; VII, 48, 2; VII, 49, 2; B. civ. I, 41, 2; I, 45, 1; Liv. XXVI, 6, 3. Fortasse etiam ante decem excidit præpositio de; ablativus absolutus hic mihi durior esse videtur. Duebner traditam librorum scripturam retinuit, quam quomodo defendere possit miror.

Ceterum, quæ deinde a Nipperdeio l. l. subiciuntur, certe falsa sunt: „ne hæc iis repugnare videantur, quæ Cæsar B. civ. III, 106, 1 tradit, se navibus longis Rhodiis decem et Asiaticis paucis Alexandriam pervenisse, Hirtius initio huius commentarii scribit: ‚bello Alexandrino conflato Cæsar Rhodo atque ex Syria Ciliciaque omnem classem arcessit', unde naves illas post adventum Cæsaris Alexandria remissas esse statuendum est". Primum non veri simile est, Cæsarem classem suam statim remisisse. Nam ipse (B. civ. III, 107) narrat, sese mox Alexandria discedere in animo habuisse, sed adversis ventis retentum esse. Nec id magis mihi persuadere possum, Cæsarem, bello demum conflato, classem dimisisse, ea enim mera insania fuisset. Præterea monendum, eas naves, quas Hirtius initio commentarii Cæsarem evocasse scribit, nunquam Alexandriam venisse, et maximam partem venire non potuisse. Non venisse eas, ex nostro capite colligo, ubi numerum et patriam navium accurate indicat Hirtius — nec postea, si silentio eius credere possumus, classis augetur[1]) — ita ut recensio eius plane in eas naves conveniat, quibus Cæsar B. civ. III, 106, 1 initio se Alexandriam venisse commemorat. Miretur fortasse aliquis, cur Rhodias naves Cæsar arcessisse narretur (B. Alex. c. I, 1), verum scilicet non eas, quibus ipse venerat[2]), sed alias novas arcessivit (cf. B. Alex. I, 1: Rhodo atque ex Syria Ciliciaque omnem classem arcessit), quas ea civitas sine dubio præbere potuit.

Cur classes earum civitatium, quas nominavit Hirtius, maximam partem apparere non potuerint, facile est dictu. Etenim victo apud Pharsalum Pompeio, omnes fere orientis civitates. quæ antea ab eius partibus steterant (cf. B. civ. III, 3), defecerunt navesque suas revocarunt, velut nominatim de Ægyptiis (cf. Di. Cas. XLII, 12, 4; B. civ. III, 111, 3) narratur; fortasse etiam Rhodii aliique idem fecere (cf. B. civ. III, 102, 7; 106, 1). Syrorum et Phoenicum et

---

[1]) Auxilia, quæ Domitius Calvinus Cæsari misit, onerariis navibus vehebantur; cf. B. Alex. c. XI, 6.

[2]) Cf. B. civ. III, 106, 1: navibus longis Rhodiis decem et Asiaticis paucis Alexandriam venit.

Cilicum classes, de quibus hic agitur, non statim rediere post pugnam Pharsalicam, sed aliquamdiu duce C. Cassio Longino (cf. B. civ. III, 5, 3) partes Pompeianas populationibus adiuvabant (cf. B. civ. III, 101, 7: „Quibus rebus cognitis[1]) ex his locis Cassius[2]) cum classe discessit"; præterea Dio Cass. XLII, 12, 5). Verum etiamsi venissent Alexandriam naves evocatæ, cur tandem hoc loco naves Ponticæ, Lyciæ, Asiaticæ commemorantur, cum ex Syria, Ciliciaque classem evocasset? Postremo, si qui causam quærat, quamobrem Cæsar paucas se tantummodo naves Asiaticas habuisse narret, fieri potest, ut ex eo numero, quem refert Hirtius B. Alex. XIII, 5, minores naves maximam partem Asiaticæ fuerint; harum igitur, quarum usus in re gerenda non magnus erat (cf. B. Alex. XIV, 4), rationem non habuit.

C. XIII, 5. defecerat. Inusitatius hoc de interitu navis dicitur, ego nullum aliud exemplum afferre possum; fortasse scribendum est ‚desederat', quam coniecturam mecum communicavit vir doctissimus Siesbyeus.

C. XIV, 1. uterque. Cæsar et Ganymedes? Nusquam dux classis Alexandrinæ commemoratur, et paulo supra facta et consilia omnia populo universo tribuuntur. Rectius sine dubio fuisset ‚utrique confiderent', sed librorum scriptura non mutanda, cum aliis similibus locis confirmetur; cf. Wesenberg in add. ad emend. Liv. Tidskr. f. Philol. & Pædag.

---

[1]) I. e. pugna Pharsalica.

[2]) Quod Drumann Röm. Gesch. III, 539 n. 56 -- caute Mommsen Röm. Gesch. III, 434 certum virum non nominat — hunc Cassium cum illa classe Cæsari in Hellesponto occurrentem facit, valde errat. Primum enim excepto Appiano (Civ. II, 88 et 111), qui in nominibus scribendis neglegentissimus est, omnes alium nominant Cassium (Suet. Div. Iul. c. 63; Dio Cass. XLII, 6). Deinde ipsa res vetat, cum Cæsar post pugnam Pharsalicam celerrime in Asiam traiecerit, Cassius proelio demum comperto ab ora Italiæ Siciliæque discesserit (cf. B. civ. et Dio Cass. l. l.). Ciceronis verba (Ep. ad fam. XV, 15; Philip. II, 11, 26) partim mecum faciunt, partim ut obscura et dubia hic omitto. Nipperdeium antea idem sensisse, video nunc ex sexta thesi, quæ dissertationi eius inaugurali (De supplementis commentariorum C. Iulii Cæsaris. Berolini 1846) adiungitur; sed nullis scriptis argumentis sententiam firmavit.

X, 348; add. exemplis ab eo positis Cic. de off. I, 12, 38; Liv. IX, 32, 10.

C. XIV, 5. regionem Africæ. In constituendis finibus Africæ ad orientem versus discedunt scriptores antiqui. Sunt qui Catabathmon nominent, velut Sallustius B. Iug. XVII, 4; XIX, 3; Pomp. Mela I, 8; plerique vero Nilum Ægyptum ab Africa dividere statuunt, ut Herod. IV, 45 (cf. II, 16); Polyb. III, 37; Arrian. III, 30, 9 (15 ed. Ellendt); Strabo I, 2, 25 p. 32; II, 5, 26 p. 126; Dion. Perieg. v. 25 (Müller Geogr. Gr. m. II p. 105) et v. 230 (ibidem p. 115); Agathemeri Geogr. I, 3 (Müller II p. 472). Hæc sententia nostrum locum bene illustrat, nam canalis, qui urbem in duas partes dividebat, et ipse a nostri libelli scriptore Nilus vocatur (cfr. B. Alex. V, 2—3 incl.). Neque vero illud opinionem nostram refellit, quod ab occidente canalis exiguam urbis partem relinquebat (Strabo XVII, 10 p. 795), nam extra murum magna patebant *προάστεια* (Strabo l. l.). Ex dissertatione, quam Museo Rhenano N. Ser. T. XXXV (1880) inseruit C. Wachsmuth, video, eadem antea de hac re sensisse Lumbrosum (Bulletino d. instit. Rom. 1875 p. 69), sed quibus argumentis usus sit, cum ipsum librum inspicere non potuerim, nescio. Ipsi Wachsmuthio valde displicet hæc sententia (l. l. p. 452—53); sed procul a vero errat, cum nostro maxime loco eam refelli putat; nam plane fugit virum doct., pugnam maritimam, de qua hic agitur, in ostio portus Eunosti factam esse. Hoc iam Bonamy[1]) intellexit et aliquanto post Mahmoud-Bey[2]); argumenta eorum, quibus nova addere facile esset, hæc fere sunt: Alexandrini tum solum portum Eunostum tenebant; cf. B. Alex. XIX, 2 ‚quod his optentis duobus omnem navigiorum excursum et repentina latrocinia sublatum iri videbat', itaque hunc, non magnum portum Hirtius significat, cum scribit (B. Alex. XIII, 3): ‚in ipso portu confli-

[1]) Mém. de l'acad. des inscriptions T. IX (1736) p. 442—43.

[2]) l. l. p. 112—114. Etiam Napoleon I, qui ipse præsens loca illa inspexit, hanc pugnam navalem in ostio portus Eunosti factam esse statuit; cf. commentarii eius T. VI, p. 560.

gendum videbant (Alexandrini)' et (XVI, 8): ‚reliquæ (naves Alexandrinæ) propinquam fugam ad oppidum capiunt'. Si in portu magno, quem tum Cæsar tenebat, pugnassent, fuga ad urbem certe non propinqua fuisset, cum per magnum portum fugere non possent. Deinde Cæsar Pharon classe circumvectus est (B. Alex. XIV, 1), ut pugnam cum Al. committeret, id quod certe non fecisset, si in portu magno confligendum esset, ea enim insania fuisset. Postremo vada illa transitu angusto, quæ commemorantur B. Alex. XIV, 4, etiam nunc ante portum Eunostum reperiuntur.[1] Credo igitur, ut supra dixi, Wachsmuthium in loco pugnæ illius navalis statuendo valde errasse. Huc accedit quod — transeamus enim ad disputandum de fine Africæ, unde quæstio antecedens originem traxit — etiamsi W. auctore paludem illam, quæ B. Alex. I, 4 commemoratur, finem Africæ et Asiæ fuisse statuamus, primum Alexandria non tota in duas partes cadit, relinquitur enim angustus tractus, qui mare et paludem dividit, deinde ne sic quidem Africæ pars recte dimidia vocaretur, nam multo maior quam altera esset. Longe ad occidentem versus pertinuisse Africæ partem etiam ex B. Alex. XXVIII, 2 colligi potest. Novam Lumbrosi sententiam de divisione urbis (Wachsmuth l. l. p. 452), cum ipsius verba non noverim, examinare nolui; sed quantum ex iis, quæ citat et refutat W., colligere licet, nullius momenti esse videtur.

C. XV, 8. qui haberent. Haberet L (b Nipperdeii) et aliquot libri deteriores; totam sententiam ut emblema uncis inclusit Duebner, neque negari potest, eam, ut nunc vulgo in editionibus legitur, duabus laborare difficultatibus: primum coniunctivus nullam habet causam, deinde non intellego, quo-

[1]) Cf. Mahmoud-Bey l. l. p. 113: „Or, nous trouvons, en effet, une châine de bas profonds entre le cap Chersonesus (le marabout) et la point Sud-Ouest de l'île Pharos, lesquels bas fonds paraissent effectivement appartenir au sol libyque et rejoignent le cap Chersonesus, ils barrent l'entrée du port de l'Ouest, ou port d'Eunoste, en ne laissant libre, pour le passage des vaisseaux, que trois passes.“ Vid. etiam Strabo XVII, 1, 6 (792): *καὶ τὸ ἑσπέριον δὲ στόμα οὐκ εὐείσβολόν ἐστιν κτλ.*

modo iis, qui in operibus struendis et in urbe ab hostibus defendenda occupati sunt, pugnæ aspiciendæ facultas esse possit. Tota vero difficultas tollitur, si scribimus: „qui non aut in opere cet". De coniunctivo v. Madv. Gr. Lat. § 364 n. 2. Si C. Fleischerum sequimur, qui nisi inter oppidanorum et qui inserendum esse censet (Jahrb. f. Philol. & Pädag. T. CXIX p. 854), altera sane difficultas tollitur, coniunctivus ne sic quidem explicari potest.

C. XV, 8. atque ex omni prospectu ... spectaculo caperet. T (a Nipperdeii) spectaculoque exhibet, sed que expunctum est; V peteret pro caperet; D, δ aliique libri recentiores omni prospectando loco spectaculum cap. cet. Hæc verba corrupta esse neminem adhuc vidisse, valde miror; locum ex prospectu capere vix Latine dici potest. Alia eiusdemmodi loquendi genera velut capere dolorem ex re (B. Gal. I, 20, 2), capere voluptatem ex re (B. Alex. 56, 1) comparari non possunt, nam locus et prospectus hic re vera idem significant. Etiamsi capere idem atque eligere significare statuamus (comp. peteret in V pro caperet), tamen ex omnibus, non ex omni sensus postularet; itaque Hirtium sic scripsisse existimo: „atque ex omni prospectu illorum (i. e. pugnantium) spectacula caperet" i. e. aspiceret, cf. Ovid. Metam. III, 246; VII, 779; Trist. IV, 2, 65.

C. XVI, 1. erant futura ... tenerent. Coniunctivum pro indicativo positum (tenerent-periclitarentur), quasi ficta sit contra veritatem condicio, valde miror; sed alia huius dicendi generis exempla exstant velut apud Horatium Sat. I, 3, 3 seq.:

Sardus habebat
Ille Tigellius hoc: Cæsar, qui cogere posset,
Si peteret per amicitiam patris atque suam, non
Quicquam proficeret; si collibuisset, ab ovo
Usque ad mala citaret „Io Bacche" cet.

Hos versus ita interpretor: „Denne Vane havde hin bekendte Sardiner T.: Cæsar, som kunde have tvunget ham, udrettede intet, hvis han besvor ham ved sin Faders og sit Venskab; men stak det ham tilfældigvis. foredrog

han cet."; præterea apud Livium XXVII, 26, 1: „Hannibal. quia cum Marcello bis priore anno congressus vicerat victusque erat. ut, cum eodem si dimicandum foret, nec spem nec metum ex vano haberet (Gronovius iniuria ‚habebat'), ita duobus consulibus haudquaquam sese parem futurum credebat". Similiter paulo infra, ubi a simplici rerum narratione ad Romanorum referendas sententias transgreditur Hirtius, præter expectationem coniunctivus (cadendum esset) pro infinitivo ponitur, id quod commemorat et exemplis illustrat Madv. in ann. ad Cic. de finib. III, 15, 50; cf. præterea B. civ. III, 73, 6.

C. XVII, 2. in oppido et . . . posse. Et illa in urbem omnes codices antiquiores (urbe V U) exhibent; Nipperdeio teste illam non illa in in T (a Nipperdeii) exstat, verum hoc minoris est momenti; præterea tempore errore omiserunt T_a L_b; verba corrupta coniecturis sanare viri docti certatim conati sunt; Iurinius et insulam et urbem — tutari, Nipperdeius etiam illa urbem, Vielhaber etiam illa in urbem intrari, Kraffert et in illa urbem intrari coniecerunt. Ex his Vielhaberi et Krafferti coniecturæ ipsæ se refellunt, nam quomodo perfectæ munitiones in oppido, ut Cæsar hac (i. e. munitionibus) eodem tempore, quo illa (i. e. mole) in urbem intrare possit, efficiant, non video; munitiones defensionem levant, non oppugnationem. Etiam Nipperdeii coniecturam improbandam esse censeo, quia nimis audax est, nec sine difficultate verbis perfectis — oppido interiectis in illa audiri potest moles; mecum facit Weissenborn (Jahrb. f. Philol. und Pädag. T. LVI p. 397) Iurinii partim probo, partim reiicio. Quid sibi velit tutari, cum de impetu faciendo narretur, non intellego. Præterea ineptum est, cum nondum capta sit insula, de ea tutanda loqui. Hic sine dubio librorum scriptura retinenda est; verum priorem partem coniecturæ ad sententiam, non ad verborum formam proxime accessisse ad veritatem mihi quidem persuasum est. His de causis sic scribendum esse censeo . . . in oppido et illam (i. e. insulam) et urbem uno tempore tentari cet., vel, ut censet Gertzius, in oppido et illa (neutr. plur. i. e. insulam et molem) cet. Idem fere C.

Fleischero in mentem venisse video (Jahrb. f. Philol. und Pädag. T. CXVII p. 279), sed aliquanto longius, quam necesse est, a codicum vestigio discedit scribendo et illas (i. e. insulam et urbem in ea positam) et urbem (i. e. Alexandriam) cet. Neque hoc quisquam miretur, cur in iis, quæ sequuntur, nullam urbis (i. e. Alexandriæ) oppugnationem diserte commemoret Hirtius, assidue enim in urbe pugnabatur, etiamsi aliis locis fortunam experiebantur Romani, id quod ex B. Alex. XV, 2 apparet. Etiam verba illa perfectis-munitionibus suam habent vim, causam enim afferunt, quare in ipsa urbe non omnibus opus sit militibus.

C. XVII, 6. His pulsis custodia portus relicta. Sic codices. „Quod ex Iurinii coniectura substituitur: custodiæ portus relicti vix intellegi potest, rectam saltem sententiam non habet; neque enim ulli erant relicti in custodia portus præter illos, qui fugerant, neque portus custodes naves ad litora applicare poterant, sed tantum ii, qui in navibus erant. Scribendum est: His pulsis custodia portus reliqui naves cet." Sic Madvig. (Adv. crit. II, 281). Iurinii coniecturam sicut vir doctissimus, quod vix intellegi potest, improbo, verum non magis ipsius emendatio mihi placet; falsam enim sibi rerum et locorum proposuit imaginem, ut mox demonstrabo. Primum quærendum est, ubi situs fuerit portus ille, de quo agitur. Neque enim Eunostum neque totum magnum portum hic significare potest Hirtius; nam illum Alexandrini etiam post pugnam, quæ supra commemorata est, integrum tenebant, id quod ex capite XIX colligo, cum alioquin Cæsari nulla idonea causa futura fuisse videatur exitus Eunosti opplendi et obstruendi. Huc accedit, quod portus, qui navibus defendebatur, prope erat vicum (cf. c. XVII, 6), id quod nullo modo dici potest de introitu Eunosti, cuius aditus si a classe Alexandrinorum tegendus fuit, certe maiore navium numero quam quinque ad eum defendendum opus fuisset, nam pedites hunc portum defendere non potuisse, quis non videt? Magnus vero portus iam antea ex parte in Cæsaris potestate erat, ut Alexandrinorum custodia introitus eius inutilis futura fuerit. At plures minores portus comprehendisse portum magnum, docet Strabo XVII, 1, 6 (792): ὁ γοῦν μέγας λιμὴν

. . . *εἰς πλείους σχίζεται λιμένας*; ex his unus tantummodo diserte commemoratur, portus regum privatus, qui occidentem partem Lochiæ attigit; reliquorum duobus saltem locis vestigia exstant, reliquiæ molis ex lapidibus structæ, iis plane similes, qui situm portus regii indicant. Harum alteras hic omitto, alteræ ex eo loco insulæ, quo vestigia aquarum nuper reperta oppidum Pharum situm fuisse docent (cf. Strab. XVII, 1, 6 (792): *ἦν δ' οὐ γέφυρα μόνον ἐπὶ τὴν νῆσον τὸ ἔργον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ὑδραγώγιον, ὅτε γε ᾠκεῖτο*), in magnum portum prominent; primum eadem fere regione, qua Heptastadium, pertinent, deinde ad occidentem versus inflexa subito desinunt (cf. ea, quæ dicit Mahmoud-Bey l. l. pag. 44: „comme on en voit encore deux, à fleur d'eau, l'un partant du roche du Phare, et l'autre de la tour moderne d'Aboutel-Abas“ et tabula eius altera). Hic suum portum habuisse Pharitas, mihi quidem persuasum est. Sed etiam huius aditum pedites tueri non potuisse apparet. Ego rem sic gestam esse opinor: omnis impetus præter navium constratarum ex magno portu fit, neque enim cogitari potest Cæsarem scaphis armatorum completis totam insulæ latitudinem prætervectum esse, ut ex Eunosto vicum aggrederetur, præsertim cum omnia sua alio loco haberet, et Alexandrini etiam tum Eunostum tenerent. Romani igitur a meridie scaphis insulæ appropinquare conantur, cum interim partem alteram (i. e. septentrionalem) naves constratæ eminus in speciem, ut distrahantur animi hostium, tormentis aggrediuntur; litus ubique pedites armati, angustum (cf. c. XVII, 4: angustias loci) portus aditum naves defendunt; ut primum illi (pedites) pelluntur, etiam hi (nautæ) stationem relinquunt. His omnibus repugnat emendatio Madvigii; quare traditam scripturam retinendam censeo; quamquam non negabo fieri potuisse, ut inter naves et ad litora verbum exciderit, quo ii, qui in navibus erant, significabantur, velut nautæ vel milites; relinquere eodem modo (i. e. ut significetur omittere vel deponere) usus est Cæsar B. Gal. V, 49, 1; VII, 17, 6. Verum etiam nullo verbo addito librorum scriptura explicari potest, si sic interpretamur: His pulsis, custodes (cf. B. G. II, 29, 4) portus destituti (cf. B. Gal. IV,

15, 1; B. civ. I, 24, 3; II, 34, 3; B. Hisp. XVII, 3) naves ad litora cet.; de plurali forma verborum neglegenter posita (adplicarunt, eiecerunt) v. Madv. Gr. Lat³. § 215 a n. Etiam aliis locis satis neglegenter scripsit Hirtius, nisi forte librorum scriptura depravata est, cf. B. Alex. IV, 2; XIX, 3; XX, 6; XXVI, 1; XLIV, 3; XLVII, 2; LVI, 3.

C. XXV, 3. nulla etiam parum feliciter. Sunt hæc verba pro interclusione orationis; sic demum negationes (nulla—parum), quæ aliter non defendi possunt, vim suam tenent. Quamquam igitur intellegi potest locus, tamen scripturam ita mutandam esse credo, ut scribatur: ‚nulla etiam impar parum feliciter', i. e. ne impar quidem ulla parum feliciter; nam etiam addita negatione interdum idem significat, quod ‚ne-quidem', cf. B. Gal. V, 52, 1; B. civ. I, 5, 1; I, 58, 3; I, 85, 9; Tac. Ann. XIII, 3; XVI, 22.

C. XXVI, 2. Pelusium adducit. Neglegentia Hirtium sic scribere potuisse, equidem negare non audeo.[1]) Davisius advenit, alii alia coniecerunt. Vielhaber ad Pelusium venit scribendum esse censet, scilicet, quia de regionibus, quibus urbs cingitur, non de ipsa urbe hic agitur. Sed eodem modo ad omissum est B. civ. III, 9, 1 (Salonas pervenit); III, 41, 5: „mane Dyrrachium venit", et cum reliqui casus locativi hoc modo ponantur[2]), non video cur in accusativo exceptio statuenda sit.

C. XXVII. Hoc caput neglegentissime scriptum est, meaque sententia magis indulgentia quam correctura hic eget Hirtius.

§ 1. Delta; quod nomen a similitudine litteræ accepit. Hic statim neglegentia scriptoris dilucide apparet; nam arx illa sive vicus Delta (v. paulo infra § 5), cuius in

---

[1]) Cf. c. XX, 6: ‚Quorum pars proximas nacta naves multitudine hominum atque onere depressa est.' Verum certe naves, non homines hominum multitudine et onere deprimuntur. Plane similia ceteris locis, quos in annotatione ad c. XVII, 6, citavi, deprehenduntur.

[2]) Cf. B. Alex. c. XLVIII, 1: Palæpharsali; Sall. Iug. c. XV.: Numantiæ; præterea Liv. V, 8, 4; V, 12. 4; V, 26, 10; XXIII, 36, 4.

sententia antecedente (locus—Delta) mentio fit, sane non a similitudine litteræ, sed a situ suo in capite eius partis fluminis, quæ Delta efficit, nomen traxit, cf. Strabo XVII, 1, 4 (788).

§ 2. pars quædam fluminis Nili. Non pars fluminis, sed ipse amnis in plures partes dividitur.

paulatim medium inter se spatium relinquens. Non paulatim, sed statim spatium relinquitur; itaque fortasse scribendum est: ‚paulatim latius medium inter se spatium relinquens'.

diversissimo—intervallo. „Ecce iterum Crispinus"; intervallum idem non diversum esse potest, sed permixtæ sunt duæ elocutiones: ‚diversissimo loco' et ‚maximo intervallo'. Deinde pars inter se spatium relinquere non potest, sed singula bracchia diversā regione derivata; eodem modo brevitate peccat Livius XXXII, 21, 12: ‚ac mihi quidem minime conveniens inter se oratio Cleomedontis visa est'. Mari est sine dubio ablativus; sic demum plena est comparatio; mari enim, quo coniunguntur duo fluminis capita inter se, quasi tertia linea litteræ ducitur et conficitur.

§ 4. Quemadmodum—sic. Nos ‚vel—men'; cum ‚ut—ita (sic)' sæpissime coniunctim hanc vim habeant, miror ‚quemadmodum—sic (ita)' raro hoc modo poni; cf. tamen Liv. IV, 43, 3; XXXII, 26, 4; XXXIV, 6, 4.

§ 6. constantiaque—imprudentia. Hæc verba Nipperdeius ut spuria uncis inclusit, Madvigius (Adv. crit. II p. 283) sic emendare conatus est: ‚constantiaque virtutis tum Alexandrinorum cet.'; sed neque glossema sapiunt, neque si Madvigium sequimur, satis apparet, quid hic significet ‚constantia virtutis'. Fieri potest, ut causa corruptelæ sint duo verba in unum contracta, ut scribendum sit: ‚Quorum impetum M. magna cum prudentia constantiaque, virtute militum et Alexandrinorum imprudentia cet.'. Nos: ‚med stor Klogskab og Fasthed, ved Hjælp af Soldaternes Tapperhed og Alexandrinernes Ukyndighed'.

C. XXX, 7. habebat; plurimum proficiebant. Sic libri præter deteriores; asyndeton vix ferri potest; scribendum est: ‚habebat. At plurimum proficiebant cet.'; cf. B. Alex.

XXV, 4; LXXIV, 3; B. Gal. II, 23, 4; IV, 12, 1; VIII, 27, 2; VIII, 29, 3; B. civ. III, 51, 2—3, quibus omnibus locis sicut nostro pro ‚at' substitui potest ‚vero'.

C. XXXI, 1. cohortes illo circumire castra. Excidit sine dubio numerus cohortium; ‚tres' hoc loco facile omitti potuit (cohor**tes tres**, vel cohortes **III illo**), quod, cum iniuria hanc coniecturam omnes spreverint editores, iam Faërnum intellexisse, nunc demum video. Sed ne hoc quidem sufficit; vix enim ferri potest ‚illo', præsertim cum statim sequatur ‚et summum locum adgredi'; facile crediderim sic scripsisse Hirtium: ‚cohortes tres illico circumire castra'. Traditam scripturam non defendi posse iisdem fere argumentis ostendit H. A. Koch in Museo Rhenano N. S. T. XVII p. 477; sed neque Faërni novit emendationem et locum infeliciter corrigit scribendo pro ‚illo' ‚allicot'. C. Fleischer (Jahrb. f. Philol. und Pädag. T. CXIX p. 859), cum et ipse Faërni coniecturam ignorat, ‚illo' librariorum errore ex numero cohortium (i. e. III) ortum esse censet.

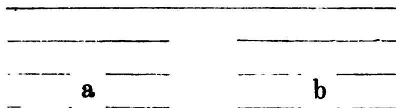
C. XXXI, 4. in eam partem. Melius fuerat ‚ea parte'; docet enim sententia relativa, quæ sequitur, partem montis intellegendam esse, et cum de vallo, quod certe extremum marginem collis sequebatur, sese præcipitarent, nullo modo eodem tempore in eam partem festinare potuerunt. Significat igitur accusativus — si tradita scriptura recte se habet — ut sæpe apud Græcos motum antecedentem.

C. XXXIII, 4. eorum regum—qui poterant. Exspectamus coniunctivum (cf. Madv. Gr. Lat[3]. § 364), sed vid. Sall. Iug. c. XXXV, 7 et LXXXV, 30; Cic. in Verr. IV, 45, 99; Liv. XXIV, 12, 13; verum tamen cum parum aptum sit hoc loco ‚eorum', fieri potest, ut ante ‚regum' verbum exciderit velut ‚præsidio' vel ‚præsentia'.

C. XXXV, 6. esse certas opportunitates. Sic omnes libri meliores; verbum aliquod noscendi non audiri posse recte affirmat Forchhammer (Quæst. crit. pag. 84); idem vir doctus, quem sequuntur Kraner et Duebner, ‚vidit' excidisse putat. Verum non modo infinitivus non ferri potest, sed etiam ‚certas', sub quo sine dubio error aliquis latet. Huc accedit, quod, si ‚vidit' vel, ut Vielhaber pro ‚certas'

coniecit, ‚cernebat' in textum recipimus, indicativi, qui sequuntur, vix explicari possunt; fortasse sic corrigendus est locus: ‚cuius itineris has est secutus (nos: ‚lod sig lede, bestemme af') opportunitates ‚quod cet.'; cf. B. civ. I, 1, 3 et Cic. de offic. I, 11, 35: ‚sed credo aliquid secutos, opportunitatem loci maxime'. Etiam hoc tenendum est, litteram **u** ab **a** in libris antiquioribus ægre dignosci posse, quare fit, ut sæpissime hæ terminationes (as—us) permutatæ sint.

C. XXXVII, 4. eadem ratione—instructis. Madvigius (Adv. crit. II, 283) hunc locum sic emendare conatus est: ‚eadem ratione hæc (i. e. subsidia cornuum) ac media collocabantur acies duobus dextra sinistraque intervalli (i. e. ad dextram et sinistram intervalli, quod in medio erat, cum ibi tantummodo unus primus ordo esset) simplicibus ordinibus instructis'. Verum non necesse est, omniaque sana sunt et facile explicari possunt: horum (i. e. subsidiorum) mediæ acies (de ablativo cf. B. Alex. c. LXXVI, 1; B. civ. III, 69, 4; III, 89, 2; B. Afr. c. LIX, 3; LXXXII, 3) eodem modo, quo totius exercitus media acies, comparatæ erant (i. e. uno ordine instructæ); hoc accuratius illustratur sequentibus ablativis, quibus cornua ipsorum subsidiorum duobus plures ordines quam mediæ acies habuisse dicuntur, ita ut dextra sinistraque singula relinquerentur intervalla (a et b). Ad illustrandam verborum sententiam lineis ductis imaginem aciei adumbrare conatus sum

C. XL, 2. At Pontica ex altera parte legio, cum paulum aversa hostibus cessisset, fossam autem circumire acies secundo conata esset, ut aperto latere aggrederetur hostem, in ipso transitu fossæ confixa et oppressa est. Sic libri, nisi quod in recentioribus Duebnero teste est ‚paululum'. „Cessit paulum, non tergis datis; itaque ‚adversa' scribendum est." (Madv. Adv. crit. II p. 283). Cetera iis, quæ adhuc in medium

prolatæ sunt, coniecturis in integrum restitui posse, desperandum puto. Mendæ sane apertæ sunt; nam præterquam quod illud ‚acies secundo' sine dubio depravatum est, etiam cetera inter se male conveniunt, si quidem nullæ copiæ, cum fossam circumeunt, in transitu opprimi possunt. Has difficultates nequaquam tollit infelix Nipperdeii coniectura (‚ac transcendere' pro ‚acies secundo'), quam temere in textum receperunt Dinter et Duebner; quicquid enim dicit Nipperdeius (præf. edit. p. 197), circumire et transcendere in vicem se excludunt. Huc accedit, quod circumire, ut ex § 1 huius capitis apparet, omnino non ferri potest; ostendunt enim verba illa ‚ut moenibus — aggrederetur', fossas usque ad urbem pertinuisse (cf. c. XXXVIII, 3: ‚ab oppido'); alioquin certe legio XXXVI, cum ipsis moenibus successisset, alteram fossam circumisset, non transisset. Propius mihi ad veritatem Madvigius accessisse videtur; sed is quoque illud circumire prave retinuit. Liceat fortasse emendationem viri egregii parva mutatione adiuvare, sed prius. quo modo rem actam esse opiner, explicabo. „Legio Pontica duplici acie (cf. Rüstow: Heerwesen und Kriegf. Cæsars p. 118—121) instructa paulum fronte hosti obversa cessit", ut dicit Madvigius, deinde cum aditum a fronte equites regii clauderent (cf. c. XXXVIII, 4), secunda acies, quippe in regione silvis et montibus occupata, eos circumire et sic fossam nullo impediente, nam equites interim detinebat prima acies, transire conata est, sed spes eorum falsa erat, cum regiæ copiæ intra fossam instructæ transitum et impetum fortiter propulsarent. Mihi quidem, ut nunc sunt scriptoris verba, persuasum est, Ponticam legionem nullo alio modo nisi circuitu faciendo ad fossam pervenire potuisse. Scripserim igitur maximam partem Madvigii vestigia sequens: ‚At Pontica ex altera parte legio, cum paulum adversa hostibus cessisset, fossam autem circuitu transire acies (acie Madv.) secunda conata esset cet.'. Neglegentia igitur librarius aliquis, ut non raro accidit, verba ‚circuitu transire' in unum contraxit. Idem lapsus paulo infra (c. XLII, 5) deprehenditur in optimo codice Duebneri F; ibi enim pro ‚conscriptæ proficisceretur' est ‚conscisceretur'; cf. etiam

annotatio nostra ad c. XXVII, 6 (virtutum); comp. præterea ad constructionem B. civ. I, 59, 3: ‚longiore circuitu custodias stationesque equitum vitabant', et locus plane similis apud Curtium IV, 16, 7 (60, 7): ‚sed maiore et ob id tutiore circuitu Tigrin superat'.

C. XLI, 2. destinaret. Destinare hoc loco pro sperare positum esse, sunt, qui affirment. Ego, cum nullum aliud exemplum viderim, non credo; sine dubio scribendum est: ‚spe destinaret'; cf. Liv. XXIX, 20, 2: ‚quem . . . spe destinaverit Africam subacturum'; nos: ‚nærede et sikkert Haab om'.

C. XLIII, 2. expugnare cogeretur. Corrupta hæc esse et in ‚expugnare conaretur' mutanda, facile crediderim, nam castella oppugnare non expugnare propter inopiam cogi potuit.

C. XLIV, 1. Brundisii cum esset. Non apte cum sequentibus hæc sententia cohæret. Scripsisset Hirtius: ‚Vatinius tum Brundisii erat. Is cognitis cet.'; comp. locus prope similis B. Alex. LXXVI, 1: ‚Ab ea parte cum proclivi cet.'.

C. XLIV, 3. magnitudine quamquam non satis. In familia Parisina T L Scal. (Nipperdeii abc) abest non; verum etiam verborum ordo inusitatus (magnitudine quamquam) certissime mendum latere indicat. Sine dubio sic scribendum est: ‚quarum numerus erat satis magnus, magnitudo nequaquam satis iusta ad proeliandum cet.'.

C. XLIV, 4. et numero classis aucto. Cum statim sequatur ‚militibus veteranis impositis', hæc verba sensu carerent, si ‚classis' hic ‚navium' significaret; sed idem certe valet, quod ‚classiariorum'. Sic omnia apta sunt, numerus classiariorum militibus veteranis augetur; cf. Tac. Agric VII; Hist. I, 87 (bis); II, 100 & 101; III, 12.

C. XLV, 2. quod eum longius progressum insequi decreverat. Ineptum hoc est, nam Vatinius nequaquam scire potuit, Octavium longius progressum esse. Præterea mirum est, Vatinium — si etiamtum Octavium insequi in animo habuit eumque longius progressum esse credidit — portum Tauridis insulæ petere, ‚quod eum longius pro-

gressum insequi decreverat’, nec ullo alio modo verba illa: ‚qua regione (Danice: ‚didhen’) . . . decreverat’ explicari possunt. His de causis excidisse aliquid inter ‚progressum’ et ‚insequi’ statuere cogimur velut: ‚qua regione (i. e. Tauridem petens) Vatinius insequens navigabat, non quo Octavium ibi restitisse sciret, sed quod eum longius progressum <esse credidit, quam> insequi decreverat.’ Vatinius igitur, Octavii assequendi spe abiecta, ultra hunc finem persequi noluit.

C. XLVI, 1. fortunæ rem committere noluit. Sic T L Scal. (abc Nipperdeii); ‚fortuitæ dimicationi fortunæ rem committere maluit’ U F V, nisi quod in V pro ‚dimicationi’ ‚dimicationis’ est. Recepit Nipperdeius scripturam familiæ Parisinæ; Kraner, Duebner, Dinter ‚fortuitæ dimicationi rem committere noluit’ scripserunt. Neutrum ferri potest, nam sive ‚fortunæ’ sive ‚fortuitæ dimicationi’ scribimus, tamen hæc cum iis, quæ sequuntur, non congruunt, cum primum Vatinius non esse pugnaturus, deinde proelium incipere narretur. Intellexerunt sine dubio hoc librarii, qui pro ‚noluit’ ‚maluit’ posuerunt; sed certe alio loco menda latet. Fortasse fuit in archetypo ‚fortuito’, quod cum non intelligerent librarii — fieri etiam potest, ut difficile fuerit lectu —, alii in ‚fortunæ’ alii in ‚fortuitæ dimicationi’ mutaverunt. Illud in familia Parisina exstat, utrumque recepit Hauniensis. Scribendum igitur: ‚fortuito rem (i. e. pugnam) committere noluit’; Danice: ‚han vilde ikke begynde Kampen paa tilfældig Vis, overlade Kampens Begyndelse til Tilfældet’.

C. XLVII, 3. Erat in eum. Sic optimi codices T (a Nipperdeii) U F V; ‚meum’ Scal. (c Nipperdeii); L (b Nipperdeii) et recentiores ex coniectura ‚in ea’, quod iniuria, ut opinor, in textum receperunt editores. Latet enim sine dubio sub his litteris nomen oppidi alicuius. Scripsit fortasse Hirtius: ‚Erat Ratineum nobilissimum earum regionum oppidum’. Ratineum (nunc Rudunich?; vid. Forbiger Hdb. III, 843) situm erat prope Issam in ora Dalmatiæ (comp. Spruneri atl. antiq. Gotha 1850. t. XVII). Satis amplum ut in tali regione id fuisse oppidum, ex iis videre possumus, quæ narrat Dio Cass. LVI, 11. In nomine non nihil discre-

pantiæ est. Apud Dion. Cass. l. l. Ῥαίτινον exstat, apud Plinium H. N. III, 22 (26) § 142 Rataneum; in titulo quodam (Orelli-Henzen n. 5270) Rætinium. Sed ex librorum vestigiis Ratineum hic genuinam scripturam esse colligo. Ad abruptam et salientem rerum narrationem cf. B. civ. III, 9, 1—2: ‚Discessu liburnarum ex Illyrico M. Octavius cum iis, quas habebat, navibus Salonas (i. e. ad Salonas) pervenit. Ibi concitatis Dalmatis reliquisque barbaris Issam a Cæsaris amicitia avertit; conventum Salonis cum neque pollicitationibus neque denuntiatione periculi permovere posset, oppidum (Salonas!) oppugnare instituit'.

C. LII, 2. ut miles ei tradidit. Quid sibi velint verba illa ‚ut miles', quæ tacite tanquam sana reliquerunt editores omnes, equidem me nescire libenter confiteor. Certe aliud sub his verbis latet, quo, qua ratione Minucius Silo libellum tradidisset, significabatur, velut humilis i. e. supplex. Sic humilis non ita raro apud poetas occurrit velut Ovid. Heroid. IV, 149: ‚non ego dedignor supplex humilisque precari'; Propert. ed. Müller IV, 16 (17), 1: ‚Nunc, o Bacche, tuis humiles advolvimur aris'; Vergil. Æn. XII. 930: ‚Ille humilis supplexque oculos dextramque precantem protendens cet.'. Comp. etiam Madv. Gr. Lat³. § 300 cum notis. Sed aliquanto arctius, ut opinor, quam res permittit, regulam circumscripsit vir doctissimus, occurrunt enim hic illic non modo apud poetas sed etiam in pedestri oratione, ubi nos adverbium expectamus, adiectiva, quorum nullam rationem regula Madvigii habet, velut B. Alex. c. XXV, 4: ‚At fortuna . . . superiorum temporum dissimilis Euphranorem prosequebatur'; B. civ. I, 42, 1: ‚in præsentia similem (i. e. similiter) rationem operis instituit'; Cic. de imp. Gn. Pomp. V, 13: ‚ceteros (Danice: ellers) in provinciam eiusmodi homines mittimus'; Sal. Cat. XXVI, 5; LII, 29 (ed. Jordan); Liv. XXI, 21, 9; XXVIII, 42, 15; XLII, 28, 7.

C. LIII, 1. Berones compluresque evocatos. Sic omnes libri, nisi quod in V est ‚complures'. Laboraverunt frustra in hoc nomine explicando viri docti, et sunt,

qui mira quædam excogitaverint.[1]) Erat certe in Hispania populus hoc nomine, ut testatur Strabo III, 4, 5 (158); III, 4, 12 (162): *οἰκοῦσι δ' ἐκ μὲν τῶν πρὸς ἄρκτον μερῶν τοῖς Κελτίβηρσι Βήρωνες Καντάβροις ὅμοροι τοῖς Κονίσκοις καὶ αὐτοὶ τοῦ Κελτικοῦ στόλου γεγονότες, ὧν ἐστι πόλις 'υαρία κατὰ τὴν τοῦ Ἴβηρος διάβασιν κειμένῃ*; Ptolem. II, 6, 55 (p. 172 ed. Müller.); magistratus autem Romanos iam tum barbaris corporis custodibus usos esse, (quod negat Madvigius Adv. crit. II, 284) ostendit Cæs. B. civ. I, 75, 2: ‚Petreius vero non deserit se. Armat familiam suam: cum hac et prætoria cohorte cetratorum barbarisque equitibus paucis, beneficiariis suis, q u o s s u æ c u s t o d i æ c a u s a habere consuerat, improviso ad vallum advolat cet." Ne illud quidem suspicionem movere potest, quod omnes provinciæ populi Cassio infestissimi fuisse dicuntur, nam Berones in Hispania Tarraconensi habitabant, cui provinciæ præerat M. Lepidus proconsul (cf. B. Alex. c. LIX, 3). Nihilo minus textum aut lacuna aut alia menda hic laborare credo, neque enim barbaris infinite nominatis postposuisset scriptor compluresque evocatos, ut dicit Madvigius l. l. Ipsius Madvigii coniectura ‚gerrones compluresque evocatos' ingeniosa illa quidem sed prava mihi videtur. Quamvis enim circum se habuerit gerrones Cassius, tamen neque eum talibus corporis custodibus — et de his, non de familiaribus Cassii hic agitur — usum esse, neque illos in tam ancipiti re præter ceteros succursuros fuisse, verisimile est. Præterea non magis gerronibus quam barbaris infinite nominatis scriptorem ‚compluresque evocatos' postpositurum fuisse, statuendum. Mea sententia inter ‚enim' et ‚Berones' excidit aliquid velut e q u i t e s.

C. LIII, 6. e r a t i b i. I. e. in Hispania, cf. B. Alex. L, 3. Fortasse scribendum est ‚ibidem'; nam ‚ibi' sensu caret, ‚ibidem' interdum significat ‚in provincia' (i. e. eodem loco, quo prætor est); cf. Cic. in Verrem IV, 5, 9 : ‚Si quis Romæ esset demortuus? immo si quis i b i d e m'.

C. LV, 3. v e r e — c o a c t u s. Neque recte opponuntur inter se v e r e et c o a c t u s, neque verisimile est, id questos

---

[1]) Cf. Oudendorpii annotatio ad nostrum locum.

esse homines, quod coactus esset conscios suos nominare, sed quod dolore tormentorum victus (libertis enim eum tradiderat Cassius excruciandum) indicio suo etiam innocentibus periculum creasset; itaque post ‚queruntur' verba aliqua velut ‚falso tormentis' vel alia similia excidisse statuo.

C. LVII, 1. Leptim. Lepum L (b Nipperdeii). Oppidum Hispaniæ hoc nomine nusquam commemoratur. Ego non dubito, quin eadem significetur urbs, quæ ab aliis velut Strab. III, 2, 2 (141) Ilipa nominatur. Sita erat prope Italicam, hodie ei nomen est Alcala del Rio (cf. Corp. inscript. Lat. II p. 141). — Fortasse hoc loco non ‚Leptim' sed ‚Lepam' scribendum est; nam in aliquot melioribus codicibus Ptolemæi II, 4, 10 (p. 125 ed. Müller) Ilipa *Λαῖπα* vocatur, et haud scio, an etiam Plinii verba H. nat. III, 1, 3 (§ 11) facillima correctura sic emendanda sint: ‚. . . Evia, Ilipa cognomine Lepa (vel Lipa), Italica cet.'; nam quæ vulgo eduntur: ‚. . . Evia, Ilipa cognomine Ilpa Italica' sine dubio depravata sunt. Huc accedit, quod Lepam et in Lepum, quod est in L, et in Leptim facillime depravari potuit, cum in antiquioribus codicibus litteræ **a** et **u** valde similiter exarentur. Comp. de Ilipa D. Detlefsen in Philologo XXX p. 275 et 295.

C. LX, 2. quod et ... neque suæ potestatis esset. Exciderunt certe verba aliqua, quibus id, quod non Marcelli potestatis erat, significabatur.

C. LXII, 1. Paucisque diebus Q. Cassii cet. Paucisque T L (a b Nipperdeii) V; diebusque U; Q. Cassii F; reliqui Cassi vel Cassii. — Male Duebner ‚que' delevit; interdum enim hæc coniunctio ponitur initio novæ sententiæ, quæ non apte cum superioribus coniungi potest; cf. annot. Madvigii ad Cic. de finib. III, 22, 73; præterea Cic. Læl. § 23; B. Alex. LXIX, 2; B. Hisp. XXXVI, 4 (Mundensesque).

C. LXV, 1. et, qui legionibus præerant. Genitivus pronominis demonstrativi vix abesse potest inter ‚et' et ‚qui'; scribendum igitur ‚et eorum, qui'.

C. LXVI, 4. Comana ... ‚Venit', quod ab omnibus

melioribus codicibus abest, Nipperdeius post ‚Comana' posuit; in libris aliquot deterioribus ante ‚Comana' inseritur. Miratur iam Mannertus Geogr. d. Griech. und Römer VI, 2 p. 477, quomodo fieri potuerit, ut prius Mazacam quam Comana, quæ propiora Ciliciæ sunt, veniret Cæsar. Hac præcipue, ut opinor, difficultate commotus Madvigius Adv. crit. II, 285 supplementum illud ut falsum eiciendum esse censet, qua in re viro egregio tam assentior, quam ipsius loci sanandi rationem improbo. Existimat enim omnia sana esse, orationemque sic continuandam: ‚Biduum Mazacæ commoratus Comana, vetustissimum et sanctissimum in Cappadocia Bellonæ templum . . . id homini nobilissimo Lycomedi Bithynio adiudicavit'. „Pluribus interpositis nominis in memoriam revocandi causa ‚id' superadditur." — Oppidum Comana a scriptore huius commentarii templum vocatum esse, ut credam, animum inducere non possum, præsertim cum aliud eius difficultatis, quæ offendit Mannertum et Madvigium, facilius sit remedium, scilicet ut credamus, scriptorem, sicut iam suspicatus est Drumann Gesch. Roms II, 559 N. 13, Comana Cappadociæ hic errore cum Ponticis permutasse; itaque se profecto rem habere, dilucide docet Strabo, qui res in his regionibus gestas optime novit; cf. verba eius XII, 557: *Ὑπὲρ δὲ τῆς Φαναροίας ἐστὶ τὰ Κόμανα τὰ ἐν τῷ Πόντῳ, ὁμώνυμα τοῖς ἐν τῇ μεγάλῃ Καππαδοκίᾳ καὶ τῇ αὐτῇ θεῷ καθιερωμένα, ἀφιδρυθέντα ἐκεῖθεν* . . . et paulo infra *καὶ ἦν (ὁ ἱερεὺς) δεύτερος κατὰ τιμὴν μετὰ τὸν βασιλέα* (ut sacerdos — secundus a rege habeatur); præterea XII, 558: *υἱὸς δ'αὐτοῦ* (ɔ: *τοῦ Ἀρχελάου*) *τὴν ἱερωσύνην παρέλαβεν· εἶθ' ὕστερον Λυκομήδης, ᾧ καὶ τετράσχοινος ἄλλος προσετέθη*. — Comp. XVII, 796: *Ἀρχέλαος . . . ἱερεὺς δὲ τῶν ἐν Πόντῳ Κομάνων*. Vid. etiam Appian. Mithrid. c. 121: *πλὴν τῆς ἐν Κομάνοις ἱερωσύνης, ἣν ἐς Λυκομήδην μετήνεγκεν ἀπὸ Ἀρχελάου*. — Causam confusionis hanc fuisse credo, quod, cum Lycomedes specie iuris generis ut regia Cappadocum stirpe ortus id sacerdotium repeteret, Hirtius Comana Cappadociæ significari putavit. Verum hoc generis prætextu etiam in Comanis Ponticis uti potuit Lycomedes, erat enim Pontus antiquitus pars Cappadociæ, id quod vel nomen

Καππαδοκία ἡ πρὸς τῷ Πόντῳ ostendit (cf. Strabo XI, 8, 4 p. 512 et Kiepert Lehrb. d. alt. Geogr. § 91. extr. et 92. init.) — Ceterum quod ad me attinet, nullum lacunæ certissimæ explendæ conatum facere audeo.

C. LXVI, 5. mutationemque generis. Quid hoc loco significet generis mutatio, me nescire libenter confiteor, nam sunt re vera hæc verba sensu cassa; ‚generis' sine dubio cum ‚iure' coniungendum est (comp. paulo supra: regio ... ortus). Verum si hoc ita est, post ‚mutationemque' detegitur lacuna, quam et alia de causa necessario statuere cogimur; neque enim commemoratur id, quod abesse non potest, quid tandem mali propter adversam maiorum fortunam mutationemque . . . ei acciderit. — Cum Bithynius appelletur Lycomedes, textum sic fere, si quidem sententiam, non ipsa verba spectamus, suppleri posse suspicor: ‚. . . mutationemque patriæ exclusus, generis iure cet.'.

C. LXVII, 1. exercitibus imperiisque. Sic codd.; ‚excitusque imperiis' Markland (Epist. crit. ad virum eruditum Franciscum Hare. Cantabrigiæ 1723 p. 129); ‚excitus verbis imperiisque' Madvigius (Adv. crit. II, 285); sed propius, ut opinor, ad traditam verborum scripturam accedere possumus scribendo: ‚excitus precibus imperiisque'; cf. Cic. orat. pro Deiot. § 13: ‚venit (Deiotarus ad Pompeium) vel rogatus ut amicus vel arcessitus ut socius vel evocatus ut is, qui senatui parere didicisset'. Inde apparet, Pompeium et precibus et imperiis usum esse.

C. LXVIII, 1. defensionem eius. ‚defectionem' codd. aliquot deteriores et ex coniectura Clarkius. Emendationem hanc, quam valde laudat Madvigius (Adv. crit. II p. 285 n.), receperunt Dinter et Kraner; mihi magis veri similia videntur — neque enim omnino defecerat a Cæsare Deiotarus, nam usque ad pugnam Pharsalicam a Pompeianis partibus semper steterat — ea quæ coniecit Davisius: ‚defensionem eius' glossema esse librarii alicuius ad verba illa ‚excusationem eius imprudentiæ' explicanda, locumque sic esse corrigendum: ‚cumque [defensionem eius] nullam posse se excusationem eius imprudentiæ cet.'.

Fortasse abesse potest ‚se', cf. Madv. Gr. Lat³. § 401 et Heldii annot. ad B. civ. I, 2.

C. LXVIII, 3. superioribus suis beneficiis. Hæsit in his verbis iam Morus[1]), et sunt re vera mira, nam quod ipse Cæsar antea Deiotarum beneficiis ornaverat (certe errat Morus, cum ‚suis' ad Deiotarum referendum esse putat), causa erat probabilis gravius in regem ingratum animadvertendi, non peccato ignoscendi; verum aliter cogitabant Romani; cf. B. civ. I, 22, 3: ‚orat atque obsecrat (Lentulus Cæsarem), ut sibi parcat, veteremque amicitiam commemorat Cæsarisque in se beneficia exponit, quæ erant maxima'; Seneca de benef. IV, 15, 3. 4.

C. LXXII, 2. superioribus locis—oppido. Hæc verba librariorum errore loco suo mota esse, recte monuerunt Morus in annot. ad h. l., Vielhaber[2]), qui tamen postea sententiam mutavit[3]), Madvigius in Adv. crit. I, 48—49. — Morus et Vielhaber mutato ‚nec' in ‚non' vel addito ‚est' ante ‚oppido' verba illa post ‚nobilitatem' inserenda esse censent, a Madvigio multo elegantius in fine sententiæ post ‚Zela' sine ulla mutatione adiunguntur. — Verum non modo loco mota, sed etiam corrupta esse neque, ut nunc sunt, sensum idoneum habere, vidit Vielhaber (Zeitschr. f. d. oest. Gymn. l. supra laudato). Mori explicatio vix ferri potest; suspicatur enim ‚superioribus locis atque itineribus' dictum esse pro ‚itineribus per superiora loca'. Ipsum oppidum in plano positum multisque collibus circumdatum esse narratur, itaque fortasse scribendum est: ‚nec multo longius milibus passuum III abest ab Zela, superioribus locis atque itineribus pæne coniunctis oppido'. Pæne, non plane superiora loca et itinera oppidum attingebant[4]); addidit

---

[1]) Verba eius sunt: „An suis delendum est? Si ad Deiotarum referatur, ad quem referendum est, debebat esse ‚eius'."

[2]) Beiträge zur Kritik d. cæsarianischen B. civ. und d. Fortsetz. Program d. Theresien-Akad. 1864. p. 23.

[3]) Zeitschr. f. die oest. Gymnasien XX p. 574.

[4]) Danice: ‚og er ikke synderlig længere borte fra Zela end 3000 P., da de højere liggende Steder og Veje næsten grænser op til Byen'.

hæc verba (superioribus ... oppido) Hirtius, ut intellegeretur, quomodo fieri posset, ut tam breve intervallum inter oppidum et locum illum esset; comp. ad significationem verbi ‚coniunctus': B. civ. I, 64, 1: ‚Prima luce ex superioribus locis, quæ Cæsaris castris erant coniuncta cet.'; B. Gal. VIII, 31, 4; 46, 4; B. civ. II, 25, 1; III, 112, 8.

C. LXXIII, 1. eodem intervallo sua castra munituras. Sententia horum verborum sahe obscurior est, quia supra nullum intervallum diserte commemoratur; sed iam in verbo ‚vallis' significatio distantiæ locorum inest, et intervallum illud re vera non aliud est quam ipsa vallis, ut pro iis, quæ tradita sunt, exspectemus: ‚eas valles . . . etiam sua castra (i. e. non ea castra, in quibus tum erat, sed ea, quæ ponere in animo habebat) munituras'.

C. LXXIII, 2. vigilia quarta . . . prima luce. Inter ‚relictis' et ‚prima luce' verbum aliquod ad profectionem eius e castris significandam velut ‚profectus' vel ‚egressus' vix abesse posse mihi videtur.

C. LXXIV, 4. cohortationem. Sic omnes codd., nisi quod in F est ‚coortationem'; Brutus, quem omnes editores secuti sunt, ex coniectura dedit ‚coartationem'. Sed nulla mihi codicum scripturæ mutandæ ratio esse videtur. Pharnaces ante pugnam et descensionem — nam copias eius tum, cum miratus est Cæsar, nondum descendere coepisse, ex sententia relativa, quæ sequitur (‚quem in locum nemo sanus hostis subiturus esset'), colligi potest — milites, ut par erat, hortatus est; hoc sine ulla difficultate ex suis castris Cæsar videre potuit; igitur miratus est, quare id faceret, cum in eum locum ipse non subiturus esset, neque ei in mentem veniret, hostem in sua castra impetum facturum esse.

C. LXXV, 4. in quibus. Sic ego; codd. ‚quibus', sed præpositio vix abesse potest, cf. Madv. annot. ad Cic. de finib. I, 10, 32.

C. LXXVI, 3. deserentibus. Lipsii coniectura in exemplo Fabriciano annotata; codd. ‚defendentibus', quod retinuerunt omnes fere editores; sed deserentibus, non de-

fendentibus castra hostibus intellegi potest, quare Romani celeriter iis potiti esse dicantur.

C. LXXVIII, 2. quod sub imperio. Sic codd.; ‚qua' Lipsius; ‚quoad' Oehler; ‚qui ad id' Kraner; ego, nisi hanc incertarum coniecturarum farraginem nova augere verear, ‚quod regnum sub imperio' scribendum esse statuam.

P. S.

Ne credat quis incuria factum esse, ut interdum Hirtium ut scriptorem libelli de bello Alexandrino citaverim, pauca superioribus addam. Quamquam enim mihi ipsi persuasum est, Hirtium hunc libellum conscripsisse, tamen adhuc rem non satis firmis argumentis probatam esse puto. Hæc causa est, quare non dubitaverim, cum in titulo huius dissertationis librum incerti auctoris esse indicaverim, in textu brevitatis causa Hirtii nomen hic illic ponere, ne semper in scriptore libelli nominando longioribus ambagibus uti cogerer.

En Codex redivivus af de marculfinske Formler.

Af

H. O. Lange.

De ældre frankiske Formelsamlinger eller juridiske Formularbøger kunne med Rette gjøre Fordring paa Historikerens Opmærksomhed som vigtige Kilder til Kundskaben om den ældre Middelalders Kulturliv; Sprogmanden vil ogsaa søge til deres barbariske, slette Latin, naar han vil undersøge det latinske Sprogs Udvikling i Middelalderen og den Proces, ved hvilken de nyere romanske Sprog dannedes. Dette har ogsaa i lange Tider været erkjendt baade i Frankrig og i Tyskland, og der foreligger derfor en hel Række Udgaver af dem lige fra Lindenbruchs i hans Codex legum antiquarum, Francofurti 1613, p. 1205 ff. og Bignons: Marculfi monachi formularum libri duo. Lut. Paris. 1613. indtil Zeumers i Monumenta Germaniæ historica, Legum sectio V. P. 1-2. 1882—86. Denne sidste Udgave beroer paa en fuldstændig Benyttelse af hele det kjendte Haandskriftmateriale og er besørget med en overordentlig Omhu og Dygtighed; den meddeler hele det kritiske Apparat indtil de mindste Enkeltheder og giver enhver Midlerne i Hænde til at danne sig en selvstændig Mening om hvert enkelt Sted. I det følgende vil der derfor væsentlig blive taget Hensyn til denne Udgave, der ogsaa har det Fortrin at holde de forskjellige Samlinger ud fra hverandre.

Blandt disse Formelsamlinger rager de saakaldte „Formulæ Marculfi“ særlig frem, baade ved Samlingens Rigdom paa forskjelligartede Formler og paa Grund af dens Ælde; den maa nemlig være forfattet i Midten af det 7. Aarhundrede. Zeumer har forud for sin Udgave sendt en udførlig Undersøgelse af alle de Formelsamlingerne vedrørende Spørgsmaal, Ueber die älteren fränkischen Formelsammlungen (Neues Archiv der Gesellsch. f. ält. deutsche Geschichtskunde. VI. 1881.); der behandler han p. 13—41 de Haandskrifter, som have bevaret Marculfs Formler indtil vore Dage. Disse ere 4 i Tallet, alle fra det 9. Aarhundrede, og af dem indtager det ene Cod. B. (Cod. Paris. lat. 2123) en mærkelig Plads. Dette Haandskrift giver os Texten i en fra de andre tre Haandskrifters Text noget forskjellig Skikkelse og Formlerne i en anden Orden og med Tilføjelse af en hel Række Formler fra en anden Samling, de saakaldte Formulæ Turonenses; der viser sig desuden, som Zeumer ligeledes paaviser, den Mærkelighed, at det Index over Indholdet, som staaer først i Haandskriftet, ikke ganske svarer til Haandskriftets virkelige Indhold; medens Indexet giver Overskrifterne paa 117 forskjellige Capitula, findes kun 99 af Formlerne i Haandskriftet; da dog Formlernes Nummerering i Texten og i Indholdsfortegnelsen er den samme, maa vi antage, at Cod. B. er afskrevet efter et Haandskrift, der har indeholdt alle de 117 Numre; Afskriveren har da skudt de 18 i B. manglende Nummere ud.

Foruden disse 4 Haandskrifter har endnu et Haandskrift været benyttet, og det er det, som Lindenbruch omtaler som værende i hans Besiddelse, og som han foruden andre Haandskrifter benyttede til sin Udgave. Zeumer søger nu ud fra Lindenbruchs Udgaves Text, særlig i de Formler, som han kun kan have fra dette Haandskrift, at bestemme dette Haandskrifts Værdi og Stilling til de 4 bevarede Haandskrifter; han kommer til det Resultat, at Lindenbruchs Haandskrift har været nær beslægtet med Cod. B. men har indeholdt nogle af de Formler, af hvilke B. kun har bevaret Overskrifterne i Indholdsfortegnelsen. Da et saadant Haandskrift kan have Betydning og gjøre Regning paa Interesse, saa

skizzerer han p. 103—4 Haandskriftets Historie, idet han gaaer ud fra, at det er det samme Haandskrift, som Fabricius omtaler som et, han har kjøbt paa Marquard Gudes Auktion. Desværre lader Zeumer sig nøje med dette Resultat, han spørger ikke om, hvorhen Fabricius' Haandskrifter ere komne; han siger derimod: Seit der Erwähnung durch Fabricius ist die Spur der Lindenbruch'schen Marculfhandschrift verloren.

Allerede for temmelig lang Tid siden blev jeg opmærksom paa et meget gammelt Membranhaandskrift i Universitetsbibliotheket, der indeholder de marculfinske Formler, men først ved at gjøre mig bekjendt med Zeumers Afhandling og Udgave fik jeg Øjet aabnet for Haandskriftets egentlige Betydning. Det er nemlig den Lindenbruch'ske Codex, der her foreligger; Haandskriftet vidner selv om sin Historie, thi paa første Blad er der forneden skrevet: Friderici Lindenbrogij 1603, og derunder igjen: Jo. Alberti Fabricii 1706; Zeumer har saaledes fuldstændig Ret i sin Formodning om Haandskriftets Historie.

Haandskriftet, Nr. 84 8vo i Fabricius' Samling, er et lille Oktavbind, 16 Cm. højt og 11 Cm. bredt, det er indbundet i Pergament. Det indeholder 114 Blade, samt 4 i en sen Tid indheftede Pergamentsblade, 2 foran og 2 bagi; de 2 forreste indeholde en med Lindenbruch's Haand skreven Indholdsfortegnelse over de 92 Formler, som Haandskriftet har indeholdt. Haandskriftet er defekt baade i Begyndelsen og i Slutningen, idet der i første Læg, der har været en Quinio med 10 Blade, mangler de 3 første, og hele den sidste Quaternio er tabt, saa at Formlerne Nr. 87—92, hvis Overskrifter findes i den gamle Indholdsfortegnelse Fol. 1^{v}—2^{r}, ikke findes i Haandskriftet. Det første og de 3 sidste af Haandskriftets Blade have lidt meget af Fugtighed, saa at Skriften kun tildels kan læses. Bladene 40—55 ere mutilerede i det inderste Hjørne foroven med et skarpt Instrument, men det har ikke skadet Texten i synderlig Grad. Haandskriftet har oprindelig bestaaet af 2 Bind, hvad man kan se af Quaternionernes Signering; Fol. 82 har været sidste Blad i første Bind, og

Fol. 90, der er sidste Blad i første Quaternio i andet Bind, bærer Signaturen I. Skriveren har, for at Fol. 82^v kunde staa tom, sammenpresset Skriften paa Fol. 82^r, saa at den sidst paa Siden er meget lille uden dog at være særlig utydelig.

Haandskriftet er gjennemgaaende skrevet af samme Haand, Skrifttrækkene ere i Begyndelsen brede og kraftige, men blive efterhaanden mindre. Overskrifterne ere givne i Majuskler og med rødt Blæk, der nu de fleste Steder er meget afbleget. Sandsynligvis maa man henføre Haandskriftet til Slutningen af det 9. eller Begyndelsen af det 10. Aarhundrede.

De 3 Blade, som ere gaaede tabt i Begyndelsen, have maaske indeholdt Marculfus' Fortale; i ethvert Tilfælde har der staaet en Indholdsfortegnelse over Formlerne i Haandskriftet: af denne er bevaret Fol. 1^r—2^r Overskrifterne til Formlerne (66), 67—92. Paa Grund af vort Haandskrifts interessante Forhold til Cod. B. har jeg i den følgende Tabel givet en Udsigt over hele Indholdet, idet Formlernes Overskrifter aftrykkes med Angivelse af hver Formels Indhold og dens Plads i Cod. B. og i Lindenbruchs Udgave. Nummeret i Cod. B. anføres efter Zeumers Udgave af dette Haandskrifts Indholdsfortegnelse i N. Arch. d. Gesellsch. f. ält. deutsche Gesch. VI, p. 15—18; ligesom der betegnes ogsaa her ved en Stjærne ved Nummeret, at Formlen ikke findes i Texten, medens Overskriften anføres i Indholdsfortegnelsen. Marculfus og Formulæ Turonenses citeres efter Zeumers Udgave. Med Bal. henvises til den lille Samling Formler, som Baluze har udgivet i Capitularia regum Francorum. Tom. II. 1677, Sp. 557 ff., og med Roz. henvises til Rozière: Recueil générale des Formules. T. 1—3. 1859—71.

Cod. Fabric. 84. 8vo.	Indhold.	I Lindenbruchs Udgave.	Cod. B.
Fol. 2r. I. Prologi de donationibus aecclesiae.	Formm. Turonn. 1 (a.)	mangler.	6.
Fol. 2v. Item alio.	F. T. 1 (b.) p. 135, l. 19—20.	mangler.	6.
Fol. 2v. Item alio.		"	mangler.
Fol. 3r. Epistola donationis aeclesi...	F. T. 1 (b.) p. 135, l. 20—p. 136, l. 17.	14.	6.
Fol. 5r. II. Alia	Bal. Nr. 27, som hos Lindenbr.	17.	7.
Fol. 7r. III. Tradicio	Bal Nr. 30.	155.	Appendix.
Fol. 7v. Precariae uel prestariae	Roz. Nr. 341.	25.	"
Fol. 9v. Sequitur prestaria	Roz. Nr. 320.	26.	"
Fol. 11r. Item praecaria.	Marc. II, 39.	mangler.	88.
Fol. 12r. Sequitur prestaria.	Marc. II, 40.	mangler.	89.
Fol. 13r. V. Cessio.	F. T. 4.	151.	11.
Fol. 14r. VI. De uindicionibus.	Marc. II, 19.	128.	*97.
Fol. 15r. Item uindicio infra emunitate æcclesiae uel fisci.	F. T. 8.	131.	15.
Fol. 15v. De seruo.	F. T. 9 p. 140, l. 12—16.	mangler.	16.
Fol. 16r. VII. Qualiter homo ingenuus semet ipso uenundetur.	F. T. 10.	134.	17.
Fol. 16v. Item alia.	Marc. II, 28.	135.	100.
Fol. 17r. VIII. Epistola collectionis.	F. T. 11.	138.	18.
Fol. 17v. VIIII. De cautionibus.	F. T. 13.	146.	20.
Fol. 18v. Item alia.	Marc. II, 25.	142.	98.
Fol. 18v. Item alia.	Marc. II, 26.	143.	98.

Cod. Fabric. 84. 8vo.	Indhold.	I Lindenbruchs Udgave.	Cod. B.
Fol. 19r. Alia.	Marc. II, 27.	144.	98.
Fol. 19v. X. Euacuatoria.	Marc. II, 35.	148.	*99.
Fol. 20r. XI. Ingenuitates.	F. T. 12.	91.	19.
Fol. 20v. Item alia.	Marc. II, 32.	92.	103.
Fol. 21v. Alia post discessum.	Marc. II, 33.	93.	103.
Fol. 21v. Item alia.	Marc. II 34.	94.	103.
Fol. 22v. XII. Carta de agnatione.	Marc. II, 29.	85.	102.
Fol. 23v. XIII. Libellum dotis.	Marc. II, 15 L. 1—5.	76.	*95.
Fol. 24r. Alio modo.	F. T. 14.	78.	21.
Fol. 24v. XIIII. Tradicio.	F. T. 15.	80.	22.
Fol. 25v. XV. Carta in puellam ab eo qui eam rapuit.	F. T. 16.	83.	23.
Fol. 26r. XVI. Donatio in uirum et uxorem tamen gestibus sit allegata.	F. T. 17.	mangler.	24.
Fol. 27r. Item alio modo.	F. T. 18.	mangler.	25.
Fol. 27v. XVII. Mandatum qualiter maritus negotium uxoris prosequatur.	F. T. 20.	180.	27.
Fol. 28v. XVIII. Si quando masculus et femina raptum consenserint et infra quinquennium litigetur.	F. T. 32.	81.	39.
Fol. 29v. XVIIII. Libellum repudii.	F. T. 19.	mangler.	26.
Fol. 30v. XX. Carta qualiter pater filium uel auus nepotem de rebus suis meliorare potest.	F. T. 21.	mangler.	28.
Fol. 31r. XXI. Epistola qualiter nepotes in loco filiorum instituantur ab auo.	F. T. 22.	54.	29.
Fol. 32r. XXII. Carta ut filia cum fratribus in paterno succedant alode.	Marc. II, 12.	66.	93.

Fol. 32v. XXIII. Epistola qualiter extraneus in loco filii adoptetur.	F. T. 23.	mangler.	30.
Fol. 33v. XXIIII. Epistola qualiter pupilli recipiantur.	F. T. 24.	74.	31.
Fol. 35r. XXV. Pactum inter parentes.	Marc. II, 14.	67.	94.
Fol. 35v. Item alio modo.	F. T. 25.	68.	32.
Fol. 36v. XXVI. Commutatio.	F. T. 26.	mangler.	33.
Fol. 37v. XXVII. Confirmatio ciuium in eo qui ab hostibus est depraedatus uel ab igne concrematus.	F. T. 28.	107.	35.
Fol. 38v. XXVIII. Aedicio legibus conprehensa.	F. T. 29.	117—18.	36.
Fol. 40r. XXVIIII. Relacio cum iudicio.	F. T. 30.	119.	37.
Fol. 42r. XXX. Breue sacramenti.	F. T. 31.	120.	38.
Fol. 43r. XXXI. Securitas pro homicidio facto si se pacificauerint.	Marc. II, 18.	121.	96.
Fol. 44r. XXXII. Qualiter testamentum facias.	Bal. 28.	72.	8.
Fol. 48r. XXXIII. Mandatum.	Add. e codd. Formm. Tur. 4. p. 160—61, Zeumer.	73.	9.
Fol. 48v. XXXIIII. Gesta.	Add. e codd. Formm. Tur. 5. p. 161, Zeumer.	73.	10.
Fol. 50r. XXXV. Mandatum.	Marc. II, 31.	178.	101.
Fol. 50v. XXXVI. Carta de magna re qui uoluerit exsenodocio construere.	Marc. II, 1.	5.	81.
Fol. 55r. XXXVII. Qui monasterio in proprio aedificat qualiter carta faciat.	Bal. 37.	mangler.	43.
Fol. 59r. XXXVIII. Qualiter priuilegium condatur.	Bal. 38.	mangler.	44.
Fol. 62v. Item alio modo.	Marc. I, 1.	mangler.	41.
Fol. 66r. XXXVIIII. Confirmatio de hoc privilegium.	Marc. I, 2.	mangler.	45.
Fol. 69r. XL. Emunitate regia.	Marc. I, 3.	6.	46.
Fol. 70v. XLI. Confirmatio de emunitate.	Marc. I, 4.	mangler.	47.

Cod. Fabric. 84. 8vo.	Indhold.	I Lindenbruchs Udgave.	Cod. B.
Fol. 73r. XLII. Priuilegium de omni negotio.	Add. e codd. Marculfi 3. p. 111—12, Zeumer.	12.	48.
Fol. 74r. XLIII. Preceptum de episcopato.	Marc. I, 5.	1.	49.
Fol. 75v. XLIIII. Indiculum regis ad episcopum ut alium benedicat.	Marc. I, 6.	2.	50.
Fol. 76v. XLV. Consensu ciuium.	Marc. I, 7.	3.	51.
Fol. 77r. XLVI. Carta de episcopato.	Suppl. Marc. 6.	4.	52.
Fol. 78v. XLVII. Carta de ducato uel patriciatu aut comitatu.	Marc I, 8.	32.	53.
Fol. 79v. L. Epistola tractoria legatariorum uel minima facienda istius instar.	Marc. I, 11.	35.	56.
Fol. 80v. LI. Preceptum interdonationes inter uirum et uxorem.	Marc. I, 12.	48.	57.
Fol. 83r. LII. Preceptum de leseouerbo per manu regis.	Marc. I, 13.	43.	58.
Fol. 84r. LIII. Prologi de cessionibus regis.	Marc. I, 14 (a.)	44 (a.)	58.
Fol. 84v. Item.	Marc. I, 14 (b.)	44 (b.)	59.
Fol. 84v. ad sanctis.	Marc. I, 14 (c.)	45 (a.)	mangler.
Fol. 84v. cessio ad lucos.	Marc. I, 14 (d.)	45 (b.)	"
Fol. 85v. LIIII. Cessio regis ad locum sanctum.	Marc. I, 15.	mangler.	60.
Fol. 86r. LV. Confirmatio.	Marc. I, 16.	mangler.	61.
Fol. 87v. LVI. Confirmatio ad seculares.	Marc. I, 17.	46.	*62.
Fol. 88v. LVII. De antruscioni regis.	Marc. I, 18.	47.	*63.
Fol. 89r. LVIII. Preceptum de clericatu.	Marc. I, 19.	31.	64.
Fol. 90r. LVIIII. De diuisione ubi missus est regis.	Marc. I, 20.	114.	65.

Fol. 90v. LX. De causis alterius receptis.	Marc. I, 21.	115.	*66.
Fol. 91r. LXI. Dinariale preceptum.	Marc. I, 22.	102.	67.
Fol. 91v. LXII. Carta de causa suspensa.	Marc. I, 23.	36.	68.
Fol. 92v. LXIII. Carta de mundeburde regis et principis.	Marc. I, 24.	37.	mangler.
Fol. 93v. Item alio modo.	Add. e codd. Marc. 2. p. 111. Zeumer.	38.	69.
Fol. 94v. LXIIII. Confirmatio de omni corpore facultatis monasterii.	Marc. I, 35.	8.	80.
Fol. 96v. LXV. Ut causas auctorum adsumendas suorum aliquem liceat.	Marc. I, 36.	9.	*81.
Fol. 98r. LXVI. Confirmatio ad seculares de omni facultate.	Marc. I, 31.	42.	76.
Fol. 99r. LXVII. Securitas in eum qui per iussum regis aliquem persequerit.	Marc. I, 32.	126.	77.
Fol. 100r. LXVIII. Relatio pagensium ad regem directa.	Marc. I. 34.	104.	79.
Fol. 101r. LXVIIII. Preceptum quorum ab ostibus uel alio modo fuerint instrumenta incensa.	Marc. I, 33.	105.	78.
Fol. 102v. LXX. Commutatio cum rege.	Marc. 1, 30.	41.	75.
Fol. 103v. LXXI. Ut pro natiuita (sic.) regis ingenui relaxentur.	Marc. I, 39.	89.	*84.
Fol. 104r. Sequitur epistola ingenuitatis.	Marc. II, 52.	90.	mangler.
Fol. 105r. LXXII. Ut leudissamio promittantur.	Marc. I, 40.	39.	*85.
Fol. 105v. LXXIII. Proloco de iudicio regis ubi duo causantur.	Marc. I, 25.	109.	70.
Fol. 106r. LXIIII. Carta audientiale.	Marc. I, 38.	157.	*83.
Fol. 107r. LXXV. Iudicium euindicatum.	Roz. Nr. 454.	168.	40.
Fol. 107v. LXXVI. Indiculum ad comitem pro alio homine distringendum.	Marc. I, 28.	113.	73.

Cod. Fabric. 84. 8vo.	Indhold.	I Lindenbruchs Udgave.	Cod. B.
Fol. 108r. LXXVII. Indiculum ad episcopum pro alio distringendo.	Marc. I, 27.	112.	72.
Fol. 108v. LXXVIII. Iectis carta.	Marc. I, 37.	158.	*82.
Fol. 109v. LXXVIIII. Indiculum commutatorium ad episcopum.	Marc. I, 26.	110.	71.
Fol. 110r. LXXX. Indiculum ad laicum.	Marc. I, 29.	111.	74.
Fol. 110v. LXXXI. Si quis in presentia regis auctor fuerit.	Marc. Suppl. 2. p. 107. Zeumer.	171.	*105.
Fol. 111v. LXXXII. Indiculum ad maiorem domus.	Marc. Suppl. 3.	mangler.	*106.
Fol. 112r. LXXXIII. Quomodo in natale domini ad regem episcopus uel reginam siue ad episcopum uisitatio dirigitur.	Marc. II, 44.	mangler.	*110.
Fol. 113r. Item alio de natale domini.	Marc. II, 45.	"	mangler.
Fol. 113r. LXXXIIII. Indiculum cum episcopus ad alium in resurrectione domini euglogias dirigit.	Marc. II, 42.	"	*108.
Fol. 114r. LXXXV. Rescriptio ad episcopo.	Marc. II, 43.	"	*109.
Fol. 115v. LXXXVI. Indiculum episcopi ad propinquo.	Marc. Suppl. 4.	"	*107.

Her ender vort Haandskrift, idet de sidste 6 Formler ere gaaede tabt med Haandskriftets sidste Blade; disse Formlers Overskrifter anføres i den bevarede Del af Indholdsfortegnelsen og have svaret til Marc. II, 46—51 og Cod. B. 111—116.

Tilbage staaer nu at betragte vort Haandskrifts Forhold til Cod. B. baade med Hensyn til Indholdet, Ordenen, hvori Formlerne foreligge, og den Text, hvormed de gives.

Naar Zeumer antager (Neues Archiv VI, p. 104), at Lindenbruchs Haandskrift maa have været en Repræsentant for den fyldigere og indholdsrigere Samling af Formler, som Indholdsfortegnelsen i Cod. B. viser tilbage paa, saa viser et Blik paa ovenstaaende sammenlignende Tabel, at vort Haandskrift i det væsentlige giver ham Ret. Følgende Formler, som have staaet i Moderhaandskriftet til Cod. B., findes ikke i Cod. Fabric.: Marc. II, 3, 5, 9, 11, 20—22, 36, 41, Form. Turonn. 5—7, 27, Bal. 33 samt Marc. I, 9—10, som i vort Haandskrift skulde have staaet efter Nr. XLVII, hvor et Spring i Nummerbetegnelsen viser, at 2 Formler ere udeladte, den næste bærer nemlig Nummeret L. Af disse Formler ere imidlertid Marc. II 20—22 og 41 ikke heller optagne i Cod. B., men den Omstændighed, at Overskrifterne opføres i Indholdsfortegnelsen, viser, at de have staaet i Moderhaandskriftet, som vi kunne kalde Cod. *β*. Cod. B. Nr. 1—4, der næppe høre med til den egentlige Formelsamling, findes ikke i Cod. Fabric.; derimod findes i Cod. B. et Appendix indeholdende nogle Brevmønstre og Formlerne Bal. 29, 30, Lindenbr. 25, 26, Bal. 36, af disse ere Lindenbr. 25, 26 og Bal. 30 optagne i Cod. Fabric. Paa den anden Side findes følgende Formler i dette Haandskrift, som ikke nævnes i Indholdsfortegnelsen til Cod. B.: Marc. I, 14 c—d, 24, II, 45 og 52 samt Formlen $2^{v}—3^{r}$, som jeg ikke har kunnet identificere med nogen mig bekjendt udgiven Formel.

Hvad Texten angaaer, da finde vi en paafaldende Overensstemmelse mellem Cod. B. og Cod. Fabric.: de samme orthographiske Fejl og Besynderligheder finde vi i Reglen i begge Haandskrifter, og hvor Cod. B. bryder af mod Slutningen af en Formel, er det samme i Reglen Tilfældet med Cod. Fabric.

En gjennemgaaende Forskjel finde vi mellem Cod. B. og vort Haandskrift, og det er med Hensyn til den Orden, hvori Formlerne meddeles. Cod. B. giver først efter de

4 Brevmønstre Nr. 1—4 Formulæ Turonenses, dernæst Marculfus I. Bog, saa en Række Formler hentede fra Marculfus II. Bog og andre Kilder og endelig de i Tillæget indeholdte Formler og Brevmønstre; vi se i denne Anordning let, hvorledes Materialet fra de forskjellige Kilder er sammenstillet uden at være sammenarbejdet i nogen systematisk Orden; derimod finde vi, at i Cod. Fabric. er der gjort Forsøg paa en saadan systematisk Anordning, idet baade Formulæ Turonenses og Formlerne i Tillæget i Cod. B. ere indordnede i Rækken af de marculfinske Formler efter deres Indhold; desuden er Samlingen udrenset for de uvedkommende Brevmønstre, der ikke høre til Marculfus' Samling. Naturligvis har denne Omordning været ledsaget af en Omnummerering af Formlerne.

Adskilligt synes mig at tyde paa, at Cod. B. og Cod. Fabric. ere afskrevne efter det samme Haandskrift, hvorvel den endelige Dom herom maa overlades til den, der underkaster vort Haandskrifts Text en grundigere Undersøgelse, end det ligger indenfor min Opgave at gjøre. Som ovenfor anført findes der i Cod. Fabric. nogle Formler, som ikke opføres i Cod. B.s Indholdsfortegnelse; men deraf maa vi ikke slutte, at de ikke have staaet i Cod. β. Naar vi se paa, hvilke Formler det drejer sig om, vil det netop være sandsynligt, at de have staaet der. Marc. I, 14 c—d gives i Cod. Fabric. under Nr. LIII og kan have staaet i Cod. β under Nr. 59, der indeholder Marc. I, 14 b; Afskriveren af Cod. B. har da nøjedes med at give de 2 Variationer af Formlen a og b; paa samme Maade er vistnok Marc. I, 24 udeladt, som kun er en anden Redaction af Formlen Nr. 69 i Cod. β. Formlen Cod. Fabric. Fol. 2^v—3^r er sideordnet de 3 forskjellige Redactioner af samme Formel Nr. 6 i Cod. β, og Marc. II, 45 og II, 52 kunne have staaet i Cod. β, ligesom de findes i Cod. Fabric., nemlig sluttende sig til Marc. II, 44 og I, 39, der have staaet i Cod. β som Nr. 110 og 84. Ligesom de heromtalte Formler ikke i Cod. Fabric. have nogen særlig Nummerbetegnelse, saaledes kunne vi heller ikke vente at finde dem i Indholdsfortegnelsen til Cod. B., der jo tillige maa være Indholdsfortegnelse til Cod. β.

Forsaavidt er der altsaa intet i Vejen for at antage, at Cod. β er Moderhaandskrift baade til Cod. B. og Cod. Fabric, og naar den paafaldende Overensstemmelse i Læsemaaderne tillige tages i Betragtning, vil det endog være temmeligt sandsynligt.

Forholdet vilde da være, at den, der har skrevet Cod. Fabric., har ordnet Formlerne i det ham foreliggende Haandskrift β systematisk, medens vi i Cod. B. finde den oprindelige Ordning af Formlerne i Cod. β bevaret. Begge Afskrivere have udeladt enkelte Formler; følgende, som ere udeladte i Cod. B., finde vi i Cod. Fabric.: Marc. I, 17, 18, 21, 36—40, II, 15, 19, 35, 42—44, og Marc. Suppl. 2—4; af disse kunne Marc. II, 42—43 og Suppl. 4 dog kun tildels læses i Cod. Fabric., da Skriften er saa godt som ganske ødelagt. Desuden ere hist og her de traditionelle Slutninger paa Formlerne afkortede, ofte i begge Haandskrifter, af og til kun i det ene af dem.

Udaf de 2 foreliggende Haandskrifter vil det sikkert være muligt at rekonstruere Cod. β, idet Ordenen, hvori Formlerne have fulgt paa hinanden, er given ved Indholdsfortegnelsen til Cod. B., og Ordlyden sikkert vil kunne udledes af de 2 Haandskrifters Text. Det er imidlertid en Opgave for sig, som fordrer en Specialist's Grundighed og Kundskaber; men Løsningen af den vil sikkert være af Interesse i mere end en Henseende.

Til Slutning lader jeg følge et ordret Aftryk af Formlen Fol. $2^v—3^r$ i Cod. Fabric., der ikke tidligere er udgivet, saa vidt jeg ved.

Domino sacras sanctas basilicas sanctorum illorum in monasterio illo constructas, ubi uenerabilis domnus ille episcopus aut abba uel presbiter cum suis clericis siue monachis domino deseruientibus præesse uidentur. ego enim in dei nomine ille cogitaui plena et integra uoluntate pro remedium anime meæ uel pro æterna retributione, ut aliquid de rebus meis ad iam dicto loco conferre deberem, quia oportet et congruum est omnem ordinem christianorum et adtentius cogitare magnopere sollicitudinem prouideri, ut de terrena et præsentiam præparet sibi uitam aeternam

et dignum est, ut homo de mundanis rebus comparet sibi paradisum et ut ualeat transcendere ad celestia.

Lindenbruch har benyttet Haandskriftet med stor Frihed, hvilket man særlig har Lejlighed til at iagttage ved de Formler, hvortil dette Haandskrift er hans eneste Kilde, f. Ex. Lindenbr. 4, 12, 25, 26, 38, 72 osv.; han har ikke alene tilladt sig at rette paa det sproglige Udtryk men ogsaa foretaget Omsætninger og temmelig vilkaarlige Ændringer.

Desværre kommer denne Codex redivivus forsaavidt post festum, som den ikke har kunnet blive benyttet til Zeumers monumentale Udgave; men hvis den endnu kunde blive Gjenstand for Historikeres og Juristers Interesse, da er Hensigten med disse Bemærkninger naaet.

Catullus: Udvalgte digte,

i metrisk oversættelse

ved

Vilh. Andersen.

I. Af digtene til Lesbia.

— 3. —

Sörger, elskovens gode guder, sörger
alle følsomme hjærter, sörger alle!
for min elskedes lille fugl, som døde!
For min elskedes lille kæledægge,
som hun elskede mer end sine öjne!
Sådan nydelig lille fugl! sin frue
kendte den, som et lille barn sin moder.
Aldrig flagrede den fra hendes nærhed,
altid hoppede den omkring på skødet,
altid pippede den, men kun til hende.
Må nu træde de mörke veje derhen,
hvorfra ingen endnu er vendt tilbage.
Å, men ve over dig, du stygge Orkus,
alt det skönne på jord du grådig sluger!
Hvilken nydelig fugl du har mig røvet!
Fy, hvor skammeligt! Å, du stakkels lille!

Og min elskede græder for den døde,
så de dejlige öjne svulme røde.

— 5. —

Leve, Lesbia, vil vi, vi vil elske!
Alvorsmændenes vrøvl og vise tale
ej den ringeste hvid vi ville agte.
Solen synker idag, men stiger atter:
når vort stakkede dagslys engang svinder,
skal den evige, mörke nat vi sove.
Giv mig tusende kys og giv mig hundred,
derpå tusende, derpå andre hundred,
end et tusende og endnu et hundred! —
Er så regnskabet nåt til mange tusend,
streg derover, så selv vi tallet taber,
og en anden ej heller ved det nöje,
som kan ramme os med det onde öje.

— 7. —

Gærne, Lesbia. gad du vidst, hvor mange
kys jeg egenlig ønsked for at mættes.
Talløst Libyens sandskorn ligge spredte
der, hvor silfium vokser, i Kyrene,
om den glødende Juppiters orakel
og den hellige grav, hvor Battus hviler;
talløst stjærnernes flok, når natten tier,
ned på menneskers skjulte elskov skuer
— og utallige kys på dine læber
er din rasende elsker nok, så mange,
som en nysgærrig ej kan gennemtælle,
onde, giftige tunger slå med trolddom.

— 8. —

Vær ingen nar, Catul! hvad der er tabt, er tabt,
du har jo set det selv, fornuftig, stakkels du!
Klar skinned fordum for dig dine dages sol.
Da gik du gærne, hvor din pige kaldte dig,
hun, hvem du elsked, som du aldrig elsker mer.
Ak, hine dages muntre lyst: du vilde, og
den lille pige vilde dengang som sin ven.
Klar skinned fordum for dig dine dages sol.

Nu vil hun ej. Så vil ej du, du rasende!
Kræv ikke, hvad hun nægter dig. Fortvivl dog ej,
men med et sluttet sind du sætte hårdt mod hårdt!
Farvel da, pigelil! Catul har hærdet sig
og vil ej længes, savne dig, når du ej vil.
Men du vil græmme dig, naar ingen søger dig.
Du onde pige, ve det liv, der vænter dig!
Hvem skal besøge dig? Hvem vil du synes smuk?
Hvem skal du elske nu? Hvis skal man kalde dig?
Hvis læber skal du bide med dit varme kys?
Men du, Catul, Catul, vær fast, sæt hårdt mod hårdt!

— 85. —

Både jeg elsker og hader. Hvorfor dog, vilde du vide.
Ved jeg det selv? O, men jeg føler det, pines derved.

— 107. —

Hvis engang. hvad du ønskede varmt og inderlig savned,
kom, når håbet var slukt, blev det dig sønderlig kært.
Derfor er dette mig kært, langt mer end guldet det dyre,
Lesbia, at du igen søger min væntende favn.
Du, som jeg længtes, men håbed ej mer at eje, du kommer
selv tilbage til mig — o, hvilken lykkelig dag!
Findes i verden en gladere sjæl, og hvem vilde ikke
glad give hele sit liv for en så lykkelig dag?

— 109. —

Du, mit elskede liv, har sagt, vor salige elskov
skulde evindelig bo ene imellem os to.
Mægtige guder, o giv, at hun må holde sit løfte,
giv, at hun mente det godt, ærlig af hjærte og sind,
giv så længe vort liv skal leves, guder, at denne
hellige kærlighedspagt stadig må stande ved magt.

— 70. —

Ingen, siger min pige, end mig hun hellere ægted,
om så Juppiter selv kårede hende til brud.
Siger det. Men, hvad en pige betror sin fyrige elsker,
bør han at skrive i sand og i det rindende vand.

— 72. —

Fordum sagde du tit, Catul var alt, hvad du kendte,
  ej for Juppiter selv skulde du svigte din ven.
Ej blot elskede jeg, som godtfolk elsker sin pige:
  som en fader hans barn, var du mig inderlig kær.
Nu, nu kender jeg dig. Endskönt jeg stærkere flammer,
  sank i mit öje dit værd, er du mig ikke så kær.
Og hvorledes? Fordi en sådan krænkelse øger
  elskovsattråen, men kærlighed svækker den kun.

— 87. 75. —

Ingen kvinde kan sige, at hun var således elsket,
  som Catullus engang, Lesbia, elskede dig.
Aldrig var i en dødelig pagt en fastere troskab,
  end i vor kærlighed jeg, Lesbia, viste mod dig.
O men, Lesbia, nu har du splittet min hu ved din brøde,
  brat har mit trofaste sind styrtet sig selv i fordærv!
Du kan blive den bedste, min vilje fanger du aldrig,
  göre det værste, og dog evig min elskov du har.

— 76. —

Ja, så sandt der i mindet om alt, hvad godt du har øvet
  i den henfarne tid, ligger en dulmende trøst,
når du ved, at du krænkede ej den hellige troskab,
  tog ej gudernes navn med i en svigefuld pagt:
så, Catullus, vænter der dig til evige tider
  mange glæder af hin troløse kærlighedslyst.
Ti hvad ædelt og godt et menneske kan for et andet
  sige og göre, Catul, det har du sagt eller gjort.
Alt er spildt, betrot til et utaknemmeligt hjærte!
  Hvorfor vil du endnu pine dig mere dermed?
Hærd dit hjærte og træk dig stolt tilbage fra hende,
  imod gudernes lov søge du sorgerne ej!
Å, det er svært så brat at glemme en langvarig elskov!
  Vanskeligt, ja men du skal, selv må du vide, hvordan.
Her er frelse, kun her, og her skal sejren vindes,
  enten du kan eller ej, göre det må du og skal!
Guder, hvis det er sandt, at i med mennesker ynkes,
  bragte i nogentid hjælp selv i den yderste nød,

se da stakkels Catul, og har jeg redelig levet,
  tag da denne min nød, denne fordærvelse bort.
Som en snigende sot den breder sig tæt i mit legem,
  stjæler mig ud af mit bryst hele min glæde og lyst.
Ikke beder jeg nu, at hun skal elske mig længer,
  ej — umuligt er sligt — at hun skal huske sin pligt:
blot at jeg selv må leve og slippe den hæslige sygdom.
  Guder, hører min bön, giver min trofasthed lön!

— 58. —

Hun, den Lesbia, som Catullus elsked,
elsked höjere end sig selv og sine,
hun, o Caelius, hun, Catullus' pige,
nu på gader og stræder krydser efter
Remus' ætlinger, Roms höjbårne ungdom.

II. Bryllupssange.

— 62. —

Svendene synge:

Op, kammerater, i flok! Det er kvæld, og aftenens stjærne
sender ned fra Olymp de længe savnede stråler.
Nu er det tid at stå op, forlad de bugnende borde!
Snart kommer bruden, og så skal bryllupssangene synges.
Hymen, kom Hymenæus, o kom Hymenæus, o Hymen.

Pigerne synge:

Ser i svendene hist? Så rejs jer, piger, imod dem!
Sagtens toner vel Hesperus alt sit lys over Oeta.
Rigtig! se dog engang, hvor rask de springe fra bordet!
ikke for dristig de sprang: deres sang er værd at besejre.
Hymen, kom Hymenæus, o kom Hymenæus, o Hymen!

Svendene:

Kransen vinder vi næppe så let i kvæld, kammerater.
Se, hvor pigerne stå og prøve, hvad de har øvet!

Ikke forgæves de prøve — ja de har noget at synge.
Rimeligt nok, da de strænge sig an af yderste ævne.
Andensteds er vort sind og andensteds vore øren.
Sejr vil flid: det er ret, at vi må blive de svage.
Vær dog nu i det mindste på post og saml eders tanker!
Hør nu synge de! snart er det tid, at svendene svare.
Hymen osv.

Pigerne:
Aftenstjærne, der stiger ej lys så grumt på vor himmel!
Driste dig tör du at rive en datter af moderens arme,
rive den nølende datter af moderens skærmende arme,
give den kyske til pris for mandens glødende favntag.
Fare vel fjenderne grummere frem, når staden er taget?
Hymen osv.

Svendene:
Aftenstjærne, der skinner ej skær så skönt på vor himmel!
Du besegler i strålende glans den pagt, der er lovet,
den som fædrene sluttede för, og mødrene slutted:
fuldbragt bliver den först, når du har løftet din lue.
Give vel guderne skönnere stund af rigere lykke?
Hymen osv.

Pigerne:
Aftenstjærne, igen du røver os en ud af kredsen!

* * *

Hymen osv.

Svendene:
Stadig våger der vagt, når aftenstjærnen sig nærmer.
Natten er tyvenes skjul, men du dem ofte forrasker,
aftenstjærne, med skiftende navn som morgenens stjærne.
Pigerne blot forbande dig med forstillede klager.
Hvad, om, hemmelig dog de attrå den, de forbande?
Hymen osv.

Pigerne:

Som i de hegnede haver en blomst fremspirer i löndom,
dulgt for græssende kvæg og fjærnt fra furende plovjærn
— sol giver kraft, og regn giver vækst, mens vindene vifte.
Alle småpiger og svende de ønsked gærne at nå den.
Brydes den så af en skærende negl, og blegner dens blomster,
ingen småpiger og svende de ønsker længer at nå den,
— således pigen: urørt hun lever elsket af alle.
Når det skændede legemes kyskhedsblomster er blegnet —
svunden er svendenes lyst og alle småpigers glæde.
Hymen osv.

Svendene:

Som den vildene ranke, der gror på skaldede marker,
aldrig hæver sig op at fostre den saftige drue,
men i sygnende vækst sig sniger hen over jorden —
se, mod roden sig böjer igen de smældende spidser!
Ikke så ænser den bondemand den og hans plöjende ungnød.
Står den derimod brud i ælmetræernes favntag,
o, så ænser den bondemand den og hans plöjende ungnød,
— således pigen: urørt, hun ældes uden at ænses.
Men når i passende tid hun finder en passende mage,
elskes af manden hun mer, forbandes af faderen mindre.
Hymen osv.

Digteren:

Ikke kæmpe du længere, brud, mod sådan en brudgom!
Sligt er slet ikke ret. Selv gav din fader dig til ham,
selve din fader og moder, hvem pligten byder at lyde.
Din er ikke din hele jomfrulighed, noget forældres,
tredjedelen din fars og tredjedelen din moders,
tredjedelen din egen. Bekæmp da ikke de tvende,
dem, hvis ret over dig din brudgom fik med din medgift.
Hymen, kom Hymenæus, o kom Hymenæus, o Hymen.

— 61. —

Höje Helikons herre, kom,
kom, Uranias ætling, hid!
du som røver til manden hans
unge brud! Hymenæus, o
Hymen, o Hymenæus!

Krans dit hoved med blomster af
yndig duftende majoran,
tag det flammende slør og små
safranfarvede tøfler på
snehvidt skinnende fødder,

stævnet frem i den glade dag,
syng med os med din klingre røst
bryllupssangene! Kom, o kom!
Takten træde du, fod på jord,
fyrrefaklen i hænde!

Ti for Manlius stander brud
Vinia, skön som Idaliums
dronning stod for Trojaneren —
medens fuglene spår: så god
som hun selv hendes lykke! —

skön som myrten på enge med
blomstertyngede kviste små,
som dryaderne kåre sig
til et legetöj, næret ved
duggens drivende safter.

Derfor böj dine fjed herhen!
Il fra Helikons höje top
fra Aoniens grotter, hvor-
over sprudler et kildevæld,
iskold-klar Aganippe!

Husets frue du føre hjem,
længselsfuld for sin unge mand!
Flæt, som vedbenden slynger sig
tæt forviltret i træets løv,
elskov i hendes tanker.

Takten træde i, piger små,
rene jomfruer, hvem engang
samme skæbne er vis, træd takt!
Synger: O Hymenæus, o
Hymen, o Hymenæus!

At han gladere iler hid,
når han hører, at til hans kald
stævne ham vore stemmer, den
gode Venus' tjæner, den
gode kærligheds stifter.

Hvem blandt guder skal alle, som
trofast elske hverandre, vel
dyrke varmere, jordens börn
ære höjere? Hymen, o
Hymen, o Hymenæus!

Dig med skælvende røst en far
kalder for sine døtre, dig
lytter brudgommen længselsfuld,
spændt med spejdende blik, for dig
løses pigernes bælte.

Du den blomstrende pigelil
fra den elskede moders skød
kaster ind i den vilde mands
favnetag! Hymenæus, o
Hymen, o Hymenæus!

Venus skænker os uden dig
ingen gaver, som kan bestå
med anstændige navne, men
med dig. Hvem turde måle sig
med så mægtig en guddom?

Uden dig føder intet hus
börn, som gamle forældre kan
trygt betro deres alder, men
med dig. Hvem turde måle sig
med så mægtig en guddom?

Uden dig føder intet land,
med din hellige pagt ukendt,
grænsevogtende sönner, men
med dig. Hvem turde måle sig
med så mægtig en guddom?

Åbner dörene, kom, kom, brud!
se, hvor faklerne ryster de
fagert strålende manker, se!
— — — — — — — —
— — — — — — — —

— — — — — — — —
— — — — — — — —
Om din kyskhed du hører på,
græde må du, når du skal gå,
vejen skal du dog træde!

Græd ej længere, Vinia!
Der er slet ingen fare for,
at en skönnere pigelil
nogensinde har set af hav
solen rødmende rinde.

Som hos rigmanden liljen står
skön i spraglede urtegård,
er din skönhed, o Vinia!
Men du tøver og dagen går!
Frem stå bruden den unge!

Frem du træde, du unge brud,
om du synes, og hør vor sang!
Se, hvor faklerne ryster de
gyldenstrålende manker, se!
Frem stå bruden den unge!

Din mand er ikke fangen af
fæle skøger, som lokker ham
hen at stille en hæslig lyst
fra dit dejlige unge bryst,
fjærnt dit ensomme leje,

men som vinranken inderlig
klamrer sig til sit ælmetræ,
vil han smyge sig i din favn.
Men du tøver og dagen går!
Frem stå bruden den unge!

* * *

O, den liflige lyst, din mand
nyder snart i den ilende
nat, og midt i den klare dag
liflig lyst — o, men dagen går!
Frem stå bruden den unge!

Flammesløret, se der, se der!
Svinger faklerne, drenge, sving!
Synger alle i takt, stem i!
Hymen, o Hymenæus, o
Hymen, o Hymenæus!

Gamle, lystige feskennin,
lad os høre dit djærve grin!
Op med nødderne, konkubin!
Ser du ikke, din kærlighed
længst har fået sin afsked.

Kast, elendige, nødder i
grams til drengene. Længe nok
har du leget med nødder. Nu
lyder alle Talasius.
Op med nødderne, slyngel!

Nylig grisede börster små
dine læber, men inden kort
tar den grumme barber dem bort.
O, elendige, stakkels du!
Op med nødderne, slyngel!

Salveduftende ægtemand,
nødig holder du dig vel fra
slige grönheder? Gör det dog!
Hymen, o Hymenæus, o
Hymen, o Hymenæus!

För — i mangel af bedre — var
sådant lovligt: en ægtemand
har ej ganske den samme lov.
Hymen osv.

Men. du dejlige, heller ej
må du nægte din mand en gunst!
Om han søgte den andensteds?
Hymen osv.

Se din herres og husbonds hjem:
mægtig, prægtig sig rejsende,
lyder, frue, dit mindste bud —
Hymen osv.

til dit hoved af alderdom
går så sagtelig nik i nik,
nik til alle og nik til alt.
Hymen osv.

Før de signede fødder små
over tærskelen lykkelig
under glattede stolpers karm!
Hymen osv.

Se din brudgom derinde. se,
strakt på purpurne puders pragt!
lutter længsel han er for dig.
Hymen osv.

I sit inderste han for dig,
ikke mindre end du for ham,
brænder, dybere nede dulgt!
Hymen osv.

Brudefører, lad pigen gå,
slip den dejlige, lille arm!
Nu går bruden i brudehus!
Hymen osv.

Höjærbare matroner, hvis
troskab prises af gamle mænd,
bringer bruden i brudehus!
Hymen osv.

Brudgom, nu har du lov. kom frem!
Bruden vænter i brudehus,
skön og skær som en lille blomst,
hvid som liliens lyse lød,
rød som blussende valmu.

Dog — forbande mig Juppiter,
om du ikke er nok så skön,
om den nådige Venus har
nægtet dig sine gaver — men
dagen går, du må ile!

Ah, der har vi ham alt, ret så!
Længe tøver du ej. Så gid
Venus glæde dig nåderig!
Åbenbar er din længsel og
mandens ærlige elskov.

Ørkensandenes tal med samt
nattens funklende stjærners tal
tælles lettere, lover jeg,
end det lykkes at tælle jer
tusendfoldige lykke.

Nyd jer kærlighedslykke — snart
kommer börnene. Ikke bör
sådant ældgammelt navn dø ud,
men forplantes med friske skud
gennem skiftende slægter.

Gid en lille Torquatus snart
strækker frem fra sin moders skød
bitte, buttede hænder små,
smiler sødt til sin egen far
fra de truttende læber.

Gid han ligne sin kære far,
let at kende for fremmede,
som endnu ikke så ham för.
Vidne bære hans ansigtstræk
höjt om moderens kyskhed.

Stolt som Penelopeias sön,
som Telemachus bar sin mors
ubesmittede navn, så vil
hæder følge hans navn og byrd
fra hans herlige moder.

Luk så dören, i piger små,
leget har vi alt længe nok!
Brave brudefolk, gör jer pligt,
nyd jer blomstrende ungdomskraft!
Lev, lev lykkelig længe.

III. Blandede digte.

— 9. —

Ak, Veranius, kær for alle kære
venner, kærere selv end 17000,
er du virkelig kommen hjem igen til
din bedagede mor, de brave brødre?
Kære, ja du er kommen! Herligt budskab!
Snart jeg kommer og hører om de Spaniers
land, bedrifter og folk (du glemmer intet!)
alt imedens jeg om din hals, den søde,
lægger armene, kysser mund og öjne.
Jeg gad spørge jer, alle glade sjæle,
er der nogen så glad, så glad, som jeg er?

— 27. —

Skænk Falerneren af det ældste mærke,
skænk den stærkere i mit bæger, slave!
— som Postumia, drikkelagets dronning,
byder, fuldere end den fulde drue.
Rejs ad helvede til med vandet, vinens
arvefjende og pest, til mådeholdets
mænd! Her drikker vi Bacchus' rene drue.

— 45. —

På Septimius' skød hans Acme sidder.
„O, min elskede, som jeg nu dig elsker,
vil jeg elske dig alle dage, mer end
nogensinde en ærlig elsker elsked.
Hvis jeg svigtede dig, så gid i Indien,
gid i Libyen da jeg måtte møde
ene örkenens gyldenblanke løve!“
    Talt. Da hoppede Amor om fra venstre
    og fra höjre sit bifald nådig tilnøs.

Acme böjede svagt det skönne hoved,
og på ynglingens elskovsdrukne öjne
med sin rødmende mund et kys hun trykked:
„Ja, mit elskede liv, min Septimillus!
ja, så sandt som en endnu större elskov
blusser her i mit bløde hjærte, vil vi
altid tjæne alene denne herre!“
    Talt. Da hoppede Amor om fra venstre
    og fra höjre sit bifald nådig tilnøs.

Siden varselet dem om lykke spåde,
elsker Acme sin ven, og han sin Acme,
selv for Syriens og Britanniens skatte
ikke byttede han sin Acme — stakkel!
og den trofaste lille pige sætter
i Septimius al sin lyst og længsel.
Aldrig så du på jord en större lykke,
signet skönnere af den gode Venus.

— 46. —

Våren bringer igen de lune lufte,
jævndøgnsstormenes buldren tier stille
for Zefyrernes milde, blide ånde.
Bort fra Frygiens sletter, fra Nikæas
yppig glødende marker, bort Catullus,
flyv til Asiens store, stolte stæder!

Rejselængselen i mit hjærte banker,
glæden giver de lette fødder vinger.
Far da vel, kammerater, kære venner!
Sammen drog vi af land — de vidtforrejste
bærer atter de skilte veje hjemad.

— 31. —

Hil, Sirmio, blandt alle halvør, alle ør,
som i det store hav, som i de stille sør
Neptunus tar i favn, du lille perle klar!
Hvor glad, hvor gærne bliver jeg dig atter var!
Og kan jeg tro mig selv? Bithyniens flade strand
har jeg forladt, ser frelst igen mit fædreland!
Å, hvad er sødt som svundne sorger? af vort sind
al tyngsel falder, i vort hjem vi drager ind,
Af fjærne rejser træt og alt, hvad vi har lidt,
vi finder hvilen i den seng, vi længtes tit.
Stor var vor sorg og savn, det ene lönner dem.
Hil, skönne Sirmio, din herre kommer hjem!
Glæd dig, plask muntert, bølger i det klare vand!
Ti nu skal juble i mit hjem, hvad juble kan.

— 10. —

Varus førte mig i en ledig time
hen fra torvet at se hans små veninde,
ret en helvedes lille taske, vittig,
vakker, spøgefuld — som jeg fik at føle.
Der vi snakkede løst og fast, blandt andet
om Bithynien og bithynske forhold:
„Hvordan står det sig der? du har vel samlet,
kan jeg vide, en grumme hoben penge?"
Her jeg svarede, som var sandt, at nu skal
hværken prætoren eller hans kohorte
vende federe hjem, end de er komne,
sær når prætoren er en ærkesnyder
og ej bryder en döjt sig om kohorten.
„Nå, men bærere har du sikkert købt dig,
da det netop er der, at slagsen findes,

til din bærestol?“ Her jeg gærne vilde
gi' partiet som pæne mand og svarer:
„Slet så kummerligt står det dog ej med mig,
at jeg ikke, fordi provinsen snød mig,
kunde købe mig otte slanke slaver.“
(Hverken her eller der jeg havde nogen
til at læsse min stakkels, gamle sofa
med de knækkede bene på sin nakke.)
Så begynder hun som en rigtig taske:
„Å, men kære Catul, hvor det var yndigt!
Lån mig dem, for jeg skulde netop gærne
bæres hen til Serapis!“ — „Hm, så sagte!
Når jeg sagde, at jeg var ejermanden,
har jeg vist husket fejl, for det er Cinna.
Gaius Cinna, min gode ven, har købt dem.
Men om hans eller mit, det siger intet:
jeg kan bruge dem, som om de var mine.“
Ser man ret for en styg, uartig pige,
som ej giver mig lov — at huske dårlig!

— 36. —

Blanke blade, begjort med heltedigte
af Volusius, løs min piges løfte!
ti hun lovede Venus og Cupido,
at, hvis jeg vilde komme snart tilbage
og ej svinge de skarpe jamber mere,
skulde helvedestræets skumle flamme,
ildens haltende gud til ære, æde
verdens sletteste digters værste værker.
Og i hin hendes skænk til höje guder
så en yndelig spas den slemme pige.
Du som fødtes af havets vinblå vover,
som Idaliums rene bjærg beskytter,
Ancon, Uriums havn, sivkranste Knidus,
Golgi samt Amathus og Epidamnus,
Adriaternes bod, hør os, gudinde!
Tag vor gave, og regn os den til gode,
hvis du finder vor spøg din ynde værdig!

Kom imidlertid fort på bålet med jer,
af Volusius' plumpe råhed fyldte,
blanke blade, begjort med heltedigte!

— 39. —

De nydeligste tænder har Egnatius,
og overalt han ler. Når taleren til gråd
for en uskyldigs sag har retten rørt — han ler.
Når der er sorg om båren, når en stakkels mor
begræder sönneløs sin eneste — han ler.
Hvad der end er, hvor han end er, hvad han har for:
altid han ler, det er en sygdom, som han har,
ej sønderlig beleven eller elegant.
Og derfor, brave ven, så hør et velment råd!
Selv hvis du Romer var, Sabiner, Tiburtin,
en mæsket Umbrer, en forspist Etrusker, var
en Lanuviner, sort med hvide tænder, var
en Transpadaner (for at feje for mig selv),
en ligemeget hvad, som børster tænder rent,
så jeg dog nødig denne grinen overalt:
så fjottet som et fjottet grin er ingenting.
Du er nu Keltiber. I Keltiberien
har man for skik at børste tænder i det vand,
man nylig lod, til kødet bliver blodigrødt.
Jo mer polerte derfor dine tænder er,
des mere, ser man, nød du af den ædle saft.

— 44. —

Min tiburtinske, om man vil: sabinske gård!
(ti de, der nødig krænke deres ven Catul,
forsikrer, at du er i Tibur, andre vil
med vold og magt dig kalde en Sabinergård).
Sabinske altså (bedre tiburtinske) gård,
med glæde var jeg i din nære villa nys
og jog på flugt en slemme hoste, som min bug
på halsen havde sendt mig, ikke uforskyldt.
Mig lysted næmlig nys hos Sestius en flot
diner, men for at blive bedt jeg måtte först

ha' læst hans forsvarstale imod Antius,
så ferskt og flovt og vandet et produkt,
at jeg fik snue, og en hæftig hoste har
mig gennemrusket, til jeg tyde i din favn
og blev kurert ved driverliv og nældefrø.
Helbredet sender jeg dig nu min bedste tak,
fordi du nådig straffed ej min svare synd.
Og, skulde jeg få fat på mer af samme slags,
så gid dets vandethed — jeg ber om skånsel ej —
må slå med snue — ikke mig, men Sestius,
som ber mig, bare når jeg har hans bøger læst.

— 49. —

Mest veltalende mellem Romas sönner,
Marcus Tullius, mellem dem, der leve,
dem, der levede, dem, der leve skulle —
dig sin varmeste tak Catullus sender,
dig, den ypperste, der en sag kan føre,
jeg den usleste, der et digt kan göre.

— 42. —

Saml jer, hendekasyllaber, hvor mange,
hvor i verden i er, træd an til hobe!
Denne snavsede tøs gör löjer med mig.
Bogen, siger hun, eders egen lille,
gir hun ikke igen. Skal dette tåles?
Efter hende og kræv mig den tilbage!
Hvem jeg mener? Så hør. Så snart i öjner
en, der svanser afsted med knejpelader,
hæslig grinende som en gallisk køter,
slut så kredsen og kræv os vort tilbage:
„Skidne töjte herud med vor noterbog!
Op med noterne, nå da, skidne töjte!“
Du vil blæse os — — „O, dit skarn, din skøge!“
— eller værre endnu, om i formår det.
Tro dog endelig ikke, at det nytter!
Og i brøler i kor af fulde lunger:
„Skidne töjte, herud med vor noterbog!

Op med noterne. nå da, skidne töjte!"
Batter ikke. Hun rører ej en mine.
Vel, så prøver vi i en anden tonart,
mulig kunde vi så få bedre lykke!
Om ej ellers, hun må dog sikkert rødme,
når i bjæffer med frække hundes halsen:
„Kyske, dydige mø, o giv os bogen!"

— 38. —

Cornificius, det er ilde med mig,
slet, ved Herkules, med din ven Catullus,
værre bliver det for hver dag og time.
Ven, som skulde mig trøste — o, en ringe,
ingen vanskelig ting! — hvor er du henne?
Jeg er inderlig vred. Er dette venskab?
Blot et trøstende ord, som selv du synes,
som Simonides' tåredigte sorgfuldt.

Middelalderens vandrende spillemænd i Norden og deres visesang.

Af

Axel Olrik.

Spörsmålet, hvem der har fræmbragt de förste nordiske folkeviser, har hidtil hvilet i dunkelhed; nylig har docent H. Schück i Upsala (i Svensk Literaturhistoria, Stockh. 1885 s. 111—113) fræmsat den tanke, at Tysklands balladedigtning overførtes til Danmark af omvandrende „spîlmänner", der, oprindelig fremmede, snart vandt tilgang af nordboer. Det er de i vor middelalder så ofte nævnte *legere* (isl. leikarar), han tillægger denne betydning. Fra det 12te århundrede og hele middelalderen igennem traf man dem ofte i Danmark og Sverig, under tiden også i Norge, vandrende om med deres fedel, gige eller pibe. Men inden vi afhandler, hvad forhold de står i til vore folkeviser, skal her göres nöjere rede for deres færd og datidens omdömme om dem.

Förste gang[1]) vi møder legerne, er ved Svend Grades

---

[1]) Nogen vil måske finde et tidligere eksempel i Sakses fortælling om den mand, der ved sit tryllende harpespil fik kong Erik ejegod til i raseri at dræbe fire af sine egne hirdmænd. Men at vi her har en vandrende leger, er der intet, som tyder på; desuden passer skildringen ikke til legernes hokuspokus og klingklang, men minder stærkt om folkevisernes *runeslæt* (Danmarks gl. folkeviser nr. 34 og 40 D_{15}). Sakses ord s. 607^{9-15} synes mig omskrivning af folkevisevers, men det øvrige af fortællingen ikke.

hof, omtrent 1150. Skjalden Einar Skulason foredrog for kongen et lovkvad, men fik ikke nogen gave derfor; „Danmarks herre sætter mer pris på fedler og piber; sömmer det sig en konge?“ klager den krænkede skjald (Knytlinga saga, k. 108). Da han kom tilbage til Norge (eller måske för han rejste), så han igen en af disse spillemænd; til kong Sigurd Munds hof († 1155) bragtes bunden en leger med en fedel, han nævnte sig Jarlmann og havde stjålet et kid fra en bonde i Vigen. Kongen lod ham piske med ris, og Einar morede hirden med et vers derom: „Kæppen svinges over den bundne fyr; legeren klager sig, mens riset synger messesang på hans ryg.“ [1]) — En menneskealder senere viser et par legere deres kunster ved den norske konges hof, nemlig hos Magnus Erlingsön; men skjalden Måne spotter dem endnu mere, hans vers derom lyder således: „Den snu fyr kommer med sin gige og pibe; hvad skal vi med det pak her? han ter sig jo som vanvittig. Topmålt gögl, han lader folk se en rød tæve springe over en kæp; man skulde ikke bryde sig om det skidt. Gigen toner, mens de blege legere går omkring og tager deres piber fræm; de viser den værste galskab, se hvor fjollet han drejer öjnene, han der støder i trompeten, man kan ret se den forvredne kæft og de oppustede kinder.“ Da blev der en skraldende latter, siger sagaen [2]), og hirdmændene slog kreds om legerne og kvad versene og gentog i et væk „kæft og oppustede kinder“; legerne syntes, de var kommet som i en bremserede, og skyndte sig ud af hallen.

Ved det 12te århundreds slut havde legerne også vundet plads i sagndigtningen, hvor kæmpen Starkad optrådte som

---

[1]) Morkinskinna 227, Corpus Poet. II, 277, 601. Vígfússons læsemåde på sidstnævnte sted söng leikari lengi líma barðan príma kan måske støttes ved dansk *at synge en vise* = at få bank (i skuespillet *De mundo et paupere*, D. Saml. VI 203[22], 206[7]). — Prosafortællingen taler om to legere (for det de plejede at være flere sammen) og tror, at skjalden var deres „fælle“ og ven! (måske en senere tids forhold).

[2]) Fms. VIII 207—8.

deres uforsonlige fjende. Både Snorre og Sakse kender sagnet om kong Huglek i Upsal, der brød sig mer om legere end om kæmper[1]), hvorfor Starkad let overvandt ham; Sakse mælder også, at alle de af kongens göglere, han kunde få fat på, lod han „miste huden“. Senere, fortæller Sakse, kommer Starkad til Lejre for at revse kong Ingild for hans tyske overdådighed; dronningen lader da „for at behage og ære sin gæst“ blæse på flöjte under måltidet: vred kaster Starkad den knokkel, han har gnavet ren, på piberens oppustede kinder, så han „skreg lige så höjt, som han för spillede“.[2])

Særlig synes legerne at have haft tilhold i Sverig. Sagnet om Huglek i Upsal tyder derpå. Snorre Sturlesen, der selv har været i Sverig, skildrer bordmusikken ved det svenske hof[3]). Sakse ved, at legerne søgte til „ved blôttiden i Upsal“ (d. e. ved Distingsmarkedet); af lede derved lader han Starkad forlade Sverig[4]). Altså hørte den gang legernes springen og spil til ved markedet, ligesom i 16de århundred skolekomedierne. — Også de ældste svenske kildeskrifter nævner legerne, þen sum mæþ gighu gangar allær mæþ fiþlu far allær bambu, siger Ældre Vestgøtalov (c. 1225); „vorder leger banket, skal det ikke bødes“ (dette oplyses godt af de meddelte Starkad-sagn og af en dansk folkevise, jeg snart skal nævne); bliver leger såret, får han i bøde en kvie, hvis han med nysmurte sko på kan holde den ved halen. Østgøtaloven fastsætter samme bod til arvingen, om legeren dræbes.

---

[1]) hann hafði mjök í hirð sinni allskonar leikara, harpara ok gígjara ok fiðlara, *Heimskringla* 19[33]; . . . neminem ex honestis liberalitate prosequi solitus, circa mimos et joculatores munificentiæ studiis uti consvevit, *Saxo* 279.

[2]) *Saxo* 301—2. *Skönt han siger:* in ampliorem histrionis suggillationem mox citandum [hujusmodi, *brdstk.*] carmen subtexuit, *findes i digtet s. 303—14 intet særligt om spillemanden, og der har heller næppe været noget oldkvad om ham. (Anderledes P. E. Müller i noterne.)*

[3]) *Heimskringla* 316[18] fóru inn leikarar með hörpur ok gígjur ok söngtól.

[4]) quod apud Upsalam sacrificiorum tempore constitutos effeminatos corporum motus scenicosque mimorum plausus ac mollia nolarum crepitacula fastidiret, *Saxo* 278.

Nu har vi samlet, hvad der dömtes om legerne i det förste hundredår, de færdedes i norden, 1150—1250. Vi kan nu se at besvare to spörsmål, der er vigtige for visesangen: var legerne nordboer eller udlændinge? og det andet: sang legerne eller spillede de kun? De synes rent fremmede; Måne skildrer dem som de löjerligste skabninger af fagter og udseende, som vildmænd; Ejnar bruger ordene illa kristinn, „ikke rigtig kristenmand“, om en leger. End tydeligere ses det af deres retslige stilling; de er næsten retsløse: „som en hudstrøgen trælkvinde“; samme udtryk bruger loven om galninge. De stod i „ret“ (d. e. mandebod) langt under en indfødt landstryger, „der bærer pigkæp og skål“, ja under en svensk træl; ti for bægge disse bødtes 3 mark, som for trællen også kunde udredes med fire øksne; legeren fik i bedste fald en okse — og spot i hvert fald.

At legerne sang, synes forudsat af dem, der oversætter isl. söngtól (og söngfœri) ved „instrument til at akkompagnere sang“. Men denne forståelse er næppe sprogrigtig; rent bortset fra det tvetydige i at oversætte tól, redskab, ved instrument, så må „sang-redskab“ være „redskab, der synger“ og ikke „redskab [— instrument!], hvorpå man akkompagnerer den, der synger“. Vildfarelsen er kommen af, at man har oversat söngr ved „sang“, mens det har mange andre betydninger (bl. a. klokkeklang), og om strengelegen bruges *synge* af den förnævnte skjald Måne (gígjan syngr[1])). — Et bevis for, at legerne sang, mangler altså; og at det slet ikke nævnes i alle de fræmførte vidnesbyrd, giver stærk formodning om, at det slet ikke eller kun såre ringe har været tilfældet; navnlig må jeg fræmhæve, at hvis Sakse havde vidst, at de sang, havde han omtalt det, da legerne ofte giver ham anledning til omstændelige udmalinger.[2]) —

[1]) Om leikarasöngr, der skal findes i Máríusaga, betyder „legeres strengespil“, ved jeg ikke.

[2]) Til de nævnte steder kan föjes instrumenterne s. 111. — For sikkerheds skyld siger jeg, at Sakse ikke taler om sang s. 301: *nec tibiæ nec gulæ lenimento,* som han straks forklarer *aurium aut epuli blandimentis.*

Schück søger et bevis ved at medregne den saksiske sanger Sivard, der nævnes 1130, til „dylika upptågsmakare och kringresande sångare“. Men denne var for det förste ikke omstrejfende, da han stadig var hos Magnus, nemlig al den tid de sammensvorne lagde planer op og sikkert rum tid för, og öjensynlig var en meget betroet mand. For det andet var han slet ikke sanger af levevej, men „af idræt“ (*arte cantatorem*), derimod var hans stilling at være *satelles*, hirdmand (eller måske = *pugil*, stridsmand); som sådan bærer han brynje (medens legerne var så dårlig holdte, at de — som vi straks skal se — var glade, når de kunde få nogle aflagte kvindeklæder). Og endelig en sydlandsk gögler blandt Magnus den stærkes folk! meget lidt rimeligt.

Förste gang en leger siges at synge, er i Didreks saga fra 13de århundreds midte. Isung kommer til kong Osantrix; den udmærkede gögler bliver vel modtagen, og man spör ham, hvad han kan spille. „Lidet leges der i Vilkinaland,“ svarer han, „som jeg ikke kan lege bedre end andre. Jeg kan kvæde[1]), jeg kan slå harpe og stryge fedel og gige og alskens strængeleg.“ Han får da en harpe og slår, så de aldrig har hørt det bedre, hans bjørn „leger og hopper derefter“. — Biskop Lavrents på Hole (1322—31) kaldte det leikaraskapr at synge kirkesang flerstemmig; ordet betyder dog ikke blot „legeres skik“, men snarere „lapseri“ [2]).

I løbet af det 13de århundred synes legernes anseelse stærkt steget. Yngre Vestgøtalov optager ikke de nedværdigende bestemmelser, og af de andre landsdeles love fra denne tid har kun Østgøtaloven dem. Legere blev en fuldstændig nødvendighed ved hoffet; den ældste svenske rimkrønike[3]) mælder: i kong Birgers bryllupstog 1298 hørte man „lekara: pipara, bombara ok trumpara“; ved hertug Valdemars bryllup 1302 fik legerne dyre gaver, heste, klæder

---

[1]) Þiðreks saga k. 142. Ordene ek kann qveða beror måske på sagaforfatterens tyske hjæmmelsmand. Karlamagnussaga 472 og Saxo 111, hvor samme instrumenter opregnes i samme orden, omtales sang ikke.

[2]) På Skålholt-kirkemødet 1350: lapseri i klædedragt.

[3]) V. 1388—91, 1402—3; 1828—31; 2190, 2194; 3585—9.

og sølv „swa at the foro blide hem til landa"; Erik Menved kom 1304 til kongemødet i Fagradal med pibere, trommeslagere og trompetere ridende for sig, og legerne blev godt lönnede; ved hertugernes bryllup i Oslo 1312 var der kommet pibere „fra mange lande",

> man gaff them gotz meth badhum handom,
> klæder ok ørss gaff man them,
> swa at the foro alle rike heem.

Schück mener, disse legere nok kan have været svenske; men udtrykket *fara heem til landa* findes gentagne gange i rimkrøniken (v. 3429, 4206) om lejede tyske krigeres hjæmsendelse, men såvidt jeg ved, aldrig om svenskeres rejse. — Foruden til fyrstelige bryllupper, kom legerne også til andre folks; et ofte forekommende folkevisevers [1]) siger:

> så førte de den unge brud
> i herre [Nilus] gård,
> det hvide sølv og det røde guld
> var ikke for legerne spart.

På Magnus Smeks tid plejede bruden at give sine pigeklæder til legerne; men kongen forbød det i sin landslov; ligeledes forbød han, at nogen måtte sende sine legere til bryllup „efter lön". Heraf ser vi, at mange holdt stadige legere. Det samtidige skrift Konungastyrilse giver konger og hövdinger den forskrift at have legere og sangere, der kan underholde dem under måltidet [2]). Dette er det förste sikre eksempel på, at sang sættes i forbindelse med legerne. Fra 15de århundred stammer et loftbilled i en uplandsk kirke, hvor en narreklædt leger synger og spiller på sitter [3]). På Peder Palladius tid kom der pibere til bøndernes bryllup og gæstebud, som bl. a. sang helgenviser (Visitatsbog 79). Lidt ældre er vel en

---

[1]) Danmarks gl. folkeviser 1 A_{14}; 130 A_{19}; 209_3; 234 B_7 C_6 D_6 jf. A_9; 259 F_{52}; 281 A_4; o. fl.

[2]) Afvigende fra forfatterens latinske forbilled; se Söderwall: studier öfver Konunga-Styrelsen, s. 18.

[3]) Afbildet i Hildebrand: Sveriges medeltid I 464.

skæmtevise om to tyve; den ene går i stuen og synger for folkene, mens den anden stjæler på loft, i bur og i stald[1]. En anden skæmtevise, hvis ældste optegnelse er fra c. 1580, viser, at legerne ofte var indfødte: Nis Bosen solgte sin eneste ko og købte fedel, så lakked han til barselhus med fedlen på ryggen; han vil ha penge på forhånd, så bliver han banket og må skynde sig hjæm uden andet end fedelposen[2]. At legerne i Stokholm i begyndelsen af 16de århundred var svenske, kan måske sluttes af, at der 1516 nævnes „stadens tyska trumpeslagare“, mens man ellers blot siger „hr. Svantes lekara“, „hr. Stens pipare, bombeslagare och tymblare“, „två stadens lekara“, „gillets [helliga lekama gilles] lekare“; den sidste hed på den tid Erik og var altså svensk, men var ikke meget anset, da han deltog i opvartningen[3]. Samtidig synes der at have været danske sangere i København, skönt man ved hoffet foretrak tyske sangere og trompetere[4].

Således har vi fulgt legerne et stykke fræm i tiden, fra da de endnu ved år 1300 var flygtig gæstende udlændinge, til de ved år 1500 for störste delen var landets egne börn og — hvor lidt ansete de så var — blandt bærerne af folkets rige viseejendom.

---

1) Tang Kristensen II nr. 8, dansk, svensk, norsk, islandsk (optegnet i 17de årh.s slut).

2) T. K. II 94. – Denne adfærd med legeren var endda lovlig tilladt, da Vestgøtalovens *lekararæt* er optaget i flere danske lovhåndskrifter fra 15de og 16de årh. (Kofoed Anker: lovhistorie I 617).

3) Om Murberg forstår ordet *omag* rigtig. Sv. akad. handl. II 244, 261.

4) Allen: nord. rigers hist. II 213, 227; 202. Jf. Olaus Magnus s. 523: „De dygtigste mestere [til blæseinstrumenter] er dog udlændinge, der drager til Norden for at vinde lön; den får de også i rigeligt mål og nyder gæstfrihed af indbyggerne, især af fyrsterne, for at trompeternes klang kan opmuntre ryttere og heste.“

Lad os nu foreløbig lade alt det fræmførte hvile; lad os mod al sandsynlighed forestille os, at legerne i 12te århundred også var sangere og til dels indfødte, — og lad os så ud fra folkeviserne se, om legerne kan have været deres forfattere og overleverere. — Legerne hørte med til bryllupper, lærer mange folkeviser os; men ingen bryder sig om at udmale det nærmere. Et par skæmteviser, folkedigtningens yngste skud i middelalderen, gör legernes liv til deres æmne; men det er bondegården og ikke borgen, der er deres skueplads. Kun i indvandrede viser nævnes legerne mere: „Den talende strængeleg“ nævner *fidlere*, der kommer til bryllup og hvis strængeleg åbenbarer det skjulte søstermord; visen er kommet fra England[1]). Vore Didriksviser og Niebelungenviser (DgF 5, 7, 8) nævner Falkvor spillemand med fedel og bue i sit skjold; men han er ved selve sit tilnavn betegnet som fræmmed: ordet *spillemand* findes ellers ikke i gamle viseoptegnelser og ikke i vore middelalderlige skrifter, men först i 16de århundred (Hvessinge gildeskrå); det må i middelalderen have fræmkaldt forestillingen om en tysker — lige så afgörende, som ordet *pikkelhue* nu gör det. Endvidere kan mindes om den förnævnte fortælling i Didrekssaga, som er grundet på tyske folkeviser. At spillemændene i udlandet stod i så nært forhold til digtningen, har sat sine mærker ikke blot i deres egen litteratur, men endog i de til Norden indvandrede viser; men den ægte nordiske digtverden har ingen plads eller brug for dem. Men havde legerne haft noget med vore viser at göre, skulde de nok bære vidne derom; sang eller spil nævnes ofte nok, men det er riddere og møer, der kvæder eller slår harpe; man

[1]) DgF 95. Ny danske og svenske optegnelser har ordet *spillemand*; engelsk E F *fiddler* (C D *harper*), *fidleren* er det nok, der ligger til grund for isl. *biðillinn*, d. D, n. A B, sv. B: *fiskere*, færøiske: *vallarar*. — I en anden vise „brud ikke mø“ (DgF 274) røber legeren, at bruden er ombyttet med en anden (de nynordiske optegnelser lader — vel under påvirkning af „den talende strængeleg“ — spillemandens harpe eller pibe göre det). Hele visen og dette træk med har vist samme hjæmsted som forrige vise, om det end mangler i de foreliggende skotske optegnelser af DgF 274.

hører også gærne til kværnpigens, skinderdatterens eller krybskyttens sang; nogen særlig spillemand eller sanger kendes ikke, end ikke i kongens gård. — Ikke alene på sangerne er der væsenlig forskel, men også på foredragsmåden. Sydens spillemænd ledsagede deres sang med strængespil[1]; det samme gjorde legerne i norden, som vi lærer af billedet i Hergeberga kirke. Folkeviserne blev derimod aldrig ledsagede af musik, hvad vi kan slutte af den mængde steder, hvor sang nævnes, altid uden spil, og hvor harpespil nævnes, altid uden sang. Her viser legeren sin sydlandske oprindelse; når visen „kvædes“ uden musik til, da er det nedarvet fra den gamle nordiske digtning, — medens brugen af den til dans er lært af fræmmede. — Dansevisen spiller stor rolle i middelalderens digtning. Mange af folkeviserne giver sig ved deres omkvæd til kende som danseviser, allesammen kan de have været det, ligesom alle er det paa Færøerne; derpå tyder også det islandske ord for folkevise, *danz*, der endogså bruges om spottevers i folkeviseform. Men til dansevisen står legeren slet ikke i forhold; den kvædes af en blandt de dansende, gærne en mø, når ellers svendene danser, og undertiden en svend, når møerne danser[2]; at legerne skulde deltage i dansen, mangler ikke blot hjæmmel i alle tyske og nordiske digtninges skildring af dansen; men det er i sig selv vel utænkeligt, at en velbyrdig svend eller mø vilde træde dansen ved legerens hånd. Man vilde måske tænke, at legerne var de egenlige digtere af viserne; men hjæmmel herfor mangler helt; det er langt naturligere, at den, der „lagde“ visen, var en af dem, der plejede at kvæde i dansen; et tysk digt lader udtrykkelig møerne i kongsgården synge „en ny sang“, som dronningen har digtet[3]. At digteren

---

[1]) A. Schulz: das höfische leben zur zeit der minnesinger, I 441 note 2; musik til danseviser s. 427 note 3.

[2]) En mø kvæder for svende, DgF 126, 129, (202), 232, 240 B 11, 261; en svend for møer, DgF 283; en svend for svende, 147; en mø for møer, DgF 121; en mø for svende og møer, DgF 39, 46.

[3]) Lancelot, anført i Höf. Leben, I 427, hvor der desuden siges

ofte var en ung svend, der tjænte til hove, eller lignende, synes fræmgå af en del viser, hvor sangeren nævner sig selv[1]; dertil slutter sig mange viser, hvor omkvædet lige så vel gælder sangeren som en af visens personer. Sjældnere taler den kvædende m ø i förste person (DgF 239, 55 A B; måske også runehåndskriftets visebrudstykke). Alle disse spor peger bort fra legerne som visernes sangere og digtere, og ikke et eneste til. Viserne selv taler endnu mere end de historiske vidnesbyrd mod, at *spilmänner* skulde have grundlagt den nordiske „balladedigtning“.

Det er ikke min mening at nægte den indflydelse, Tysklands digtning og sangere har haft på skabelsen af den nordiske folkevise; men at det ikke går an uden videre at overføre Sydens forhold på Norden, tror jeg at have vist. Indførelsen af fræmmede viser kan ikke tilskrives „legerne“, men vel de fra dem forskellige „tyske sangere“, der vandt plads i nordiske kongers følge, måske ligestillede med hirdmænd. Sangeren Sivard hos Magnus den stærke er den tidligst kendte; lignende stilling havde vel den *cantor Germanicus*, der var med ved gildet i Roskilde 1157 og på Svends opfordring sang, men sang en skæmtevise om ham[2]). Disse sangere er öjensynlig blevne agtede meget mer end legerne, og de er blevne modtagne selv hos forkæmperne for det gamle kæmpeliv, som Magnus den stærke; men det var jo også netop „kæmpevisen“, de indførte. Selv gamle Sakse, der ikke kan finde skældsord nok mod legerne, omtaler sangerne med kendelig velvilje, — og måske man i hans digte kan finde påvirkning af middelalderlige viser. — At disse fræmmede har indført visesangen i Danmark, synes

---

(uden at hjæmmel anføres); at mange danseviser var digtede af minnesangere.

¹) Sædvanlig, hvor sangeren er biperson (DgF 24), eller hvor han træder i skygge for et overnaturligt væsen (DgF 46, Dvörgamoy IV), eller også i stærkt lyriske elskovsviser (DgF 53, 283, 284).

²) Saxo 722. At Svend opfordrede ham til at synge, synes mig ligge i sammenhængen, navnlig i at *tabuiato non suppetente* må henføres til Svend. I hvis tjæneste sangeren har været, ses derimod ikke.

ret rimeligt; men at de har fræmbragt de förste nordiske folkeviser, er ikke derfor sagt. Er folkevisen fra först dansevise, kræver den en hel flok, der har lært sang og dansetrin i udlandet og så overfører det til deres hjæmland; der var lejlighed nok til at lære det ved de hyppige besøg, som danske kongsæmner ved midten af 12te århundred gjorde i Tyskland. Ved denne oprindelse fra kongens følge forklares lettest den store rolle, kongsgården og kongens „hovmænd“ spiller i vor visedigtning.

Om Lacunerne i Plautus' Cistellaria.

Af
Johan Louis
J. L. Ussing.

Plautus' Cistellaria er kommen til os i en meget mishandlet Skikkelse, og man kan næsten sige, det er kun en Ruin, der er tilbage. Derpaa tyder allerede Stykkets ringe Omfang. Det tæller i Bothes Udgave kun 514 V., d. e. ikke stort mere end Halvdelen af Gjennemsnitstallet for Plautus' Stykker, og over 200 Vers mindre end de mindste af de bevarede; Epidicus har 733, Stichus 774. Et andet Vidnesbyrd have vi i alle de af Grammatikerne citerede Vers af Cistellaria, der ikke findes i vore Haandskrifter, et Factum, som Scaliger forgjæves søgte at bortræsonnere ved at henføre disse Fragmenter til det tabte Stykke Astraba, som han formodede ogsaa havde havt den latinske Titel Clitellaria, en aldeles vilkaarlig Formodning, som dog, forunderligt nok, holdt sig indtil 1845, da den blev fuldstændig gjendrevet af Ladewig i Rheinisches Museum N. F. III, S. 525 ff. Hertil komme endnu de af Mai efter den Ambrosianske Palimpsest udgivne Fragmenter. Efter Studemunds Angivelse i Index scholarum Gryphiswald. 1871—72 p. 9 henhøre 10 af Palimpsestens Blade til Cistellaria, og af disse have kun 2 og Størstedelen af det 3die indeholdt Vers, som findes i vore Haandskrifter. Der er altsaa over 7 Blade, der, hvis de kunne læses tilbørlig, kunde forøge vor Text af Stykket,

hvert Blad med c. 38 Verslinier, altsaa i Alt med henimod 300 Vers. Men desværre er Cistellaria netop det Stykke, hvoraf det er allervanskeligst at læse noget i Palimpsesten. Af de c. 80 Vers, som Mai har udgivet, er det meget faa, der give nogen forstaaelig Mening; et Stykke paa 19 Vers er derimod nogenlunde læst og udgivet af Studemund i Hermes' 1ste Bind (1866) S. 299, hvortil endnu komme nogle vigtige Tillæg i det ovfr. anførte Lectionskatalog fra Greifswalde p. 8—14.

Spørgsmaalet er nu kun, om man kan udfinde, paa hvilke Steder i den i Haandskrifterne bevarede Text disse Brudstykker skulle indsættes, og hvad Hovedindholdet har været af de Scener, hvortil de høre. Disse Spørgsmaal har Ladewig i den ovfr. anførte Afhandling søgt at besvare; jeg skal her fremsætte, hvorledes Sagen, efter hvad der nu foreligger, synes mig at maatte betragtes. Det første Spørgsmaal lader sig forholdsvis let besvare, uagtet der i vore Haandskrifter ikke er nogen Angivelse af noget Hul, og Afskriverne saa lidt have anet, at der var noget saadant, at Slutningen af det første Stykke og Begyndelsen af det andet endog ere skrevne i samme Vers. Der mangler imidlertid over 250 Vers derimellem, eller med andre Ord mindst 8 Blade, hvis Originalhaandskriftets Blade have havt samme Linietal som Palimpsestens. Dette Sted er i 2den Act 1ste Scene V. 23 (V. 220 Bothe). Den første Halvdel af Verset: „Estne hoc miserum memoratu?" er anapæstisk. Det henhører til Elskeren, Alcesimarchus' Monolog, da han efter nogen Tids Fraværelse kommer tilbage til Staden og klager over, at han i saa lang Tid har maattet undvære sin Elskede. Han er paa Vejen til sit Hus, men har endnu ikke banket paa, og aner ikke, at hans Elskede, Selenium, af sin Moder Melænis, der havde erfaret, at han skulde giftes med en anden Kvinde, er bleven tvungen til at forlade hans Hus, og at han altsaa vil blive modtaget ikke af Selenium, men af hendes Veninde Gymnasium, som har lovet midlertidig at passe paa Huset. Den sidste Del af Verset: „*Melaenis.* Eo facetu's, quia tibi", er Begyndelsen af et trochaisk Septenar. Det er i Hdskr. rigtigt angivet som en Replik af

Melænis, og henhører til den heftige Samtale, som finder Sted mellem hende og Alcesimarchus, efter at han har erfaret, hvad der er sket, og hvori han gjør et forgjæves Forsøg paa at faa Datteren tilbage igjen. Her er altsaa et stort Hul. Det er, som vi siden skulle se, ikke det eneste; men det er uden al Tvivl det største, og det er her, at Palimpsestens Fragmenter have havt deres Plads.

Alcesimarchus banker paa. Gymnasium kommer ud, og Elskeren erfarer til sin Forfærdelse, at hans Elskede er borte. Til denne Scene hører det første Stykke hos Mai. Det er trochaiske Septenarer. Forstaaelig er Alcesimarchus' Klage:

Neque deos neque homines aequom est facere, ut sic orbatus sim[1]),
Quae mihi esset commendata et meae fidei concredita,
Quae esset aetatem exactura mecum in matrimonio.

Tilsidst gaar han bort for at søge Selenium, og Gymnasium gaar ind i Huset igjen, formodentlig med de Ord, der læses hos Nonius p. 423:

. . . . Intro abeo; nam meretricem adstare in uia
Solam, prostibuli sane est.

Hun har dog ikke i Sinde at blive i Alcesimarchus' Hus, efter at denne er kommen tilbage. Hendes Nærværelse er nu ikke længere nødvendig der, og hun kan vende tilbage til sin Moder, saasnart hun har faaet ordnet det Fornødne. Da hun atter kommer ud, er imidlertid Alcesimarchus' Fader kommen til Stede. Han har sagtens hørt om sin Søns Forbindelse med en Hetære, og er nu kommen til Byen for at forpurre dette Forhold og sørge for, at det paatænkte Giftermaal kan komme i Stand. I Palimpsesten er der opbevaret Lidt af denne Scene, som var i iambiske Septenarer, se Studemund, Ind. schol. p. 13. Den Gamle, hvis Indledningsmonolog er tabt, ser Gymnasium komme ud og forundres over hendes Skjønhed; hun kunde saamænd friste ham, saa gammel han er:

[1]) Mai læste: facere etsi posthac sim.

Mulierculam. Ea ornata[1]) si sit, ut quidem hercle scitast,
Quamquam uetus cantherius sum, etiamnunc, ut ego opinor[2]),
Adhinnire equolam possum ego hanc, si detur sola soli.

Gymnasium, der ikke ser ham, siger for sig selv:

Nimis opportune mihi euenit, redisse Alcesimarchum;
Nam sola nulla inuitior solet esse.

Hun mener: „end min Moder“. *Den Gamle* opfatter det imidlertid, som om hun mente sig selv, og fortsætter:

Me uocato,
Ne sola sis.

Resten af Verset siger *Gymnasium*, men der læses for Lidt deraf. Derefter siger hun:

Nimis lep*i*de *ex*concinnauit hasce aedis Alcesimarchus,
Ut qui *amicam sp*er*au*er*i*t *ean*dem se amare semper;
Uen*er*em meram haec aedes ol*e*nt, quia amator expoliuit[3]).

Derefter *den Gamle:*

Non mo*do* *ip*sa lepidas*t*, commode quoque hercle fabulatur.
Sed quom dicta huius interpretor, haec hercle est, ut ego opinor,
Meum quae corrumpit filium; suspicio est eam esse.
Id pol[4]), quom numquam uiderim, de opinione credo.
Nam hasce aedis conductas habet meus gnatus, haec ubi astat;
Hoc hanc eam esse opiniost; nam haec illum nominauit.
Quid si adeam atque adpellem? Mali damnique inlecebra, salue.

Af det Følgende, der kun kjendes fra Mais Afskrift, er intet Sammenhængende at faa ud. Nogle af Grammatikernes

[1]) Mai læste: ornatula. Formen er mig mere end tvivlsom.
[2]) Dette Vers citeres ogsaa af Priscian III p. 617 P.
[3]) Det første og tredie Vers efter Studemund p. 13 f. Det Mellemliggende er ganske usikkert. Mai læste: Ut quo..... deriderer ..... duris ...., Studemund: UTQUI .... DUNS .. MARESEMP . R.
[4]) Studem. læser: Ut postquam numquam; Mai blot ...... quam.

smaa Fragmenter, som ere skrevne i samme Versemaal, høre vel ogsaa til denne Scene. Den Gamle er vel gaaet bort efter at have faaet fornøden Besked af Gymnasium, og derefter synes hendes Moder at være kommen, utaalmodig efter at hente sin Datter. Hertil henfører jeg nemlig Fragmenterne af Senarer hos Festus p. 372 og hos Nonius p. 198:

Lena.

Quin is, si itura es? Nimium es uegrandi gradu.

Gymnasium.

Pol ad cubituram, mater, magis sum exercita
Fere quam ad cursuram; eo sum tardiuscula.

Paa deres Vej møde de Slaven Lampadio, der gjenkjender Moderen som den Kvinde, der for mange Aar siden havde optaget det udsatte Pigebarn, og efter en lang Forhandling faar hende til at tilstaa det, saaledes som han fortæller i Act 2, Scene 3, hvorom nærmere ndfr. Imidlertid kommer Alcesimarchus tilbage med en Ven, hvis Raad og Hjælp han søger. Hertil henfører jeg Septenarerne hos Gellius VI (VII), 7, 3:

Alcesimarchus.

Potin es tu homo facinus facere strenuum?

Vennen.

Aliorum affatim est,
Qui faciant; sane ego me nolo fortem perhiberi uirum.

Vennens Vægring ved at deltage i med Vold at tage Selenium fra Moderen forandrer ikke hans Forsæt; han bliver kun mere rasende og forlanger, at man skal skaffe ham en hel Krigshær. Metret gaar over til Senarer, og hertil hører det af Studemund i Hermes I behandlede Stykke, som jeg mener bør læses saaledes:

Alcesimarchus.

I, adfer mihi arma, et loricam adducito.

X.

Loricam adducam? ....

Alcesimarchus.

I, curre, equom adfer.

X.

Hercle hic insanit miser.

Alcesimarchus.

Abi atque hastatos multos, multos uelites,
Multos cum peltis — nihil moror triarios. [1])
Ubi sunt quae iussi?

X.

Sanus hic non est satis.
*Uigila*sse credo noc*te*m, quom illaec sic faci*t*. [2])
Utrum deliras, quaeso, an astans somnias?
Qui equom me adferre iubes, loricam adducere,
Multos hastatos, post id multos uelites,
Multos cum peltis. Haec tu peruorsa *omnia* [3])
Mihi fabulatu's.

Alcesimarchus.

Dixin ego istuc, obsecro?

X.

Modo quidem hercle haec dixisti.

Alcesimarchus.

Non praesens quidem.

X.

Praestigiator es, si quidem hic non es atque es. [4])
Uideo ego te amoris ualde tactum toxico,
Adulescens; eo te magis uolo monitum.

Alcesimarchus.

Mone.

X.

Caue sis cum amore tu umquam bellum sumpseris.

---

[1]) Studemund læser: „Multos cum multis; nihil moror precario.“ Jeg har ingen Tvivl om den af mig foretagne Rettelse; han vil have en let bevægelig og hurtig Hær, og bryder sig ikke om langsomme Sværtbevæbnede.

[2]) Suppleret af mig i Overensstemmelse med det næste Vers.

[3]) Studemund: „Multos cum multis; haec tu peruorsa . . . . .“ Han foreslaar selv Supplementet omnia.

[4]) Studem. læser: „ades“. Der bliver da en Stavelse for mange i Verset. Han foreslaar at udelade „es“ efter „praestigiator“. Jeg foretrækker: non es atque es.

Alcesimarchus.

Quid faciam?

X.

Ad matrem eius deuenias domum;
Expurges, iures, ores blande per precem[1]),
Eamque exores, ne tibi suscenseat.

Alcesimarchus.

Expurgabo hercle omnia ad raucam rauim[2]).

Men hvem er den Person, med hvem Alcesimarchus taler? Er det maaske Gymnasium, af hvem han lige har hørt, hvad der er foregaaet, saa at denne Scene er en umiddelbar Fortsættelse af den først omtalte? Men hvad gjøre vi saa med det af Gellius opbevarede Fragment, Potin es tu homo facinus facere strenuum? Her er det jo aabenbart en Mand, der tiltales. Jeg antager derfor, hvad der ogsaa synes at være Studemunds Mening, at det er en Ven af Alcesimarchus, thi Ladewigs Antagelse, at det skulde være hans Slave, forekommer mig mindre sandsynlig. Umuligt var det vel ikke, at en ældre Slave, som Pædagogen i Bacchides, kunde føre et saadant Sprog, som Vennen her; men hvorfor skulde Digteren saa hellere have valgt en Slave end en Ven? Jeg kan i alt Fald ikke gaa ind paa Ladewigs Mening, at denne Slave skulde have heddet Syrus, at det skulde være ham, der giver den ndfr. omtalte, af Varro og Festus citerede Skildring af de offentlige Fruentimmer, og som havde givet Stykket Navn, saa at det kaldtes Syrus sive Cistellaria. Den nys omtalte drastiske Skildring maa unægtelig være givet af en Slave, men dette er, som vi strax skulle se, vistnok Lampadio. Der synes i hele Stykkets Økonomi ikke at være Brug for nogen Alcesimarchus tilhørende Slave, og den Person, der her taler med ham, er altfor underordnet til, at Stykket kunde faa Navn efter ham. At Cistellaria ogsaa har havt et andet Navn, som

---

[1]) Saaledes Studem. Ind. schol. Gryph. p. 9.

[2]) „Jeg vil retfærdiggjøre mig, lige til jeg bliver hæs." Efter hercle er der Hiatus i Cæsuren.

begyndte med Syr, synes klart af et Par Steder hos Festus, og antages baade af Ladewig og af Ritschl i Parerga Plautina Terentianaque p. 163. De to Vers, som Varro L. L. VII, 64 anfører af Cistellaria, har Festus p. 329 som „Plautus in Syr.“, og det, der anføres af Priscian III p. 611, har han p. 301 som „Plautus in Sy...“. Men da der nu ikke findes nogen Syrus i dette Stykke, opstaar Spørgsmaalet, om intet andet Supplement er muligt, og det forekommer mig da, at man langt snarere kunde tænke paa **Syra**, eller maaske **Syrae**. Det første kunde være Navnet paa Gymnasiums Moder, der i sin Tid havde optaget det udsatte Barn, og altsaa virkelig er en ikke uvigtig Person i Stykket, og som tilmed spiller en anselig Rolle i den første Scene, hvor Haandskrifterne kun kalde hende Lena, uden Egennavn. Det andet kunde være Benævnelse for begge de to gamle Kjærlinger, den Nysomtalte, som optog Barnet, og Melænis, som modtog det af hende. Disse to Veninder kunde begge være Syrerinder; den sidste betegnes jo ogsaa ved sit Navn som mørk af Hudfarve.

Det andet Sted i Stykket, hvor Textens Sammenhæng tydelig røber et Hul, men af mindre Omfang, er efter Act 2, Scen. 3, V. 13. Lampadio aflægger Beretning for sin Frue om sin Jagt efter den Kvinde, der havde optaget det udsatte Barn. Han fortæller, hvorledes han har set hende gaa ud af Alcesimarchus' Hus, og har duttet hende Sagen paa, og hun er bleven bange. Saa vidt er Historien kommen i V. 13. Men i 14de Vers, „Pergo etc.“, se vi ham midt i en Samtale med Gymnasium, hvem han antager for Selenium, og vil overtale til at følge med sig trods Moderens Indsigelse. Der mangler aabenbart et Stykke, hvori han har fortalt, at han har sét den unge Pige, og da Moderen ikke vil give Kjøb, har henvendt sig til hende. Her antager jeg derfor, at de ovfr. omtalte hos Grammatikerne bevarede Brudstykker og et Par andre lignende bør anbringes, og jeg vilde tænke mig Stedet suppleret omtrent saaledes, fra V. 12 af. (Hvad der er trykt med Cursivskrift, er suppleret af mig; det kunde selvfølgelig gjøres paa mange andre

Maader, og Originalen har vistnok været en Del vidtløftigere; der mangler formodentlig et helt Blad.)

Phanostrata.

Age perge, quaeso; animus audire expetit,
Ut res sit gesta.

Melænis.

Utinam audire non queas!

Lampadio.

Cum muliere illa una ibat adulescentula,
Non quasi nunc haec sunt hic limaces liuidae,
Diobolares, schoenicolae, miraculae,
Cum extortis talis, cum todillis crusculis,
Capillo scisso atque ex*s*cissatis auribus,
Quae, quasi carnuficis angiporta purgit*ent*,
Foetore turpi omnes abigunt in fugam;
Sed scita, et quae facile omnes alliciat sibi;
Nam ita mustulentus aestus nares attigit.
„*Tune huius, inquam, filia es?*“ *atque illa ait.*
Pergo illa*m his alloqui* dictis: „Illaec te anus
Fortu*na freta indigna ad res mi*seras uocat.
Nam illaec tibi nutrix est, ne matrem censeas.
Ego te redduco et *re*uoco ad diuitias, ubi
Tu *col*locere in luculentam familiam.

V. 13 gesta sit Codd. — 15–16 Varro L. L. VII, 64. — 16—17 Fest. p. 329. — 17 Priscian. III p. 611. Fest. p. 301. Epit. Festi p. 52. — 18 Nonius p. 108. — 19 Nonius p. 190: „purgitans“. — 22 Nonius p. 63 f. og p. 415. Dette Vers mener Ladewig S. 528 aabenbart maa siges af Gymnasiums Moder, en fordrukken Lena, ligesom Curc. 96; men jeg fatter ikke, hvor i Stykket en saadan Vinlugt kunde lokke hende. Palmerius, og efter ham de Fleste, satte det umiddelbart efter det ovfr. S. 87 citerede Vers: Adhiunire equolam possum ego hanc, si detur sola soli; hvilket, selv om Metret ikke havde været forskjelligt — hint er et iambisk Septenar, dette et Senar —, dog vilde forekomme mig lidet passende.

Nogle Bemærkninger til Ciceros Breve.

Af

C. Jørgensen.

I.

Ved Læsningen af de bevarede Brevsamlinger af Cicero kan man ikke undlade at bemærke, at Cicero bortset fra Brevenes praktiske Formaal og fra den Underholdning, Brevvexlingen kunde skaffe ham og hans Venner, tillige ved denne har søgt at tilfredsstille en Trang til at øve sin Veltalenhed, til Production paa dette Omraade, hvor han følte sig hjemme, og til hvilket han droges maaske med sin dybeste Interesse. Dette „loqui tecum absens“, som han kalder det i et Brev til Atticus, var ham en behagelig Underholdning, en Trøst osv, som han ofte siger, men det var ogsaa Udøvelsen, i den frieste og elskværdigste Form, af hans Kunst, en Venskabets, Hjemmets, Fortrolighedens Veltalenhed, som gjør den allerede i sig selv afvexlende Læsning af disse Brevsamlinger endnu mere tiltrækkende. En naturlig Rigdom, der finder sit smukke Udtryk i den lette, flydende Stil, er her mere end noget Steds Særkjendet for Ciceros Kunst. Denne Hverdagslivets Veltalenhed i Brevene henter ogsaa for en Del sine Midler fra Hverdagssproget, og det var en passende Opgave at paavise de Ejendommeligheder,

der her kunne findes, som svare til, hvad vi ellers kjende som romersk Talesprog.[1])

Men Brevstilen har ogsaa andre Mærkeligheder. Her sigtes da navnlig til den højst forunderlige Ændring af Verbernes Tider, hvorved Brevskriveren, som man plejer at udtrykke det, ligesom hensætter sig til den Tid, hvori Modtageren vil læse Brevet. Sagen findes i sin Almindelighed omtalt i Grammatikerne, men trænger til en nøjere Undersøgelse; her nogle enkelte Bemærkninger. I Steden for Præsens (fra Brevskriverens Standpunct) bruges Imperfectum og Perfectum, men med en Forskjel (der svarer til disse Tiders almindelige Brug). Perfectum bruges i Steden for Præsens, hvor Talen er om en enkelt Handling, f. Ex. kal. Octobr. Epheso conscendentes hanc epistolam dedimus L. Tarquitio, simul e portu egredienti sed expeditius naviganti (Cic. Att. VI, 8, 4), altsaa: ved min Afrejse fra E. leverer jeg dette Brev til T. Imperfectum bruges derimod i Steden for Præsens om den i Nutiden foregaaende, længere varende Virksomhed (Tilstand): properabamus (ibid.), jeg har travlt, skynder mig[2]). Et Sted (fam. II, 8, 3) staar proficiscebar i Betydningen: jeg staar i Begreb med at rejse. — At Plusquamperfectum i Brevstilen bruges i Steden for Perfectum, er noksom bekjendt; men man kan vel ogsaa sige, at Futurum in praeterito er anvendt for Futurum: nos . . . tranquillitates aucupaturi eramus (jeg vil lure paa godt Vejr, Att. VI, 8, 4) svarer vistnok ligefrem til Futurum (ikke til det omskrevne aucupaturi sumus).

At ogsaa conjunctiviske Bisætninger til en saaledes i Tid forandret Hovedsætning paavirkes deraf, ses af mange

---

[1]) Se G. Landgraf, Bemerk. zum *sermo cotidianus* in den Briefen Ciceros und an Cicero. Bl. für das bayer. Gymnasialschulw. 1880, S. 274 ff., 317 ff.

[2]) Madvigs Fremstilling (Lat. Spr.[3] § 345) afviger fra den almindelige (Zumpt § 503, Schultz[9] § 326), idet han ikke anfører Perfectums Anvendelse i Steden for Præsens som i det ovenfor anførte Exempel. Zumpt udtrykker sig mindre heldigt om Perfectums Forskjel fra Imperfectum: „kann auch scripsi heissen, wenn nicht die dermalige Dauer, sondern das Ende der Handlung ausgedrückt werden soll.“

Steder, f. Ex. (ibid.): ita tamen properabamus, ut non posset magis, og (§ 5): sat multa, qui (da jeg) et properarem et ei litteras darem [NB.], qui aut mecum aut paulo ante venturus esset. Men her trænges til nøjere Iagttagelser og Samling af Materiale. — Endelig vilde en nærmere Begrænsning af. i hvilke Tilfælde denne særegne Forandring af Tiderne bruges, maaske give gode Bidrag til en Forklaring af dette Træk i Romernes Brevstil (ogsaa Digterne efterligne denne Brug).

II.

For Brevenes Text er endnu meget at gjøre, og at der kan gjøres meget, viser f. Ex. den Række af Conjecturer og slaaende Rettelser, som Madvig har meddelt i 3dje Bind af sine Adversaria critica, i Anledning af hvilke nylig en Forsker over Ciceros Breve har fremsat følgende Ytring: „cujus [Madvigii] admirabilem prudentiam nunc iterum perspexi, cum, quibus in locis multi operam ita posuerant, ut nihil certi statuerent, eosdem ab eo optime et facillime expediri videbam.“ [1]) Denne „Lethed“ er ikke blot beundringsværdig, men det er gjærne det sikreste Tegn paa Rettelsens Rigtighed, naar en let Forandring af et eller to Bogstaver bringer en ny Mening ind i Stedet, en simpel, naturlig Forbindelse, som synes at ligge saa nær, naar den først er paavist. Haandskrifternes Beskaffenhed (navnlig ved Brevene til Atticus) synes ofte at trænge til den Art Rettelser.

I VII, 1 af Brevene til Atticus taler Cicero mod Slutningen (§ 9) om private Forhold, nemlig om den Frigivne, Philotimus, som under Ciceros Ophold i Kilikien bestyrede hans Pengevæsen i Rom, men med hvem Cicero ikke var tilfreds, — og ytrer: dijungere me ab illo volo, mirus est φυράτης osv. Det tidligere, siger Cicero, maa man imidlertid

---

[1]) C. A. Lehmann, quaestiones Tullianae. Pars I de Ciceronis epistulis. Pragae et Lips 1886. Forf. drøfter en stor Mængde Steder i Brevene, foreslaar nogle brugelige Rettelser og anfører gode Parallelsteder og Exempler paa Ejendommeligheder i Sprogbrugen.

finde sig i; men det øvrige „maa vi klare“: reliqua expediamus; for det første en lille Arv, Cicero har faaet, ønsker han ikke draget med ind i Philotimus's Transactioner. Slutningen af Brevet lyder derpaa: Hanc quoque suscipe curam, quem ad modum experiamur. Id et ostendisti quibusdam litteris ex Epiro an Athenis datis, et in eo ego te adjuvabo. Hvem eller hvad de skulle prøve (experiamur), siges der intet om, og man maa da antage, at der handles om et Anliggende, som Atticus kjender, men om hvilket vi intet vide; hvilket jo ikke sjælden er Tilfældet i Brevene. Det er imidlertid naturligst, at disse Ord staa i Forbindelse med det nærmest foregaaende, og dette vil være Tilfældet, dersom man læser quem ad modum expediamus, hvorledes jeg skal klare det, rede mig ud af Forholdet til Philotimus; det skal Atticus hjælpe ham med, som han har lovet (ostendisti) i et tidligere Brev.[1])

I samme Bogs 4de Brev § 2 omtaler Cicero sin Samtale med Pompejus, hvor denne opmuntrer ham til at søge Triumph og lover sin Medvirkning, „kort sagt — in hoc officio sermonis nihil potuit esse prolixius“ (Med.); hvilket vel i Alm. forstaas saaledes: „i denne velvillige Samtale kunde intet (ingen) være mere forekommende“; men dette er et højst uklart Udtryk, og officium sermonis kunde vel næppe bruges saaledes. Den simple og naturlige Sammenhæng fremkommer ved at rette sermonis til sermone eius: „in hoc officio sermone ejus nihil potuit esse prolixius“, med Hensyn til denne Opmærksomhed (Triumphen) kunde intet være mere forekommende (gaa mere glat) end hans Ord (sermo Pompeji „det, P. har sagt mig“ og lignende findes ofte).

---

[1]) Hvis ikke Wesenbergs Ordknaphed skuffer mig, har han allerede tænkt paa det samme; hans Note „expediamus: id (W.)?“ maa nemlig sikkert henføres til dette Sted (experiamur: id) og ikke til det i Texten lige ovenfor staaende: expediamus. hoc. Men da han ikke har optaget sin Formodning i Texten eller omtalt den i sine Emendationes alterae, er ovenstaaende Begrundelse maaske ikke overflødig. Først bagefter har jeg set, at W.'s Note maatte forstaas som anført.

Conjecturer, som man paa flere Steder naturlig ledes til at gjøre, vil man ofte finde allerede fremsatte for længe siden, uden at de ere optagne i Udgaverne. Saaledes bør der Att. VII, 1, 9 læses: hoc primum, in quo, og saaledes har Lambinus formodet (optaget af Wesenberg). I VII, 5, 3 skal der i Steden for det meningsløse: Pomptinum sumam (eller summam) staa Pomptinum invisam, og dette anføres som en gammel Conjectur hos Lambinus.

De græske Ord, som saa ofte findes i Brevene, især i dem til Atticus, volde tit store Vanskeligheder, saaledes Att. VII, 11, 2 ἐνσχολάζω *COCON*, som i Almindelighed rettes til σοι. Der findes i samme Brev § 1: unam mehercule tecum apricationem in illo lucrativo tuo sole malim quam osv.; i dette meningsløse lucrativo skjuler sig maaske et græsk Ord, hvormed Atticus havde betegnet sit (tuo) Solskin (kostbare, vanskelige at erhverve δυσπορίστῳ? eller noget lignende).

En række fortidsformer og fortidstillægsformer af svagtböjede udsagnsord i dansk.

Af

P. K. Thorsen.

I en række fortidsformer og fortids tillægsformer har oldnordisk lydforbindelserne α) nd, β) ld, γ) rð, δ) dd, nemlig i en stor del udsagnsord, hvor navneformens stammeudlyd er α) nn, nd, n, nj, β) ll, ld, l, lj, γ) r, rð, rj, δ) ð, ðj. Ex. α) brenna (brænde), brendi, brendr; senda (sende), sendi, sendr; nefna (nævne), nefndi, nefndr; venja (vænne), vandi, vandr. β) fylla (fylde), fyldi, fyldr; elda (tænde ild), eldi, eldr; hvíla (hvile), hvíldi, hvíldr; telja (tælle), taldi, taldr. γ) heyra (høre), heyrði, heyrðr; gerða (gærde), gerði, gerðr; smyrja (smøre), smurði, smurðr; δ) fœða (føde), fœddi, fœddr; gleðja (glæde), gladdi, gladdr.

Udenfor fortidsformer og tillægsformer fremtræde de ovennævnte lydforbindelser i nuværende dansk i det skrevne sprog som α) nd, β) ld, γ) rd, δ) d, dd, i det talte sprog som α) n, β) l, γ) r, δ) ð. Ex. oldn. land, venda, mold, kelda, harðr, oddr, gedda (ɔ: land, vende, muld, kilde, hård, od, gjedde). Men i fortids- og tillægsformer findes i det skrevne sprog α) ndt, nt, β) ldt, lt, lgt, γ) rt, rgt, δ) dt, i det talte sprog α) nt, β) lt, γ) rt, δ) t. Ex. brændte, brændt, nævnte, nævnt, fyldte, hvilte, dulgte, hørte, spurgte, fødte. Der foreligger altså her tilfælde, hvor en lydlov er brudt. De følgende linier skulde

være et forsøg på at bringe klarhed til veje i spørgsmålet om grunden til denne uregelmæssighed, om måden, hvorpå den er foregået, samt om tiden, på hvilken den er indtruffen.

Vi ville da først betragte lydforbindelserne nd, ld, rð, dd udenfor fortids- og tillægsformerne, og da det ved en undersøgelse som denne er af stor vigtighed nöje at iagttage skjellene mellem beslægtede lyd og lydgrupper, ville vi begynde med at opstille følgende skema. Vi ville i det følgende få lejlighed til at vende tilbage dertil.

		oldn.	ældre da.	gammel da.	nuvær. dansk	
					skrevne spr.	talte spr.
α)	1)	nn	= nn, n	= nd, nn,	= nd, (nn)[1]	= n
	2)	nd	= nd	n, ndn		
	3)	nt	= nt	= nt	= nt	= nt
β)	4)	ll	= ll, l	= ld, ll, l	= ld, (ll)	= l
	5)	ld	= ld			
	6)	lt	= lt	= lt	= lt	= lt
γ)	7)	r, rr	= r, rr	= r, rr, (rd)	= r, rr	= r
	8)	rð	= rth	= rdh, rd, (r)	= rd, (r)	
	9)	rt	= rt	= rt	= rt	= rt
δ)	10)	tt	= t, tt	= t, tt	= t, tt	= t
	11)	dd	= dd, d	= dd, d	= dd, d	= ð
	12)	t	= t	= d, dh	= d	= ð
	13)	ð	= th	= dh, d, „	= d, („)	= ð, „
	14)	t[2]	= t	= t, (d)	= t	= ð, (t)

Ældre dansk (provindslovene, Flensborg bylov, de ældste lægebøger) stemmer altså nöje overens med oldsproget. Ex. fra Harpestrengs lægebog[3]):

1) n, nn (= oldn. nn): man, mannæn (mand, manden), mun (mund), skin (skind), thæn (den), kænnæ (kjende),

---

[1]) Tegnet i klammer angiver sjældenhed.
[2]) Udlyd i ubetonede endelser.
[3]) Her er benyttet Thorsens udgave af lovene og Molbechs udgave af Harpestreng. Hvor tal er vedföjet, angives siden.

rinnæ (rinde), hynnæ (hinde), sunnæn (sønden), innæn (inden).

2) nd (som i oldn.): land, hand (hånd), andæ (ånde), ond, pund, stund, hundæbit (hundebid), blændæ (blande), ændætharm (endetarm), lændæ wærk (lendeværk), blindæ, auænd (avind), nindæ (niende), fastænd (fastende).

3) nt (som i oldn.): grønt, thunt (tyndt), stynt (stivt, oldn. stint).

4) l, ll (= oldn. ll): ull (uld), ful (fuld), gul, gull (guld), fallæ (falde), gallæ (galde), trollæ (trolde, subst., pl.), illæ (ilde), fylle (fylde, subst.), ullæn (ulden, adj.).

5) ld (som i oldn.): kald (kold), kuld (kulde), eld (ild), halder (holder), gyldæ huus (gildehus).

6) lt (som i oldn.): salt, kalt (koldt), smæltæ (smelte).

7) r (som i oldn.): thyr (tör, siccus), haar.

8) rth (= oldn. rð): harth (hård), iorth (jord). fiarthæ (fjærde), hærthær (hærder, præs.), warthær (vorder, præs.), northæn (norden), natwarth (nadver).

9) rt (som i oldn.): hart (hårdt), swart (sort), surt, skært, thiurt (tört), yrt (urt) ærtær (ærter), hiartæ wærk (hjærteværk), warter (vorter), faghært (fagert).

10) t, tt (= oldn. tt): got (godt), rætæ (rette, adj. pl.), thættæ (dette), kattæ ost (katost).

11) dd (som i oldn.): ræd, gæddæ (gjedde), paddæ houæth (paddehoved). — Ligeledes: koddæ (scrotum)[1]).

12) t (som i oldn.): mat, maat (mad), køt (kjød), nut (nød, nux), lot (lod), at (ad), hwat (hvad), benbrot (benbrud), wat (våd), root (rod), uut, ut (ud), søt (sød), hwit (hvid), bitæ (bide), grytæ (gryde), utæn (uden).

13) th (= oldn. ð): writh (vrid, subst.), with (ved), mæth (med), sooth (suppe, oldn. soð), blath (blad), glath (glad), skathæ (skade), blooth (blod), brøth (brød), huuth (hud), bløthæ (bløde, oldn. blœða), wrethe (vrede), nethæn (neden), siucnæth (sygdom, oldn. sjúknaðr), manæth (måned), houæth (hoved).

---

[1]) Formen stemmer ikke med oldn. (koðri), men derimod med vore dialekter.

14) t (som i oldn.): husæt (huset), brystæt (brystet), houæthæt (hovedet). bundæt (bundet), druckæt (drukket), brotæt (brudt), ny skoræt (nyskåret), riuet (revet), writhæt (vredet), malæt (malet), huggæt (hugget), sothæt (kogt, oldn. soðit), mikæt (meget), nokæt (noget). [1])

I gammel dansk er, som skemaet udviser, nn og nd, ll og ld falden sammen til henholdsvis én lyd, der sædvanligst betegnes nd, nn, ld, ll: sænde og sænne, brænde og brænne, holde og holle, falde og falle. Skrivemåden nd, ld har dog stadig overvægten og fæstner sig i bestandig flere ord. Det nuværende skrevne sprog har nd, ld i næsten alle ord. Undtagelser ere: nænne, trylle, stille (oldn. nenna, tryllá, stilla). Det talte sprog har n, l. Naar d sædvanligst høres i *sindig*, *skyldig* og enkelte andre ord, skyldes det sikkert bogsproget. I det ældre sprog kunne også disse eller lignende ord findes skrevne med nn, ll (skyllig, fyllig ɔ: skyldig, fyldig). — I sprogarterne ere lydene også faldne sammen, men den oprindelige forskjel er mange steder endnu kjendelig på rodselvlydens kvantitet.

Lydforbindelsen rð bevares i gl. dansk i det hele som rd, rdh og lign.. men ikke sjælden skrives dog blot r, og på den anden side findes d ofte skrevet i ord, hvor lyden aldrig har hørt hjemme. Man kan deraf slutte, at forholdet (i det mindste i dele af landet) allerede for århundreder siden har været, som det er nu, at d har været stumt i det talte sprog. Det nuværende skrevne sprog har på et par undtagelser nær (skår, mår, oldn. skarð, mörðr) regelmæssig rd (= oldn. rð). I det dannede sprog høres d nu almindelig

[1]) Uregelmæssigheder findes hos Harpestræng, men det er i aldeles forsvindende antal; de kunne ikke betragtes som andet end afskriverfejl. Åbenbare skrivfejl er således: hiarthæt, 56, hiarthæ røtær, 45, burth (bort), 63, gulæsoth, 48, 101, kaldæ soth, 44, ærth (er), 83. — Desuden findes: sotæn, 43, siutær, 44, (bis), brøt crummæ, 47, røtæ, 63, biugsot, 67, skatælict, 73, døt, 114, bløthær, 86, rothæn, 105, heth, 143, giuthær, 87, giuthæs, 97, uthæn, 136, føddæ, 142, ondt, 117, fuldkumbær, 138, løsth, 72. Flere har jeg ikke fundet. døth køt, 66, 67, 100 opfatter jeg ikke som „dødt kjød" men som „dødkjød", et ord, der er velkjendt i sprogarterne og findes i Vidensk. selsk. ordb.

i nogle ord (hyrde, hærde, gråhærdet, forfærde), men dette lydforhold er næppe en fortsættelse af det oprindelige. I gammel dansk kunne også disse eller lignende ord findes skrevne med blot r (byræ, myre, feris, forfære ɔ: byrde, myrde, færdes, forfærde).

Lydforbindelsen dd er uforandret gået over i det nuværende skrevne sprog. Men det talte sprog har nu ð. Dette lydforhold afviger vistnok fra alle danske sprogarter med undtagelse af bornholmsk. Herom mere senere.

I dansk fremkomme de nuværende fortidsformer (brændte o. s. v.) meget sent; de blive vel først almindelige i forrige århundrede. Det ældre sprog kjender kun de ad ren lydlig vej udviklede: kende, solde (solgte), hørthæ (senere: hørde), fødde. Ex. fra jyske lov: α) en of wægh faræ̈nd man thær han kændæ, 184. β) swa mykæt sum han fældæ ham til, 199; oc han wissæ oc tholdæ, 253; thær fyrræ war bygd æn marc deldæs til rep, 79; of hion skildes, 16; thet fathær saldæ hanvm i hændær, 37; for thy at han dvlde thet fyrræ, 187. γ) tha takær hvn ækki meræ æn hvn førthæ til fælægh, 28; æn hørthæ han sin sak oc flyr sithæn, 202; δ) at han tok sakløs man oc læddæ til stoks, 99. — I gammel dansk er, som ovenfor vist, d-lyden forstummet i lydforbindelsen nd, ld, rd. Der kan også findes fortidsformer skrevne uden d, men da skrivemåden nd, ld, rd altid har overvægten, ere slige former sjældne. Her skal anføres ex. af et brev til Tyge Brahe fra hans søster Sofie [1]: och hun sene dem [brevene] ouer till Køffuenhaffn. — saa sene jeg itt bud fra Koling. — saa drogh jeg daa ttill denem . . . och fulle [2]) denem saa hid ttill Briedenburgh. — daa spore hand migh om eder. — Disse prøver have navnlig betydning derved, at de ere fra en Skånings hånd og skrive

[1]) Breve og Aktstykker ang. Tyge Brahe og hans Slægtninge. Af F. R. Friis. Kjøbenh. 1875. S. 41 flg.

[2]) Ordet hører oprindelig ikke ganske herhen Men allerede i gl. d. er en udjævning foregået.

sig fra en så sen tid som 1599. Når undtages vendelboisk findes i alle nörre- og sønderjyske sprogarter kun de ad lydlig vej udviklede fortidsformer. Det samme gjælder i det mindste store strækninger af Fyn. I vendelboisk, i sjællandske sprogarter samt i bornholmsk er der levninger deraf. Om man af alt dette tör betragte som afgjort, at der har været en tid, da d-lyden var borte af det talte sprog i fortidsformer som de her omhandlede overalt i Danmark, det lader jeg stå hen; men ét er vist, sålænge *sende* både er mittere og misit, *fulde* både secutus est og pleni, afgiver litteraturen intet vidnesbyrd derimod. Spørgsmålets endelige besvarelse vilde kræve en bevisførelse, der gik ud på at vise, om den bevægelse i sproget, der har frembragt skriftsprogets nuværende former, var begyndt før eller efter det tidspunkt, da d var bortkastet i nd, ld, rd i det talte sprog i alle landets egne.

I oldnordisk ender tillægsformen af de her omhandlede udsagnsord i intetkjön ental på *α*) nt, *β*) lt, *γ*) rt, *δ*) tt: sent, deilt, spurt, fœtt. Der findes altså af hvert af de enkelte ord en böjningsform, hvori skriftsprogets nuværende lydforbindelse har været tilstede fra förste færd. Det er derfor af interesse at fæste opmærksomheden på denne form ligesom på tillægsformens historiske udvikling i det hele.

I litteraturen fremtræder tillægsformen fra de ældste tider fremherskende med böjning i kjön og tal som i oldsproget. Dette forhold er jo endnu til stede i det skrevne sprog, medens det talte sprog har tillægsformen uböjet. Når man undtager bornholmsk, stemme sprogarterne (vistnok alle) heri overens med det almindelige talesprog. Men i en anden henseende viser der sig en mærkelig dialektforskjel, idet sjællandske sprogarter anvende intetkjönsformen, medens fynske og jyske sprogarter[1]) anvende fælleskjönsformen[2]). I jysk

---

[1]) Sprogarten på Mols skal dog med hensyn til stærktböjede udsagnsord stemme overens med sjællandsk.

[2]) Jeg bruger denne benævnelse om han- og hunkjön i forening.

hænger den udelukkende brug af fælleskjön åbenbart sammen med sprogartens mangel på kjönsböjning ved tillægsord (*rǫ kjöð* ɔ: råt kjød). Denne dialektspaltning kan i det mindste for jyskens vedkommende føres så langt tilbage i tiden, som vi have skriftlige mindesmærker, og der er intet i den gammeldanske litteratur, som absolut forbyder den antagelse, at der allerede för Danmarks sønderlemmelse 1658 bestod en skånsk sprogart med kjönsböjet tillægsform [1]), en sjællandsk med udelukkende brug af intetkjön, og en fynsk-jysk med udelukkende brug af fælleskjön.

Tillægsformens ejendommelige udvikling i den sjællandske sprogart har — dels på grund af traditionens og vanens magt, dels på grund af de andre sprogarters modvirken — ikke formået at slå igjennem i skriftsproget, men den har sat mærker, og, hvad der vedkommer os her, den har sikkert givet stødet til den bevægelse, hvis resultat er blevet dannelsen af de tillægs- og fortidsformer, hvis forklaring er gjenstand for nærværende undersøgelse. I tillægsformen fik sjællandsk k u n lydforbindelsen *α*) nt, *β*) lt, *γ*) rt. Hermed stemmer det også, når man tidlig i skrifter med øst-dansk (det vil her sige ujysk) præg, f. ex. hos Christiern Pedersen, finder ikke alene „han haffuer sent", men også „han er sent" [2]). Det næste skridt, fortidsformens ligedannelse med tillægsformen, kan vanskelig tænkes foregået ved gradvis udvikling, forudsat overførelsen ikke har fundet sted på en tid, da d ikke helt var stumt i forbindelsen nd, ld, rd,

---

[1]) Det turde vise sig, hvis de nødvendige undersøgelser i t i d e kunde blive foretagne, at vort lands sprog i dets nedarvede skrevne form rummer adskilligt, som længe har været borte af talesproget inden rigets nuværende enemærker, men endnu lever i skånsk almuedialekt. Vort skriftsprog er gjennemgående udtryk for et ældre sprogtrin, end det, hvorpå vort almindelige talesprog og vore sprogarter står. Jeg skal her minde om former som *mig, dig, sig*. Den overordentlig hyppige (man kan næsten sige almindelige) brug af mæk, mægh, mæg, meg og lign. i gammeldanske skrifter med meget forskjelligt dialektpræg viser, at talesprogets nuværende former *(maj, mæj, mæ)* have været udviklede for århundreder siden. I egne af Skåne hedder det *mi, di, si*.

[2]) Hos Hans Tavsen derimod: han haffuer send, han er send.

hvad der er liden sandsynlighed for. Der kan imidlertid anføres flere medvirkende årsager. Først og fremmest må nævnes den omstændighed, at på grund af den herskende stavemåde har en udtale n + d, l + d, r + d aldrig været fremmed, i det mindste ikke så længe der har været nogenlunde udbredt læsning. I oplæsning, i fremsigelse af noget udenadlært og navnlig i sang høres, i det mindste hos landalmuen, meget almindelig en udtale hun-den, ful-de, or-det, og der er al grund til at antage at en sådan bogstavret fremsigen af ordene i tidligere tid ikke har været særegen for almuesfolk. I adskillige ord som *hyrde* er, som allerede antydet, denne udtaleform gået over i talesproget. Som følge heraf har udtalen bræn-de, tal-de, hør-de altid været kjendt og anvendt lejlighedsvis. Hos forfattere, skolemænd, grammatikere har der desuden altid ytret sig en frygt for, at formel lighed mellem forskjellige ord og forskjellige former af ord skulde afstedkomme misforståelse og forvirring. Der kan derfor ingen tvivl være om, at de med begjærlighed have grebet ethvert middel, som tilbød sig til at adskille former, der formelt vare faldne eller vilde falde sammen. Ved en ringe orthografisk forandring kunde en udtaleform, der lejlighedsvis hørtes, så at sige gjøres til den ene mulige. Desuden opnåedes större ensartethed i hele det grammatiske system.

Den omstændighed, at ingen (eller da så godt som ingen) af vore sprogarter har holdt skridt med skriftsproget i optagelsen af de nydanske fortidsformer (sendte, hørte), gjør det lidet sandsynligt, at bevægelsen udelukkende skulde være en følge af en i sproget selv opstået uvilkårlig trang til at undgå formel lighed mellem böjningsformer af samme ord (navneform og fortidsform)[1]. Forøvrigt vil det

[1]) Jeg går her stadig ud fra den forudsætning, at der har været en periode i vort sprogs udvikling (jeg tör ikke bestemme den nærmere end tiden noget før og noget efter reformationen), da d på alle sprogets områder var stumt i forbindelsen nd, ld, rd ikke alene i alle sprogarter, men også i det dannede sprog, forsåvidt et sådant, hvad jeg anser for höjst tvivlsomt, dengang var til. Herfra må dog undtages ét tilfælde, forbind. *ndr*, *ldr* (*ndər*, *ldər*), hvor på grund af en særegen lydlov d

være vanskeligt at påvise tilfælde i det talte sprog, hvor sætningssammenhængen ikke er fuldt tilstrækkelig til at bestemme betydningen [1]). De gamle danske fortidsformer forsvinde netop i den periode af det skrevne sprogs udviklingshistorie, da former som *godt*, *fuldt*, *bedst* fortrænge de tidligere *got*, *fult*, *best*. Også dette tyder på, at bevægelsen for en væsentlig del er af orthografisk natur. Det meste af, hvad det forrige århundrede tilførte retskrivningen, står endnu ved magt; enkeltheder ere dog atter forsvundne som *sagdt*, *gjordt* (fordi der skrives *sagde*, *gjorde*). I reglen har det været uden betydning for talesproget; undtagelser gives dog også her: *salg*, *valg* med udtalt *g*.

I et par herhen hørende fortidsformer, *gjorde*, *turde*, har den regelmæssigt udviklede form holdt sig i det talte som i det skrevne sprog. Adskillelsen imellem *nd*, *ld* og *nn*, *ll* i böjningsformerne af *kunne*, *ville*, *skulle* beror på en ren orthografisk vilkårlighed, indkommen i skriftsproget for mindre end hundrede år siden. Intet historisk eller fonetisk ligger her til grund.

Forandringen af oprindeligt dd til dt i fortidsformer, (fødde, trodde, nu: fødte, trådte) er utvivlsomt af udelukkende orthografisk natur. Den sjællandske form for oldnordisk dd er *d*, *t* eller en mellemting af begge [2]), og det er sikkert denne, der går igjen i det dannede dansk. Men da talesproget udenfor fortidsformer har ð svarende til oldn. dd (brod, oldn. broddr), opstår her en uregelmæssig lydudvikling, der danner en fuldstændig modsætning til, hvad der fandt sted ved de tidligere omhandlede tilfælde (*α*, *β*, *γ*). For at komme til klarhed i dette punkt er der flere ting, der må tages under overvejelse. Sproget har

---

kan have holdt sig fra den ældste tid. Således i det bornholmske *soldər*, *brændər* (solgt, brændt), fort. till. f. hank. ent.

[1]) Fra det skrevne sprog, der adskiller flertal fra ental i fremsættende nutid, vil det være ulige lettere at anføre exempler herpå.

[2]) „Undertiden udtaler han [den sjællandske bonde] sit d så tydeligt, at det nærmer sig til t... Gjedde udtales Gætte.“ Junge: Den nordsjællandske Landalmues Characteer, Skikke o. s. v., Kbh. 1844. S. 125.

meget få herhen hørende ord, af hvilke endda nogle overleveres og tilegnes gjennem litteraturen, f. ex. ræd, padde (jvf. tvætte, årle, tvende, thi). Sådanne må, forsåvidt de bruges i talen, nødvendigvis antage *ð*, der er den regelmæssige udtale af d i efterlyden. Desuden er ikke enhver lydbevægelse eller lydændring i talesproget ubevidst, uvilkårlig og gradvis; den kan være og er ofte en bestemt bevidstheds- og villiesytring og kan foregå pludseligt og voldsomt. Med andre ord, der kan ske i det små indenfor det enkelte sprog selv, hvad der sker i det store ved hurtig tilegnelse af et helt fremmed sprog. Oprindelig er utvivlsomt det dannede talesprog udgået fra en bestemt egns eller en bestemt bys sprogart. Derfra har det — åbenbart i meget sen tid — bredt sig til videre kredse og er på sin vandring i sted blevet påvirket af de dialekter, på hvis ruiner det er opstået, ligesom det på sin vandring i tid er blevet påvirket af den i skrift benyttede sprogform. I en sprogform, hvor så mange uensartede kræfter have krydset hverandre, kan man selvfølgelig ikke vente, at fuldstændig regelmæssig lydændring altid skal have fundet sted. Således måtte, for at komme tilbage til sagen, f. ex. det dannede sprog med jysk til baggrund med nødvendighed få ð = oldn. dd. Den jyske form for oldn. dd er *j* (*ræj*, *gjæj*, *bråj*, *föj*, *föj* ɔ: oldn. hræddr, gedda, broddr, fœddi, fœddr), men *j* repræsenterer tillige i sprogarten meget ofte oldn. t, ð = skriftspr. d. Dog alene den omstændighed, at d i efterlyden i det dannede sprog regelmæssig er tegn for ð måtte være tilstrækkelig til at frembringe *ræð*, *gjæðə* o. s. v. Orthografien måtte forhindre, at det samme fandt sted i fortidsformer. Af alt dette tilsammen bliver det let forståeligt, at også det dannede sprog med sjællandsk til baggrund har kunnet få ð = oldn. dd[1]).

[1]) Det forekommer mig dog, at man endnu kan høre bredde (oldn. breidd) på kjøbenhavnsk blive udtalt *bredə*.

Den her omtalte bevægelse i sproget er så at sige gået sporløst hen over de vestdanske sprogarter (fynsk-jysk), Dette må have sin grund i den höjst karakteristiske ejendommelighed, at intetkjøn (såvel som flertal) af tillægsformerne her er opgivet og kun fælleskjönsformen beholdt. Spor til dette findes i de ældste skriftlige mindesmærker med jysk præg.

1) Ved stærktböjede udsagnsord findes spor (men også kun spor) i jyske lov og i Flensborg bylov, men ikke hos Harpestreng. — J. L.: thet thær i loghæn ær scriuæn, 2. — Fl. byl.: at sumt ær guldæn, 70. — for ygh vt stungæn, 86. — Gl. d.: ath thet war forbothæn, Riber ret [1]). — iet iern stungen, Susos visdomsbog, 9,35. — wi haffuer fanget en søn i dag, haffuer skorn den aff Damors side, Folkeviserne [2]).

2) Ved svagtböjede udsagnsord er brugen af fælleskjön almindelig (eller dog næsten almindelig). J. L.: thet ham war i han [3]) sald [4]), 206. — thet war gørth, 156. — til barn ær fød [5]), 13. — tha ær thæt swa sum thæt aldrigh war fød, 24. — warthær korn swa ød, 258. — Fl. byl.: oc hæuær ey fyr kærth, 62. — ther witnæ ær hørth, 68. — vtæn thet ær . . . mæth nokær smit gørth fult, 70. — hauæ (forestill. måde) for gørth hals oc goz, 98. — thær barn ær fød, 114. — Harpestr.: thæt ær brænd ær, 46, 76, 93, 94. — thæt thær brænd ær, 50, 73 (bis), 101, 112. — warthær manz myk brænd til askæ oc latet with pipær, 85. — them ær brænd ær, 118. — warthær thæt . . blænd [6]), 127, bis. — vkænd watn, 49. — frø wæld [7]), 95. — warthær thæt smurth, 116. — frø smurth, 95. [7]) — smurth syk mæth, 77. — thær sinæ

---

1) Brandt: Gammel dansk Læsebog, 106, lin. 15.

2) D. G. F. 135, A, 17.

3) Fejlskrift for *hand*.

4) Derimod intetkj.: æftæʀ at the æræ . . . vp delt, 68. — of thet ær laghdelt, 145. — aftæʀ at sar ær ham laghdelt, 234.

5) Skånske lov derimod det oprindelige: at barn uar føt, (3 gange), barn um føt uarþar, 3.

6) Stemmer ikke med oldn., men derimod med nuværende jysk.

7) Kunde være intetkj. flt., men der er kun ringe sandsynlighed herfor.

limmæ gytæ æi rørth, 86. — hauær . . . gørth, 146. — eld hauær skad[1]), 94.

Fremdeles hos Harpestreng: thættæ ær oftæ prouæth, 90. — lægs thæt . . . stampæth, 125. — warthær thæt stampæth, 127. — glaar lytæth, 133. — thæt ær . . samæn groth, 94[2]). — Flensb. byl.: oc han thær thet hafthæ tapæth, 68. — J. L.: thet thær a ær kallæth, 145, o. m. fl.

Lyngby har bemærket dette forhold ved tillægsformen i jyske lov, men ikke tillagt det nogen betydning[3]). — Heri kan jeg ikke følge den udmærkede sproggransker. Den nöjagtige lydadskillelse berettiger, ja nøder, til hensyntagen, ligesom også den nuværende jyske sprogarts beskaffenhed opfordrer til at have opmærksomheden henvendt på dette punkt. Man mærke således forskjellen hos Harpestreng på endelsen -æth i stampæth (stampet), såvel ved intetkjön som ved han- og hunkjön, og på endelsen -æt i druckæt, kun ved intetkjön. Man mærke forskjellen på ældre d. *brænd* (brændt) og ældre d. *bant* (bandt). J. L., 177, 180.

Et par tillægsformer ere her såre oplysende på grund af deres hyppige forekomst, samt derved, at endemedlyden her ikke altid er en tandlyd som ved de foregående exempler. Det er tillægsformerne af *sige* og *lægge*. Hos Harpestr. forekommer: thæt thær nu war saugh, 106. — thær nu ær saugh, 107. — oli thær . . . ær af saugh, 156. — the siucdom thær sauth ær, 45. — Mindst 6 gange forekommer laugh, også, hvor den almindelig danske sprogbrug fordrer intetkjön: warthær thæt . . laugh, 118. — thæt withær laugh, 100, 116. — Mindst 14 gange lauth, også intetkjön: warthær thæt lauth, 108. — blændæth miæl oc

---

1) Stemmer ikke med oldn., men derimod med nuværende jysk.

2) De undtagelser, jeg har optegnet fra Harpestreng, og som jeg antager for at være afskriverfejl, ere: warthær thet thiurt, 61, 108. — warthær thæt stampæt, 79, 118, 131. — warthær thæt . . . tæmpræt, 61. — thæt synder warthær knusæt, 48. — frø (ent.) tæmpræt, 67. — warthær muscus tæmpræt, 77. — bunæ stampæt, 45. — warthær hun . . . smurt, 65.

3) Se K. J. Lyngby: Udsagnsordenes böjning i jyske lov og i den jyske sprogart, s. 43.

lauth 107. — frø lauth, 90. — En gang findes lagh, 153, — en gang: plastær lawth, 103, — en gang: warthær hennæ oos (huk) lawt, 112. — Flensb. byl.: thær sagh ær, 58, 66. — sum sagh ær, 60, 70, 92, 106. — æftær a thing ær til sagh, 66. — sum fyr ær sagh, 84. — en sagh ær, 90. — sum fyrræ ær sauth, 114 (3 gange). — Men: dyrær en a thing ær løght, 78.

Også i jyske lov er *sagh*, *sagth*, *lagh*. *lagth* (fælleskjøn og intetkjøn) om ikke almindeligt så dog så hyppigt, at det umuligt kan bero på afskriverfejl [1]. — Ifølge det her udviklede behøver man altså ikke for jyske lovs vedkommende „at tænke sig muligheden af, at man har anvendt et tillægsord for tillægsformen [2])".

Vi få altså i de landskaber, der indtil 1658 udgjorde Danmarks rige, en dialektspaltning, idet tillægsformen i sprogarterne vest for Storebælt udgår fra den oprindelige fælles- eller, om man vil, hunkjönsform, i sprogarterne øst for Storebælt udgår fra intetkjönsformen eller (øst for Øresund) beholder kjönsböjning. Altså

	oldn. sagt		oldn. sagðr, sögð
nuvær.	skånsk *sat*	nuvær.	nörrej. *så*, *sø*
„	bornholmsk *sajt*	„	sønderj. *såi*
„	sjællandsk *sawt; sawt* [3])	„	fynsk *saw*

Regelmæssigt udviklede fortids- og tillægsformer i danske sprogarter.

Nörrejysk.

(Søvind ved Horsens.)

a) Oldn. nd = jysk *ń*, sjeldnere *n* (Vendsyssel *j* med og uden foregående nasaleret selvlyd). Den större sydvestlige del af Jylland har lang selvlyd, den mindre nordøstlige del (Himmerland) har kort.

---

[1]) Se Lyngby: Udsagnsordenes böjning, s. 30.
[2]) Lyngby. Smstds.
[3]) Således på Sejerø (Holbæks amt).

oldn.		jysk			
navnef.	fortid	navnef.	fortid	fort. till. f.	
brenna	brendi	*bræṉ*	*bræ̱ń*	*bræ̣ń*	(brænde)
kenna	kendi	*kiṉ*	*kjæ̱ń*	*kjæ̣ń*	(kjende)
renna	rendi	*ræṉ*	*ræ̱ń*	*ræ̣ń*	(rende)
senda	sendi	*sæ̱ń*	*sæ̱ń*	*sæ̣ń*	(sende)
venda	vendi	*væ̱ń*	*væ̱ń*	*væ̣ń*	(vende)
enda	endi	*æ̱ń*	*æ̱ń*	*æ̣ń*	(ende)
		tæ̱ń	*tæ̱ń*	*tæ̣ń*	(tænde)
venja	vandi	*væṉ*	*væṉ́*	*væṇ́*	(vænne)
blanda		*blæ̱ń*	*blæ̱ń*	*blæ̣ń*	(blande)
hengja	hengði	*hæŋ*	*hæ̱ń*	*hæ̣ń*	(hænge)
þrøngja	þrøngði	*træŋ*	*træ̱ń*	*træ̣ń*	(trænge)

β) Oldn. ld = *ĺ*, sjældnere *l*. En stor del af Jylland (navnlig Syd- og Vestjylland) har lang selvlyd.

oldn.		jysk			
navnef.	fortid	navnef.	fortid	fort. till. f.	
þola	þoldi	*to̱l*	*tåḻ́*	*tāḷ́*	(tåle)
deila	deildi	*di̱ᵉl*	*djæḻ́*	*djæḷ́*	(dele)
hvíla	hvíldi	*hwi̱l*	*hwiḻ́*	*hwiḷ́*	(hvile)
mæla	mældi	*mæ̱l*	*mæḻ́*	*mæḷ́*	(måle)
skilja	skildi	*skeḻ*	*skiḻ́*	*skiḷ́*	(skille)
kvelja	kvaldi	*kwæ̱l*	*kwæḻ́*	*kwæḷ́*	(kvæle)
selja	seldi	*sæ̱l*	*såḻ́*	*såḷ́*	(sælge)
telja	taldi	*tæ̱l*	*tåḻ́*	*tåḷ́*	(tælle)
fylgja	fylgði	*følə*	*fuĺə*	*fuḷ́ə*	(følge)

γ) Oldn. rð = jysk *r*. I det mellemste Østjylland bortfalder *r*, men erstattes, når selvlyden er stødtonet, af en halvlyd (ə). Endel af Himmerland har *ð* = oldn. rð.

oldn.		jysk			
navnef.	fortid	navnef.	fortid	fort. till. f.	
fœra	fœrði	*fø̱*	*fo̱*	*fọə*	(føre)
heyra	heyrði	*hø̱*	*ho̱*	*họə*	(høre)
keyra	keyrði	*ky̱ᵊə*	*kjo̱*	*kjọə*	(kjøre)
hrœra	hrœrði	*rø̱*	*ro̱*	*rọə*	(røre)
læra	lærði	*læ̱*	*la̱*	*lạə*	(lære)

oldn.		jysk			
navnef.	fortid	navnef.	fortid	fort. till. f.	
spara	sparði	*spå*	*spå*	*spåə*	(spare)
smyrja	smurði	*smø*	*smu*	*smuə*	(smøre)
spyrja	spurði	*spø*	*spu*	*spuə*	(spørge)
gøra	gørði	*gyᵉə*	*go*	*goə*	(gjøre)
þora	þorði		*tu*	*tuə*	(turde)

δ) Oldn. dd = nørrejysk *j*. Endel af Sønderjylland har *jt*.

oldn.		jysk			
navnef.	fortid	navnef.	fortid	fort. till. f.	
breiða	breiddi	*bre*	*bræj*	*bræj*	(brede)
eyða	eyddi	*ø*	*öj*	*öj*	(øde)
fœða	fœddi	*fø*	*föj*	*föj*	(føde)
styðja	studdi	*sty*	*sty*	*sty*	(støtte)
ráða		*ro*	*råj*	*råj*	(råde)
skaða		*skå*	*skaj*	*skaj*	(skade)
gleðja	gladdi	*gle*	*glæj*	*glæj*	(glæde)
steðja	staddi	*ste*	*stæj*	*stæj*	[1])

Fra Vendsyssel kjender jeg af rækken α kun nydanske fortids- og tillægsformer: *brænk*, *brænk*[2]) (brændte, brændt) o. s. v. For de tre andre rækkers vedkommende er forholdet her som i det øvrige Jylland. Når undtages en og anden uregelmæssighed ved et enkelt ord hist og her i landet (som *höt*, *höt* ɔ: hørte, — *höt* ɔ: hørt, fra Vendsyssel, Himmerland og Salling, istedenfor det almindelig jyske *hør*, *hor*, *ho* — *hør*, *hor*, *hoə*), kjender jeg fra jyske sprogarter udenfor Vendsyssel kun fortids- og tillægsformer som de ovenfor opstillede.

En del udsagnsord, hvis stammeudlyd i oldn. i navneformen er = stammelyden i udsagnsord af rækkerne α, β, have i fortids- og tillægsformen ikke nd, ld, men nt, lt: nenna (nænne) — nenti, nentr; spenna (spænde) - spenti,

[1]) fæste tjænestefolk.
[2]) Omtrent *ntj*. — Ex. fra Åby sogn, Kjær herred, Ålborg amt.

spentr; þynna (gjöre tynd) — þynti, þyntr; ræna (rane) — rænti, ræntr; hella (helde) — helti, heltr; spilla (spilde, øde) — spilti, spiltr; mæla (mæle) — mælti, mæltr. Denne adskillelse mellem nd og nt, ld og lt kan iagttages i jyske lov: ræntæ, rænt; mælt (for mæltæ), mælt[1], og den er endnu til stede i jyske sprogarter. Søvind har således: *niṉ* (nænne). — *niṅt*, *niṅət*; *spæṉ* (spænde), *spæṅt*, *spæṇt*; *tøṉ* (gjøre tynd) — *tøṅət*, *tøṅət*; *hæḻ* (helde), — *hæl̓t*, *hæḷt*; *spiḻ* (spilde) — *spil̓t*, *spiḷt*. Men også *fyḻ* (fylde), *fyl̓t*, *fyḷt*, skjønt oldn. fyldi, fyldr. Forholdet ved alle herhen hørende ord i de forskjellige sprogarter er mig dog kun mangelfuldt bekjendt.

Fynsk.

(Skovby ved Bogense).

a) Oldn. nd bortfalder, men erstattes ved, at den foregående selvlyd nasaleres. (Tillægsformerne med nasaleret selvlyd have stødtone).

	navnef.	fortid	fort. till. f.
brænde	*bræ̜ə*	*bræ̜ə*	*bræ̜*
kjende	*ḱæ̜ə*	*ḱæ̜ə*	*ḱæ̜*
sende	*sæ̜ə*	*sæ̜ə*	*sæ̜*
blande	*blæ̜ə*	*blæ̜ə*	*blæ̜*
vænne	*vænə*		*von*

Adskillelse mellem oprindeligt nd og nt har jeg ikke mærket, altså:

	navnef.	fortid	fort. till. f.
nænne	*næ̜ə*	*næ̜ə*	*næ̜*
spænde	*spæ̜ə*	*spæ̜ə*	*spæ̜*
oldn. þynna	*tø̜ə*	*tø̜ə*	*tø̜*

β) Oldn. ld — fynsk *l*. I nogle egne indtræder *j* eller reduceret *i* efter rodselvlyden. Hvor dette ikke er tilfældet, forlænges selvlyden.

---

[1]) Lyngby: Udsagnsordenes böjn. i j. lov, s. 25 flg. — Afvigende fra oldn. er lønt (af lønæ ɔ: skjule), oldn. leyna, leyndi.

	navnef.	fortid	fort. till. f.
kvæle	*kvælə*	*kvǫlə*	*kvǫl*
sælge	*sælə*	*sǫlə*	*sạl*
vælge	*vælə*	*vǫlə*	*vạl*
dølge	*dylə*	{ *dulə*	*dul*
		{ *dylə*	*dyl*
måle	*mòulə*	*mǫlə*	*mǫl*
tåle	*tòulə*	*tǫlə*	*tǫl*
skille	*skilə*	*skilə*	*skịl*
dele	*dèilə*	*dilə*	*dịl*
skylle	*sḱølə*	*skulə*	*skụl*
hvile	*veilə*	*vilə*	*vịl*
følge	*fylə*	*fulə*	*fụl*

Forskjel på oprindeligt ld og lt har jeg ikke mærket:

	navnef.	fortid	fort. till. f.
spilde	*spilə*	*spilə*	*spịl*
helde	*hælə*		*hæl*

γ) Oldn. rð = fynsk *r*.

	navnef.	fortid	fort. till. f.
føre	*foirə*	*foirə*	*foịr*
høre	*hoirə*	*hoirə*	*hoịr*
kjøre	*ḱoirə*	*ḱoirə*	*ḱoịr*
røre	*roirə*	*roirə*	*roịr*
lære	*lærə*	*lærə*	*lær*
gjærde	*ǵærə*	*ǵærə*	*ǵær*
spare	*sparə*	*sparə*	*spạr*
smøre	*smørə*	*smurə*	*smụr*
spørge	*spørə*	*spurə*	*spụr*
gjöre	*ǵö*	*gǫrə*	*gǫr*
svare	*svòurə*	*sǫrə*	*sǫr*

δ) Oldn. dd = fynsk *jd*. Oldn. padda, gaddr, oddr, broddr = fynsk *pajdə*, *gajd*[1]), *åjd*, *bråjd*. På grund af selvlydens beskaffenhed i herhen hørende fortidsformer af Skovbymålet forsvinder *j* foran *d* i denne sprogart.

[1]) En jærnpig, en pigkjæp.

	navnef.	fortid.	fort. till. f.	
brede	*brèiə*	*bridə*	*brid*	
lede	*lèiə*	*lidə*	*lid*	oldn. leiða
øde	*oiə*	*ydə*	*yd*	
føde	*foiə*	*fydə*	*fyd*	
bløde	*bloiə*	*blydə*	*blyd*	oldn. blœða
rydde	*rydə*[1])	*rydə*	*ryd*	oldn. ryðja, fort. ruddi

Som følge af den i det foregående omtalte dialektspaltning, der er indtrådt i dansk ved tillægsformens forskjellige udvikling i sprogarterne øst og vest for Storebælt, finder man i sjællandsk kun rester af fortidsformer som de jysk-fynske. Af tillægsformer som de jysk-fynske er der næppe spor øst for Langelandsbæltet og Storebælt. Oldn. dd er i sjællandsk (lollandsk, mønsk, sejerøsk indbefattet) *d* (ikke ð), i udlyd ofte rent *t*[2]). Lollandsk: *åt*, *bråt* (oddr, broddr); mønsk: *jædə* (gedda); sejerøsk: *åt*, *bråt*. *ræt* (hræddr), *bret* (breidd). Det samme lydforhold gjenfindes i fortids- og tillægsformer. I bornholmsk findes ð, *d* eller en mellemting af begge — oldn. dd. Det påstås, at man her gjör forskjel på *føðər*, *nøðər* (født, nødt, hank. ent.) og *føðər*, *nøðər* (pedes, nuces). Selv har jeg ikke været istand til at gjöre denne iagttagelse. Af de øvrige udsagnsord kjender jeg fortidsformer som de jysk-fynske fra Sydsjælland, Lolland, Møn og Bornholm, men k u n af rækken *γ*. Således i bornholmsk:

	navnef.	fortid	fort. tillf.			
			hank.	hunk.	intk.	flt.
høre	*höra*	*hörə*	*hördər*	*hörd*	*hört*	*hörda*
føre	*föra*	*förə*	*fördər*	*förd*	*fört*	*förda*
røre	*röra*	*rörə*	*rördər*	*rörd*	*rört*	*rörda*
kjøre	*köra*	*körə*	*kördər*	*körd*	*kört*	*körda*
spörge	*spora*	*sporə*	*spordər*	*spord*	*sport*	*sporda*
smøre	*smora*	*smorə*	*smordər*	*smord*	*smort*	*smorda*

[1]) *d* kommet ind fra fortidsformen.

[2]) Skriftsprogets *rutte*, *støtte*, *splitte* (gl. d. splide), *stritte*, *lytte* er åbenbart oprind. fortidsformer, oldn. ruddi, studdi, striddi, hlýddi (navnef. hlýða).

Ifølge det her udviklede må den bevægelse i vort skriftsprog, der har afløst de gl. danske fortids- (og tillægsformer) *brende*, *solde*, *hørde* med de nuværende *brændte*, *solgte*, *hørte*, betegnes som en østdansk, særlig sjællandsk, udvikling, der er indtrådt i sen tid, og hvis förste anledning må søges i tillægsformens ejendommelige udvikling i den sjællandske sprogart (bibeholdelse af intetkjønsformen med opgivelse af han- og hunkjønsformen). Dette begrundes på den kjendsgjærning, at de vestdanske sprogarter, hvor lige det modsatte har fundet sted (bibeholdelse af tillægsformens fælleskjønsform med opgivelse af intetkjønsformen) indtil den dag i dag ere forblevne så godt som helt uberørte deraf. Endvidere antages det, at bevægelsen i væsentlig grad er af kunstig, orthografisk natur. Dette begrundes derpå, at den om ikke påbegyndes så dog endelig fastslås i den periode af vort skriftsprogs historie. da dette undergår en mængde orthografiske forandringer, fremkaldte af en bestræbelse hos de skrivende efter at bringe störst mulig enhed og ensartethed tilveje i sprogets grammatiske bygning og hele indretning. Fremdeles støttes denne antagelse på, at så godt som ingen almuedialekter, ikke engang sjællandske (måske næppe den kjøbenhavnske almuedialekt) i dette stykke helt have holdt skridt med skriftsproget.

Efterskrift. Angående lydbetegnelsen må jeg henvise til Lyngbys skrifter: Bidrag til en sønderjysk sproglære, Kbh. 1858. — Udsagnsordenes böjning i jyske lov og i den jyske sprogart, Kbh. 1863, samt til min: Bidrag til nörrejysk lydlære, Kbh. 1886.

Navnets magt.[1]

En folkepsykologisk studie

af

Kristoffer Nyrop.

Det er en bekendt sag, at der i ethvert sprog findes en stor mængde ord, der tilsyneladende er aldeles farveløse og nærmest må opfattes som rent konventionelle betegnelser. Undersøger man imidlertid disse ord nöjere, og følger man dem tilbage til deres mere oprindelige og uafslebne former, vil det som oftest vise sig, at disse ældre former er mere gennemsigtige, mere umiddelbart forståelige end de moderne, og de vil hjælpe os til at påvise den oprindelige betydning af den konventionelle lydgruppe og på denne måde kunne fortælle os mangt om fortidens kulturtilstande,

---

[1] Denne afhandling har ført mig ind på forskellige områder, der ligger mine egentlige studier temmeligt fjærnt, og jeg har derfor flere gange været nødt til at søge hjælp og råd hos gode venner og bekendte. Således har E. ROLLAND i Paris, L. ŞAINEANU i Bukarest, H. PETTERSEN i Kristiania, cand. A. BOYSEN, cand. O. JESPERSEN, dr. phil. E. GIGAS, cand. theol. A. C. LARSEN, dr. phil. T. LUND, fhv. distriktslæge J. E. NYROP, rabbi D. L. SIMONSEN og dr. phil. V. THOMSEN med stor imødekommenhed hjulpet mig på forskellig måde, og jeg beder dem alle modtage min hjærteligste tak. En ganske særlig tak skylder jeg dog pastor F. L. GRUNDTVIG i Clinton (Iowa), der med sjælden uegennyttighed har overladt mig endel materiale, han selv havde tænkt at benytte til en lignende afhandling.

om svundne sæder og svundne skikke. Jeg skal straks oplyse dette ved et eksempel.

Ordet *bryllup* er i sin nuværende form i virkeligheden aldeles uigennemsigtigt, men set i historisk belysning stiller sagen sig anderledes. Den ældre danske form er *brudlup*; sammenholder vi nu denne form med dem, vi finder i beslægtede sprog, viser det sig, at ordet oprindelig betyder brudeløb, løbet om (efter) bruden, og vi har altså her et minde om de gamle bryllupsskikke, der fordrede, at brudgommen skulde fange bruden (smlg. eng. *bride-lifting*) for at komme i retmæssig besiddelse af hende, gamle skikke, der peger hen på endnu ældre og mere primitive samfundsforhold, hvor den unge mand måtte skaffe sig en brud ved at røve en ung pige fra en nabostamme. Denne fremgangsmåde er forlængst forsvunden, og de gamle skikke, som i legende genfremstilling vedligeholdt mindet om det oprindelige forhold, er nu også glemt de fleste steder; men ordet lever endnu på alles læber, ganske vist under en afsleben form og med en tildels ny betydning.

Det er nu ikke blot i sprogets verden, at vi finder sådanne *survivals*; hvor som helst vi vender öjet hen i livet, som det leves rundt omkring os, finder vi lignende fossiler, lignende rester af fortids tro og fortids levemåde. Vi er jo på en mængde punkter slaver af, hvad vore fædre har gjort og tænkt; traditionens hævd er tilstrækkelig til at sikre meget mod kritik eller forglemmelse, „it may continue to exist simply because it has existed“.[1] Gentagelsens hyppighed bevirker, at vi aldeles ikke tænker over, hvorfor vi gör det eller det, det falder os naturligt (hvor irrationelt det i og for sig kan være), blot fordi vi har set så mange andre göre det.

På alle områder af vort kulturliv og hos alle samfundsklasser findes der skikke og meninger, der ikke har nogen rod eller begrundelse i vor moderne livsbetragtning og levevis, ja som endog hyppigt står i modstrid dermed, skikke og meninger, der kan være absurde, latterlige og grusomme,

---

[1] E. TYLOR, *Primitive culture.* London 1871. I, 64.

men som ikke desto mindre stadig overholdes og hævdes. Alle sådanne *survivals* er dog sikkert kun nu irrationelle, fordi de er gengangere fra svundne tider, fordi de fremtræder løsrevne fra de kulturforhold, der fra först af har fremkaldt dem og afgivet betingelserne for deres eksistens; ved den fremadskridende udvikling glemtes deres oprindelige betydning, eller man underlagde dem en ny, men i begge tilfælde står de i virkeligheden som fremmede iblandt os.

Ser det således ikke mærkeligt ud, at medens förstefødselsretten ellers overalt anerkendes som naturlig og retmæssig, aldeles det modsatte finder sted på Bornholm, hvor det netop er den yngste, der arver?[1] En komparativ historisk undersøgelse vil imidlertid vise os, at en lignende skik har været kendt i Tyskland (*Jüngstenrecht*), Frankrig (*droit de juveignerie*), Sveits, England (*Borough-English*), Rusland og desuden hos Mongoler og Tatarer og mange helt vilde folkeslag[2]; sammenholder vi endvidere hermed, at det i æventyr og mange gamle sagn og myter altid er den yngste sön, der er den udkårne, den yngste sön, der arver riget og får prinsessen, så ser vi, at vi her har at göre med en meget gammel og vidt udbredt skik, hvis oprindelse muligvis må søges i en kulturtilstand, hvor polygami var almindeligt, og hvor man derfor let forklarer sig forkærligheden for den yngste hustrus sön.

Et andet eksempel. Når den bulgariske eller græske murer, hver gang grundstenen til en större bygning skal lægges, med et rör tager mål af en forbigåendes skygge og indmurer dette mål i bygningens fundament, så har vi her en sidste, nu sikkert aldeles uforstået levning af den gamle tro, der endnu lever blandt mange vilde folk, at en bygning kun var sikret, når et levende menneske, som offer til guden, blev indespærret i fundamentet. Menneskeofringerne forsvandt, men erstattedes på forskellig måde; man ofrede dyr, som endnu i Frankrig eller Spanien, eller

---

[1] Smlg forordningen af 14de okt. 1773.

[2] LIEBRECHT, *Zur Volkskunde* s. 431. LANG, *La mythologie* s. 222.

man indmurede menneskelige ben og knogler, eller man nöjedes endelig med et mål af et menneskes skygge.[1]

Börnenes rim, lege og beskæftigelser afgiver også et rigt stof til studiet af *survivals*. Når således skoledrenge foran i deres bøger anbringer inskriptioner[2], der har til hensigt at fastslå og sikre deres ejendomsret og samtidig advare mulige liebhavere mod at sætte sig i uretmæssig besiddelse af bogen, har vi her en spøgefuld genklang af det höjtidelige og alvorligt mente anatema, hvormed den bogkære munk i middelalderen søgte at beskytte sin kostbare skat mod tyvehånd; således står der i et manuskript fra det 11te århundrede: „Hic est liber sancti Benedicti Floriacensis; quem si quis furatus fuerit vel aliquid (malo) ingenio tulerit, anathema sit".[3]

For at forsvare sig imod djævelens anløb, brugte man i tidligere dage forskellige midler, såsom korsets tegn, en korshvid, stål eller salt og brød. Dette sidste middel synes at have været særlig virksomt, og den almindelig kendte börneleg „saltebrød" ɔ: salt og brød, der vistnok oprindelig kun er „en middelalderlig kåd spot over djævlemaning udført ved jul eller fastelavn, når man ret slog gækken løs, repræsenterer nu et sidste afbleget minde i Norden om denne salt og brøds tidligere betydning".[4]

Eksemplernes antal er legio, og de kan hentes fra de forskelligste områder; de møder os i retsvidenskaben, lægevidenskaben, laugsvæsen, håndværkerskikke, høflighedsformer,

---

[1] KR. NYROP, *Romanske mosaiker* s. 65—78.

[2] I Frankrig skriver skoledrengene f. eks.:

Qui ce livre dérobera
Pro suis criminibus
Au gibet pendu sera
Cum aliis latronibus.
Quelle honte ce sera
Pro suis parentibus
De le voir en ce lieu-là
Pedibus pendentibus!

[3] *Mélusine* III, 289.

[4] TROELS LUND, *Dagligt Liv i Norden*: *Hverdag og Fest* s. 24.

börnelege, fyrværkerier etc. etc.; men de anførte må her være tilstrækkelige.[1]

En stor del af moderne overtro består også af uforståede eller misforståede *survivals;* for at forklare dem må vi føre dem tilbage i tiden, så langt det er os muligt, ti kun med den historiske udvikling som baggrund kan vi nå til den rette forståelse, og man skal aldrig lade sig afskrække af de overtroiske meningers tilsyneladende urimetighed og latterlighed, ti som Max Müller skriver: „Les coutumes, quelque étranges qu'elles deviennent parfois à la longue, ont généralement des commencements très simples".[2]

Der eksisterer f. eks. mange steder i Danmark den overtro, at man, når man koger pølser, ikke må nævne ordet pølse; man skal enten slet ikke tale om dem, eller også bruge forskellige omskrivninger; gör man det ikke, mislykkes de. Som den fremkommer her, aldeles isoleret, vil denne overtro sikkert forekomme alle at være en dum og ubegribelig vilkårlighed. At den imidlertid blot trænger til at belyses tilstrækkelig fra forskellige sider, for at fremtræde som det sidste led i en hel række af forestillinger og skikke, der, set i sammenhæng, både er betydningsfulde og let forklarlige, håber jeg, at det skal lykkes mig at godtgöre i det følgende.

I.

Jeg vil begynde med at give en så vidt muligt fuldstændig sammenstilling af de forskellige former, under hvilke den omtalte overtro fremtræder i Danmark:

„Det må iagttages, når man koger de såkaldte sorte p ø l s e r af svineblod, ikke at nævne dem således, medens de er i kedelen, for så koger de itu. Man skal enten kalde dem *pusserønter* eller *de grå.*"[3] (Kværndrup på Fyn.)

---

[1] Særlig folke-erotiken har bevaret mange *survivals,* der vil blive behandlet i mine „Erotika".

[2] Max Müller, *Essais sur la mythologie comparée* s. 327.

[3] *Skattegraveren* IV, 1885, nr. 190.

„Når pigerne stopper pølse, må de ikke nævne dette navn; så bliver pølserne ikke gode.“ [1] (Hårslev på Fyn.)

„Den dag man koger pølse, må man ikke sige pølse, for så koger den ud. Man skal sige *vognkæp*.“ [2] (Flemløse på Fyn.)

„Blodpølser skal kaldes *Dingser*, imedens de er i kedelen for at koges, da de ellers vil rævne.“ [3] (Jylland.)

„Blodpølser skal man kalde *Kardultere*, så længe de er i kedelen, ellers koger de ud.“ [4] (Jylland.)

„Skolder man svin, må man ikke nævne ordet „svinebörster“, så gå börsterne ikke løs.“ [5]

„Naar man henter Vand til Brøgning, maae man ingenlunde kalde det Vand, men: *Løu*; for ellers kan der ikke blive Øld deraf.“ [6]

„Den dag der brygges, må man ikke sige vand; man skal sige *løw*, så bliver øllet ikke forgjort.“ [7] (Flemløse på Fyn.)

„Det vand, hvori linned og klæder skal byges, kaldes *spad* eller *spæj* [8], og ved slagtning nævner man ikke blod men *sved* [9], ti dyret bløder ikke, men det sveder.“ [10]

„Bylder må ikke kaldes ved deres rette navn, for så

---

[1] Meddelt af F. L. GRUNDTVIG.

[2] *Skattegraveren* VI, 1886, nr. 637.

[3] E. T. KRISTENSEN, *Jyske folkeminder* IV, 408. THIELE, *Den danske Almues overtroiske Meninger* nr. 229. RASK, *Morskabslæsning*, 1840, s. 317.

[4] KRISTENSEN, *Jyske folkeminder* VI, 294, nr. 405.

[5] RASK, *Morskabslæsning* 1840, s. 585. Smlg. THIELE, *l. c.* nr. 230.

[6] N. BLICHER, *Topographie over Vium Præstekald*. Wiborg 1795. S. 212. Thiele, der har aftrykt det anførte sted (*Overtroiske Meninger* s. 49) giver formen *Løn*, hvilket må bero på en trykeller læsefejl. *Lou* eller *løu* er oldn. *lögr*, sv. *lag*, norsk *log*; smlg. MOLBECH, *Dansk Dialect-Lexicon* s. 332, 347.

[7] *Skattegraveren* VI, 1886, nr. 636. Smlg. KAMP, *Danske Folkeminder* nr. 1368.

[8] Med *spad, spaj* sammenligne man oldn. *spað*, norsk, sv. *spad* (tynd suppe).

[9] N. *sveite*, sv. *svett* betyder også blod, særlig af slagtede kreaturer; smlg. oldn. *sveiti* og t. *schweiz*.

[10] THIELE, *l. c.* nr. 226; MOLBECH, *l. c.* s. 536, 573.

bliver man ikke så snart fri for dem; de skal kaldes *tingester.*" [1] (Jylland.)

„Den gamle Niels Sort kaldte altid bylder for *kanniser*, og man hørte aldrig deres rette navn af hans mund." [2]

„. . . Af samme Aarsage kalde de Kolde-Sygen eller Feberen *Stif-Moderen*, *Rabban*. *det lea Bæst*, eller *lea Bæsting.*" [3] (Bornholm.)

„I julen må ingen sygdom nævnes." [4] (Vendsyssel.)

„De gamle Tiders Fiskere hertillands havde den Overtro, at det ey var godt paa Søen at nævne en Mølle ved sit rette Navn, men de kaldede den heller *Thrønta* menende da ingen Fare at udsætte sig for." [5] (Bornholm.)

„*Trintel* bruges i Vendsyssel ved Skagen og på Samsø for en vejrmølle; egentlig for ikke at nævne det sidste ord tilsøs, hvilke tros at kunne bringe den søfarende i ulykke." [6]

Dette forbud mod at nævne en ting ved dens rette navn udstrækkes også til en del dyr, særlig de skadelige. Således er det en gammel overtro, at man mellem jul og kyndelmisse skal sikre sig mod forskellige dyr ved enten slet ikke at omtale dem, eller hvis dette ikke lader sig göre, da kalde dem med fremmede navne; [7] björnen kaldtes da

---

[1] E. T. KRISTENSEN, *Jyske folkeminder* IV, 408.

[2] E. T. KRISTENSEN, *Jyske folkeminder* VI, 294, nr. 404.

[3] [THURA:] *Omstændelig og tilforladelig Beskrivelse, Over den i Øster-Søen liggende, Under Det Kongelige Danske Herredømme Blomstrende Navnkundige Øe Bornholm.* Kiøbenhavn 1756. S. 16. Til det anførte sted bemærker SKOUGAARD (*Beskrivelse over Bornholm.* Kbhvn 1804. I, 81): „Naar Febren hertillands mellemstunder kaldes *Støvmoern* (Stedmoderen), *Rabban*, *lea Bested* (det lede, vederstyggelige Bæstet) eller den belægges med andre lignende Navn, da skeer det, efter min Mening, mere formedelst Almuens Lyst at tale figurligen end det skeer af nogen Overtro."

[4] Meddelt af F. L. GRUNDTVIG.

[5] SKOUGAARD, *l. c.* s. 112.

[6] MOLBECH, *Dialect-Lexicon* s. 606.

[7] Se herom THIELE, *Overtroiske Meninger* nr. 223, 224. WERLAUFF, *Historiske Antegnelser* s. 399. DYRLUND, *Udsigt over de danske sprogarter* s. 63. MOLBECH, *Dialect-Lexicon* s. 39, 205, 590, 634.

den gamle i pelsen, ulven *gråben*, markmusen *blakke*, lækatten *den herske*[1], væselen *den könne*[2], rotterne *de store*, *de store teder*[3] eller *de langrumpede*, *ukræ*, *utöj*, musene *de små grå*, *tederne*, eller *de små teder*. Hvor vidt man har drevet denne forsigtighedsregel ses deraf, at man i Havdrup sogn på Sjælland brugte i midten af det forrige århundrede at kalde den derværende præst hr. Laurids Muus for hr. Tede, så længe julen varede. Denne historie lever endnu rundt omkring under lidet varierede former. I Sydsjælland fortæller man således:

GRUNDTVIG, *Gamle danske Minder* II, nr. 389; smlg. nr. 98. RASK, *Morskabslæsning* 1840, s. 317, 585. JENS KAMP, *Danske Folkeminder* nr. 693. KRISTENSEN, *Jyske folkeminder* VI, 270. *Skattegraveren* III, 1885, nr. 560, 840, 841. T. LUND, *Danmarks og Norges Historie. Syvende Bog: Aarlige Fester* s. 27.

[1] Ordet *hersk*, der er meget almindeligt i danske dialekter, betyder fin, pyntelig, køn.

[2] Væselen synes man at betragte som et særlig farligt dyr og at være meget bange for. At den i virkeligheden er ret skadelig, ses af nogle artikler i *Dansk Jagttidende* II, 45, 62; men bonden giver den også skyld for forskellige ulykker, som den aldeles ikke — og af gode grunde — har afstedkommet. F. eks.: „Et stykke kvæg siges at være „blæst“, når det pludselig svulmer op et eller andet sted af en ukendt årsag. I almindelighed er det den „den kjöne“ (væselen), der får skyld herfor. Da det ligger i væselens natur at spytte som en kat, er det måske netop grunden til, at den får skylden.“ (*Skattegraveren* IV, 1885, nr. 58). Smlg. hermed: „Guldbrud eller Kongedatteren er en væsel, om hvilken almuen har særegne meninger. Når de ser en sådan, tager folkene hatten af for den og hilser den ærbødig; for de siger, at når man ikke gör ære af dem, bliver de ondskabsfulde og spyr edder og forgift, og de kan „spytte“ meget langt.“ (GRUNDTVIG, *Gamle danske Minder* II, nr. 106). Det samme dyr varsler også ondt: „Når dæ kööne løber over vejen, får vi skidt vejr“ (*Skattegraveren* VI, 1866, m. 663); også i England er det et dårligt varsel at møde en væsel (BRAND, *Popular antiquities* III, 203—204). Med betegnelsen „bruden“ stemmer iøvrigt på en ret mærkelig måde rum. *nevastă*; smlg. t. *jüngferchen*, it. *donnola* (af *donna*), sp. *comadreja*, ngr. *νυμφίτζα* (af *νύμφη*, brud), magy. *menyét* (af *meny*, svigerdatter); f. *belette* kommer af *belle*.

[3] Smlg. også: „Uteed, utede, fællesnavn på Falster for rotter og mus, som bonden sjælden tör nævne ved navn“ (MOLBECH, *Dialect-Lexicon* s. 634).

„En gammel kone kom ind hos en godsforvalter i en af årets sidste dage for at betale en afgift. Forvalteren hed Mus, derfor sagde konen i god tro: „God dag, hr. Utöj!“ Men han blev gal og råbte, at han ikke hed Utöj men Mus. — „Ja men“, sagde konen helt betuttet, „det skab må man jo ikke nævne i denne uge.“[1]

I den danske form af sagnet om „ulvekvinden“[2] er der også indkommet et lille træk, der skyldes den overtroiske frygt for at nævne vilde dyrs navne. Jeg hidsætter en nörrejysk variant af sagnet:

„I Jetsmark var der en heks, der havde en ko, der daskede hen et efterår, og först en hel uge efter fandtes den nede i Valkjær og var rent splittet ad af ulve. Det bliver heksen grov ond over og lovede ulvene en ulykke, så de aldrig skulde komme til at stjæle hendes eller andres køer mere. Så går hun op til mosen til Sandelsbjerg en aften og tuder alle ulve sammen, kobler dem godt sammen, sætter sig op på den fremmerste og rider sønder efter. Ved Røgle møder hun en mand, der siger: „God aften moer, da skal jeg love for, i har der en dejlig kobbel plage.“ Den var også lang nok, for den nåde fra Vedsted til Røgle. „Da var det din lykke“, sagde kællingen, „du nævnede ikke mine plage ved deres rigtige navn, for så havde du fået lov og fulgt mig for at drive på de bageste. Nu red hun lige ud i fjorden med hele den lange kobbel, og de druknede hver en og heksen, for hun havde nok taget sig mere på, end hun kunde magte.“[3]

I en variant hos Grundtvig[4] lyder heksens svar: „Havde du nævnet de karle ved deres rette navn, så havde jeg aldrig fået magt med dem.“

Endnu i vore dage udsætter man sig på Sejerø for at høre ubehageligheder, hvis man mellem jul og nytår omtaler r o t t e r og m u s eller l o p p e r og l u s.

---

[1] *Skattegraveren* III, 1885, nr. 841.
[2] Svarer til den franske *meneur de loups*.
[3] Grønborg, *Optegnelser på Vendelbomål* s. 163.
[4] *Gamle danske Minder* I, nr. 212. Smlg. Thiele II, s. 106.

De sidstnævnte smådyr synes man især at have været bange for; således sagde man tidligere i Jylland til småbørn: „Do må et sæj lus, do ska sæj *basser*, hæjsen blywer dær manne“.[1] Foruden basse brugtes og bruges også *basken*, *bider*, *gråbider*, *grå stude*, *basilisk* etc.[1] Eller man undgår helt at bruge disse ord og siger blot: „Jeg kan ikke holde mit hoved frit for bid“.[3] „I julen skal lus og lopper kaldes *utöj*.“ (Jernløse v. Holbæk.) „I februar må man ikke nævne lopper, for så bliver der sort med dem om sommeren.“ (V. Marie og Åkirkeby på Bornholm.) Andre steder siger man endog, at hvis man nævner dem, æder de en op i årets løb (Hårslev på Fyen, Jernløse ved Holbek, Vindinge ved Roskilde).[4]

Forbudet rammer også forskellige större fugle, særlig rovfugle:

„Den gemene Mand kalder Høgen gierne *Graa-Been*, eller *Graa:Nakke*; Hvilken Benævnelse ventelig har sin Oprindelse af en overtroisk Frygt, at de ikke tør nævne den, ved sit rette Navn, at de ei ligesom skulde kalde paa ham til Fortræd for deres Creaturer.“[5] (Bornholm.)

„Når man nævner kragens navn om julen, så bliver det ikke noget godt år (kragen bliver hård ved sæden); man må nok tale om den, men man skal kalde den *utude* eller *utusk*. Det samme gælder om alle rovfugle.“[6] (Rønnebæk ved Næstved.)

„Mellem jul og helligtrekonger må høgen kun kaldes *den grå*.“[6]

---

[1] FEILBERG, *Bidrag til en ordbog over jysk almuesmål* I, 53.

[2] FEILBERG, *l. c.* passim.

[3] E. T. KRISTENSEN, *Jyske folkeminder* VI, 270, nr. 161.

[4] Meddelt af F. L. GRUNDTVIG.

[5] THURA, *Beskrivelse over Bornholm* s. 16. SKOUGAARD (*l. c.* s. 82) bemærker, at *Grånak* „dog ey bruges uden der vides, at det er en Hög der tales om, thi ellers kan det ligesaa godt betyde saavel andre Kreatur (til Eksempel Lus, der og kaldes *Graabener*) som og gamle Mænd; ja endog Djævelen hedder stundom Graanak, hvilket skal sigte til hans Ælde.“

[6] Meddelt af F. L. GRUNDTVIG.

Herhen hører måske også glentens navn *fiskerumpen* og kragernes og skadernes kælenavne *Grete* og *Klavs.*[1]

Forbudet udstrækkes endogså til helt uskyldige og fredsommelige husdyr:

„Jule-, nytårs- og helligtrekongersaften må man ikke nævne ferkræet ved det sædvanlige kælenavn (f. eks. til höns: putte! putte!); man skal helst slet ikke nævne det, idet det fodres, da der så ikke vil være held med det i det følgende år.“[2] (Vestsjælland.)

„Når man jule- eller nytårsaften sætter noget ned på gulvet til hunden eller katten, må man ikke nævne dyrene ved navn; ti hvad der disse aftener sættes på gulvet, har de underjordiske også del i, og de vil hævne sig, hvis man nævner dyrene og ikke dem; derfor skal man blot sætte det ned uden at sige noget“[3] (Sydsjælland.)

„Juleaften må man ikke kalde noget husdyr, særlig ferkræ, ved navn, for så dør det inden året er omme.“[4] (Værslev ved Holbek.)

„Juleaften må man hverken nævne hund eller kat. Kommer fremmede og gör det, skal manden eller konen tage mangeltræet og brikse vedkommende med holtet.“[4] (Vallø ved Køge.)

Som omskrivende ord for katte benyttes *pus*: det bruges også for at betegne harer, der tillige benævnes *gråpus.*[5]

Vi har nu set, at den overtro, der forbød at sige pølse, når man kogte pølser, ikke står ganske isoleret i Danmark. Der findes en række tilsvarende forbud, i hvilke der skjuler sig den fælles forestilling, at det drager ulykke efter sig under visse omstændigheder at nævne forskellige ting ved deres rette navn; enten vil vedkommende ting få magt til at skade mennesket, eller også vil den selv være udsat for et eller andet uheld, men i begge tilfælde går det direkte eller indirekte ud over den,

---

[1] *Skattegraveren* V, 1886, nr. 629.
[2] Jens Kamp, *Danske Folkeminder* nr. 525.
[3] Jens Kamp, *Danske Folkeminder* nr. 583.
[4] Meddelt af F. L. Grundtvig.
[5] Kalkar, *Ordbog* II, 84.

der ubesindigt trodser navneforbudet og nævner tingen ved dens almindelige navn.

Dette navnetabu findes udbredt over hele verden og er ikke noget særegent for Danmark; vi skal nu först undersøge de former, under hvilke det optræder i det øvrige Europa.

Vi vil begynde med Sverrig, hvor alle slags indre sygdomme betegnes med *uting*. Af særlige navne findes endel; rosen kaldes således *ohyra* eller *stygga tinget*, sår kaldes blot *märke*[1], og Rietz tilföjer: „Då någon slagit eller huggit sig och fått ett större sår, vill man ej nämna det onda vid namn, utan säger allenast: hans märke, te säja, va så eller så. Man förmenar att såret eljest svårare skulle läkas". Man må heller ikke sige (dette gælder Vestmanland) at nogen har *elfvorna* (en sygdom); man skal sige, at han har „råkat ondt".[2] Det er også skadeligt at nævne kvindens månedlige renselse, man skal sige *magt*[3].

Forbudet mod navnenævnelse forekommer også ved endel praktiske idrætter: „Wid Kol-mila och tjäru bränning må ej eld nämnas, utan *heta* och *warme*, hwilket ock Allmogen wid alla tilfällen gjör, så at man får sällan höra nämnas eld. E. Gr. Skaffa mig tobakswarme, låna mig warme, warmen är lös (Eldswåda). Wid bryggande kallas watten, *lag;* Wid beck-kokning kallas tjära, *det swarta;* wid blod-gång kallas blod, *kraften*, *magten*, *det bålla*[4]. E. Gr. kraftan, magtan, det bålla förgår honom, eller förlöper honom."[5]

Foruden ved brygning og tjærebrænding bruges også særlige benævnelser ved slagtning. „Medan man håller på med sådan slagt, får man ej säga, att ludden sidder fast, utan *dä ä rutti* (ruttet), icke grytan kokar, utan grytan

---

[1] RIETZ s. 784, 483, 691, 431.
[2] Meddelt af F. L. GRUNDTVIG.
[3] AMINSON, *Södermanlands äldre kulturhistoria.* Sthlm 1884. IV, 94.
[4] Sv. *bål* betegner udmærket, stor, kraftig, bold (se Rietz).
[5] [G. GASLANDER,] *Beskrifning om Swenska Allmogens Sinnelag, Seder m. m.* (Udg. af F. WESTERDAHL). Stockholm 1774. S. 47.

leker."[1] Efter Rietz kaldes blod *röe* eller *svett* og vand *lög.*[2]

Endnu yderligere angivelser findes hos Ihre: „Eadem hæc, a quibusdam verbis abstinentia ab hominibus nonnullis superstisiosis adhuc observatur; e. g. ignis, quo carbonariæ coquuntur, non *eld* sed *hetta* adpellatur; in lixiviis & saporibus coquendis, non nominantur vocabula illa, *twål & såpa*; aqua, quæ in cerevisia conficienda usurpatur, non vatn, sed *lag* dicitur[3]; dum rustici picem adornant, vocabulum tjära non adhibent, sed *smörja*, *gods*, *det svarta*. Ne bestiæ jumenta infestent, aut reliquis domesticis rebus damni quid inferant, a nominibus earum, vernaculæ linguæ familiaribus, diligenter abstinent ruricolæ, sagittarii & piscatores: hinc ursus non adpellatur björn; sed *naskus*, *gubbe*, *gammeln*, *storfar*; lupus, non varg; sed *gråtasse*, *guldfot;* cum enim bruta animantia humana loquela gaudebant, lupum dixisse ferunt: „*Kallar du mig varg*, *så blir jag dig arg; men kallar du mig af guld*, *så blir jag dig huld.*"[4] Sic phoca seu vitulus marinus a piscatoribus dicitur *Bror Lars.* Naucleris infaustum ducitur, si inter navigandum nomen insulæ cujusdam, ad quam tendunt, proferatur; quam superstitionem inde ortam existimat Loccenius, quod pericolosis oris olim navigantes, in paganismo maritimum suum numen sacro silentio coluerunt, ne procella vexarentur, aut in vitæ discrimen venirent. Inter verba infausta adtentione quoque dignum est vocabulum mortis, quod per circumlocutiones quasdam plerumque efferimus; unde pro „han är död"; sœpius dicimus: *det är beställdt; han är afliden; han är afsomnad; han har helsat sine vännar*, de animantibus vero: *han är all*, & quæ sunt alia."[5]

Nogle af de her omtalte dyr må vi undersøge nærmere: Rietz anfører som navne på björnen: *kuse*, *nalle*,

[1] AMINSON, l. c. V, 96.
[2] RIETZ s. 526, 704, 388.
[3] Smlg. RIETZ s. 388.
[4] Dette Vers anføres også af RIETZ s. 221.
[5] IHRE, *De superstitionibus hodiernis ex gentilismo residuis.* Upsalæ 1750. S. 75—76.

naskus, *skó-los-per* (ɔ: Per utan skor), *storfar*, *tuss*. Af dalfolket kaldes den *ufriden*. Desuden findes *sötfot*[1].

Ulven kaldes *buse*, *gråbuse*, *fyrfot*, *gullfot*, *gullben*, *gulltass*, *gråben*, *gråmas*, *gråpjesk*, *gråtass*, *han grå*, *kuse*, *lång-rumpa*, *lösing*, *ohyra*, *pjæsk*, *tuss*.

Andre navne anføres af SALAN[2], der efter at have omtalt den „superstitio vulgaris", der forbød at krænke dyr og trolde ved at nævne deres navne, tilföjer: „Hanc potissimum ob causam, illis male ominatis vocibus abstinebant, aliasque mitiores substituebant, ut Ursus *Guulfoot* h. e. auripes. Nec non *Hin store*/ *Stoorfar*/ *Nalle* &c. item Lupus *Pieske*/ (quasi *Biesse*) *Gråpieske*/ *Skinnarpilt*/ *Slängia*/ *Kuse*/ *Hiösse* &c. nominaretur."

I én af F. L. Grundtvig's samtaler med Anders Eklund siger han til denne, at ulven vel også kunde anfalde kreaturerne, og svaret lyder:

„Ja, för all del; män si, di trodde, han va inte så arjer på kretera, öm di allri kald en varj." „Så, det var da underligt!" „Jo, si, varjen sa, då han kunne tale:

„Kaller du mäj varj,
så ska ja bli dine kreter arj;
kaller du mäj buse,
så ska ja följe dine kreter te huse;
män kaller du mäj gullfot,
så ska ja bli dine kreter bå trogen å hull." [3]

Smlg. hermed: „Vargarne, äfven kallade *gråben*, *tusser* m. m. få icke nämnas, eller deras dåd omtalas, medan man äter, ty derigenom blottställer man kreaturen för dem ute i marken; i synnerhet får man ej tala om rofdjuren under dymmelveckan; klokast är att alltid gifva vargen smeknamnet *gullfoten*." [4]

---

[1] J. GRIMM, *Reinhart Fuchs*. Berlin 1834. S. LV; smlg. s. CCVII, 446.
[2] *Fostbrödernas Eigles och Asmunds Saga. Af Gamla Göthiskan Uttolkad och med nödige anmärkningar förklarad af* PETTER SALAN. Upsala 1693. S. 93.
[3] F. L. GRUNDTVIG, *Svenske minder fra Tjust*. Kbhvn 1882. S. 26-27.
[4] AMINSON, *Södermanlands äldre kulturhistoria* V, 86.

Ræven kaldes *långrumpa, ohyra, rumpen, skogshund, bållfot, han som i skogen går*[1] eller *skoggångare*[2] og *Mikkel*: „På dän tin, da räven va husjur, kalldes han inte räv, änn Mikkel, å såtäss kalls han å månge änn i da.“[3]

Væselen kaldes *jumfru, lilla, snabba, snälla*[4]; mus og rotter kaldes *frat, illtyske, uteder, uting, utyska*[5], og i Skåne *de små*.

Hugormen kaldes *långkusen, buse, kuse, buskål*[6], *landål*[7]; snogen, der jo også hyppigt betragtes som skadelig[8], benævnes *bose, ringhals*[9]; padder og tusser skal man kalde *fröken* „emedan de skola vara förtrollade prinsessor; andra påstå, att de äro förtrollade möjungfrur; de böra derföre icke dödas eller förnärmas“[10], firben kaldes *snälla*[11].

Lopper og lus kaldes *aede, bett, frammän, frat, gråer, gråmaggor, ofrat, ohyra*. Smlg. „Om skäktor finnas i huset, skall man aldrig nämna dem vid deras rätta namn, ti då föröka de sig ännu värre.“

Hvad fuglene angår, skal anføres, at man nogle steder tror, at hönsene ikke er sikre mod høgen, når man nævner den ved det rette navn, *gråfot* skal den kaldes[12]; den benævnes også *spännare*[13]. I Skåne kalder man den *den långrompade* for at göre den venlig stemt mod hönsene.[14]

Vi går derefter over til husdyrene og begynder med at anføre nogle bemærkninger af Hyltén-Cavallius:

„Hvad åter beträffar husdjuren, så eger ordet en mäktig

---

[1] Gaslander, *l. c.* s. 40.
[2] Grimm, *l. c.* s. LV.
[3] Grundtvig, *Svenske minder fra Tjust* s. 40.
[4] Se Rietz s. 299, 406, 638, 643.
[5] Se Rietz s. 163, 292, 784, 785.
[6] Rietz s. 43 (under *blädra*), 533 (under *rinna*), 66, 366, 839.
[7] Aminson, *l. c.* III, 50.
[8] Se f. eks. en fortælling hos Eva Wigström, *Folkdigtning. Andra samlingen*. Göteborg 1881. S. 84.
[9] Rietz s. 47, 532.
[10] Rietz s. 747.
[11] Rietz s. 643.
[12] Aminson *l. c.* V, 97.
[13] Rietz s. 664.
[14] Meddelt af F. L. Grundtvig.

inflytelse på deras trefnad hos menniskan. Wärendsbon gifver derföre åt hvarje slags djur ett serskildt tilltalsord, och åt de större husdjuren till och med egna namn. Fåren heta således, i tilltal, alltid *Söerna* eller *Vissorna*, emedan de begärt att bli så kallade, på den tiden när de kunde tala[1]. Tilltalas de annorlunda, så tros att de skola löpa bort i skogen eller vantrifvas. På samma sätt, och förmodligen af samma skäl, tilltalar Wärendsbon sitt sto med ordet *Minká*; sin ko med ordet *Kossa, Kosyta* eller *Kolilla*; baggen får i tilltal heta *Kruse*; bocken *Putte* eller *Sigge;* grisen *Tyke, Tykaso* eller *Naske*; hönan, *Pytt, Pytta* eller *Tippa, Tippevära* o. s. v.“[2]

Der er næppe heller nogen tvivl om, at man ikke altid har villet eller har turdet nævne torden med det almindelige navn, og et udslag heraf har vi sikkert i omskrivninger som *gobon* og *skaurmann.*[3]

Alt slags troldtöj må også omskrives. Således hedder det om rå'erne: „Man ger till och med ogerna dessa väsen något namn utan nöjer sig med det obestämda *dä* eller *nået.* „Ja' har la' råkat ut för nå'n“ heter det.[4] Nisser og underjordiske kaldes *de små*[5], nökken kaldes *bäkkamannen, bäkkahesten, forskall, han i vattnet, strömkarl, vattenmann*;[6] maren kaldes *stygga tinget.*[7]

Om bolvättarne mener man, at de om dagen viser sig i skikkelse af padder[8], disse dyr skal man derfor frede

---

[1] Smlg. hermed et vers, som anføres af RIETZ s. 569 under ordet *sau(d)*:

Kallar du mig får,
Vill jag från dig gå,
Men kallar du mig *söa*,
Vill jag kläda dig och föda.

[2] HYLTÉN-CAVALLIUS, *Wärend och Wirdarne* I, 385.

[3] RIETZ s. 207, 607.

[4] J. SUNDBLAD, *Gammaldags bruk. Kulturbilder från Westergötland.* Göteborg 1881. S. 13.

[5] *Di sma under jórdi;* se RIETZ s. 636.

[6] RIETZ s. 72, 161, 241, 685, 800.

[7] RIETZ s. 691.

[8] Padder og tusser er ifølge sagnet skabt af fanden selv; se f. eks. KRISTENSEN, *Jyske folkeminder* VIII, 393–394. KVOLS-

om på enhver måde, og når bonden høster, er han yderst forsigtig for ikke at komme til at såre et sådant dyr med sin le; træffer han på en padde, beder han den høfligt om at gå sin vej. idet han tiltaler den med *jungfru, jungfru lilla.*[1]

Fra Norge kan jeg anføre følgende to udtalelser om forbudet mod navnenævnelse:

„Tilforn har det blant vore Fiskere været meget brugeligt at de paa Søen, eller medens de fiskede, aldrig nævnede nogen Ting med sit rette Navn; men tillagde baade Mennesker og Creature visse opdigtede Navne, som nu ere komne af Brug, eller i det mindste ikke bruges uden skæmtviis. Saaledes kaldtes en Præst *Sidkofte*[2], en Ørn *Væsa*, en Hest *Fiirfotting*, en Koe *Sidhale*, en Geed *Hornskaare*, et Sviin *Roskate*, og saa videre; hvilket kommer overeens med den i Dannemark, og ventelig paa flere Stæder, endnu brugelige Skik paa Jagten.“[3]

„Således vil Normanden ei heller gierne nævne Ulven, men sige *Graa-Benen*, item Biørnen, *Guul-* eller *Stor-Tossen.*“[4]

GAARD, *Fiskerliv i Vesterhanherred* s. 13—14. Smlg. også ovenfor s. 132.

[1] HYLTÉN-CAVALLIUS, *l. c.* I, 273. Smlg. også Rietz under *tossa* s. 747.

[2] Tör man sætte i forbindelse hermed den almindelig udbredte overtro, at det er et dårligt varsel at møde en præst? I *Homilia de sacrilegiis* (ed A. CASPARI) § 11 står således: „Et qui clericum vel monachum de mane aut quacumque hora videns aut ovians, abominosum sibi esse credet, iste non solum paganus, sed demoniacus est, qui Christi militem abominatur.“ Overtroen er altså gammel; den findes iøvrigt udbredt over hele Europa (smlg. BRAND, *Popular antiquities* III, 205) og kan også påvises i Kina (LIEBRECHT, *Zur Volkskunde* s. 359). De forskellige landes ordsprog og talemåder er i almindelighed heller ikke videre ærbødige eller hensynsfulde overfor præsterne (se f. eks. SÉBILLOT, *Coutumes populaires de la Haute Bretagne.* Paris 1886. S. 68—70). Ligesom det altså var uheldigt at møde en præst. har man også betragtet det som uheldigt blot at omtale ham ved navn.

[3] HANS STRØM, *Physisk og Oeconomisk Beskrivelse over Fogderiet Søndmør, beliggende i Bergens Stift i Norge.* Förste Part. Soree 1762. S. 536.

[4] THURA, *Beskrivelse over Bornholm* s. 16.

Når der i den islandske æventyrsaga om Egil og Asmund står: „Þa kiemer ur skoginum hlaupandi eitt dyr mykið þad er *Hiossi* heittir“, sigtes her vistnok til ulven, og Salanus bemærker i sin kommentar: „Verum enimvero, cur lupus non suum nomen *Ulfwer*/ (ita ab ululando dictus) aut cognomen *Wargur*/ sed aliud *Josse* apud nostrum acceperit, id, præterquam quod Scalldis imputare possimus, variis appellationibus unam rem exprimere solitis, etiam adscribendum videtur superstitioni vulgari, quæ fera animalia propriis titulis nominari vetavit, quasi illis absentes accerserentur & aduocarentur. ita etiam olim vulgo credebatur, si quis nequissimos homines & immanes, nostris *Troll* dictos nominaret, iisque aliquem verbo tenus devoveret, extemplo illos adfuturos qui raperent dicatam prædam: quod his verbis *Samsonar Fagras Saga* cap. 16 [1] sufficienter exprimit: Ovàtter ganga so rykt i Jotunheimum, ad ef men tàla þat af tungu fram, ad troll skilldi eiga eitt hvað, þa koma þau þegar ok taka þad. id est In Gigantum regionibus, tam crebra sunt spectra, ut si quis temerarius hæc verba effutierit; monstra hoc habeant: continuo illa nominata adcurrant idque capiant.“ [2]

Af nyere islandsk overtro skal jeg anføre, at man ikke tör nævne ræven med dens egentlige navn, *tóa*, efter solnedgang; gör man det, kommer den og henter sig et lam, og man kalder den derfor *lágfæta* (lavben); i denne overtro må man måske også søge grunden til de mange navne, ræven har på islandsk, og hvoraf nogle er sammenstillet i følgende vers:

Refr og holtaþórr, melrakki, dratthali, bítr,
Bloðdrekkr, tortrygg, lágfæta, skolli, tóa. [3]

Også nogle steder i Tyskland er det forbudt at nævne ræven; i Oberpfalz skal man således kalde den *Loiel*,

---

[1] I BIÖRNER'S udgave i *Kæmpedatter* findes det omtalte sted kap. 13 (s. 21).

[2] *Fostbrødernas Eigles och Asmunds Saga.* Upsala 1693. S. 93.

[3] MAURER, *Isländische Volkssagen der Gegenwart.* Leipzig 1860. S. 169.

Henaloiel, *Henading*, *Henabou*[1]; andre steder hedder den *Langschwanz*. Disse forbud er dog i almindelighed indskrænket til at gælde i juletiden, hvilket W. MANNHARDT forklarer således: „In dieser Zeit steigen die seligen Geister aus ihrem Schlaf oder der Verzauberung im Wolkenberge erwachend zur Erde nieder, und wandlen unter den Sterblichen, man darf daher in den Zwölften manche Tiere nicht beim rechten Namen nennen, weil in ihrer Gestalt Seelen verborgen sein könnten.“[2]

Hvad musene angår, der heller ikke må omtales eller ialtfald kun nævnes ved omskrivninger som *Bönlöper (Bodenläufer)* eller *Dinger*[3], tror man at ellefolket ved juletid drager rundt i museham; forbudet går altså ud på at forhindre, at man krænker overnaturlige væsener ved at nævne dem ved navn. Ved juletid må man derfor heller ikke nævne ordet ulv; man skal sige *Gewürm*, *Ungeziefer*[4], *Feind*, *Rähes*[5] (?) og lign., ti ellers kommer ulven og henter et får, eller man vil blive sønderrevet af varulvene, der jo særlig grasserer på den tid. Hermed kan man sammenligne det almindelige forbud mod at nævne hekse, man skal sige *böse Leute*, ellers hævner de sig; er det uundgåeligt nødvendigt at tale om dem, skal man tilföje: „Dreck vor die Ohren“[6]; heller ikke tör man tre gange i træk kalde på en død mands navn, ti da viser han sig og mister sin gravfred.[7]

Ved fastelavnstid må man ikke sige putte! putte! til

---

1 WUTTKE, *Der deutsche Volksaberglaube*. Zweite Bearbeitung. Berlin 1869. § 675.

2 W. MANNHARDT, *Die Götterwelt der deutschen und nordischen Völker*. Berlin 1860. I, 140—41.

3 WUTTKE, *l. c.* § 74, 168.

4 WUTTKE, *l. c.* § 408. Her fortælles også om en bonde, der engang ved juletid tiltalte en pastor Wolf med hr. Ungeziefer.

5 GRIMM, *Reinhart Fuchs* s. LIV. Her anføres også et sted af KIRCHHOF (16de årh.), der lyder: „Die Schäfer sprechen nicht gern *Wolf*, dafür lieber *Hölzing*, *der Wul* oder *Hennike*.“

6 WUTTKE, *l. c.* § 416.

7 WUTTKE, *l. c.* § 754.

hönsene, man må overhovedet ikke omtale dem, ellers kommer ræven og henter en af dem.[1]

Overfor sygdomme gælder lignende forsigtighedsregler. „Die dämonische natur der krankheiten macht, dass man ihnen, gerade wie unheimlichen gefürchteten thieren, um sie abzuwenden, freundliche schmeichelnde namen beilegt und sich hütet ihren rechten auszusprechen, so heisst es *das gute*, *das gesegnete*, *das selige* oder die seuche wird *gevatterin* angeredet."[2]

I en fortegnelse fra det 14de århundrede over overtro i Østrig læses: „Item wer Wolf oder Fuchs nennt, dem stet des Jars das Gwant nicht recht."[3]

I Skotland (ligesom i Norge) tör man under visse omstændigheder ikke nævne ordet præst, som følgende citat viser: „Neither was the minister welcome in a boat at sea. His presence, like Jonah's, was ominous of storm or bad fortune. The words *minister* and *kirk* would not pass over a fisherman's lips when at sea. If he had occasion to speak either of the one or the other, he had recourse to a circumlocution, and called the minister the man wee the black quite (the man with the black coat), and the kirk, the bell-hoose (the bell-house)."[4]

Jeg har andetsteds[5] fundet omtalt, at det betragtes som særligt ulykkebringende for fiskerne, hvis svinets navn bliver nævnet, i det öjeblik man skal stikke i søen eller udkaste garnet; for at forebygge alt uheld, afbrydes da arbejdet straks.

På Shetlandsøerne vover en enke aldrig at omtale sin afdøde mand ved navn, og man vogter sig også sammesteds for at nævne navnet på en druknet.[6]

---

[1] WUTTKE, *l. c.* § 675.
[2] GRIMM, *Deutsche Mythologie* II², 1106.
[3] GRIMM, *Reinhart Fuchs* s. LV.
[4] WALTER GREGOR, *An echo of the Olden Time from the North of Scotland.* Edingburg 1874. (Citeret efter LIEBRECHT, *Zur Volkskunde*, s. 359.)
[5] *Archivio per lo studio delle tradizioni popolari* V, 299.
[6] AUSLAND 1857, s. 478.

I Belgien må man ikke, når man byger töj, sige „la lessive *bout*", ti da vil vasketöjet ødelægges, man skal sige „la lessive *joue*".[1]

I Frankrig iagttager de normanske fiskere, når de er ude på fiskeri, lignende forsigtighedsregler som Skotterne og Nordmændene: „Ces pêcheurs se défendent aussi de parler, sur leur barque, de plusieurs choses, telles que des prêtres, peut-être à cause de leur réputation de sorcellerie, et des chats, sans doute parce que le diable emprunte souvent la forme de cet animal."[2] Det er kun skade, at frk. Bosquet ikke har meddelt os, hvilke andre ting det — — foruden præster[3] og katte — er forbudt at tale om.

I Auvergne siger man at det er farligt at udtale ordet *rage*, når man taler med en, der er bleven bidt af en hund, ti da vil han straks få vandskræk. Man fortæller at i året 1812 var en tjener i Aigueperse bleven bidt af en hund; ni måneder efter deltog han i et gilde, hvor han spiste og drak og dansede meget, og der var da én, som sagde til ham: „Vous vous amusez comme un *enragé*". To dage efter blev han gal af vandskræk og døde.[4]

I Bretagne kalder man væselen *buan* eller *buhan* og Le Pelletier[5] forklarer dette på følgende måde: „On donne ce non à la belette, comme si l'on voulait dire la vive, la promte. La raison est que les gens superstitieux, craignent que tels animaux, qui sont malins et nuisibles, ne viennent quant on les nomme par leur nom propre." Ulven kalder man *ki-nos*, d. v. s. nathund, eller *Gwilou*[6],

---

[1] SCHAYES, *Essai sur les usages . . . des Belges.* Louvain 1834. I. 231.

[2] AMÉLIE BOSQUET, *La Normandie romanesque et merveilleuse.* Paris, Rouen 1845. S. 308.

[3] Smlg. ovenfor s. 134, 137.

[4] Meddelelse fra E. ROLLAND.

[5] DOM LOUIS LE PELLETIER, *Dictionnaire de la langue bretonne.* Paris 1752. Smlg. LEGONIDEC, *Dictionnaire celto-breton.* Angoulême 1821.

[6] LEGONIDEC bemærker: „C'est un nom que les Bretons donnent au loup par superstitions", og han mener, at ordet er det franske *Guillaume*, en etymologi som GRIMM antager med følgende

ti hvis man bruger det egentlige navn *bleis*, frygter man for, at den skal tro, at man kalder på den og vise sig. Grævlingen benævnes *lous*, hvilket betyder snavset, væmmelig, stinkende, og man undgår så meget som muligt det egentlige navn *broch.*[1]

I Spanien siger man „Nombrar *la culebra* es traer desdichas“.[2]

I Rumænien omtales epilepsi altid som *aboală* eller *anevoe* (sygdommen); man siger også *alte-ale* (andre ting), hvormed også betegnes ethvert fenomen — „orice monstru al natureĭ“, som ȘAINEANU skriver til mig. De til vore ellepiger svarende rumænske féer benævnes foruden *zînele* (gudinderne), *vîntoasele* (de luftige) o. a. også med smigrende navne som *frumoasele* (de skönne), *bunele* (de gode), *sfîntele* (de hellige) etc.; de omtales også hyppigt blot som *dînsele* (ɔ: de); det almindeligste navn er imidlertid *ielele*, hvilket enten er det samme ord som pronomenet *ele*[3] („de“) eller også må afledes af det tyrkisk-tatariske ord *jel*, der betyder vind, luft, gigt etc.;[4] i sidste tilfælde vedkommer det os altså ikke her. Når varulven kaldes *mumă pădurii*[5] (skovens moder), skyldes dette vel også en frygt for at udtale dens egentlige navn *pricoliciu.*

Hos de moderne Grækere findes også meget, der be-

---

ræsonnement: „Der heilige Wilhelm war ein berühmter held, der in seinem alter mönch wurde, er ist also der *alte*, der *graubart*, der *mönch*, und das sind lauter benennungen des wolfs in der thierfabel“ (*Reinhart Fuchs* s. LIV).

[1] Smlg dansk *brok*, eng. *brock.*

[2] GUICHOT Y SIERRA, *Supersticiones populares recogidas en Andalucia* § 59 (trykt i *Biblioteca de las tradiciones pop. españolas.* I. Sevilla 1883).

[3] Således forklarede man det tidligere; hos LAURIAN og MAXIM står således: „Iele . . . rele zîne . . . cărora, dupŭ credințele poporuluĭ, place a turmenta pe bieții muritorĭ, carĭ nicĭ nu cuteează a pronunța numele lor cel ominos, ci'l indică numaĭ prin pronumele *ele*“ (*Glossariu* p. 300).

[4] Se herom L. ȘAINEANU, *Ielele. Studiu de mitologiă comparativă.* Bucuresci 1886.

[5] R. DE PONTBRIANT, *Dicționar româno-francesu* s. 582.

tegnes som *ἀμελέτητον*,[1] d. v. s. det hvorom man ikke taler, eller tör tale, og for hvilket man da må bruge omskrivninger. Pesten kaldes således *καλοτύχη* (den gode skæbne), kopper kaldes *συγχωρεμένη* (den skånende) og *εὐλογία*[2] (velsignelse); tilsvarende findes hos Araberne (og Tyrkerne), hvor kopper og syfilis benævnes ***mubârak*** (det velsignede).[3] Om oldtidens Grækere skriver IHRE[4]: „A verbis ejusmodi [malorum prænunciis] magna cum cura semper abstinebant; ita ut pro *δεσμωτήριον* sæpius dixerunt *οἴκημα*; pro *μῦσος*, *ἄγος*; pro *'Ερινύες*, *'Ευμενίδες* aut *Σεμναὶ θεαί*."

Også hos Romerne fandtes ord, der ej måtte udtales;[5] CATO[6] omtaler således, at det under visse ofringer var forbudt at nævne ordene Mars, lam og kalv[7] — men teksten er her noget uklar, og flere forklaringer er mulige, hvorfor jeg kun med forbehold anfører dette sted.

Kom man imidlertid ved et drikkelag eller en hellig handling til at bruge et uheldvarslende ord, plejede Grækerne straks at bringe et offer som forsoning; således hedder det i EURIPIDES's *Ion:*[8]

„Men da den nyfundne sön
Med samt de andre holdt drikofret rede alt,

---

[1] B. SCHMIDT, *Volksleben der Neugriechen* s. 176.

[2] FAURIEL, *Chants populaires de la Grèce moderne* I, LXXXIV.

[3] *Ztschrft d. d. morgenl. Gesellschaft* XXXI, 264, 336.

[4] *De superstitionibus hodiernis.* Upsalae 1750. S. 74—75.

[5] Smlg. en almindelig bemærkning som: „Rebusque divinis quæ publice fierent, ut *faverent linguis* imperabatur" (CICERO, De *divinatione* I, 45).

[6] „Nominare vetat Martem, neque agnum vitulumque" (*De re rustica* kap. 141). Læsemåden „Martem" er ikke ganske sikker.

[7] Smlg. „Hujus præcepti rationem Turnebus hanc esse arbitratur, quod ista sint inauspicata nomina & ut loquitur Horatius, male nominata verba, quæ Romani in re diuina facienda religiose vitabant. Nam Mars *belli & vastitatis* est autor, in vitulo *vis* inest, in agno omen *non nascendi.* Mihi aliquando in mentem venit suspicari agnum vitulumque esse hostias inferiores, Martis & nomine & numine, ideoque nominibus eorum abstineri. Sed nihil affirmo. Pompa (*Scriptores rei rusticæ veteres latini ed.* M. GESNERUS. Lipsiæ 1735. S. 103).

[8] *Skuespil af* EURIPIDES *overs. af* CHRISTENSEN-SCHMIDT. Kbhvn. 1875. I, 277.

En træl kom til at mæle et vanhelligt ord,[1]
Han, som i templet mellem vise præster her
Er fostret, tog det som et varsel straks og bød
Af ny at fylde bollen, mens den förste skål
Han slog på jorden og bød alle göre så."

At skikken også eksisterede hos Romerne dokumenteres f. eks. af et sted hos PLINIUS[2]: „Incendia inter epulas nominata aquis sub mensam profusis abominamur".

Lignende skik følges af jøderne, når hagadaen *κατ' ἐξοχήν* — fortællingen om udvandringen fra Ægypten — forelæses; hvergang de ti plager omtales, udgyder man lidt vin af bægeret.[3]

Endelig skal jeg også göre opmærksom, på at det hos Albaneserne anses for upassende, at den unge kone, för det förste barns fødsel, i andres nærværelse (det gælder endog svigerforældrene) taler med sin mand; ja hun må end ikke nævne ham ved navn, og hun skammer sig også ved at nævne eller omtale andre, der fører samme navn som hendes mand. Hun betegner ham blot som *aï, ayó*, et pronomen, der betyder 'han', 'den', 'den omtalte', og således benævnes også den fjende, hvis navn man ikke vil udtale. Uden iøvrigt at turde have nogen mening om en mulig stamforbindelse mellem Albaneserne og Lelegerne i Lykien[6], skal jeg minde om, at en lignende skik kan påvises hos dette folk. HERODOT (I, 146) fortæller herom føl-

---

[1] *Βλασφημίαν τις οἰκετῶν ἐφθέγξατο* (v. 1189).

[2] *Historia naturalis* XXVIII, 26. Smlg. hermed følgende sted hos PETRONIUS: Haec dicente eo gallus gallinaceus cantavit. Qua voce confusus Trimalchio vinum sub mensa iussit effundi lucernamque etiam mero spargi. Immo anulum traiecit in dexteram manum et 'non sine causa' inquit 'hic bucinus signum dedit; nam aut incendium oportet fiat, aut aliquis in vicinia animam abiciet. Longe a nobis' (*Satiræ* § 74).

[3] *Ztschrft d. d. morgenländischen Gesellschaft* XXXI, 336.

[4] J. G. von HAHN, *Albanesische Studien.* Jena 1854. I, 147, 197.

[5] HAHN, *l. c.* III, 1.

[6] Se herom en artikel af O. BLAU i *Ztschrft d. d. morgenl. Gesellschaft* XVII, 649—672.

gende: „De, der var draget ud fra Atheniensernes Prytaneion, og som mente at de var de ædleste af alle Ioner, førte ingen kvinder med sig til det sted, hvor de bosatte sig, men de tog kariske kvinder efter först at have slået deres forældre ihjel. På grund af disse mord gjorde kvinderne det til en lov, som de bekræftede med ed, og som de lod gå i arv til deres døtre, at de aldrig vilde spise sammen med deres mænd ej heller kalde på dem ved navn,[1] fordi de havde myrdet deres fædre, mænd og børn og dog levede sammen med dem". Om den af Herodot givne forklaring er rigtig eller ej, vedkommer os ikke her; vi konstaterer blot det interessante faktum, at vi hos ham finder en, altså over to tusind år gammel parallel til en skik, der endnu er meget udbredt blandt vilde folkeslag.

Og hermed afbryder vi foreløbig vor undersøgelse af de forskellige former, under hvilke forbudet mod navnenævnelse optræder hos folk på et mere fremskredet civilisationsstandpunkt.

II.

Det er nu af vigtighed for os at komme på spor efter de mere primitive former for vor skik, da det kun dergennem bliver os muligt at nå til fuld forståelse af dens oprindelige betydning; vi må derfor undersøge, om den findes hos folk uden at optræde blot sporadisk og som noget konventionelt, som noget der kun lever i kraft af traditionens hævd og derfor kan synes mere eller mindre irrationelt, — og vi vender os da ganske naturligt til de vilde folk, til de primitive naturmennesker, der endnu lever i fri og ubundne samfundsforhold. Her træffer vi jo som bekendt den mærkelighed, at hvor absolut frie de vilde stammer end må siges at være i en stor mængde forhold, er deres liv dog på den anden side indskrænket af mange, hyppigt höjst besynderlige forbud; de vilde er slaver af forskellige *tabu*-love, der for-

---

[1] „. . . μή κοτε ὁμοσιτῆσαι τοῖσι ἀνδράσι, μηδὲ οὐνόματι βῶσαι τὸν ἑωυτῆς ἄνδρα".

byder dem at spise visse dyr, röre ved bestemte genstande, tale med de og de personer og andet lignende. I det følgende skal vi nu se, at også navne i en overordentlig höj grad er tabu, for en stor del netop navne på de samme genstande, som det var forbudt at tale om i Europa, så at der i virkeligheden kun bliver en grads-, ingen artsforskel mellem Europæernes og de vildes navnetabu.

Da der således engang herskede en koppe-epidemi mellem Dajakerne på Borneo, flygtede alle ud i skovene; man vovede ikke at kalde sygdommen ved dens navn, men kaldte den *høvdingen (datu)* eller *jungleblade*, og man spurgte hinanden: „Har *han (den)* forladt dig?“[1]

Mange vilde stammer er også bange for at nævne navnene på steder og floder, som følgende citat af PIERRE BARRÈRE's rejsebeskrivelse af Guiana vil vise:

„Die abergläubischen Indianer beobachten während ihren Reisen gewisse Gewohnheiten auf das heiligste, und handeln ihnen nicht leicht zuwieder. Insonderheit hüten sie sich verschiedene Dinge bei ihrem rechten Namen zu nennen. Wenn sie z. E. von einem Felsen sprechen müssen, so sagen sie: derjenige der hart ist; wenn die Rede von einer Eidechse ist, so bedienen sie sich gleichfalls einer Umschreibung und sagen: dasjenige was einen langen Schwanz hat. Eben so gefährlich ist es auch, die Krieken [små floder, kanaler] und kleinen Inseln, ingleichen die Pyayes zu nennen. Alles dieses verursachet ihrer Meinung nach wenigstens einen Regen, oder man kommt dadurch wohl in die Gefahr Schiffbruch zu leiden; ja sie befürchten, dass ein erschreckliches Ungeheuer aus der Tiefe des Wassers heraufkommen und die Schiffleute auffressen werde. Einer von meinen guten Freunden, welcher einsten mit ungefehr zwanzig Indianern auf einem Flusse ziemlich weit herauf gefahren war, gerieth auf den Einfall die Indianer um den Namen einer Krieke zu fragen, welche von dem Orte, wohin man zu reisen ge-

---

[1] O. PESCHEL, *Völkerkunde*. Fünfte Auflage bearbeitet von A KIRCHHOFF. Leipzig 1881. S. 108.

dachte, nicht weit entfernet war: allein niemand antwortete darauf, und sie stellten sich alle taub. Diejenigen inzwischen, bey welchen er mit fragen anhielte, und welche nicht umhin konnten zu antworten, versicherten ihn, dass sie es nicht wüsten; andere sagten zu ihm: Fraget jenen, und also verwiese ihn einer zu dem andern. Er merkte alsbald, warum sie so viele Schwierigkeiten machten, und fing daher an sie heftig aufzuziehen, dass sie sich ein so grosses Bedenken machten, diese Krieke in ihrer Sprache zu nennen. Endlich setzte er einem unter ihnen dergestalt zu, dass er ihn nöthigte das unglückliche Wort auszusprechen und die Krieke zu nennen. Kaum hatte er dieses gethan, so bekamen sie einen starken Regen, welcher die ganze Nacht anhielte. Da hätte man sehen sollen, wie lustig sie sich nun über ihn machten. Er mogte ihnen so viel sagen, als er wollte, dass dieser Regen im geringsten nicht die Würkung des ausgesprochenen Wortes sey; so glaubten sie ihm nicht, und dieser Regen war bey ihnen eine Ueberzeugung und ein augenscheinlicher Beweis von der Wahrheit dieser von ihren Vorfahren auf sie fortgepflanzten Meinung. Sie giengen demjenigen, welcher die Krieke leichtsinniger Weise genannt hatte, stark zu Leibe und machten ihm die bittersten Vorwürfe, dass er ihnen allen durch seine allzugrosse Gefälligkeit diesen beschwerlichen Regen zugezogen, von welchem sie die Nacht hindurch so viel hätten ausstehen müssen." [1]

Hyppigere gælder dog forbudet levende væsener, ikke blot som i Europa dyr, men også mennesker. Hvad dyrene angår, er det især de store glubende dyr, rovdyrene, man aldeles ikke må nævne eller kun omtale med smigrende omskrivende benævnelser; de har magt til at skade, og man skal derfor være ærbødig og hensynsfuld overfor dem.

Blandt folk i nordligere egne bliver det naturligvis björnen, der som særlig frygtet ikke må nævnes. Vi har

---

[1] *Sammlung neuer und merkwürdiger Reisen zu Wasser und zu Lande, aus verschiedenen Sprachen übersetzt.* Zweyter Theil. Goettingen 1751. S. 136—138.

allerede set, at forbudet fandtes i Sverrig og Norge, men det findes også blandt Lapperne og i Sibirien. Leem skriver således: „Nogle vilde ikke nævne en Biørn med dens sædvanlige Navn, *Guoushja [guovčča]*, saasom befrygtende sig, at den da skulde dræbe deres Qvæg; men i dets Sted kaldede de ham *Moedda-Aigja [muödda-agja]*, Danice: Bestefaderen med Skind-Kiolen.“ [1]

Dette hænger naturligvis også sammen med, at björnen hos Lapperne ansås for et helligt dyr, der stod under Læibolmai's særlige beskyttelse, og jagten på den var derfor altid forbundet med en mængde mærkelige ceremonier; bl. a. havde der dannet sig et helt björne-jagtsprog uforståeligt for andre end björnejægere. Björnens navne var foruden de anførte: *buolda-agja* (bakke-bedstefader), *buolda-boadnje* (bakke-mand), *buolda-cuobo* (bakke-padde) o. fl.; desuden var der særlige navne for björnens legemsdele og for alt, hvad der på nogen måde vedrørte dens jagt. [2]

I Sibirien kalder Jakuterne björnen *herre*, *berömte olding*, *gode fader* o. l., og de beder den ydmygt om tilladelse til at fortsætte deres vej og forsikrer den om deres höjagtelse.

I Cambodge kalder man tigeren *herre* eller *bedstefader*, og den tåler ingen uærbødige benævnelser. Annamiterne kalder den *hr.* tiger og beder til den; men når den er fanget, overvælder de den med forhånelser. Beboerne af øen Sumatra kalder den *olding* eller *stamfader*, men Malajerne vover end aldrig at nævne den. [3]

Forbudet mod navnenævnelse optræder dog blandt vilde særlig hyppigt overfor mennesker, der af en eller anden grund skal behandles med ærefrygt og ærbødighed eller blot med nogen opmærksomhed. Således er det blandt Dajakerne på Borneo forbudt ægtemanden at udtale sin svigerfaders navn, og blandt Omaha-stammerne i Nordamerika må om-

[1] KNUD LEEM, *Beskrivelse over Finmarkens Lapper.* Kiøbenhavn 1767. S. 502.

[2] Se nærmere FRIIS, *Lappisk Mythologi* I, 155—164.

[3] Bevissteder findes hos TYLOR, *Researches into the early History of mankind.* Second edition. London 1870. S. 145—146. *Mélusine p. p.* GAIDOZ et ROLLAND II, 562—563.

vendt svigerforældrene ikke udtale deres svigersöns navn, ja de må end ikke tale til ham; samme skik eksisterer blandt Kafferne i endnu höjere grad, idet det her er forbudt den unge kone såvel at se sine svigerforældre og sine mandlige slægtninge i opadstigende linje som at være sammen med dem eller udtale deres navne; det kan ikke nægtes, at denne skik vist må være til hindring for et udviklet familieliv, ligesom den sikkert må lægge mange bånd på selskabeligheden blandt Kafferne og hvor den ellers forekommer.[1] I den nordøstlige del af Afrika er den unge kone underkastet en lignende tvang overfor sin mand; hun må ikke spise, når han er tilstede, og aldrig i hans nærværelse udtale hans navn; det fortælles endog, at i Bogostammen vil det anses for en mindre forseelse, at en hustru er sin mand utro, end om hun udtaler hans navn. Blandt Hinduerne hersker lignende anskuelser; den værste beskyldning man kan rette mod en hindukvinde er, at hun har

---

[1] Smlg. TYLOR, *l. c.* s. 143 ff., 290 ff. ANDRÉE, *Ethnographische Parallelen und Vergleiche.* Stuttgart 1878. S. 159—164. WAITZ, *Anthropologie* VI, 776. P. MANTEGAZZA, *Anthropologisch-kulturhistorische Studien über die Geschlechtsverhältnisse des Menschen.* Jena 1886 S. 272—276. Jeg hidsætter et par linjer af Mantegazza's bemærkninger: „Schwiegermutter und Schwiegersohn dürfen nie den Namen des andern aussprechen, und da die Eigennamen bei den Kaffern oft Wörter sind, die persönliche Eigenschaften oder Gegenstände verschiedener Art ausdrücken, so wird die Verlegenheit sehr gross. Man hilft sich dann mit Umschreibungen. Ein Schwiegersohn, der eine Schwiegermutter hat, die Kuh heisst, sagt, wenn er von diesem Tiere sprechen muss, das welches die Hörner hat, und die Schwiegermutter, welche das Unglück hat einen Schwiegersohn zu haben, der Haus heisst, wird immer statt dessen Wohnung oder Behausung sagen. Stelle man sich nun einen König vor, der hundert Schwiegermütter hat, was für Gedächtnissanstrengungen er machen muss! Die Kaffernfrau kann nie den Namen des Gatten oder seines Bruders aussprechen etc.“ SCHOOLCRAFT meddeler et eksempel på, hvorledes navneforbudets krænkelse straffes blandt Indianere: „I have heard of instances, where the forbidden name has been called, and the offender was punished by having all of his or her clothes cut off of their backs and thrown away.“ *(Indian tribes of the United States.* Philadelphia 1853—56. II, 196.)

nævnet sin mands navn; når hun taler om ham skal hun kun sige *han*, *herren* (*swami*) eller lign.[1]

Blandt Mongolerne betragtes det som en stor synd at nævne navnet på sine forældre eller sine foresatte, og blandt Tamulerne må en yngre kun tiltale en ældre med omskrivende ord som „fader“ eller „broder“; hvorimod den ældre gærne må nævne den yngre ved navn.[2] Lignende forbud gælder blandt nogle Indianerstammer. hvor man aldrig kalder en mand ved hans efternavn, men benytter omskrivninger, der udtrykker afhængigheds- eller slægtskabsforhold.[3]

En vid anvendelse får forbudet mod navnenævnelsen overfor konger og høvdinger, hvis navne anses for særlig hellige. I Siam må man således kun tiltale kongen med et eller andet epiteton[4], og mangfoldige andre steder genfinder vi den samme skik begrundet i den samme frygt for kongens navn som noget særligt hemmelighedsfuldt og helligt. I Wadai fordres det endog ved en sultans tronbestigelse, at enhver, der har det samme navn som herskeren, skal forandre det. Kongen i Dahome, Bossa Ahadi, hjalp sig på en mere radikal måde, han lod næmlig ved sin tronbestigelse hovedet hugge af alle, der bar navnet Bossa.[5]

De sproglige resultater af disse forbud skal straks omtales nærmere; jeg vil blot, inden vi går videre, præcisere hvad de forskellige anførte eksempler har lært os. næmlig, at forbudet mod navnenævnelsen blandt mange vilde eller mindre civiliserede folk må opfattes som udtryk for et ærbødigheds- eller underdanighedsforhold eller, hvad der jo under primitive forhold hyppigt bliver det samme, et frygtsforhold.

Dette ser vi især tydeligt, når forbudet mange steder tillige gælder de afdødes navne. Således er det blandt Indianerstammer i Amerika tegn på en stor mangel på ær-

---

[1] TYLOR, *l. c.* s. 143; ANDRÉE, *l. c.* s. 181.
[2] ANDRÉE, *l. c.* s. 181.
[3] CHARLEVOIX, *Histoire de la nouvelle France* V, 427.
[4] TYLOR, *l. c.* s. 144.
[5] WAITZ, *Anthropologie der Naturvölker* II, 128.

bødighed at nævne en døds navn, og man antager, at det medfører ulykker; nogle steder mener man, at den afdøde vil kaldes til live igen og forurolige de levende. Derfor benyttes omskrivninger som „den mand, der ikke lever mere“, „han der var vor rådgiver“, „hun der var vor vens kone“ eller lignende.[1] Blandt Karokerne betragtes det som en blodig fornærmelse mod de efterlevende at nævne den afdødes navn, og fornærmelsen kan kun afsones ved at betale en pengebøde, der svarer til den, der erlægges for overlagt mord; i modsat tilfælde kræves fornærmerens blod, ti når navnet nævnes, vender den døde sig i sin grav og stönner.[2] Blandt Wintun-Indianerne er det skik og brug, når i et muntert lag ved uagtsomhed en død mands navn nævnes, at en af forsamlingen råber: *Ki-dach'-i-da* (det er en død mand); der indtræder da straks en höjtidelig taushed, og „no words can describe the shuddering and heart-sickening terror which seizes upon them at the utterance of that fearful word“.[3]

---

[1] SCHOOLCRAFT, *Indian tribes of the United States.* Philadelphia 1853—56. IV, 226. HECKEWELDER, *Nachricht von der Geschichte, den Sitten und Gebräuchen der indianischen Völkerschaften.* Göttingen 1821. S. 476. BANCROFT, *The native races of the Pacific States.* New-York 1875—1876. S 248. BAHNSON, *Gravskikke hos amerikanske Folk* s. 90—91. (Særtryk af *Årbøger for nordisk Oldkyndighed* 1882). Hos TYLOR (*l. c.* s. 148) læses følgende: „If, for instance, William and Mary, man and wife, were both deceased, and Lucy, the deceased sister of William, had been married to Isaac, also dead, whose son Jemmy still survived, and they wished to speak of Mary, they would say the wife of the brother of Jemmy's fathers wife, and so on. Such a practice must, it is clear, have contributed materially to reduce the number of their substantive appellations, and to create a necessity for new phonetic symbols to represent old ideas, which new vocables would in all probability differ on each occasion, and in every separate tribe; the only chance of fusion of words between tribes arising out of the capture of females for wives from hostile and alien people, a custom generally prevalent, and doubtless as beneficial to the race in its effects as it was savage in its mode of execution.“

[2] S. POWERS, *Tribes of California.* Washington 1877. S. 32—34. (Udgör tredje del af *Contributions to the North American Ethnology.*)

[3] POWERS, *l. c.* s. 240.

Dr. Lang fortæller, hvorledes han engang forsøgte af en Australneger at få navnet på en indfødt at vide, der var slået ihjel: „Han fortalte mig, hvem hans fader var, hvorledes han så ud, hvorledes han gik, hvorledes han holdt sin tomahawk, o. s. v., men navnet fortav han, og jeg tror, at hverken løfter eller trusler kunde bevæge ham til at sige det.“ [1]

Disse mange forbud har i praktisk henseende en ikke ringe betydning for de pågældende folk; egennavnene består næmlig tit af almindeligt brugte ord og orddele, og disse rammes også af forbudet, overalt hvor de ellers forekommer, og må derfor helt forsvinde af sproget; det bliver da nødvendigt at opfinde nye benævnelser for de med forbudte ord eller stavelser betegnede genstande. Da således en Hova-dronning på Madagaskar efter landets skik havde antaget et nyt navn ved sin tronbestigelse, næmlig *silkeorm*, måtte dette dyr straks benævnes anderledes og blev kaldt *sana dandy* (silkens barn), og da en af Sakalavernes høvdinger ved navn *rano* (vand) var død, forsvandt dette ord straks i den nordlige del af Madagaskar og erstattedes af *maetsaka* (fugtighed). Efter at dronning *Pomare* på Tahiti var død, udgik ordet *po* (nat) af sproget på Tahiti, og *mi* trådte istedet. Denne ærbødighedsskik, der benævnes *te pi*, kendes også i Ny-Guinea, Australien, Tasmanien, Østafrika, Patagonien og blandt Samojederne, og en tilsvarende skik, kaldet *Ukuhlonipa*, findes blandt kafferkvinderne, idet det er dem forbudt at udtale et hvilketsomhelst ord, der i lyd kunde minde om navnene på deres nærmeste mandlige slægtninge. [2]

---

[1] ANDRÉE, *l. c.* s. 181—184. TYLOR, *l. c.* s. 144—145.

[2] Se nærmere om disse skikke MAX MÜLLER, *Vorlesungen über die Wissenschaft der Sprache.* Leipzig 1866. II, 28 ff. PESCHEL, *Völkerkunde* s. 108—109. SAYCE, *Principes de philologie comparée.* Paris 1884. S. 70—72. TYLOR, *l. c.* s. 147—151. Om ord eller orddele, der af forskellige grunde er erklæret tabu i moderne sprog, bemærker Tylor følgende: „It is curious to observe that a „disease of language“ belonging to the same family has shown itself in English speaking countries and in modern times. In America especially, a number of very harmless

Jeg hidsætter nogle oplysende bemærkninger af missionæren DOBRIZHOFFER, der er aftrykt hos Tylor (s. 148—149): „During the first years that I spent amongst the Abipones, it was usual to say *Hegmalkam kahamátek*? When will there be a slaughtering of oxen? On account of the death of some Abipone, the word *kahamátek* was interdicted, and, in its stead, they were all commanded, by the voice of a crier, to say, *Hegmalkam négerkatà*? The word *nihirenak*, a tiger, was exchanged for *apañigehak*; *peûe*, a crocodile, for *kaeprhak*, and *Kaáma*, Spaniards, for *Rikil*, because these words bore some resemblance to the names of Abipones lately deceased. Hence it is that our vocabularies are so full of blots, occasioned by our having such frequent occasion to obliterate interdicted words, and insert new ones."

Også i Europa kan man påvise spor af sprogforandringer begrundet i navne-tabu, således hos de tyske Zigeunere, der foruden at brænde den afdødes seng og klæder undgår at nævne hans navn eller folk og ting, der kaldes lige-

---

words have been „tabooed" of late years, not for any offence of their own, but for having a resemblance in sound to words looked upon as indelicate, or even because slang has adopted them to express ideas ignored by a somewhat over-fastidious propriety. We in England are not wholly clear from this offence against good taste, but we have been fortunate in seeing it developed into its full ugliness abroad, and may hope that it is checked once for all among ourselves". At ord af vidtdreven snærperi erklæres tabu, er en gammel bekendt ting. Precieuserne forlangte jo „le retranchement de ces syllabes sales" og turde ikke bruge ordet *écu*, men sagde „soixante sous" etc.; se LIVET's fortale til hans udgave af SOMAIZE, *Dictionnaire des précieuses* I, XII. At ord af politiske grunde erklæres tabu oplyser en bemærkning af BÖTTGER os om: „Bei diesem Tepi fiel uns übrigens ein Verbot des Ministers Giuseppe Pisanelli ein. Derselbe donnerte nämlich in einem im März 1863 an die Präfecten der neapolitanischen Provinzen erlassenen Circulare gegen den staatsgefährlichen Missbrauch, welcher mit zwei musikalischen Noten *re* (König) und *là* (dort) getrieben werde. Die Note *re (Re d'Italia)* war nämlich in einigen Gesangbüchern gestrichen und dafür *là* (dort, Franz II) bevorzugt worden." (MAX MÜLLER, *Vorlesungen* II, 539.)

som han. Da engang en Zigeunerpige, der hed *Forella*, døde, forandrede hele stammen navnet på forellen og kaldte den *mulo madscho* (død fisk) eller *lolo madscho* (rød fisk).[1]

III.

Den höjeste anvendelse dette navne-tabu kan få, er naturligvis overfor de höjeste væsener, guderne, og vi ser da også, at mange folk ikke vover at udtale navnet på deres guddom.[2] Det mest slående eksempel herpå frembyder vist Jøderne, hvem det er forbudt at nævne guds egentlige navn, et forbud, der siges at støtte sig på 3 Mos. 24, 16: „Og hvo som taler ilde om herrens navn skal dødes; menigheden skal stene ham; såvel den fremmede som den indfødte, når han taler ilde om navnet, da skal han dødes“. Sammenholder man dette sted med v. 11 og v. 15, siger det dog næppe andet end 2 Mos. 20, 7: „Du skal ikke tage herren din guds navn forfængelig, ti herren skal ikke lade den være uskyldig, som tager hans navn forfængelig“.[3] Her har vi altså kun forbudet under en indskrænket form; det er ikke i almindelighed brugen af guds navn, der forbydes, men kun misbrugen. Mere beviskraft ligger der sikkert i 2 Mos. 6, 2—3: „Og Gud talede til Moses og sagde til ham: Jeg er Jehova; og jeg haver åbenbaret mig for Isak og for Jakob som en almægtig gud, men ved mit navn Jehova var jeg ikke bekendt for dem“. Om det absolute forbud finder støtte i det gamle testamente eller ikke, er os imidlertid her aldeles ligegyldigt, jeg konstaterer kun, at forbudet har eksisteret i lange tider, og at det endnu overholdes af hele den ortodokse jødedom. Abba Schaul lærte således at til dem, der ikke skulde have del i et tilkommende liv, hørte også alle, der udtalte gudnavnet JHVH efter dets bogstaver.[4]

---

[1] *Ausland* 1874. S. 23.
[2] PESCHEL, *Völkerkunde* s. 108.
[3] Smlg endvidere 3 Mos. 19, 12; 5 Mos. 5, 11.
[4] *Real-Encyklopädie für protestantische Theologie* VI, 502.

Maimonides, der udførligt har beskæftiget sig med guds navne, skriver forsigtigt: „Det navn, som staves *jod he vav he*“, og han siger, at grunden til at det har så stor betydning vel at vogte sig for at udtale det, er at det angiver selve guds væsen, så at intet skabt kan være delagtig i hvad det betegner.[1] Istedetfor at stave ordet som Maimonides brugte man også, og vel endnu hyppigere blot at sige „de fire bogstaver“, *tetragrammata*[2], hvilken betegnelse vi senere skal genfinde i forskellige besværgelses-formularer.

Ordets egentlige udtale er det derfor nu umuligt at bestemme; formen *Jehova* er sikkert ikke korrekt, man har her for at kunne udtale de fire konsonanter lånt vokalerne fra *Adonai.*[3]

Gudnavnet JHVH må altså ikke udtales, det erstattes under oplæsning af biblen af Adonai, eller andre lignende ord, det er *Schem hammephorasch*, det særlige navn, det hemmelige navn, det tydelig forklarede navn, det udtalte[4] navn, det (på ypperstepræstens pandeplade) indgraverede navn, eller hvad det nu betyder, ti herom er de lærde meget uenige.[5]

---

[1] *Le livre des égarés, traité de théologie et de philosophie par* MOÏSE BEN MAIMOUN dit MAÏMONIDE p. p. S. MUNK. Paris 1856–66. I, 267 ff.

[2] Se herom f. eks. J. HALÉVY, *Recherches bibliques* (særtryk af *Revue des études juives.* Octobre—décembre 1884).

[3] Smlg. „Ita legitur in Kidduschin f. 71: Dixit sanctus ille benedictus, non quemadmodum scribor, ego vocor (seu legor); scribor ego per Jod He, & vocor per Aleph, Daleth“ (CHRISTIANI STOCKII *Clavis linguæ sanctæ.* Jenae 1735. S. 246).

[4] Dette er ikke, som det kunde synes, anvendelse af principet „lucus a non lucendo“, ti, som rabbi D. L. SIMONSEN gör mig opmærksom på, så benyttede dels ypperstepræsten på forsoningsdagen, dels præsterne i helligdommen ved den befalede velsignelse den rette udtale af navnet. Dog var dette allerede et par hundrede år för templets sidste ødelæggelse ophørt og gået i forglemmelse.

[5] Se en række artikler i *Ztschrft d. d. morgenl. Gesellschaft* XVI, 389—416 (GRÜNBAUM ; XXIII, 615—641 (id.); XXXII, 465 ff; (NESTLE); XXXIII, 297—301 (FÜRST); XXXV, 162—167 (NAGER); XXXIX, 543—616 (GRÜNBAUM); XL, 234—304 (GRÜNBAUM). *Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judenthums* XX, 1871, 382—384 (BACHER), etc., etc.

Der eksisterer også hos jøderne et hemmelighedsfuldt taumaturgisk navn på 22 bogstaver[1], der endnu forekommer i mange bönnebøger med forskrift om, at man kun må have det i tankerne, men ikke udtale det.[2] Som ἄρρητοι anføres også navne på 12, 42 eller 70 bogstaver, der navnlig i den senere kabbalistik spiller en meget stor rolle. Hos de gnostiske Basilidianere (2 Årh. ef. Kr.) var navnet *Abraxa*[3] (summen af de græske bogstaver i dette ord udgør 365) den hemmelige benævnelse på den uudsigelige gud.

På lignende måde er det forbudt at udtale Confucius's[4] særlige navn *kieu* (egentlig en höj); hvor det forekommer skal man læse *hûŏ* (en vis). Hyppigt bliver endogså skrifttegnet *kieu* forandret, når det skal bruges i betydning af en höj, og i nogle ordbøger er der kun et tomt sted, hvor det skulde stå,[5] eller bemærkningen: „Fortidens hellige lærers navn forties billigvis."[6]

På en af de palmyrenske byster, som vor bekendte landsmand J. Löitved har fremdraget og som senere Clermont-Ganneau o. a. har undersøgt, findes en armenisk indskrift der lyder: „Til ham, hvis navn er velsignet i al evighed."[7] Også her er altså guddommens navn udeladt, vel ikke blot

---

[1] PERLES i *Monatsschrift* XXI. 257–259.

[2] Meddelt af rabbi D. L. SIMONSEN.

[3] Af dette navn er rimeligvis *Abracadabra* opstået; se M. LORENZEN, *Signeformularer og Tryllerád.* Aalborg 1872. S. 8. Smlg. WUTTKE §§ 244, 246

[4] CONFUCIUS eller KUNG-TSE tör vel nok figurere blandt guder, da der jo efter hans død oprettedes templer til ære for ham, og han ligefrem dyrkedes som gud; „for det store flertal af Kineserne er han det overmenneskelige ideal, som selv anderledestænkende ikke tör håne" (TIELE, *Religionshistorie ved F.* BUHL s. 34).

[5] Smlg. hermed den kinesiske overtro, der forbyder at anvende de skrifttegn, der udgör en del af visse personers navn; ethvert tegn, der findes i den regerende kejsers navn, er således tabu over hele riget og må ikke benyttes (se ANDREE, *l. c.* s. 181).

[6] Se POTT i *Ztschrft d. d. morgenl. Gesellschaft* XXIV, 122.

[7] *Nationaltidende* 21 juni 1886, under „Mosaik". Den her omtalte indskrift har jeg forgæves søgt efter både hos Clermont-Ganneau og Schroeder.

fordi det er et *ἄρρητον*, men også og vel særlig fordi man, som vi senere skal se, nærede frygt for at røbe for den fremmede og den fjendtlig sindede det virkelige navn på byens guddom, for at de ikke skulde kunne påkalde ham.

Sådanne hemmelighedsfulde og uudsigelige gudenavne synes iøvrigt at have været ejendommelige for de orientalske religioner.[1]

I den ægyptiske dødebogs kap. 31 læses advarselen „Nævn ikke den store guds navn".[2] På et lignende forbud hentyder måske også HERODOT, når han fortæller (II, 170), at der i Templet i Sais ligger en vis begravet, hvis navn han ej tör nævne.[3] CICERO meddeler, at den til Hermes svarende ægyptiske gud har et navn, der ikke må udtales,[4] og hos PLUTARCH omtales i hans levnedsbeskrivelse af Cæsar (kap 9) en gudinde „som Romerne kalder den gode og Hellenerne den kvindelige,[5] og hvad hendes herkomst angår, siger Hellenerne, at hun er den unævnte blandt Dionysios's mødre".[6] Også PLINIUS omtaler en gudinde, hvis navn det var ugudeligt at nævne i templet.[7]

Af denne overtroiske frygt for at udtale guds navn er der ikke så få spor tilbage i vor tid. Rent bortset fra den i det andet af Moses's bud indeholdte advarsel har folket en instinktmæssig frygt for at nævne gud og guds fjende djævelen ved deres rette navne, og herfra skriver sig de mange vilkårlige forandringer og forvanskninger, som disse

---

1 Se nogle almindelige bemærkninger herom hos MOVERS, *Die Phönizier*. Bonn 1841. I, 540—542.

2 J. LIEBLEIN, *Gammelægyptisk religion*. Kristiania 1883—1885. III, 47.

3 *Εἰσὶ δὲ καὶ αἱ ταφαί, τοῦ. οὐκ ὅσιον ποιεῦμαι ἐπὶ τοιούτῳ πρήγματι ἐξαγορεύειν τοὔνομα ἐν Σάϊ.*

4 „. . . quartus Nilo patre, quem Aegyptii nefas habent nominare" *(De natura deorum* III, 56).

5 „. . . *ὥσπερ Ἕλληνες Γυναικείαν" (Plutarchi Vitæ.* Ed J. Bekker III, 305).

6 „*Ἕλληνες δὲ τῶν Διονύσου μητέρων τὴν ἄρρητον* [*φασί*]".

7 „Hos enim deos tunc maxume noverant, Seiamque a serendo, Segestam a segetibus appellabant, quarum simulacro in circo videmus — tertiam ex his nominare sub tecto religio est" *(Hist. nat.* XVIII, 2, 8).

ord undergår, og de mange snart smigrende snart hånende omskrivninger, som særlig bliver djævelen tildel. Jeg skal anføre en række eksempler herpå:

På spansk siger man således *voto á brios*, *juro á brios*, *par diez*, hvor *brios*, *diez* står for *Dios*. For *diablo* bruges *dianche*, *diantre*, for *demonio*, *demonche* og *demontre*; djævelen betegnes også ganske ubestemt som „én eller anden“: *voto á tal*, *voto á quien*, *cuerpo de tal*, eller man benytter eufemismer som *véte con mil santos* (for *diablos*). Humoristisk er en vending som *vaya V. adonde se fué mi dinero* (for *al infierno*).

For Portugals vedkommende har A. COELHO[1] givet en samling af de navne, man plejer at tillægge djævelen „para não lhe pronunciar o verdadeiro nome“, men den er mig ikke tilgængelig. Z. CONSIGLIERI PEDROSO anfører[2], som tillæg til Coelho's artikel, benævnelserne *careca*, *tardo*, *porcosujo*, *mafaricco*.

På fransk siger man *corbleu*, *morbleu*, *sambleu*, *ventrebleu*, *vertubleu*, ja endog *nom d'un bleu*, og her er overalt *bleu* = *Dieu*[3]; smlg. også *ventre-saint-gris* for *ventre saint Denis*; *sapristi* for *sacristie*; endvidere *diantre* og i dialekterne *diâche*, *dianche* for *diable*. Af omskrivninger for djævelen findes mange; på ældre fransk brugtes meget almindeligt *li aversiers* (fjenden), *li maufes* o. a.; i nyfransk siges *le Petit capet*[5] (Normandiet), *le petit bonnet rouge*, *Georgeon*[6], *Grippi*[7] („qui attrappe en grippant, griffant“), *le Harpi*, *le grand Biquiou* (ɔ: bouc), *le vieux Jérôme*, *le Compère*[8], *le Malin*, *le Maufait*, *le Mauvais*, *le Vilain* etc. Collin skriver: „Dans le Morvan on se garde autant que possible

[1] *Revista de Ethnologia* I, 151.
[2] *Tradições populares portuguezas*. XI, 6. Porto 1882.
[3] På ældre fransk findes også *be*; se *Aucassin und Nicolete herausg. v.* SUCHIER[2] § 22, 15.
[4] JAUBERT, *Glossaire du centre de la France* I, 344; II, 520.
[5] *Romania* VIII, 614
[6] JAUBERT, *l. c.* I, 157, 343, 483; II, 41, 55, 56, 430.
[7] *Mélusine* III, 224.
[8] SÉBILLOT, *Traditions et superstitions de la Haute-Bretagne* Paris 1882. I, 178.

de prononcer le nom du diable, de peur de le voir apparaître: *le gros*, *l'autre*, *le peût* [putidus] s'emploient comme synonymes". [1] Djævelen betegnes også simpelthen som *chouse* [2] (ɔ: chose). I Parisersproget kaldes han *le boulanger (des âmes)*.

I Italien bruges *diacine*, *diamine* og *diascolo* for ikke at sige *diavolo*; i de forskellige dialekter findes mange andre former, således i friaul. *diambar*, [3] i venetiansk *diambarne*, *diascane*, *diamen*, *dischigni* [4], og i milanesisk *dianzen*, *diapol;* i denne sidste dialekt findes overhovedet mange omskrivninger på „quei nomi che la chiesa proibisce di pronunciare invano"; [5] for *Dio* siges således *dinćo*, *dinna*, *bio*, for *Cristo* siges *cribbi*, *crispo*, *cisto*, *cristiani* etc. I bolognesisk bruges *dianten*, *diaschen*, [6] i neapolitansk *deaschence*, *diantrece*, *diella* og omskrivninger som *parasacco* og *tentilla* [7]; på Sicilien kaldes djævelen *lu cucinu*, *lu tintu* (den onde), *lu nnimicu* (fjenden), *lu virsèriu* (fjenden), *lu mmaliditta* (den forbandede), *chiddu cu li corna* (ham med hornene), *Ticchi tacchi*, *Culicchia* (Nicola), *Mastru 'Gnaziu*, *Mastru Paulu*, *Marineddu*, *Farfareddu*, *Bezzebbú*, *Malagigi*; desuden fordrejede former som *Diántani*, *Diantanuni*, *Diàscacci* . . . „qualificazioni tutte in bocca di persone timorate, le quali si fanno scrupolo di nominare scopertamente il nemico d'ogni bene, l'angelo ribelle, il diavolo."

På rumænsk kaldes djævelen *mititel* (lille), *necurat* (uren), *cornorat* (hornet), *cel cu fesul roș* (ham med den røde fets), *cel cu codiță* (ham med halen), *Vasilică*,

---

[1] E. COLLIN, *Saint-Honoré-les-Bains. Guide médical et pittoresque.* Moulins 1865. S. 374.
[2] JAUBERT *l. c.* I, 257.
[3] PIRONA, *Vocabulario friulano* s. 127—128.
[4] BOERIO, *Dizionario del dialetto veneziano* s. 236.
[5] SALVIONI, *Fonetica del dialetto moderno della città de Milano* s. 290.
[6] CORONEDI BERTI, *Vocabolario bolognese* I, 417.
[7] R. D'AMBRA, *Vocabolario napoletano* passim.
[8] G. PITRÈ i *Archivio per lo studio delle tradizioni popolari*. I, 493—494, og sammes *Fiabe, novelle e racconti* I, CXXV, 8.

Nistor, *ŭcidă-lu-toaca* (gid „toakaen“[1] dræbe ham) o. a.; eller han omtales som *El*: „Cine ţĭ-a făcut-o acésta?“ — „*El!*“ — „Care el?“ — „*Cel mititel* seu *cel coronat*!“ Kommer man til at nævne djævelens navn, må man straks tilföje *cruce de aur în casă* (guldkors i huset), *nu se pomenească pe aici* (må ikke nævnes her) eller *mâe acolo unde a înserat* (gid han blive der, hvor der er mørkt).[2]

På nygræsk[3] bruges *διάβοντρος* som vilkårlig fordrejning af *διάβολος* (*διάολος*) og desuden en mængde omskrivninger som *ὁ κακος* (den onde), *ὁ ἐχτρός* (den forhadte), *ὁ πλανήτης* (vagabunden), *ὁ περίδρομος* (landstrygeren), *ὁ μαῦρος* (den sorte), *ὁ κουτσουνούρης* (den stumphalede), *ὁ καταραμένος* (den forbandede); særligt forhånende er *ὁ χεσμένος* (skidbuks), *ὁ σφακελισμένος* (den der er forhånet ved *σφάκελο*, en obscön gestus [svarende til Italienernes *fica*?]). En afværgende kraft ligger sikkert i *ὁ ἔξαποδος*[4] (den — bort herfra). Hvor bange man overhovedet er for at nævne djævelen ses også fortræffeligt af omskrivninger som *ὁ τάδεποιος* (den og den), og *ὁ ἀμελέτητος*[5] (den om hvem man ikke taler); interessante er også *ὁ καλὸς ἄνθρωπος* (den gode mand), *ὁ κατάκαλος* (den meget gode), hvor altså frygten har fremkaldt eufemistiske omskrivninger; på lignende måde benævnes også dæmonerne som *τὰ πίζηλα* (de misundelsesværdige), *καλότυχοι* (de lykkelige), *φίλοι* (de venlige) etc.;[6] nereiderne kaldes *ἡ καλαὶς ἀρχόντισσαις* (de gode frøkener), *ἡ καλαὶς κυράδες* (de gode

---

[1] En jærnstang, hvorpå der hamres for at kalde folk til kirke (smlg. KR. NYROP, *Romanske mosaiker* s. 15—16); toaka træder altså i stedet for kirkeklokken.

[2] *Mănunchiŭ din manuscrisile lui* G. SĂULESCU. Bucuresci 1883. S. 5. (Særtryk af *Analele Academieĭ Române.*)

[3] B. SCHMIDT, *Das Volksleben der Neugriechen und das hellenische Alterthum.* Leipzig 1871. I, 175—176.

[4] Sammentrukket af *ὁ ὄξ* (*ἔξ*) *ἀπὸ ’δῶ*.

[5] Schmidt tilföjer, at man også med dette ord plejer at omskrive „visse sygdomme og andet som man ikke tör nævne ved navn“.

[6] SCHMIDT, *l. c.* I, 92—93.

herskerinder), ἡ χαιράμεναις (de, som vi ønsker det må gå godt), ἡ καλόκαρδαις (de godhjærtede), ἡ καλότυχαις (de lykkelige),[1]. Hvor gamle den slags indsmigrende omskrivninger er ses også af de oldgræske udtryk Εὐμενίδες.

På engelsk benyttes hyppig *good* for *god*, og man siger således *good gracious*, *my goodness*, *thank goodness*; man hører også *cod* og *by gum* og tidligere *by cock*, *cocks bone*; for *lord* siges *law* i *law bless me* og desuden *lud*, *lor*, *lauk*, *lauks*.[2] For *devil* bruges *deuce (deuse)*, og der findes iøvrigt et rigt udvalg af omskrivninger, som f. eks. *the evil one*, *the fiend*, *the old ennemy*, *the old prodger*, *the old fellow*, *the old boy*, *the old gentleman*, *the old one*, *the old scratch*, *the old gosseberry*, *old Harry*, *old Nick*, *old Bendy*, *old Davy*, *old Sam* etc.

På tysk siger man *Potz Welt*, *Potz Wetter*, *Potz Blitz*, *Potz Element*, *Potz Stern* etc., hvor overalt *Potz* (man hører også *Kotz*) er en forvanskning af *Gotts*; i *Potz Sapperment* findes en dobbelt eufemisme, idet det betyder *Gottes Sakrament*. For *heiliger Gott* siges *heiliger Bimbam*, *heiliger Strohhalm*, og ordet *Jesus* genfindes i *Jesses*, *Herrjes*, *O Je*, *Herrje* etc.[3] Djævelens navn møder os under mange forskellige former som *Deibel*, *Deichel*, *Deixl*, *Deiker*, *Deuker*, *Deister*, *Deuster*, *Deutscher*[4] etc.; smlg. endvidere *der Tau-*

---

[1] SCHMIDT, *l. c.* s. 100—101.

[2] HOPPE, *Englisch-Deutsches Supplement-Lexikon* passim. ANDRESEN, *Deutsche Volksetymologie*[3] s. 46. STORM, *Engelsk filologi* s. 202, 317.

[3] GRIMM, *Deutsche Mythologie* II, 936 ff., III, 9, 292 ff. Se også ANDRESEN. *Deutsche Volksetymologie*[3] s. 234—235. BEHAGEL, *Die deutsche Sprache* s. 87 Udtrykket *meiner Sechs* har man forsøgt at forklare på forskellige måder; det rimeligste er vel at opfatte det som en spøgefuld, aritmetisk forstærkning af *meiner Treu*, udtalt dialektalt som *meiner Drei*. Smlg fr. *souliers dix-huit* for *souliers deux fois neufs* (Rigaud, *Dictionnaire du jargon parisien* s. 123).

[4] Smlg. „*de Deutscher hål*“ eller „*hål mi de Deutscher*“ (ɔ: fanden ta' mig), der er en almindelig éd i Angel; se nærmere TUXEN, *Det plattydske Folkesprog i Angel.* Kbhvn 1857. S. 41.

send, *Potz Tausend*[1] (Gotts Teufel), *Kukuk* (hole dich der Kukuk), *Fuchs.*[2]

På dansk høres *Jøsses*, *jøsses kors* og tidligere brugtes *stø* (ɔ: Guds død);[3] jeg kender også *for Natan* (ɔ: Satan), den søde *grød* (for *gud*) og l.; muligvis rent individuelle udtryk. Af omskrivninger findes *den lede*, *den onde* (dialektal udtale *den une*, også optaget i rigssproget), *den slemme*, *den bitte mand*,[4] *gammel karl*,[5] *dennemand*,[6] *gamle Erik*, *rakker*, *Røring*, *Søren*,[7] *Skarris*,[8] *katten*,[9] *skam*,[10] *gram*,[11] *grinilde.*[12] Uklar er oprindelsen til det ældre danske *tremmen*;[13] og hvorfra kommer *Flig-flag*?[14]

---

[1] Her er altså guds og fandens navn forbundet ligesom f. eks. i den ældre danske éd *guds dros.*

[2] WUTTKE, *l. c.* § 675.

[3] PEDER PLADE's *Visitatsbog udg. af* S. GRUNDTVIG s. 222. Med *stø* af *guds død* kan man sammenligne de engelske interjektioner *zounds* for *gods wounds*, *snails* for *gods nails* etc.

[4] „Men Rikmejsteren ba den bette mand ta sæ" (BLICHER, *Æ Bindstouw*). — Oplysende er en ytring i et jysk æventyr, hvor det hedder om en dreng, at han kom løbende, ligesom fanden — gud forlade mig det, a sku et seij så slemt — ligesom *den lille mand* var efter ham.

[5] „Haj vil da ej te fanèn mè de flèsk, hans rig bror ha slengt te ham. Porthuj seèr, de *dè gamæl kòl* tov entj imvò no uèn veelav" (O. L. GRØNBORG, *Optegnelser på Vendelbomål* s. 90).

[6] Bruges i Jylland og på Fyen, se L. VARMING i *Samlinger til jydsk Historie og Topographi* VIII, 1880–1881, s. 269.

[7] H. F. FEILBERG, *Fra Heden.* Haderslev 1863. S. 31.

[8] GRØNBORG, *Optegnelser på Vendelbomål* s. 283.

[9] NYROP, *Sprogets vilde skud* s. 94—95.

[10] GRUNDTVIG, *Danmarks gamle Folkeviser* IV, 685, 903.

[11] KALKAR, *Ordbog* II, 64.

[12] KALKAR, *l. c.* II, 73.

[13] „Det er tremmens løgn" (P. PALLADIUS, *Visitatz Bog* s. 87, 22). „I Tremmens Naffn tog jeg mig Kone" *(Karrig nidding* I akt, 1 scene). Nærmere om dette ord se GRUNDTVIG's udgave af P. PALLADIUS s. 222—223 og HIERONIMUS JUSTESEN RANCH's *Danske skuespil udg. af* BIRKET SMITH s. 392.

[14] KRISTENSEN, *Jyske folkeminder* VIII, 400. Jeg benytter lejligheden til at anføre en gammel trylleformel, hvori der forekommer nogle mærkelige djævlenavne: „Merentur omnium scilicet applausum preces puellæ cujusdam Cimbricæ vespertinæ: Tvi (N. B. sputavit) det sætter a mellem Deulen aa mæ,

På svensk fordrejes *djefvul* til *bävil, bövel, djäkel, djäkul, djälinge, jäkul, knäkul, knafvel* etc.; desuden bruges mange omskrivninger. RIETZ anfører således *bose, buse, dalern, djæse* eller *bjässe, droll, dronn, den dålige, däen, fanken fass, fändern, farul, den fule, fyssingen, gambal Jerk* eller *gambal Lerk* (ɔ: gamle Erik), *gråen, gännan, halän, han vand, hin(n), hotter, håken, iller, jutul, jäsiken, kuse, leding, ljoting, ljot'n, mase, nermann, nikk, on, perkel* (smlg. lapp. *pärkel*, fin. *perkele*), *puke, pokker, pukenaver, pukenisse, pus, raggen, rakkare, ramen, remmen, ryssingen, savvel, sjuttingen, sjelvest'n, skamm, skiten, skotter, skragge, skratten, skråen, skrällen, snöuen, han snejde, snogen, snärtingen, styggen, sure, svedder, tra, tråmen, turoma, varulv, värrin.*[1] Desuden bruges *gammelbisse, jäsinge, masingen,*[2] *gamle far*[3] o. a. Også helvete fordrejes i udtalen til *helmarä, helmattä, helsike*[4] o. s. v.

På norsk findes former som *jevel, devel, jekel, dekel* og desuden *bøvel, dunder, faker, fanker, gamle Siur* (Sigurd)[5] o. a.

Det synes endog som om hans sataniske majestæt selv undertiden har fundet det klogest at optræde under et forandret navn; således har f. eks. troldkvinder i Norge be-

---

du gjør di Finger for brey aa di Taa for laang sagde Jomfru Mari, da skal a bind dem i en Silke-traa sagde JEsus. Vig bort du Deuel aa I syv ond Aander I *Lucifer* aa *Salapax, Knevelhoved* aa *Klatast* aa *Smöiröu* aa *Skidentrintom*. Saa sætter a vor Haris 12 Engler omkring mæ, 2 ve mi Hoved aa 2 ve mi etc., 2 ve hver a mi Bien, 2 ve mi hyver aa 2 ve mi venster Si, saa vil a si paa den Deuel, der skal giør mæ nøy i Giøsus Naun. Amen". (E. PONTOPPIDAN, *Everriculum fermenti veteris seu residuæ in Danico orbe cum Paganismi tum Papismi reliquiæ in apricum prolatæ*. Hafniae 1736. S. 66—67.)

[1] Disse angivelser skylder jeg F. L. GRUNDTVIG.

[2] AMINSON, *l. c.* II, 43, 72; III, 61.

[3] „Det vår en gång en länsman, som skulle fara till marknaden. Så körde han upp *gamla far* på vägen. Och då bad *skam*, att han skulle få åka med honom" (A. BONDESON, *Svenska Folkssagor* s. 204).

[4] AMINSON, *l. c.* II, 59.

[5] AASEN, *Norsk ordbog*. WERLAUF, *Historiske Antegnelser* s. 399.

kendt at „for at faa dem des villigere og redebonnere til at give sig i Forbund med ham, haver han tillagt sig adskillige, deels uskyldige og behagelige Navne, saasom: *Christen Christoffer, Jacob, Zacharias, Peder, Samuel, Lysens Engel, Dominicus, Abraham, Isach, Hans, Morten, Oluf, Giermund, Asmodo, Friis, Pax, Saclumb.*“ [1]

Den samme tankegang finder vi også i „Faust“, hvor Mefistofeles vredes, da heksen siger: „Sinn und Verstand verlier ich schier, — Seh ich den *Junker Satan* wieder hier“, og han svarer „Den Namen, Weib, verbitt' ich mir . . . Du nennst mich *Hr. Baron*, so ist die Sache gut“.

IV.

Vi har nu haft lejlighed til i al korthed at göre bekendtskab med endel af de mange navne-tabu, der findes eller fandtes hos jordens forskellige nationer. Vi har set, at navnene på visse ting eller væsener betragtes som hellige og ukrænkelige, hvorfor de også kun udtales med en vis overtroisk sky, såfremt da ikke traditionelle forbud kræver deres fuldstændige fortielse og anvendelse af forskelligartede omskrivninger. Vi har endvidere set, at forbudene ofte indeholder mere end det blotte „man skal aldrig“; de gemmer også en trusel om alle de ulykker, der vil ske, hvis nogen krænker tabuet; men vi er kun sjældent nået ud over dette betingende „hvis“, vi har ikke set overtrædelsen af forbudet og følgerne heraf. Dette æmne har imidlertid i höj grad sysselsat folkets fantasi og har formet sig forskelligt efter de forskellige opfattelser af navnets forhold til den (det) benævnte og efter den (det) benævntes natur.

Drejer det sig om et overjordisk væsen eller et fortryllet menneske, opfattes navnenævnelsen nærmest som en forgribelse på det guddommelige: ved at nævne dets navn krænker man dets væsen; det flygter derfor bort, og man unddrages således dets hjælp, og al forbindelse med det er afbrudt. Hvis den nævnede er et menneske eller dyr,

[1] K. Leem, *Beskrivelse over Finmarkens Lapper* s. 463.

der ved en fortryllelse er kommen i besiddelse af en höjere magt, bliver det berøvet al guddommelig bistand og får atter sin gamle natur tilbage, ja kan endogså dræbes ved navnenævnelsen. Dette skal nu oplyses ved nogle eksempler.

I et indisk æventyr[1] fra Benares fortælles der således om en ung fattig pige, Tulisa, der bliver gift med et usynligt væsen og bortført til et afsides liggende prægtigt slot; hun lever her ret lykkeligt, men det er hende forbudt at modtage besøg af nogen, og hun ser kun sin mand om natten. En dag lister dog en gammel kælling sig ind i slottet og hun får Tulisa overtalt til, at hun skal spørge sin mand om, hvad han hedder. På hendes forespörgsel svarer han, at det vil være til hendes ulykke, hvis han siger det; men hun trænger ind på ham for at få det at vide. Han fører hende da ned til flodbredden, går ud i vandet og spörger hende endnu tre gange, om hun stadig fastholder sit ønske; på hendes bekræftende svar siger han da: „Mit navn er Basnak Dau", — men i samme öjeblik forsvandt han i vandet, og man så i hans sted kun en slange. Som det senere oplyses i æventyret, var Basnak Dau slangekonge, og det var hans moder (der var skinsyg på ham, fordi hun havde måttet afstå ham sin magt), som havde sendt den gamle kælling til slottet, da hun vidste at han vilde miste sin magt, hvis han røbede sit navn for nogen jordisk kvinde.

Dette indiske æventyr, hvis slutning ikke interesserer os i denne sammenhæng, er en variant af den *anilis fabula*, som APULEJUS har benyttet til sin fortælling om Amor og Psyche, og det er interessant at se, hvorledes forbudet, der i de fleste Psycheæventyr[2] går ud på, at bruden ikke må

---

[1] *Asiatic Journal.* N. S. II, 1833. Senere også optrykt i forskellige samlinger; se f. eks. BENFEY, *Pantschatantra* I, 255.

[2] Jeg benytter med vilje ikke ordet „myte", da der i „Amor og Psyche" kun foreligger en digterisk behandling af et gammelt folkeæventyr, der i virkeligheden aldeles intet har at göre med den romerske eller græske mytologi (smlg. COSQUIN i *Romania* X, 117—131). Det er overhovedet ikke så få æventyr, vi kan eftervise i den klassiske litteratur; se nærmere herom GERLAND,

se sin mand (der er et fortryllet eller overjordisk væsen), i nogle varianter er ændret til. at hun ikke må kende hans navn.[1] Navnet repræsenterer altså her fuldstændigt personen.

Af andre æventyr hørende til Psychegruppen skal her endvidere anføres det italienske „Sor Fiorante mago"[2] og det græske „Prins Krebs"[3]; begge disse afviger dog deri fra det indiske, at bruden kender sin fortryllede mands virkelige navn, men det er hende forbudt at åbenbare det for nogen anden: „Guai se ella rivelerà ad alcuno l'essere e il nome di lui, lo perderà per sempre . . ." hedder det i det italienske æventyr; i det græske fremkommer forbudet först, da den til krebs forvandlede prins i

Altgriechische Märchen in der Odyssee (Magdeburg 1869); NYROP i *Nordisk tidskrift for filologi N. R.* V, 252; LANG i *Mélusine* I, 489–493; ZIELINSKI *Die Märchenkomödie in Athen* (St. Petersburg 1885); LANG, *La Mythologie* s. 212—226.

[1] Vi må her som så ofte for at forklare oprindelsen til de enkelte træk i folkeæventyrene søge tilbage til primitive samfundstilstande, og hovedepisoden i Psyche-æventyret finder sin rimelige forklaring i de hemmelighedsfulde forbud, der findes hos mange vilde stammer, og som går ud på at indskrænke og vanskeliggöre samlivet mellem nygifte folk; også i de europæiske nationers folkeliv findes der jo flere rester af dette tabu. Æventyret er altså i sin simpleste form „a barbarous nuptial etiquette", som LANG udtrykker sig *(Encyclopedia britannica* XVII[5], 158). Denne forklaring finder også sin anvendelse overfor fortællingen om Urvasî og Purûravas, og herved er dødsstødet givet til MAX MÜLLER's opfattelse af Urvasî, som den kyske morgenrøde, der forsvinder, når hun har set sin ægtefælle, solen *(Essais sur la mythologie comparée.* Paris 1873. S. 130 ff.). Overhovedet har jo de Max-Müllerske myteforklaringer for en stor del vist sig uholdbare; ja selv den genialeste af alle geniale forklaringer, jeg mener A. KUHN's tolkning af Prometheusmyten, er uigenkaldelig faldet for folklore-videnskabens velrettede angreb. Det er endnu kun pedanterne, „les savants en *us*", som stiller sig fornemt afvisende overfor folkloristernes arbejder.

[2] *Le novelline di Santo Stefano raccolte da* ANGELO DE-GUBERNATIS *e precedute da una introduzione sulla parentela del mito con la novellina.* Torino 1869. S. 36—37.

[3] B. SCHMIDT, *Griechische Märchen, Sagen und Volkslieder.* Leipzig 1877. Nr. 9.

menneskelig skikkelse skal deltage i en turnering, han forbyder da sin kone at røbe, hvem han er; men under kampen kommer hun alligevel ved en uforsigtighed til at nævne ham ved navn, og resultatet bliver, at prinsen straks forsvinder.

Det samme motiv møder vi også udenfor Psyche-æventyrene, således f. eks. i det norske æventyr „Soria Moria slot“, hvor prinsesserne giver Halvor en ring, „og den var sådan, at han kunde ønske sig både frem og tilbage med den, men de sagde, at han ikke måtte kaste den bort og ikke nævne deres navn, for så var det forbi med al herligheden, og da vilde han aldrig få dem at se mere“.[1] Smlg. også en hardangersk variant af „Kari Træstak“, hvor brunstuden (den fortryllede prins) forbyder gutten at nævne dens navn, når den kæmper med risen. „Så kom risen, seks hoveder havde han, og han og brunstuden til at nappes. Allerbedst de sloges, sank studen i knæ. „Stat dig, brunstuden“, sagde gutten; da tabte studen nogle af kræfterne sine, og det var nærved, at risen havde gjort det af med ham, men tilsidst vandt han ligevel.“[2]

Forbudet mod navnenævnelsen overtrædes også i et norsk folkesagn „Troldkjerringens ko“, som jeg skal meddele in extenso.

„På gården Engeland i Øvrebo var det skik at låse alle döre og overlade huset til sig selv, når man skulde tilskogs i Høånnen. Således var det engang en temmelig gammel kjerring, som satte alle döre ilås, tog nögleknippet om livet og begav sig på vejen. Da hun var kommen et stykke, hørte hun en underlig, vakker bjældelyd. Langt om længe traf hun endelig en ko, og denne bar én nydelig, forgyldt bjælde, som klang så smukt, at konen blev ganske „rar af sig“. Men hun tog dog koen med sig, og vilde den ikke følge med, slog hun den over ryggen med nögle-

---

[1] *Norske Folkeeventyr samlede og fortalte af* P. CHR. ASBJØRNSEN og JÖRGEN MOE. Anden forøgede Udgave. Christiania 1852. S. 150.

[2] *L. c.* s. 419.

knippet. Snart mødte hun en underjordisk kjerring, der brölende og bandende kom hende imøde, fordi hun havde slået stål over ryggen på koen, da hun derved ikke kunde få den igen. Konen bad pænt om forladelse; men derpå hørte ikke den underjordiske; hun lovede dog, at hun skulde få lykke af koen, sålænge til hun nævnede den ved navn. Flere år gik hen, og konen blev så fornöjet i den, at hun besluttede at opføde alle dens kalve for at have afkom af den, om den døde. Da tolv år var gået, havde hun elleve vakre kør og kvier, der alle havde de underjordiskes ko til moder. Så var det en morgen, da hun kom ud i fjøset og så alle køerne ligge i en ring, at hun sagde til den gamle, der lå i midten: „Kiss, kjyra, sjeltoltelau! (ɔ: selv den tolvte)". Men da sank alle kør ned og forsvandt for bestandig; ti hun havde nævnt koens navn."[1]

Man sammenligne også hermed en fortælling fra Vejle amt om en hest, som en del mennesker traf ved en bred å; da de skulde over vandet kravlede de en efter en op på hesten, og der blev plads til dem alle; men da de var kommet midtvejs, siger én: „Jösse Kos! da hår a olle siet så lång en hos." Næppe havde han sagt det, för hesten gik midt over, og de faldt alle i vandet.[2]

Den samme forestilling, at det drager ulykke over den fortryllede, når hans navn nævnes under visse omstændigheder,[3] møder vi også i flere sagaer, således f. eks. i

---

[1] STORAKER og FUGLESTVEDT, *Folkesagn, samlede i Lister og Mandals Amt.* Flekkefjord 1881. S. 109—110.

[2] N. P. CHRISTENSEN nr. 50 i S. GRUNDTVIG's *efterladte papirer,* pakken: *folketro.*

[3] I WAGNER's behandling af sagnet om *Lohengrin* siger helten til Elsa (*Det kgl. Theaters Repertoire.* Nr. 137):

Aldrig du må, o kære,
Kundskab om mig begære,
Om hjem og fødestavn
Og ej om slægt og navn.

At det tabu, der klinger igennem det gamle svanesagn, her optræder også som rent navnetabu, skyldes sikkert en personlig vilkårlighed; men jeg tör ikke her komme nærmere ind på Lohengrin-sagnet og dets tabu, det vilde føre mig alt for langt bort.

Rolf Krake's saga, hvor der fortælles at Bødvar Bjarke i skikkelse af en stor björn kæmpede mod kong Hjörvard foran Rolf's hær og stadig kongen næst. Imidlertid sad Bødvar's halvt afsjælede menneskelige legeme i kongens herberg uden at röre sig. Hjalte gik hen til det og råbte: „Op nu Bødvar Bjarke, ellers brænder jeg huset og dig med“ og æggede ham til at deltage i kampen. Bødvar stod da op og gik ud i slaget, men da var björnen forsvunden, og nu begyndte kampen at falde dem svær.[1] Endvidere skal anføres den romantiske saga om Hjalmter og Ölver, som P. E. Müller kalder for et ammestueæventyr. Her berettes i kap. 19—20, at fostbrødrene Hjalmter og Ölver flygter fra kong Hunding bortførende dennes datter Hervör på deres skib; men næppe har de sejlet i fire dage, för skibet stanser, og den troldkyndige Hunding nærmer sig i skikkelse af en stor hval. Den trofaste stalbroder Hörd omskaber sig da til en *skeljungr* og kæmper med hvalen, efter at have pålagt sine stalbrødre, at de ikke må nævne hans navn „því þá dey ek“.[2]

Også i vore folkeviser genfinder vi det samme motiv, således f. eks. i „Blak og Ravn hin brune“,[3] hvor ravnen er flöjet til Hildebrand for at meddele ham, hvor ulykkeligt hans søster er bleven gift. Hildebrand leder da sin berömte hest, Blak, frem og siger til den (v. 42 ff.):

„Blaklille! vil du bære mig?
Tårsken hvede så giver jeg dig.“

„Så gærne da vilde jeg bære dig,
Om du vilde ikke nævne mig.“

---

[1] *Nordiske Heltesagaer. Paa Dansk ved* FR. WINKEL HORN. København 1876. S. 300—302. *Fornaldar sögur Nordrlanda eptir gömlum handritum utgefnar af* C. C. RAFN. Kaupmannahöfn 1830. I, 102—103.

[2] *Fornaldar sögur* III, 504—507. P. E. MÜLLER, *Sagabibliothek*. København 1818. II, 624—627. Smlg. også MOLTKE-MOE i det *Letterstedtske tidskrift* 1879, s. 287.

[3] GRUNDTVIG, *Danmarks gamle Folkeviser* nr. 62 (II, 190—202).

Hildebrand satte sig på Blak sin bag,
Så rendte han over det salte hav.

Den tid han kom der midt på sund,
Da nævned han Blak i kranken stund.

Blak han svam til lande,
Men Hildebrand sank til bunde.

I det öjeblik altså blakken nævnes ved navn, mister den sin vidunderlige kraft, den kan ikke mere „rende" over havet, den må svømme som en anden hest, og rytteren må bøde for sin ubesindighed med sit liv.[1] Det er også værdt at lægge mærke til, at Blak i vor vise i virkeligheden er et fortryllet menneske (ligesom brunstuden i det norske æventyr), hvis fortryllelse tilsidst løses ved et kys:

Det mælte Blakkelil, som han stod:
„Du minde mig nu, min søster god".

Forbudet mod navnenævnelsen forekommer omtrent enslydende også i den moderne jyske opskrift „Blakken"[2] og i den anden af Landstad's to former[3]; i den tilsvarende svenske vise[4] er der indtrådt en lille forandring:

„Och kära min Blacken, du bär mig fort fram!
Dig vill jag gifva ett så hederligt namn."

„Och nog så skall jag bära dig fort fram,
Bara du intet nämner mitt namn."

Rytteren lover altså her at give blakken et andet navn end det almindelige, et „hæderligt" navn, hvilket vel her

---

[1] Således har vel sikkert den oprindelige versjon været, se GRUNDTVIG, *G. d. F.* II, 193–194.

[2] E. T. KRISTENSEN, *Jyske Folkeminder.* Anden Samling: *Gamle jyske Folkeviser.* Kbhvn 1876. S. 226–229 (nr. 66).

[3] M. B. LANDSTAD, *Norske Folkeviser.* Christiania 1853. S. 518 (nr. LVIII b).

[4] *Svenska folkvisor utgifna af* E. G. GEIJER och A. A. AFZELIUS. Ny upplaga utg. af R. BERGSTRÖM och HÖIJER. Sthlm 1880. II, 230.

må betyde et smigrende navn, altså ligesom i flere af de ovenfor omtalte skikke.

Endeligt har vi de fire islandske versjoner („Hildibrands kvæði“) tilbage; i de tre af dem er forbudet mod navnenævnelsen forsvundet, hvorved også viserne i det hele er forvanskede, i den fjerde (A) derimod findes det vel, men i en lidt forandret skikkelse, idet det helt forbydes rytteren at tale til hesten:

Hildibrand talar hestinn við:
„Viltu voga að bera mig?“

„Ek skal gjarnan bera þig,
Tala þú aldrei orð við mig.“

Hildibrand talar hestinn við:
„Sèð hef ek aldrei líkann þinn.“

Hesturinn óð með slóðum,
Kóngurinn flaut í flóði.

Medens forbudet mod navnenævnelsen kun udgör en biepisode i visen om blakken[2], spiller det en hovedrolle i visen om Ribold og Guldborg, „denne gamle og mærkelige vise, udbredt så vidt som nordiske tungemål have lydt“; vi har i det hele 36 danske opskrifter fra forskellige tider og steder af denne vise[3], og i dem alle genfinder vi dødenævnelsen som centrum. Ribold er flygtet med Guldborg, men bliver på flugten indhentet af dennes fader og brødre; det hedder da i opskriften *C*:

---

[1] S. GRUNDTVIG og J. SIGURÐSSON, *Islenzk fornkvæði* I, 34—52.

[2] Smlg. også den norske vise om „Beiarblakken“ (LANDSTAD nr. 6) v. 15 ff. og noterne s. 57, 60; efter GRUNDTVIG's mening (*G. d. F.* II, 203) hører dødenævnelsen dog ikke oprindelig hjemme i denne vise.

[3] S. GRUNDTVIG, *Danmarks gamle Folkeviser* II, 338—390, 674—680; III, 848—856. E. T. KRISTENSEN, *Jyske Folkeviser og Toner* nr. 37. Idem, *Gamle jyske Folkeviser* nr. 84. Smlg. LANDSTAD nr. XXXIII.

„Guldborg, hold min ganger grå,
Imens jeg drager mit harnisk på!

Og om du ser mig bløde,
Nævn ikke mit navn til døde!

Og om du ser mig falde,
Nævn ikke mit navn med alle!“ [1]

Men da Ribold har dræbt Guldborg's fader og alle hendes brødre undtagen den yngste, beder hun om skånsel for denne:

„Ribold, Ribold, du stille dit sværd,
Du stille det i vor herres færd!

Du lade min yngste broder være,
Han kan min moder de tidender bære!“

Og der Ribolt nævnet vår,
Og da fik han sit banesår.

I andre, senere optegnelser er forbudet mod navnenævnelsen blevet et almindeligt forbud mod ikke at tale; således hedder det i *R*:

Da satte han hende under lindens kvist:
„For alt det du ved, du tie så vist.“

I en norsk optegnelse fra Kvisteseid, som er meddelt af prof. S. Bugge,[2] lyder forbudet mod dødenævnelsen:

---

[1] Smlg. den islandske version i *Islenzk fornkvæði* I, 131:

„Ek bind minn hest við tauma
Taktu upp þína sauma!

Heyrðu það, Gullbrún, hvers eg bið
Nefndu ekki í vígum mig!

Þó þú sjáir mér blœða,
Nefn du mig ei til dauða!

Þó þú sjáir mig hníga,
Nefndu mig ei til víga!“

[2] Se Grundtvig, *l. c.* III, 853.

„Höyre du Gullbör, hot eg seie deg,
Du må 'kje nevna anten svære hell meg."

Her må vi altså tænke os sværdet som begavet med personlighed, en forestilling, der jo er ret almindelig i middelalderens såvel som i vor tids folkedigtning, og som spiller en hovedrolle i visen om Hævnersværdet, som senere skal omtales.

Dødenævnelsen forekommer desuden i forskellige nærbeslægtede viser, som f. eks. i „Hildebrand og Hilde"[1], „Store bror og lille bror"[2], „Palmen Burmansson"[3] og har således i det hele taget spillet en ret anselig rolle i de skandinaviske folks ældre visedigtning.[4] Hos de romanske folk synes den derimod aldeles ikke at forekomme; jeg mindes ialtfald kun at have truffet et eneste spor af den, næmlig i en rumænsk folkevise fra Siebenbürgen. Visen lyder:

Eu drăguţul nu mi-l spuiŭ!
De l'oĭ spune,
L'oĭ rĕpune;
De-oĭ tăcea,
Ce s'a întâmpla?
Intâmple-sĕ ce va vrea,
Eu de badea voiŭ tăcea.[5]

---

[1] GRUNDTVIG, *l. c.* II, 390 ff.; nr. 83.

[2] LANDSTAD, *Norske Folkeviser* nr. XXIII.

[3] LANDSTAD, *ib.* nr. XXVIII B.

[4] Prof. JOHANNES STEENSTRUP gör mig opmærksom på, at dødenævnelsen også er optaget i en variant af visen om hr. Verkel og jomfru Adeluds, der findes som nr. 68 i S. GRUNDTVIG's utrykte folkevise-afskrifter. Visen foreligger her i fem redaktioner, men dødenævnelsen findes kun i den ene af dem, formen *W*, og der er vel ingen tvivl om, at det er et, den oprindelige form aldeles uvedkommende motiv, der her har trængt sig ind; da elskerinden i *W* ikke hedder Adeluds men Guldborg, og da dødenævnelsen foreligger i aldeles den samme form som i „Ribold og Guldborg", tör man vel antage en direkte indflydelse fra denne vise. *W* synes i det hele at være sammenstykket af forskellige *lieux communs;* slutningen er således lånt fra „Elveskud".

[5] *Doine şi strigăturĭ din Ardeal date la iveală de* J. U. JARNIK şi A. BARSEANU. Bucuresci 1886. S. 55.

(Jeg vil ikke nævne min elskede! — Hvis jeg nævner ham, — vil jeg dræbe ham. — Hvis jeg tier stille, — hvad vil der så ske? — Lad der ske, hvad der vil, — jeg vil tie om min elskede.)

Det er næppe rimeligt at antage, at visen blot skulde udtrykke den unge piges frygt for overhovedet at røbe, hvem hun er forelsket i, så vilde ordene „l'oĭ rĕpune“ være höjst besynderlige; her foreligger uden tvivl en udvisket form af „dødenævnelsen“.

Jeg er overbevist om, at dette tema også må findes i den slaviske folkedigtning, men jeg er endnu ikke stødt på noget bestemt eksempel.

V.

Navnenævnelsen er altså en forgribelse på det guddommelige. Gennem navnet alene krænker man dets væsen, og derfor skal navnet holdes i hellig fortielse eller det skal slet ikke kendes. Som vi ovenfor så, er den gnostiske guds navn uudsigeligt, netop fordi ingen kan være delagtig i guds væsen, og ingen derfor er istand til at kende eller nævne hans egentlige navn.

Denne opfattelse af navnets betydning har meget naturligt ført til den almindeligt udbredte anskuelse, at navnet alene er nøglen til det overjordiske væsens natur, eller med andre ord, at det at kende navnet er enstydigt med at kende det dermed betegnede og — som nødvendig følge af det nöjere kendskab — blive delagtig deri; men er man gennem navnet kommet i besiddelse af det guddommeliges hemmelighed, har man også derved gjort sig det underdanigt og fået det i sin vold; man har magtstjålet det.

Derfor holdt også Romerne navnet på deres særlige skytsgud hemmeligt, og der var dødsstraf for at røbe det eller det hellige navn på byen Rom;[1] Plutark beretter end-

[1] Constat enim omnes urbes in alicuius dei esse tutela, moremque Romanorum archanum et multis ignotum fuisse ut, cum obsiderent urbem hostium eamque iam capi posse confiderent,

også, at det ikke var tilladt at forhøre sig om skytsgudens kön.[1] Romerne havde næmlig hyppigt ved belejringer og lign. påkaldt de fjendtlige byers skytsguder, og ved nu at hemmeligholde navnet på deres egen, håbede de at berøve fjenden lejlighed til at göre gengæld.[2] Man finder også flere steder omtalt, at den lærde QUINTUS VALERIUS SORANUS havde den dristighed at røbe et sådant hemmeligt navn, og at han derfor måtte lide dødsstraf.[3]

---

certo carmine evocarent tutelares deos: quod aut aliter urbem capi posse non crederent, aut etiam, si posset, nefas aestimarent deos habere captivos. Nam propterea ipsi Romani et deum in cuius tutela urbs Roma est et ipsius urbis Latinum nomen ignotum esse voluerunt. Sed dei quidem nomen nonnullis antiquorum, licet inter se dissidentium, libris insitum: et ideo vetusta persequentibus quicquid de hoc putatur innotuit. Alii enim Iovem crediderunt, alii Lunam: sunt qui Angeronam, quae digito ad os admoto silentium denuntiat: alii autem, quorum fides mihi videtur firmior, Opem Consiviam esse dixerunt. Ipsius vero urbis nomen etiam doctissimis ignoratum est, caventibus Romanis ne quod saepe adversus urbes hostium fecisse se noverant idem ipsi quoque hostili evocatione paterentur, si tutelae suae nomen divulgaretur" (MACROBII *Opera quæ supersunt.* Ed. L. Ianus II, 293—294).

[1] „Cur tutelarem Romæ Deum masne sit an femina dicere aut quærere, ejusque nomen efferre nefas est? quod quidam interdictum a superstitione repetunt, narrantes Valerium Soranum male periisse quod nomen illud edidisset" *(Quæstiones Romanæ* kap. 61).

[2] „Inde est, quod Romani celatum esse voluerunt, in cuius dei tutela urbs Roma sit, et iure pontificum cautum est, ne suis nominibus dii Romani adpellarentur, ne exaugurari possint; et in Capitolio fuit clypeus consecratus cui inscriptum erat: Genio urbis Romae sive mas sive femina, et pontifices ita precabantur: Juppiter optime maxime, sive quo alio nomine te appellare volueris" (SERVIUS; citeret efter Jan's udgave af MACROBIUS II, 293). Smlg. hermed følgende sted af PLINIUS: „Verrius Flaccus auctores ponit quibus credat in oppugnationibus ante omnia solitum a Romanis sacerdotibus evocari deum cuius in tutela id oppidum esset promittique illi eundem aut ampliorem apud Romanos cultum. Et durat in pontificum disciplina id sacrum, constatque ideo occultatum in cuius dei tutela Roma esset, ne qui hostium simili modo agerent" *(Historia naturalis* XXVIII, 2, § 18).

[3] Udførlige oplysninger herom findes i BAYLE's *Dictionnaire* under SORANUS.

Navnet bliver således nöglen til et magtsforhold overfor guderne, hvilket er aldeles tydeligt udtalt i den ægyptiske dødebógs kap. 125, der kaldes „Bogen om at træde ind i den dobbelte retfærdigheds store sal, idet man for at kunne skue guderne renser sig for de synder, man har begået". Teksten begynder således:

„Hil eder, I den dobbelte retfærdigheds herrer! Hil dig, du store gud, den dobbelte retfærdigheds herre! Jeg kommer til dig, min herre, jeg føres frem til dig for at skue din herlighed. Jeg kender dit navn, jeg kender navnene på disse to og firti guder, som er med dig i den dobbelte retfærdigheds store sal, og som lever for at straffe de onde og fortære deres blod på hin dag, da regnskabet skal aflægges for det gode væsens (Osiris') trone; ti dobbelt-ånd, den dobbelte retfærdigheds herre er dit navn. Jeg kender eder, den dobbelte retfærdigheds herrer; jeg fører til eder retfærdighed, jeg tilintetgör (renser mig for) al brøde for eder." [1]

Den døde skal tillige kende navnene på alle de steder og egne, han skal gennemvandre i underverdenen, for frit at kunne passere; det gælder især ved indtrædelsen i retfærdighedens sal. Derfor er dødebogen ham uundværlig, da den meddeler alle fornødne oplysninger. Således hedder det i det anførte kapitel: „Dörtærskelen i retfærdighedens sal siger til den afdøde: „Jeg lader dig ikke træde ind over mig, med mindre du nævner mit navn." Den afdøde svarer: „Glæde i retfærdighedens hjem er dit navn."

Mange lignende spörgsmål og svar følger derefter: „Den höjre dörstok siger: „Jeg lader dig ikke træde ind over mig, med mindre du nævner mit navn". „Begavet med retfærdighed er dit navn". Den venstre dörstok siger: „Jeg lader dig ikke træde ind over mig, med mindre du nævner mit navn". „Begavet med et retfærdigt hjærte er dit navn". Dörgulvet siger: „Jeg lader dig ikke skride ind over mig, med mindre du nævner mit navn". „Seb's söjle er dit navn". Dörlåsen siger: „Jeg åbner ikke for dig, med

---

[1] J. Lieblein, *Gammelægyptisk religion* III, s. 62—63.

mindre du nævner mit navn". „Moders arving eller barn er dit navn". Dörlåsens nögle siger: „Jeg åbner ikke for dig"; og dörslåen siger: „Jeg lader dig ikke træde frem, med mindre du nævner mit navn". „Sebek's liv og Buchet's herre er dit navn". Porten siger: „Jeg står ikke åben, jeg giver ikke adgang, med mindre du nævner mit navn". „Schu's arm givet til Osiris' beskyttelse er dit navn". Dörplankerne siger: „Vi lader dig ikke passere over os, med mindre du nævner vort navn". „Slangeyngel er eders navn". „Du kender os, du kan passere". Salens gulv siger til ham: „Betræd mig ikke, jeg er ren, efterdi du ikke kender navnet på dine fødder, med hvilke du betræder mig. Sig til mig: Chem's fodsåle er navnet på min höjre fod, Nefthys' bedrøvelse er navnet på min venstre fod. Træd du på dem; ti du kender os".[1]

Den afdøde forsvarer sig ligeledes mod krokodiller og andre dyr, han møder på sin vej, ved at beråbe sig på sit kendskab til deres navn.[2]

En lignende navnetro træffer vi også i det moderne Ægypten, hvor man antager, at kendskab til *Ism el-A'azam*, d. v. s. guds store navn (ti Allah er kun et epitet), giver én overnaturlig magt og den höjeste fuldkommenhed i trolddomskunst. Når man kender navnet, er man ved blot at udtale det istand til at opvække døde, dræbe levende, henflytte sig selv, hvor man lyster og udføre andre lignende mirakler. Men det store navn kendes kun af profeten og enkelte udvalgte hellige.[3]

Jeg skal i denne sammenhæng anføre et gammelt vidt udbredt sagn, der endnu lever under forskellige former i det sydøstlige Europa. Jeg begynder med at anføre en jødisk version:

En dag gik profeten Elias på vejen, og der mødte han

---

[1] LIEBLEIN, *op. laud.* III, s. 71—72.
[2] LIEBLEIN, *op. laud.* III, s. 47.
[3] LANE, *An account of the manners and customs of the modern Egyptians.* London 1836. I, 342.

Lilith[1] og hendes hele skare. Og han sagde til hende: „Lilith, du onde ånd, du urene og slette, hvor skal du hen med din urene skare?" Og hun svarede: „Elias, min herre, jeg skal hen til barselkvinden N. N. for at trylle hende i en dødssövn, tage hendes nyfødte barn fra hende, drikke dets blod, udsuge marven af dets knokler, men lade dets kød uberört". Elias svarede og sagde: „En tung forbandelse lægger jeg på dig, at du skal blive som til en stum sten". Og Lilith sagde: „Min herre! for Guds skyld løs forbandelsen, for at jeg kan flygte bort; jeg sværger dig til ved Guds navn, at jeg skal undgå denne vej til barselkvinden og hendes nyfødte sön, og hvorsomhelst jeg hører eller ser mit navn, vil jeg öjeblikkelig gå bort. Og nu vil jeg sige dig mit navn, og hver gang du udtaler det, har hverken jeg eller mit følge nogen magt til at gå ind i barselkvindens hus og endnu mindre til at skade hende; jeg sværger at åbenbare dig mine navne, for at du kan opskrive dem og hænge dem op i barselkvindens og den nyfødtes værelse. Disse ere mine navne: *Satrina*, *Lilith*, *Abito*, *Amizo*, *Isorpo*, *Kakas*, *Odam*, *Ik*, *Podo*, *Eilo*, *Patrota*, *Abko*, *Kea*, *Kali*, *Batna*, *Talto*, *Partasa*. Enhver der kender og opskriver mine navne, har magt til at få mig til öjeblikkelig at flygte bort fra den nyfødte; hæng derfor denne amulet i barselkvindens værelse, så vil hun aldrig kunne skades af mig".[2]

I meget nær forbindelse med dette sagn står forskellige ikke-jødiske fortællinger, som her skal undersøges i al korthed. Under titlen „den hellige Sisoe's vidundere" findes en rumænsk folkebog,[3] der indeholder endel fortællinger og besværgelser. Indledningen lyder således:

„Jeg, den hellige *Sisoe*, Herrens tjener, fik, da jeg steg ned ad bjærget Sion, öje på erkeenglen Michael, engle-

---

[1] Lilith er navnet på Adam's förste kone; hun spiller en stor rolle i talmudiske traditioner.

[2] GASTER, *Beiträge zur vergleichende Sagen- und Märchenkunde.* Bukarest 1883. S. 70—71. Smlg. samme forfatters *Lilith și treĭ îngerĭ* (i *Anuar pentru Israelițĭ* IV, 73—79).

[3] Mit eksemplar bærer titlen: *Minunile Sfântului Sisoe.* Bucuresci 1881. Smlg. GASTER, *Literatura populară română* s. 394—400.

fyrsten, som mødte *Avestitsa*, satansvingen. Hun havde langt hår, fra issen og til foden, og hendes öjne var som af ild, og ild udspyede hun af sin mund og af hele sin krop, der strålede stærkt. Erkeenglen, der mødte hende, sagde: „Hvorfra kommer du Satan, du urene ånd, og hvorhen går du, og hvorledes hedder du"? Og hun svarede: „Jeg er en uren ånd, Satans vinge". Da greb englen hende ved håret og slog hende frygteligt. Og hun råbte, at erkeenglen skulde høre op med at slå hende; ti hun var beredt til at tilstå ham alt. Erkeenglen hørte da op med at slå hende, og hun begyndte med at fortælle: „Jeg har hørt at en jomfru Maria, datter af Joakim og Anna, skal føde Jesus den Nazaræer, således som det er bleven hende bebudet af erkeenglen Michael. Nu går jeg bort for at dåre hende med mine djævelske kunster". Derpå sagde erkeenglen: „Vis mig straks dine djævelske kunster", og med disse ord greb han hende igen i håret og begyndte at slå og stikke hende. Men hun råbte: „Lad mig være, jeg vil sige dig alt, jeg kan forvandle mig til en flue, en edderkop, en hund og til alle synlige og usynlige ånder; jeg går rundt og forhekser kvinderne, tager deres sönner fra dem og forhekser deres døtre ved at trylle dem i en dyb sövn. Jeg har nitten navne: *Avestitsa*, *Navodar*, *Salumnia*, *Zurina*, *Nikara*, *Avesiha*, *Skarbola*, *Miha*, *Puha*, *Kripa*, *Zlia*, *Nevatsa*, *Pesia*, *Celipina*, *Igra*, *Fosfor*, *Lutsifer*, *Avie*, *Berzebuti*. Men fra det sted, hvor man finder mit navn opskrevet, vil jeg holde mig borte i en afstand af syv mile og fra enhver, der bor i det hus, sålænge himlen og jorden består. Amen."

Foruden i de to anførte versjoner, der, som man ser, står i nöje overensstemmelse indbyrdes, findes sagnet i en russisk og en gammel-slovenisk form, der er blevet udførligt behandlede af Hasdeu;[1] man finder tillige en græsk variant, som H. ikke har kendt, hvorfor jeg skal meddele den her i et kort uddrag.[2]

---

[1] Hasdeu, *Cărţile poporane ale Românilor*. Bucuresci 1879. S. 263—298, 717—720.

[2] B. Schmidt, *Volksleben der Neugriechen* s. 139—140.

Fortællingen handler om, hvorledes de to hellige mænd Sisynios og Synidoros tvang det barnedræbende spøgelse Gillo (*Γιλλώ*) til at røbe, hvorledes man kunde få magt over det. Da de engang havde fanget det, efter at det, for at undgå sine forfølgere, forgæves havde forvandlet sig til en fisk, derpå til en svale, derefter til et gedehår, for tilsidst at antage sin virkelige kvindeskikkelse, truede de det og sagde: „*Παῦσαι, μιαρὰ Γυλοῦ, μὴ ἀποκτείνῃς τὰ βρέφη τῶν χριστιανῶν*“ (stans, ugudelige Gillo, dræb ikke de kristnes får). Gillo, der frygtede for sit liv, åbenbarede da selv det middel, hvormed man kunde beskytte sig mod den, og som bestod i kendskab til dens tolv og et halvt navn, der lyder således: *Γυλοῦ, Μωρρᾶ, Βυζοῦ, Μαρμαροῦ, Πετασία, Πελαγία, Βορδόνα, Ἀπλετοῦ, Χαμοδράκαινα, Ἀναβαρδαλαία, Ψυχοανασπάστρια, Παιδοπνίκτρια* og det halve *Στρίγλα*.

Efter al sandsynlighed har vi i disse forskellige former udløbere af et gammelt manikæisk sagn, som med Bogomilerne er bleven indført og udbredt i de sydøstlige dele af Europa men en nærmere påvisning heraf ligger udenfor vort æmne; derimod skal jeg minde om, at man endnu hos Jøderne plejer i den fødende kvindes værelse at ophænge amuletter, på hvilke Lilith's og de tre engles navne findes opskrevet; det beskytter mod onde ånder. Når Lilith ledsages af tre engle, Sanoi, Sansanoi og Samangluf, har vi her en ejendommelighed, som viser tilbage til den ældste jødiske version, der skriver sig fra begyndelsen af det 10de årh.

At et overjordisk væsen besejres ved navnenævnelsen genfindes også i det bekendte sagn, der knytter sig til Lunds domkirke: Den hellige mand Laurentius vilde bygge en kirke på Lundagård for den hvide Krist. Men det gik kun småt med arbejdet, indtil en ubekendt lovede at hjælpe ham, mod at han skulde gætte hans navn:

„Men kan du ej säga mitt namn, välan,
Du vise man!
Gif akt på hvad vite jag sätter:
Då måste du ge mig åt mina små

De facklor två,
Som vandra på himmelens slätter".[1]

I stedet for sol og måne tilbød St. Laurentius at give sine egne öjne. Den ubekendte gik ind herpå, og bygningen rejste sig med en vidunderlig hurtighed; der manglede tilsidst kun en eneste sten i et af tårnene, og den dag denne skulde indsættes, gik St. Laurentius udenfor byen dybt bedrøvet ved tanken om, at han ikke mere skulde se himmelens lys; men pludselig som han kom til en lille bakke, hørte han börn græde derinde, og en kvinde som tyssede på dem med en sang:

„Sof, liten Sölve, sof, sönen min!
Din fader Finn
Han sitter och murar der ofvan.
Sof, liten Gerda, skön dottern min!
Din fader Finn
Til qvällen kommer med gåfvan."

Rask skyndte St. Laurentius sig tilbage til kirken og råbte: „Kom ned, Finn, den sidste sten lægger vi selv; kom ned Finn, vi behøver ikke længer din hjælp." Skummende af raseri sprang jætten ned fra tårnet og greb med sine vældige arme om en af pillerne i krypten for at omstyrte sin bygning. I det samme kom også jættekvinden for at hjælpe sin mand med ødelæggelsesværket. Men netop som kirken begyndte at vakle, forvandledes de begge til sten, og de står der endnu den dag idag, favnende hver sin pille.[2]

Et aldeles tilsvarende sagn knytter sig også til flere andre kirker i Norden, således til kirker i svensk Nordland[3]

---

[1] Af prologen til E. TEGNER's *Gerda*. På dansk har POUL MØLLER behandlet det samme sagn.

[2] H. HOFBERG, *Svenska folksägner*. Sthlm 1882. S. 12—13. Smlg. WERLAUFF, *Historiske Antegnelser* s 406—408. BÄCKSTRÖM, *Öfversigt af svenska folk-litteraturen* s. 56.

[3] Se WERLAUFF, *Historiske Antegnelser* s. 406, anm.

og i Nerike[1], til Trondhjem domkirke[2], til Hiterdal stavkirke i Øvre Thelemarken[3], til Finslands kirke og enkelte andre[4], til kirkerne i Löndberg[5] (Thy), Birsted[6] (Vendsyssel), Ålsø ved Grenå[7], Vind[8], Skjold[9] ved Horsens, Kallundborg[10], Boeslunde[11] ved Korsør, Humble[12] (Langeland), Eckwadt[13] og Munkbrarup[14] i Slesvig, endvidere Clemens[15] kirke på Bornholm.

Under en lidt forandret form — djævelen hjælper en ung pige med at spinde, mod at hun skal tilhøre ham, hvis hun ikke kan gætte hans navn, — genfindes fortællingen, uden stedfæstelse naturligvis, i de fleste europæiske landes æventyrdigtning; jeg skal eksempelvis anføre, idet jeg benytter djævelens navn som titel, „Trillevip"[16], „Tilteli Ture"[17], „Gilitrutt"[18], „Rumpelstilzchen"[19], „Ropiquet"[20],

---

[1] H. HOFBERG, *Nerikes gamla Minnen*. Örebro 1868. S. 234—35

[2] A. FAYE, *Norske Folke-Sagn.* 2den Udg. S. 14—15. L. DAAE, *Norges Helgener* s. 36—37, 107.

[3] L. DIETRICHSON, *Vore Stavkirker i Sagn og Saga (Norsk Månedsskrift* 1885, s. 357—359; smlg. s. 354).

[4] STORAKER og FUGLESTVEDT, *Folkesagn samlede i Lister og Mandals Amt.* Flekkefjord 1881. S. 100—102.

[5] BERING s. 141 (GRUNDTVIG's *efterladte papirer; afdelingen: sagn).*

[6] NIK. CHRISTENSEN IV, B, 78 (samme samling).

[7] MARIE BUHL nr. 11 (samme samling).

[8] KRISTENSEN: *Jyske Folkeminder III: Jyske Folkesagn* s. 91—93.

[9] ANNA MOLTKE 6 (GRUNDTVIG's saml.).

[10] THIELE, *Danmarks Folkesagn* I, 195—196.

[11] CHR. RASMUSSEN A, tillæg I (GRUNDTVIG's saml.).

[12] SØD.NGE II, C. 7 (GRUNDTVIG's saml.).

[13] NIS CALLESEN I, 21 (GRUNDTVIG's saml.). H. F. FEILBERG A. 14 (ib.).

[14] MÜLLENHOFF, *Sagen, Märchen und Lieder der Herzogthümer Schleswig, Holstein und Lauenburg.* Kiel 1845. S. 299, 602.

[15] J. P. MØLLER, *Folkesagn og andre mundtlige Minder fra Bornholm* s 3—4.

[16] GRUNDTVIG, *Gamle danske minder* II, 163.

[17] CAVALLIUS och STEPHENS, *Svenska folkssagor och æventyr* nr. 10.

[18] MAURER, *Isländische Volkssagen* s. 42—44.

[19] GRIMM, *Kinder- und Hausmärchen* nr. 55.

[20] *Romania* VI, 568; cfr. VIII, 222, 613.

„Grignon“[1], „Lignu de scupa“[2], „Kirikitoun“[3], „Panczimanczi“[4] o. s. v.[5]

En lignende forestilling ligger til grund for et norsk sagn „Bortigarsgubbind aa Tuftend“[6], hvor der er blevet lovet en tufte (ɔ: en bjærgmand), at han skal få det förste barnen konen på gården føder; da fødselen nærmer sig, går manden til præstekonen for at spörge hende til råds; men hun viste intet — dog „de enast som kund vaar' de va, sa Frua! kund'aam find paa, ker'n hette den da Saan'n aat Tuftkjerringjind, saa skuld aam slep aa te me Bani. Men Tuftend hi naa saa'n rare Namn dem, at d'e ikj saa godt aa tref paa de som ret e“. Manden gik da ud til et bjærg, hvor han på sædvanlig måde får tuftens navn at vide, og da tuften kom for at hente barnet, sagde han: „Nei bi no Turbald, Bane e mit de“ — aa Tuftind ut me Tur aa Dunder; aassaa skrek ind:

„Den Kjerringkjeft
Skuld vaarraa teft[7]
Som Namn mi hi tu se sleft“.[8]

Det er i det hele taget en anskuelse, som genfindes varieret på mangfoldige måder i folketroen, at kendskab til overjordiske væseners navn giver magt over dem.

De norske gjætergjenter, som nøkken under allehånde

---

[1] SÉBILLOT, *Traditions et superstitions de la Haute-Bretagne.* Paris 1882. I, 130—131.

[2] GONZENBACH, *Sicilianische Märchen* nr. 84.

[3] CERQUAND, *Légendes et récits populaires du pays basque* I, 41.

[4] ARANY, *Eredeti népmesék.* Pest 1862. S. 277. Cfr. GRÖBER's *Zeitschrift* II, 351; III, 311.

[5] Andre anføres af ST. PRATO i *Romania* XIII, 158—159. Jeg skal göre opmærksom på, at i en fortælling fra Ditmarsken (MÜLLENHOFF nr. 417) skal den unge pige ikke gætte djævelens navn, men huske det navn, han opgiver, hvad hun dog ikke formår.

[6] *Segner fraa Bygdom, utgjevna av det norske Samlaget.* Christiania. II, 8—14.

[7] Teft, tept af *teppa,* sv. *täppa,* stoppe.

[8] Sleft, slept af *sleppa,* slippe.

skikkelser søger at forføre, får magt over ham og kan jage ham på flugt ved hans navn: „Nøk, nøk, væk, i vatn med dig.“[1] I et sagn fra Korsør befrier en karl en stor gård for spøgeri ved tilfældig en aften at nævne et navn, som netop også tilhørte den trold, der forårsagede spøgeriet[2]; og i Tyskland tror man, at man kan fange den ondskabsfulde Alp ved at nævne hans virkelige navn[3], ligesom man ved samme middel kan befri sig for maren og gengive hende hendes menneskelige skikkelse[4]; også varulven bliver atter til menneske, når man tre gange nævner dens dåbsnavn[5]; på samme måde forsvarer man sig også mod hekse[6] og tilintetgör deres ondskab, hvis de f. eks. har forgjort smörret, når man skal kærne.[7] Lig, der er stive og uböjelige, gör man atter bløde ved tre gange at kalde på dem ved fornavn.[8]

Ja man kan endogså dræbe ved den blotte navnenævnelse; således tror man i Bayern om det til en *Bilwis* forheksede menneske, at han vil dø, hvis han på sit ridt gennem markerne bliver genkendt og nævnet ved navn[9]; og sagnet om Vandsø kirkes opførelse ender med de ord: „Da bygmesteren hørte sit navn blive nævnt, faldt han død ned, og man slap således at betale byggelön.“[10]

I et vist sammenhæng hermed står også episoden i *Fáfnirsmál*, hvor Sigurd på Fåvne's spörgsmål ikke tör nævne sit navn, men svarer „Herligt dyr jeg hedder“ o. s. v., ti som det prosaiske indskud lærer os: „Sigurd skjulte sit navn, fordi det var folks tro i gamle dage, at en døende

---

[1] NICOLAISSEN, *Sagn og eventyr fra Nordland* s. 83.
[2] CHR. RASMUSSEN A, IV, 40 (GRUNDTVIG's efterladte pap.).
[3] WUTTKE, *l. c.* § 404.
[4] WUTTKE, *l. c.* § 405.
[5] WUTTKE, *l. c.* § 407. Smlg. GRØNBORG, *Optegnelser på Vendelbomål* s. 142.
[6] WUTTKE, *l. c.* § 415.
[7] WUTTKE, *l. c.* § 708.
[8] WUTTKE, *l. c.* § 729.
[9] WUTTKE, *l. c.* § 394.
[10] STORAKER og FUGLESTVEDT, *l. c.* s. 102.

mands ord havde stor magt, når han forbandede sin uven ved navn.“ [1]

Endelig kan jeg også i denne sammenhæng minde om hvad Hans Egede beretter, at nordlandske fiskere fortæller om det umådelige havuhyre *Kraken*: „. . . De fortelle og, at Fiskene i Hobetal samle sig over dette Bæst ligesom over en anden Fiske-Grund, og staa derpaa, saa at nogle hundrede Fisker Baader kand sidde derover og fiske, ey formoedendes, at saadant et Monstrum er i Grunden, hvilket de først bliver vaer, naar de med deres Fiske-Snører og Kroge kand komme fast i den; hvor den da sagtelig letter sig op af Søen, og, som meldt, tage dem alle med sig til Grunden, hvis de i tide ikke bliver det vaer og forekommer deres Undergang, hvilket skeer, naar de nævner det ved Navn; thi da skal det strax sagtelig senke sig ned igien i Havet.“

Omvendt kan også overjordiske væsener få magt over menneskene gennem deres navn. Således tror man på Chios, at vampyrerne om natten går rundt og banker på folks døre og kalder på en af husets beboere ved navn; svarer han, vil han dø den følgende dag, men giver han intet svar, bliver han uskadt. Derfor var det tidligere brug på den omtalte ø om natten aldrig straks at svare en kaldende, för man, når råbet gentoges, havde fået vished om, at man ikke havde at göre med en *βουρκόλακας*.[3] I Tyskland tror man, at maren om natten kalder på menneskene; og hvis man svarer, inden hun tredje gang nævner ens navn, er man i hendes vold.[4] Hermed kan også sammenstilles en dansk overtro, der findes hos Thiele under følgende form:

---

[1] „Sigurþr dulþi nafns sin fyr þvi, at þat var trua þeirra i fornescio, at orþ feigs mannz metti mikit, ef hann bolvaði ovin sinom meþ nafni“ (*Sæmundar Edda*, udg. af S. BUGGE, s. 219).

[2] HANS EGEDE, *Det gamle Grønlands Nye Perlustration eller Naturel-Historie*. Kiøbenhavn 1741. S. 48. Nærmere oplysninger om søslangen „kraken“ findes samlet hos F. DENIS, *Le monde enchanté*. Paris 1843. S. 234—244.

[3] B. SCHMIDT, *Das Volksleben der Neugriechen* s. 165.

[4] WUTTKE, *l. c.* § 419.

„Der er også folk, som forstår at binde en snog, så at den ikke kan stikke. Men sålænge den, der besværger snogen, holder den i sin hånd, må man vogte sig for at nævne hans navn, ti da bliver snogen straks fri og gör ham en ulykke."[1]

En lignende forestilling ligger også til grund for en skik, der findes hos Lengua-Indianerne i Sydamerika, og som fordrer, at når én dør, skal alle de efterlevende i hans familie straks forandre deres navne for at narre den døde, som de tror har en liste over alle levende; når han da kommer tilbage for at tage en af dem, kan han ikke kende dem igen.[2]

Sygdomme, der jo hyppigt tænkes personificerede som onde væsener, mener man også kan besejres ved navnenævnelse. THIELE[3] meddeler følgende: „I Jylland var det i gamle dage en overtro, at den, som var behæftet med en ulægelig sygdom, dog kunde befri sig derfor, ved under gudstjenesten, medens præsten stod på prædikestolen, at komme aldeles nøgen ind i kirken og der at løbe op til alteret og tre gange udråbe navnet på sin sygdom".

At midlet er forsøgt bevises af nogle aktstykker fra Århus[4], der skal meddeles her:

1751. 16. Juni. Cur for incontinentia Urinæ.

Rescript. Da det i næstafvigte Aar skal efter Beretning have tildraget sig, at et Qvindemenneske, som plagedes af *incontinentia Urinæ*, skal i Overtro at finde Raad imod slig Svaghed have betjent sig af dette höist skammelige og forargelige Middel, at hun under Guds-Tjenesten, imedens Præsten endnu stod paa Prædikestolen, skal være kommen løbende nøgen ind i Kirken, op til Alteret, og under 3 Gange gjentagen Bekjendelse af saadan sin Svaghed, slaaet 3 Gange paa Alteret, begivende sig strax derpaa ud igjen.

Paa lige Maade skal det for kort siden være skeet ved Hørning Kirke, at et saadant nøgent Qvinde-Menneske, paa slig

[1] *Overtroiske Meninger* nr. 525.
[2] POTT i *Zeit. Morgenl. Gesellschaft* XXIV, 124.
[3] *Overtroiske Meninger* nr. 536.
[4] *Aktstykker vedkommende Staden og Stiftet Aarhus* udg. ved J. R. HÜBERTZ. III, 395—396.

ublu og superstitieus Maade sig sammesteds har indfunden, midt under Prædiken, til største Skræk og Forargelse for Menigheden, fornemmelig udi sidst bemeldte Kirke, hvor Præsten skal være bleven ganske tavs, og Menigheden have bukket Hovederne ned i Stolene, undtagen en gammel Mand, der skal have raabt til Mennesket: Gak bort og gjør det ikke mere. Hvilken skammelig og syndig Overtroe, skal paa nogle Steder hos den gemene Mand saaledes være fastsat, at det holdes for Synd og en Samvittigheds Gjerning, om nogen hindrede eller angreb saadanne Mennisker.

Paa det nu at denne Overtro kan blive hæmmet, paalægges det Stiftamtmanden og Biskoppen at drage slige Personer til Undersøgelse og Straf etc.

Sådanne optrin kan påvises at have fundet sted endnu tidligere. Således står der i ANT. PETERSEN's *Collectanea* [1] følgende: „Sket Anno 1680 ved Michaelis i Butterup ved Horsens, at et Qvindfolk kom under Prædiken slipper nøgen ind i Kirken, gik op og slog 3 Gange paa Alteret sigende ved hvert Hug: „Jeg pisser under", gik så ud igjen, hvorved Præsten, som stod paa Prædikestolen blev forbauset og fik ligesom et Hug. Lehnsmanden sagde, at han vilde tale med Kongen derom og uden Tvivl kommer hun til at tage Kagen i Favn, foruden at udstaae Kirkens Disciplin." [2]

Også livløse genstande — som folketroen hyppigt tillægger liv og handlekraft — kan, hvis de ikke betvinges ved navnenævnelse, få magt over mennesket. Da således hr. Peder i den gamle vise, Hævnersværdet [3], har „hugget både ude og inde og sparet hverken mø eller kvinde", siger han til sit sværd:

„Stil dig nu, du brune brand, [4]
Du stille dig i vor herres navn."

---

[1] Opbevares på det store kgl. bibliotek *(Ny Kgl. Samling)*.

[2] Skönt jeg har gået flere af Petersen's hefter igennem, har jeg dog ikke kunnet finde hans egen afskrift; jeg har benyttet en afskrift på anden hånd, der findes i afdøde pastor, tidligere bibliotekar N. JAKOBSEN's efterladte papirer.

[3] GRUNDTVIG, *G. d. F.* nr. 25.

[4] Se BUGGE's bemærkning hos GRUNDTVIG II, 653.

Det mæled sværdet træt og mod:
„Nu lyster mig efter dit eget blod.

Men havde du ikke nævned mig,
Ret nu skulde jeg have vejed dig.“

Lidt anderledes lyder sværdets svar i den norske variant, Mindre Alf:[1]

„Ha' du 'ki havt guð i munne
Eg ha' skult gjönom deg runnið.

Ha' du 'ki havt gud i detta ord
Eg ha' skult drukkið dit hjarteblóð.“

VI.

Det er nævnelsen af guds navn, der i den norske vise beskytter Alf mod sværdets angreb, og vi ser altså, at det blotte navn virker som en kraftig trylleformular, de onde ånder ikke formår at bryde; enhver der mægter at udtale gudens navn, står i hans særlige varetægt, og udtaler man det over sine ejendele for at sikre dem mod menneskers og onde væseners efterstræbelser, virker det som et ubrydeligt segl.

Derfor er det også brug blandt Musselmaner at fremsige *bismi'llah* ved forskellige lejligheder, f. eks. når de om aftenen lukker deres dör, ti da er de pagældende genstande, der kaldes *musemmi 'aleyh*, efter at *bismi'llah* er udtalt over dem, beskyttet mod de onde ånder, ginn'erne.[2] Således fortæller en gammel scheik, der ejede en fortryllet kat, at han en nat hørte det banke på husets dör; katten gik da hen og lukkede vinduet op og råbte: „Hvem der?“ En stemme svarede: „Jeg er en ginn, luk dören op!“ „Navnet [sc. guds] er blevet udtalt over låsen“. „Så kast to brød ned til mig“, svarede ånden. „Navnet er blevet udtalt over

---

[1] LANDSTAD nr. XX.
[2] LANE. *Modern Egyptians* I, 286.

brødkurven“, lød kattens svar, og på samme måde var alt beskyttet mod ginn'en. Den samme tankegang træffer vi også i en gammel talmudisk fortælling om Salomon og Aschmedai; denne sidste har beruset sig og er faldet i en dyb sövn, og imidlertid bliver han bastet og bundet; da han vågner, søger han med magt at bryde sine lænker, men Benajahu råber til ham: „Din herres og mesters navn hviler på dig“, og han opgav straks enhver modstand.[1]

Jo bedre man kender gudens navn, desto mere indtrængende kan man henvende sig til ham, desto stærkere virker bönnen, og desto sikrere er man på bönhørelse. Det er jo således en bekendt sag, at en strimmel papir, hvorpå alle profetens 99 navne og epiteter er opskrevet, af Ægypterne anses for et særligt kraftigt tryllemiddel; når man bærer den på sig eller opbevarer den i sit hus og hyppigt gennemlæser den, beskytter den mod sygdom, onde öjne, ildløs o. s. v.[2]

I ældre jødiske skrifter tillægges der Jehova forskellige navne på 22, 42 eller 70 (72) bogstaver, *schemoth*, der opskrevne på en seddel kan benyttes som *kamioth* (amuletter) mod sygdomme.[3] Forestillingen om Guds mange(ledede) navne har fra den kabbalistiske litteratur bredt sig vidt om og genfindes overalt i Europa i den religiøse folkelitteratur.[4] Således hedder det i en gammel tysk vise fra det 14de århundrede:

Bewar und beschirme uns also
Vor Schaden der uns mag geschehen
. . . .
In den Namen der da ist
Süsser Vater Jesu Christ
Und in den zwen und siebenzig Namen
Des almahtigen Godes. Amen!

[1] *Ztschrft d. d. morgenl. Gesellschaft* XXXI, 216—217.
[2] LANE, *l. c.* I, 318—321.
[3] *Ztschrft d. d. morgenl. Gesellschaft* XXXV, 166—167.
[4] Smlg. GASTER i *Germania* XXVI, 203—204.

Disse 72 navne skal findes in extenso i „Höllenzwang", en tysk besværgelsesbog fra det 16de århundrede; men det er ikke lykkedes mig at komme i besiddelse af denne bog; derimod skal jeg anføre den navneramse, som tillægges Kristus i en gammel fransk tryllebog, der er en oversættelse af den berömmelige „Enchiridion Leonis Papæ", der udkom i Rom 1552. I den franske tekst læses følgende:

„Voici les noms de Jésus-Christ; quiconque les portera sur soi en voyage, tant sur la terre que sur la mer, sera préservé de toutes sortes de dangers et de périls, qui les dira avec foi et dévotion:

Trinité †, Agios †, Sother †, Messie †, Emmanuel †, Sabaoth et Adonay †, Athanatos †, Jésus †, Pentagna †, Agiagon †, Ischiros †, Eleison †, ô Théos †, Tetragrammaton †, Ely †, Saday †, Aigle †, grand Homme †, Vue †, Fleur †, Source †, Sauveur †, Alpha † et Oméga †, premier Né †, Sagesse †, Vertu †, Consolateur †, Chemin †, Vérité † et Vie †, Médiateur †, Médecin †, Salut †, Agneau †, Brebis †, Veau †, Espérance †, Bélier †, Lion †, Ver †, Bouche †, Parole † ou Verbe †, Splendeur †, Soleil †, Gloire †, Lumière †, Image †, Pain †, Porte †, Pierre †, Époux †, Pasteur †, Prophète †, Prêtre †, Saint †, Immortel †, Jésus-Christ †, Père †, Fils †, Homme-Saint †, Dieu †, Agios †, Résurrection †, Mischios †. Charité †, Éternité †, Créateur †, Rédempteur †, Unité †, Souverain Bien †, Evam †.[1]

For sammenligningens skyld skal jeg også anføre et uddrag af den rumænske bog „Cele 72 de nume a domnuluĭ nostru Isus Hristos". Her lyder ramsen:

---

[1] NISARD, *Histoire des livres populaires* I², 151—152. Jeg benytter lejligheden til at anføre nogle linjer af en gammel bön, der findes samme sted: „Je vous en supplie derechef, moi N., de me délivrer de tous mes ennemis. Seigneur, que Geban, Suth et Sutan en aient aussi pitié, au nom du Père †, et du Fils †, et du Saint-Esprit. Ainsi soit-il. Le premier nom de Dieu est *Oston*, le second *Otthon* Et quand Dieu a dit que la lumière soit faite, elle l'a été sur-le-champ: le troisième est *Lophias †*. Au nom du Seigneur et de l'indivisible Trinité †, Antaciton †, Ituriensis grin Adonay, sauvez-moi. Chèdes et Ei, et Dotheos Adonay. Ainsi soit-il."

„Dumnezeu. Savaotul. Tatăl. Fiĭul. Duhul sfânt. Troitza nedespărtzită. Isus. Hristosŭ. Nica. Mesiea. Putere. Çuvănt. Viĭatză. Mīlă. Libov. Intzălepcĭune. Pace. Atottziitori. Intocmitoru de lumină. Masă. Păstorĭu. Oaea. Piĭatră. Cale. Inpăratu. Urzire. Cap. Cinste. Mire. Biruitoriŭ. Adivăr. Fiĭul ominesc. Cu noĭ Dumnezău. Incepătoriu. Intaĭ-născut. Viitori. Inpărat. Inăltzime. Păine cerască. Părintele făr de moarte. Indurătoriu. Hristos Vindecătoru. Bun din pântece. Milostiv. Maĭ innainte de vecĭ. Atanatos. Făcătorul. Melu blând. Vitzăl. Chipul măririi. Eu sânt carile am fost. Dreptate. Izvoru. Rostu. Bucuriea. Munte. Preot. Mărturisitorĭu. Use. Vesnică îndreptare. Adonoaea. Iloea. Alfa. Omega. Intrăĭ fetză. Neînpărtzit. Inpărat preste inpăratzi“.[1] (Herren, Sebaoth, faderen, sönnen, den hellige ånd, udelelig treenighed, Jesus, Kristus, Nica, Messias, magt, ord, liv, barmhjærtighed, kærlighed, forstand, fred, alts opholder, lysets indstifter, bord, hyrde, får, sten, vej, herre, skæbne, hoved, ære, brudgom, sejrherre, sandhed, menneskets sön, herren være med os, grundlægger, förstefødte, tilkommende, herre, höjhed, himmelsk brød, udødelig fader, medlidende, Kristus helbrederen, god i moders liv, forbarmende, för tiderne, atanatos, velgörer, blide får, kalv, storheds billede, jeg er den der har været, retfærdighed, kilde, mund, lykke, bjærg, præst, vidne, dör, ? forbedring, adonai, eloe, alfa, omega, treenighed, udelelig, herrernes herre.) Efter al sandsynlighed ligger der bag ved denne tekst et slavisk forbillede.[2]

Der tillagdes også efterhånden den hellige jomfru en mængde navne, der ligeledes kunde benyttes som talisman. I den tidligere anførte franske tekst findes følgende ramse:

Vie †, Vierge †, Fleur †, Nuée †, Reine †, Theotokos †, Toute †, Silencieuse †, Impératrice †, Pacifique †, Maîtresse †, Terre †, Naissance †, Fontaine †, Puits †, Chemin †, Femme †, Aurore †, Lune †, Soleil †, Porte †, Maison †,

---

[1] GASTER, *Literatura populară română*. Bucuresci 1883. S. 403.
[2] En russisk ramse anføres efter TICHONRAVOV hos HASDEU, *Cuvênte den bătrănĭ* II, XXXIII.

Temple †, Bienheureuse †, Glorieuse †, Pieuse †, Cour †, Principe †, Fin †, École †, Échelle †, Étoile fervente †, Grappe †, Vigne †, Tour †, Vaisseau †, Rédemptrice †, Libératrice †, Arche †, Lit †, Cinnamome †, Génération †, Femme †, Amie †, Vallée †, Vallon †, Trompette †, Épine ††, belle Pierre †, Mère †, Alana †, bien Faite †. Rose †, Porte bénie †, Libur †, Ville †, Colombe †, Grenade †, Tabernacle †, Grande †, Marie †, Ainsi soit il †, Ainsi soit il †.

Tilsvarende navne findes også i andre landes litteraturer; jeg skal også her for sammenligningens skyld anføre de rumænske „Şaptizăci si doao de numere a precisti“, som GASTER[1] har optrykt efter et gammelt manuskript:

„Toïagu. Rădăcină. Pământu sfântu. Amiazăzĭ. Piĭatră. Maslină. Chivot. Scaun. Usea. Biserică. Maică. Purtătoare. Cartea. Pat. Cleste. Fecioară. Mariea. Mărturisitoarea. Inpărătiasă. Deaproapea. Nevastă. Vărtop. Fată. Logodită. Nor luminat. Ceriul. Răsărit. Apus. Soarile. Cetate. Plinire. Loc. Lână. Muere. Fericită. Atottziitoare. Alas (?).[2] Măgură lui Dumnezeu. Lumină nepotolită. Cadelnitză de aurŭ. Precurată. Fără-di-bărbat. Deaproape. Născătoare de Dumnezeu. Miru cu bună miriazmă. Floare. Neputredă. Sfântă Sfintzilor. Lespidiea. Acoperemântu. Riaiu (!). Tămăeă. Zmirnă. Herovim. Inpărătziea Scaunul Herovimilor. Masa sfîntă. De D-zeu priimitoare. Adevărat sălasĭ. Umbră. Casa lui D-zeu. Giunghierea. Mână. Cornul intru care este pomăzuire. Văsmăntu“. (ɔ: Stav, oprindelse, hellig jord, middag, sten, oliven, relikvieskrin, stol, dör, kirke, moder, bæreren, bogen, seng, tang, mø, höjhed, vidne, herskerinde, nærhed (?), hustru, hule (eller krybbe), pige, trolovet, skinnende sky, himmel, solopgang, solnedgang, sol, fæstning, fylde, sted, uld, kvinde, lykkelig, alts opholder, Alas (?), guds brystvorte, uudslukkelige lys, gyldne røgelsekar, ubesmittet, mandfri, nær-

[1] *Literatura populară română* s. 404.

[2] M. GASTER skriver til mig om dette ord: „Mi se pare a fi corruptiune de la *Atlas* (mătase) său alt ceva“.

hed, guds moder, sødtduftende salve, blomst, ufordærvede, de helliges hellige, rudesten, dække, paradis, røgelse, myrrha, kerub, herredömme, kerubernes sæde, hellige bord, guds modtagerinde, sande bolig, skygge, guds hus, offer, hånd, skæbnens horn, klædebon.) At også denne tekst er oversat fra slavisk, sés let

Sådanne navneformularer eksisterer ikke for djævelens vedkommende;[1] her behøvedes ingen lange formaliteter, djævelen efterkom så villigt menneskenes ubesindige påkaldelser. Vilde man ikke i lag med ham, skulde man, som vi har set, kun nævne ham ved omskrivende udtryk; i modsat fald var det lille ord „djævel“ nok; blot man havde mod til at påkalde det, skænkede han én både magt og hjælp, og den magt kunde også overføres på dem, der stod i hans tjeneste. Således har en heks i Norge tilstået, „at hun havde givet en ung Karl et til en Steen anbundet Stykke Knøsk, samt budet ham at kaste samme ud paa Vandet, naar en stor Bølge kom anfaldende, og tillige nævne hendes Navn 3 Gange; hvorefter da Bølgen skulde legge sig og ingen Skade tilføye ham.“[2]

Hvor villig djævelen overhovedet har været til at efterkomme enhver påkaldelse, ses fortræffeligt af det vidt udbredte[3] ordsprog: „Når man taler om fanden, er han nærmest“, hvorfor man også advarende siger til et menneske, der idelig bander: „Du behøver vist ikke at råbe så höjt på ham, for han er vist ikke så langt borte“.[4] Den ubesindige omgang med fandens navn og de forskellige mindre behagelige følger heraf har jo afgivet motiv til en stor mængde sagn.[5]

---

[1] De er naturligvis heller ikke altid nødvendige for guds vedkommende; alene guds eller Jesu navn er en tilstrækkelig beskyttelse imod onde ånders efterstræbelser; „for Jesu kors og Jesu navn skal alting vige, sagde min fader altid, og han var en fornuftig mand“ (*Skattegraveren* VI, 1886, s. 201).

[2] KNUD LEEM, *Beskrivelse over Finmarkens Lapper* s. 458.

[3] Eksempler findes hos HALLER, *Altspanische Sprichwörter* I, 630.

[4] KAMP, *Danske Folkeminder* nr. 1382.

[5] Et interessant eksempel foreligger i „Troldebøgen i Sottrupskov“ hos LORENZEN, *Gamle og nye Minder fra Sundeved* s. 27—30.

Den samme tankegang, under en mere almindelig form, genfindes også i en bolognesisk talemåde: „Persòuna nominâ o per vi o per strâ“, det menneske, man har talt om (nævnt), er allerede på vejen til én, og herfra skriver sig den opfordring, som i sagaer og æventyr helten altid giver sin ven i afskedens öjeblik, at hvis han trænger til hjælp, skal han blot nævne hans navn, så vil han straks komme.[1]

Navnets kaldende og manende tryllekraft kan ingen modstå; derfor bringer man også et menneske til sig selv igen, når det taler i vildelse eller rides af maren, ved höjt at nævne hans navn[2]; ja selv den døde må böje sig og stå op af sin grav, når man med visse formularer nævner hans navn tre gange ved midnatstid.[3]

I forbindelse hermed står følgende jyske overtro, som Thiele meddeler:

„Når på den jyske vestkyst en moder, der har sin sön på de lange rejser, svarligen længes efter at få at vide, om han lever endnu, eller om han måske er omkommen i havet, vader hun ud i stranden, så langt ud, at vandet omsider når hende op til hjærtet. Da kalder hun på ham tre gange og nævner ham ved hans fulde navn, og, ser hun ham da ikke komme, er det hende et trøsteligt tegn på, at så må han vel endnu leve; ti var han omkommen i havet, måtte han vel nu have vist sig for hende“.[4]

Derfor spiller ved alle besværgelser, forhekselser og desl. navnet en så fremtrædende rolle; uden det kan man absolut intet göre. Når således den lappiske troldmand, *Noaidde*, skulde vise stjålne ting igen, kiggede han ned i en

---

[1] Således står i en gammel æventyrlig saga: „Skildu þeir Skrymnir meþ vinattu, oc baþ hann Sigurd nefna sig a nafn, ef hann þirfti nockurs viþ“ . . . „oc avallt er hann kom i nockrar nauþir eþur vanda, nefndi hann Skrymnir Kong, oc kom hann avallt at biarga honum, oc var allt sem sialfr innist“ (*Nordiska Kämpadater i en Sagaflock samlade* etc. Sthlm 1737. *Samson Fagres Saga* kap. XVII, XVIII).

[2] WUTTKE § 773.

[3] KAMP, *Danske Folkeminder* nr. 1101. GRONBORG, *Optegnelser på Vendelbomål* s. 143.

[4] *Overtroiske Meninger* nr. 607.

skål brændevin og nævnede den person ved navn, som man havde mistænkt for tyveriet; han foregav derpå at se vedkommende menneskes ansigt og truede det med forskellige straffe, hvis det ikke leverede det stjålne gods tilbage.[1]

På lignende måde berettes det, at heksene i Norge kunde fremkalde stormvejr og bringe skibe til at kæntre „ved at slaa tre Knuder paa et Haand-Klæde i den Ondes Navn, og efter at have først spyttet eller lagt sorte, hvide og røde Steene eller sorte Traade eller blæst i Knuderne, kaste bemeldte Haand-Klæde ud paa Vandet og tillige nævne den Person, hvis Fordervelse og Undergang de eftertragtede, ved Navn".[2]

Bekendt er også navnets rolle ved de forskellige midler, man tidligere benyttede (og endnu mange steder benytter) for at opdage tyve; således når man lod soldet gå, drejede vognhjul rundt eller lign.[3]; såsnart det rette navn nævnes, rører soldet sig,[4] eller hjulet stanser som udslag af det nære sympatetiske forhold, der eksisterer mellem navnet og personen. — —

Der er endnu meget at sige om navnets rolle specielt ved besværgelser, men tid og plads nøder mig til at bryde af. Jeg må endnu blot bede om opmærksomhed for nogle afsluttende bemærkninger af mere almindelig art.

---

[1] KNUD LEEM, *Beskrivelse over Finmarkens Lapper* s. 486.

[2] KNUD LEEM, *l. c.* s. 454. Smlg. R. NYERUP i *Det skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter*. 19de Bind. S. 386—387.

[3] WUTTKE, *l. c.* § 368; smlg. §§ 216, 370.

[4] Smlg. følgende beskrivelse hos Hemmingsen: „Sacrificuli in papatu, loco cribri, et forficis, libro Psalmorum, cum claue alligata libro, juxta Psalmum so [sic!!] vtuntur, impositis ordine vno post aliud nominibus eorum, qui suspecti erant, in fistulam clauis; His ita paratis recitatur Psalmus: Deus Deorum Dominus locutus est. Verum, si cum ventum fuerit, ad hæc verba Psalmi: Si videbas furem currebas cum eo, liber se mouerit, et excutitur e digitis eorum qui eum tenent (sunt enim tres personæ ad minimum in hac fabula) non dubitant reum furti esse eum cujus nomen impositum est claui". (NIC. HEMMINGII, *Admonitio de superstitionibus magicis vitandis*. Hafniæ 1575. Fol. B_8 (p. 16)).

VII.

Det er på en måde först navnet, der gör det enkelte menneske til en selvstændig person, idet mennesket herved kommer til at træde frem fra den ubestemte almindelighed, hvori det ellers vilde forsvinde; det individualiseres med andre ord. Når mennesket derfor under visse omstændigheder som menig rekrut f. eks eller som sibirisk straffefange synker ned til at blive et navnløst nummer, ophører det også, borgerlig set, med at være en person.

Derfor er navnet så betydningsfuldt for mennesket, og derfor har ethvert menneske en ufravristelig ret til at eje sit eget navn; er det tilfældigvis død, inden det har fået navn, finder det, som følgende overtro lærer os, ingen ro i graven:

„Det, som de Norske give navn af *Udboer*[1], nævnes af visse Egnes Lapper *Epparis* eller *Shjort* og agtedes for et Spøgelse, hvilket de, ligesom den øvrige gemeene Mand i Norge i forrige Tider, troede at holde sig paa et vist Sted, hvor et Barn, der ikke havde faaet Navn, var myrdet. Bemeldte Spøgelse sagde man jammerlig at skrige, indtil det blev nævnet ved Navn, hvad for et samme end kunde være, hvorefter det ey den gang meere lod sig høre.“[2]

Det almindelige vers, hvormed man i Norge beroliger utboren, er:

---

[1] HANS STRØM (*Beskrivelse over Søndmør* I, 540) oplyser følgende om dette ord: „Udbore holdes for sådanne væsener, som have sin Oprindelse af myrdede Børn, og skal efter almindeligt Begreb skrige meget hæsligt, samt altid holde til eller boe i bratte Fielde, hvorfor jeg mener, at det Ord Udbor, eller rettere Udboer, betyder egentlig en Person, som boer paa et Field ud imod Havet eller afsides fra andre Folk, og kan maaskee komme deraf, at visse skadelige Mennesker (ligesom de nyelig ommeldte Trolde) paa saadanne Stæder have havt sit Tilhold.“ Den her givne etymologiske forklaring er urigtig; *udboer* eller bedre *utburd* kommer af gln. *útburðr*, „barn, som var udbåret eller udlagt for at dø; senere om börn, som døde uden dåb og blev begravet udenfor kirkegården“. (AASEN, *Ordbog* s. 885.)

[2] LEEM, *Beskrivelse over Finmarkens Lapper* s. 426.

„Æg skal døp dæg på ei von
Enten Guri eller Jon.
Æg skal døp dæg med namn
Enten Ane eller Jan.“ [1]

I et gammelt indisk digt, Çatapatha-brâhmana, siger Prajâpati til en grædende gudesön: „Hvorfor græder du“? Og han svarer: „Jeg er endnu ikke sikker mod ulykke *(anapahrtapâpma)*, ti jeg har intet navn, giv mig et navn“.[2] At börn, inden de endnu har fået navn, er udsat for forskelligartede farer og efterstræbelser, er en tro, der har holdt sig længe; således har man hos os antaget, at udøbte börn let blev forbyttede af de underjordiske, hvorfor man forsøgte på flere måder at afvende denne fare.[3]

Et navn er altså nødvendigt for ethvert menneske, og det man engang har fået, skal man våge over med stor omhu; derfor vover mange vilde heller ikke at nævne deres eget navn, når en fremmed spörger dem derom. KANE fik således engang, da han spurgte en Indianer om, hvad han hed, det svar: „Vil du måske stjæle mit navn?“ Undertiden lyder også svaret: „Nooka chuli“ (jeg har intet navn), og overhovedet bringer man en Indianer i den störste forlegenhed ved at spörge ham om hans navn; han mener, det går ham ilde, hvis han ikke vogter omhyggeligt på det[4].

En i så henseende ret oplysende historie fortæller POWERS[5] om en Shastika-Indianer ved navn Tolo, der i 1852

---

[1] NICOLAISSEN, *Sagn og eventyr fra Nordland.* Kristiania 1879. S. 81.

[2] *Ztschrft d. d. morgenl. Gesellschaft* XXIV, 120.

[3] E. PONTOPPIDAN skriver således: In tutelam infantum nondum baptizatorum, qui Lemurum (nostratibus *Vetter* seu *Underjords-Folk*) permutationibus creduntur expositi, probatissimum habetur medium, nucleum ferri vel, quod præstantissimum est, forficem ex nucleo ferri constantem (forsan quia figuram crucis refert) fasciolis illorum involvere; adde, quod binas acus sibi decussatim impositas iisdem affigere interdum malint mulierculæ *(Everriculum fermenti veteris* s. 80—81*)*.

[4] ANDREE, *Ethnographische Parallelen und Vergleiche* s. 180. TYLOR, *History of mankind* s. 142.

[5] POWERS, *Tribes of California* s. 247.

afsluttede et forbund med Col. Redick Mc. Kee. Obersten var ved forhandlingerne iført en skarlagensrød dragt, som Tolo gærne vilde have fat i. Da obersten ikke vilde af med den smukke dragt, foreslog Tolo ham, at de skulde bytte navne — ti blandt Shastika'erne må der altid udveksles noget, for at en overenskomst skal have gyldighed — og han gav da Amerikaneren sit navn og kaldte sig selv Mc. Kee. Herover var han i begyndelsen meget stolt; men da noget hornkvæg, som obersten havde lovet ham som foræring, stadig udeblev, og da det tilsidst gik op for ham, at han var blevet ført bag lyset, blev han meget vred, når man kaldte ham Mc Kee, og erklærede, at han slet ikke havde noget navn; lige til sin dødsdag afslog han at blive kaldet noget som helst, idet han tilföjede, at hans navn var blevet stjålet.

Den her omtalte navnebytning er iøvrigt en vidt udbredt skik og optræder overalt som tegn på et inderligt og ubrødeligt venskabsforhold; to mænd, der har udvekslet navne, er for livstid uløseligt knyttet til hinanden ligesom de nordiske fostbrødre i middelalderen.[1]

Vi skal herefter i korthed undersøge, hvorvidt navnet ifølge dets oprindelige betydning kan influere på menneskets skæbne, og hertil knytte enkelte bemærkninger om navnegivningen i almindelighed.

Hos nogle folkeslag plejer man at give börn navne inden fødselen[2]; dog denne skik er ikke meget udbredt. I almindelighed bestemmes navnet först efter fødselen, men barnet må de fleste steder ikke straks kaldes ved navnet; dette skal overgives det på en höjtidelig og festlig måde og ved nogle dertil særlig udvalgte mennesker, hyppigt er jo endog selve navnegivningen blevet en udpræget religiøs skik, der påkalder præstens hjælp. At barnet under denne handling besprænges med eller neddyppes i vand („dåb“) er en ejendommelighed, der genfindes hos de for-

---

[1] ANDREE, *l. c.* s. 177—179. PESCHEL, *Völkerkunde* s. 31.
[2] PLOSS, *Das Kind in Brauch und Sitte der Völker.* Neue Ausgabe. Leipzig 1884. I, 160.

skelligste nationer og er optaget i mange samfunds religiøse skikke.[1]

At nævne barnet ved navn inden denne höjtidelige handling har fundet sted, mener man endnu kan være farligt; således siger man i Jylland: „Barnet må ikke nævnes ved navn, för det er døbt, det skal være slemt“,[2] og lignende forbud kendes i andre lande, f. eks. i Rhinpfalz, hvor det er strængt forbudt at nævne barnet ved navn inden dåben; drengene skal man kalde *Pfannenstielchen* og pigerne *Bohnenblättchen*. I en interessant overensstemmelse hermed kaldes hos Negerne på Loangokysten drengene for *Nsao* (elefant) og pigerne for *Mputa* (perlehøne), inden den egentlige navnegivning finder sted.[3]

De principer, man hos de forskellige folkeslag har fulgt ved at bestemme börnenes navn, kan jeg ikke komme ind på her.[4] Jeg skal blot omtale, at opkaldelsen mange steder spiller en betydelig rolle, således at den, som opkaldes efter et tidligere medlem af familien, formenes fuldstændigt at træde i hans sted: „Il arrive quelquefois qu'un Enfant se voit traiter de Grand-Père par celui qui pourroit être le sien“ skriver CHARLEVOIX[5] om et Indianerbarn, der fører sin bedstefaders navn, og han tilföjer: „Une femme qui a perdu son Mari, ou son Fils, & ne se trouve plus appuyée de personne, diffère le moins qu'elle peut à faire

---

[1] Smlg. TYLOR, *Primitive culture* II, 389.

[2] KRISTENSEN, *Jyske Folkeminder* IV, 349. *Skattegraveren* IV, nr. 348. THIELE, *Overtroiske Meninger* nr. 381.

[3] R. ANDREE, *Ethnographische Parallelen und Vergleiche* s. 169. PLOSS, *l. c.* s. 169, 185. Findes der også i Danmark benævnelser for udøbte börn? Forskellige ældre folk har meddelt mig, at man tidligere vistnok benyttede sig af ordet *Mistemad*. I *V. S. O.* forklares dette som: den der ingen mad får, og der anføres talemåden: „Man må kalde mig hvad man vil, når man ikke kalder mig *Mistemad*“. Her har vi måske en hentydning til den specielle anvendelse af ordet overfor börn, der endnu ikke har navn.

[4] En udførlig behandling af dette æmne foreligger hos PLOSS, *l. c.* I, s. 168—185.

[5] CHARLEVOIX, *Histoire et description générale de la nouvelle France* Tome cinquième: *Journal d'un voyage* etc. s. 427.

passer le nom de celui, qu'elle pleure, sur quelqu'un qui puisse lui en tenir lieu.“ Navnet skal tillige opmuntre den nye ihændehaver til at efterligne den tidligere ejers handlinger og bedrifter eller hævne ham, hvis han er bleven dræbt.

Gennem opkaldelse kan man også komme i besiddelse af sin „navnefaders“ ejendele. Således troede Lapperne, at man kunde komme til at eje den vidunderlige fisk *nammaguolle* ved at blive opkaldt efter en slægtning i *saivvo* (dødens rige), som havde haft en sådan fisk. Med navnet erholdt man da også fisken i sin tjeneste.[1]

Man skal altid helst opkalde efter en afdød, ikke efter nogen endnu levende; flere steder i Italien frygter man således for at give den nyfødte samme navn som faderen eller bedstefaderen, hvis de endnu er ilive, ti gör man det, vil man fremskynde deres død.[2] Omvendt frygter man mange steder for at give börn navn efter en tidligere afdød broder eller søster, idet man tror, at man derved vil fremskynde deres død.[3]

I Norge tror man, at hvis en frugtsommelig kvinde drömmer om en afdød, betyder det, at denne „går efter navne“, at han søger sig en navnefætter; barnet skal da opkaldes efter denne, og hvis det nu bliver en pige, og den afdøde, man har drömt om, er en mand, bliver hans navn forandret; *Lars* bliver *Larine*, *Iver Ivrine* o. s. v.[4]

Når opkaldelsen er af så stor betydning for barnet og dets fremtid — „Kinder gleichen dem, dessen Namen sie tragen“ siger man flere steder i Tyskland[5] — gælder det naturligvis fremfor alt om at være heldig i valget af navnet, hvis man ikke vil udsætte barnet for ubehageligheder. Således skriver LEEM om Lapperne: „Siden, om det [ɔ:

---

[1] FRIIS, *Lappisk Mythologi* I, 120.
[2] *Archivio per lo studio delle tradizioni popolari* III, 328.
[3] Denne overtro praktiseres nogle steder af samvittighedsløse forældre, der ikke har kunnet overholde deres „Zweikinder-Ehe“ (PLOSS, *l. c.* I, 189).
[4] LIEBREHT, *Zur Volkskunde* s. 311.
[5] Jvnf. også Elias's replik i BJØRNSON's *Over ævne* s. 60.

barnet] blev sygt eller græd heftig, indbildte de sig, at Aarsagen dertil var en Forseelse ved at have givet det et uret Navn, saasom en anden af Forfædrene vilde blevet opkaldet, og derfor, naar de atter badede det, navngave det efter nogen anden af dets afdøde Forfædre; deraf kommer det, at nogle Lapper have 3de Navne.“[1]

Sådanne Navneforandringer træffes iøvrigt hos forskellige folk og foretages snart af én snart af en anden grund. Vi har alt omtalt, at man undertiden greb til dette middel for at sikre sig mod de afdødes efterstræbelse; man benytter det også i sygdomstilfælde. Således plejede Jøderne at give et menneske, der var alvorligt sygt, et nyt navn, der ligesom skulde forsvare ham mod døden; ti som Maimonides siger: „Den som antager et andet navn giver dermed tilkende, at han vil blive et andet menneske“. Af disse nye navne skal anføres *Chajjim* (liv), *Raphael* (den af Gud helbredede) og *Joseph* (livsforlængelse).[2]

Hos Dajakerne og Mongolerne og enkelte andre folk forandrer man de syge börns navne for at skuffe de onde ånder, som plager dem; andre steder som på Kamschatka og i Tonkin griber man endog til det middel at give börnene frygtindgydende navne for dermed at bortskræmme de onde ånder, eller man gör som i Siam, hvor man giver börnene simple og uskönne navne, som hund, svin, slyngel el. lign. for dermed ligesom at göre dem foragtelige for ånderne. Derimod er navne som „strålende guld“ o. l. meget farlige, fordi dæmonerne derved bliver opmærksomme på börnene.[3]

I en interessant overensstemmelse hermed står følgende vers af en moderne bulgarisk folkevise:

---

[1] LEEM, *Beskrivelse over Finmarkens Lapper* s. 496, smlg. s. 417.

[2] ZUNZ, *Gesammelte Schriften*. Berlin 1875—76. II, 27. GRÜNBAUM, *Ztschrft d. d. morgenl. Gesellschaft* XXXI, 291.

[3] R. ANDRÉE, *Ethnographische Parallelen und Vergleiche* s. 176—177. TYLOR, *History of mankind* s. 127—128. Smlg. POWERS, *Tribes of California* s. 126, og PLOSS, *l. c.* I, 173.

Deška se čjudi i majo
Kak šte mu krsti ime-to,
Či go krstíla Grozdánka
Da mu je grózno ime-to.

(Deschka er uvis (egl. er forbauset og tøver) — om med hvilket navn hun skal døbe hende; — og hun døbte hende Grozdanka — for at hun kunde have et hæsligt navn.)

Det hæslige navn[3] gives den unge pige i ubevidst forudanelse om, hvad der vil times hende, og som for at beskytte hende mod at blive gift med solen. Hun holdes jo endog skjult for denne:

Golêma momá stanála,
Slnce-to ne ja viždálo.

(En stor pige blev hun — solen havde ikke set hende.)

Skikken eksisterer iøvrigt endnu i det virkelige liv, idet bulgariske kvinder, hvis börn døden tidligt har bortrevet, plejer at iføre deres sidstfødte barn pjaltede klæder og at give det grimme navne; således beskyttes det bedst mod stichia'erne. Også Korsikanerne benævner deres börn med forhånende navne for at beskytte dem mod „annocchiatura“, ligesom Jøderne efter Raschi's forklaring til Num. 12, 2 kalder en smuk dreng *chuschi* (Ætioperen, den sorte) og en smuk pige *chuschit* for at beskytte dem mod onde öjne. Om kalifen Motavakkil fortælles det, at han kaldte sin gemalinde *kabihat* (den sorte) netop på grund af hendes skönhed.[5]

---

[1] *Chansons populaires bulgares inédites p. p.* A. DOZON. Paris 1875. S. 17.

[2] *Grozdanka* er i virkeligheden en afledning af *grozd*, vindrue, men er her folkeetymologisk sat i forbindelse med *grozen*, grim (DOZON'S note).

[3] GRÜNBAUM i *Ztschrft d. d. morgenl. Gesellschaft* XXXI, 264.

[4] GRÜNBAUM *ib*. XXXI, 354–355.

[5] Vi har altså her et kakofemistisk navnegivningsprincip; omvendt findes også et eufemistisk, som f. eks. når den blinde kaldes „den med stærkt syn begavede“ (GRÜNBAUM, *l. c.* XXXI, 265). I begge tilfælde gives navne „per antiphrasin“, altså i virkeligheden anvendelse af systemet „lucus a non lucendo“.

Jeg skal i forbigående göre opmærksom på, at det ikke er nok med, at börn ikke må have smukke navne; man må end ikke sige om et barn, at det er smukt, ti det skal, efter hvad der tros mange steder, medføre ulykker.[1] „Se per esempio si dice per accidente ad un fanciullo, che egli sia un bel fanciullo, allora si va isputar sopra il fanciullo per impedire che ei non resti fattochiato."[2] En lignende forsigtighedsregel iagttages også i Grækenland. J. L. USSING fortæller[3] således, at afdøde prof. J. PIO nærved Olympia kom ind i en hytte, hvor der lå et barn på jorden. „Det var dog et dejligt barn", udbrød han. „Spyt på det", var moderens svar, ti en sådan ros vilde jo nedkalde ulykker over barnet, og den onde virkning måtte afvendes. Han spyttede på barnet, og först da kunde de roligt snakke videre. Hos Serberne indskrænker man sig blot til, hvis man af beundring udbryder: „Hvor dette barn er smukt", at tilføje: Gid det ske en ulykke! I Spanien tror man, at et barn er blevet „objeto de mal de ojo", hvis en Zigeunerkvinde siger om det: Ay! que hermoso, uden at tilföje: „Dios te bendiga" (gud velsigne dig).[4] Foruden disse afværgende, velsignende eller forbandende udråb bruges også (som overhovedet ved besværgelser af enhver fare) erotiske

---

Eksempler herpå er ikke så sjældne; klassisk er fr. *sansonnet*, en stær, egl. en lille Samson. I forbigående skal jeg også minde om den kalvesteg. Heine spiste på sin *Harzreise*, der var „gross wie der Chimborazo in Miniatur". Nogle bemærkninger om ironi i sproglige udtryk findes hos A. DARMESTETER, *The life of words* s. 98—100.

[1] Det er overhovedet en endnu vidt udbredt tro, at det medfører ulykke, når man roser en ting for meget. IHRE fortæller at „rustici hodierni ægre ferant, si quis jumenta illorum magnopere laudet, præsentissimum inde eorum damnum expectantes" (*De superstitionibus* s 67). Ligesom man i Sverrig ikke må rose husdyrene, er det i Tyskland forbudt at udtale sig med for stor beundring over frugten, „denn sonst welkt es und fällt vor der Reife ab" (PERGER, *Deutsche Pflanzensagen* s. 321).

[2] *Archivio per lo studio delle tradizioni popolari* IV, 21.

[3] *Fra Hellas og Lilleasien.* Kbhvn 1883. S. 95—96.

[4] *Biblioteca de las tradiciones populares españolas* I, 288.

symboler. Jeg mindes således, at da jeg for nogle år siden hos en familie i Rustschuk kærtegnede og roste en kön lille bulgarisk dreng, så jeg faderen göre en lynsnar bevægelse bag vor ryg. Senere erfarede jeg af min rejsekammerat, at jeg havde gjort mig skyldig i en uforsigtighed, og at faderen for at afværge mulige ulykker havde gjort den bekendte fica-gestus.

Navnevalget var i det hele taget af störste vigtighed, og der var både heldige og uheldige navne. Mellem Grækerne var det endog skik og brug at tilskrive de ulykker, der hændtes en mand, hans navn; det gjaldt derfor om at have et rigtig heldigt navn[1], og ved visse höjtidelige handlinger og valg sörgede Romerne for, at hovedpersonen havde et „godt“ navn.[2]

I visse egne af Tyskland ansås tidligere navnet *Peter* for særlig ulykkeligt, hvilket er tydeligt udtalt i følgende gamle vers:

Sunt omnes Petri mirabiles, invidiosi,
Instabiles animi, fallaces, luxuriosi,
Smalcia dant verba, sed frigida sunt quasi petra,
Decipiunt cunctos laicos, clericos quoque doctos.
O Petre, Petre quid audio dicere de te!
Id socium nullus quærat sibi Petrum.

Særlig i Erfurt synes navnet at have været i dårligt ry, så at det endog var forbudt at udnævne nogen til rådsherre, der bar dette navn.[3] Her i Danmark synes der

---

[1] BRAND, *Popular Antiquities* III, 251—252.

[2] Smlg. følgende udtalelse af CICERO: „Et cum imperator exercitum, censor populum lustraret, bonis nominibus, qui hostias ducerent, eligebantur. Quod idem in dilectu consules observant, ut primus miles fiat bono nomine“ (*De divinatione* I, 45). TACITUS skriver: „Ingressi milites, quis fausta nomina, felicibus ramis; dein virgines Vestales“ . . . (*Historiae* IV, 53).

[3] „Quidem asserunt, omnes tali nomine [sc. Petri] designatos ad modum petre fore plus ceteris cervicibus duriores et ad omnis mansuetidinis humanitatem fore minus flexibiles. Unde quon-

tidligere at have været en vis aversion for navnet *Johannes;* man mindes således slutningsverset i „Ulysses von Ithacia“:

Om nogen Tydsk Comoedie
Her i Broelegger-Stræde
Man bedre mig kand lade see,
Vil jeg Johannes hede.

Vi genfinder jo også det samme navn med ringeagtende betydning i *Pralhans*, *Smalhans*, *Klodshans*, *Dumrian*, *Klodrian*, *Grobrian* o. s. v.[1] I Frankrig har *Jacques*[2] mange steder betydning af „dumrian“, og lignende eksempler kan anføres i mængde fra alle sprog.[3]

At der også findes heldige og lykkebringende navne er en bekendt sag. Mange steder mener man således, at når et barn opkaldes efter en af de hellige tre konger, er han derved beskyttet mod forskellige sygdomme.[4]

Den der har et sjældent navn må eo ipso også være et sjældent menneske — som navnet er, så er personen — og istand til at udføre, hvad ikke mennesker med dagligdags navne formår. I nogle egne af Jylland bruger man således at slå ild over den, der lider af udslæt; men skal det hjælpe, så må dette göres af én, „der ikke har navn, som nogen anden der i byen“.[5]

---

dam magistratus civitatis Ertfordensis in Thuringia ordinavit et statuit, prout his diebus ibidem servatur, ut in ipsorum senatu seu consulatus collegio, quod multum notabile pre ceteris consiliis Germanie, Petrus nomine locum nequaquam deberet habere“. (Anføres af R. KOEHLER i *Germania* XIX, 427.)

[1] Smlg. også *Vor Ungdom* 1886, s. 352, 448.

[2] Bevissteder findes i *Mélusine* III, 223.

[3] PLOSS, *Das Kind* etc. I, 182—183.

[4] „Para que un niño no padesca de alferecías se le pondrá entre sus nombres uno de los que tenian los reyes magos, Gaspar, Melchor ó Baltasar (*Biblioteca de las tradiciones populares españolas* I, 287). Også i Frankrig benyttes disse navne — men på en anden måde — mod epilepsi: Pour le mal caduc. „Soufflez en l'oreille droite du tombé du mal caduc: *Gaspar fert myrrham, thus Melchior, Balthasar aurum,* il se relève sur l'heure etc. (NISARD, *Histoire des livres populaires* I, 155.

[5] THIELE, *Overtroiske Meninger* nr. 476.

Men enten man nu har været heldig eller uheldig, da man blev døbt, så skal det ved dåben modtagne navn være én helligt, og man skal altid holde det i ære. Det er en formastelighed at ville forsøge på at skille sig af med det eller forandre det, når ikke en overhængende fare dermed kan afvendes (se ovenfor); i Tyskland mener man således, at det er absolut ulykkebringende at forandre det navn, man som barn har fået, ti derved går man også glip af den til det oprindelige navn knyttede velsignelse.[1] Og hvad siger ikke Jeronimus i „Erasmus Montanus“: „Jeg har kiendt mange, der saaledes har forandret deres christne Navne; men det har aldrig gaaet dem vel i Verden. Jeg kiendte een for nogle Aar, der var døbt Peer, og vilde siden fornye sin Mynt, da han var bleven til noget, og lod sig kalde Peiter. Men den Peiter kom ham dyrt nok at staae; thi han brød sit Been, og døde i stor Ælendighed. Vor Herre taaler ikke saadant.“[2]

VIII.

Efter nu korteligt at have påvist, hvor umådelig stor betydning man overalt har tillagt navnet, og hvilken fremtrædende rolle det har spillet i det menneskelige åndslivs udviklingshistorie, påvist, hvilke talrige spor det har afsat i folkeslagenes sagn og myter, hvorledes det har formet og fremkaldt mange overtroiske meninger og været istand til at bevirke forskelligartede sprogforandringer, er det på tide nærmere at eftervise de inderste grunde hertil.

Vi må da i almindelighed undersøge navne-tabuet i sammenligning med anden overtro.

Hvad der er ejendommeligt for og i yderste instans

---

[1] PLOSS, *l. c.* I, 162.

[2] Som modsætning hertil er det jo bekendt nok, at det hos enkelte nationer netop er almindelig brug at forandre sit navn, når man får en anden (höjere) social stilling; men dette navneskifte, hvortil der jo findes talrige sidestykker hos civiliserede nationer, kan jeg ikke komme nærmere ind på her.

betinger og fremkalder en stor mængde overtroiske meninger, er en almen-menneskelig, over hele verden udbredt, men naturligvis efter de forskellige kulturtilstande stadig modificeret anskuelse, der, formuleret i bred almindelighed, kan siges at gå ud på, at mennesket i dets fysiske eksistens ikke er noget absolut selvstændigt, isoleret væsen, men derimod står i en vedvarende og reel forbindelse med mange ting, der findes omkring det i naturen. Forbindelsen opfattes som uopløselig, og jeg kunde næsten sige som legemlig.

Hermed forholder det sig således, at den forbindelse, der ved ideassociation eller sympati kan være imellem forskellige ting — altså et udelukkende subjektivt, tænkt eller følt forhold — for det primitive menneske antager et afgjort virkelighedens præg og går over til at blive helt objektiv, så at de pågældende ting kommer til at danne ligesom en organisk livsenhed; tankens usynlige tråd er ikke længer et fint og luftigt spind, der kun hører hjemme i det abstraktes rige; den spindes så tæt, at den ligesom får konkret eksistens, og som en ubrydelig lænke binder den personer og ting sammen, bringer dem i en så inderlig forbindelse, at hvad der vederfares den ene, også og i samme udstrækning må vederfares den anden: den ideelle forbindelse er blevet reel.

Derfor er det mændene, der hos så mange vilde nationer går i seng, faster og lever yderst forsigtigt, når deres kone har født et barn *(la couvade)*; ti hvis de arbejdede hårdt eller spiste og drak stærke ting, vilde det gå ud over det spæde barn, der formenes at være knyttet med et legemligt bånd til faderen, medens moderen helt udelades af betragtning. Derfor visner træet, når helten, der har plantet det, dør i fjærne lande, og derfor ruster ringen, han har givet sin trofaste broder, når han er i fare.

Men derfor behøver jeg heller ikke at kunne indvirke direkte på det menneske, jeg ønsker at få i min vold; blot jeg kan få fat på noget, der står eller har stået i en eller anden forbindelse med ham, er det tilstrækkeligt. Jeg

kan dræbe et menneske, når jeg skyder en pil igennem hans billede *(envoûtement)*[1], og jeg kan få magt over et menneske gennem de klæder, han har båret, gennem stumper af hans hår, negle, skæg[2] og andet lignende. Når Tamulerne vil dræbe et menneske, skaffer de sig jord fra hans fodspor, noget af hans hår og hans spyt; det æltes sammen til en dejg, hvorover hans navn udtales, og sættes derpå under mange ceremonier ned i et dødningehoved på en blyplade. Efterhånden som nu dejgen törrer ind bliver det pågældende menneske svagere og svagere, indtil det tilsidst helt dør.[3]

På samme måde forholder det sig med navnet; da det for tanken altid fremkalder billedet af den (det) benævnte, er det efterhånden blevet ét hermed; det ikke blot repræsenterer personen, det er en uadskillelig del af denne, så at alt, hvad jeg gör ved navnet, også går ud over personen eller genstanden. Denne anskuelse ligger f. eks. klart nok til grund for en stor del folkelige råd mod sygdomme; når man således tror at kunne hjælpe en syg ved at skrive navnet på hans sygdom op på et stykke papir og stikke dette ind i et hul i et træ.[4] Et andet, ret oplysende og morsomt eksempel afgiver en schwabisk overtroisk skik, ifølge hvilken man, hvis man ønsker at få god eddike af sin vin, skal kaste „die Namen von drei bösen Weibern“ deri.[5]

---

[1] Man sammenligne hermed den i katolske lande almindelige fremgangsmåde at tage hævn over sin helgen, når han ikke har opfyldt ens ønsker, ved at mishandle hans billede; et interessant eksempel herpå er anført i *Mélusine* III, 283.

[2] Herfra den udbredte overtro, at man skal brænde, hvad man klipper af neglene og håret, for at ingen anden kan få fat i det.

[3] TYLOR, *History of mankind* s. 131. Smlg. KVOLSGÅRD, *Fiskerliv i Vesterhanherred* s. 34—35. M. LORENZEN, *Signeformularer og Trylleråd* nr. 162, 163. WUTTKE §§ 254—256.

[4] Smlg. WUTTKE §§ 482, 491, 499, 509. Man kan også alene gennem navnet overføre sygdom på andre (se WUTTKE §§ 484, 613) eller endog dræbe dem (WUTTKE §§ 397, 398).

[5] WUTTKE § 669.

Navnet er altså identisk med selve tingen eller personen[1], opfattes absolut som ét hermed.[2]

Derfra på den ene side vigtigheden af at have så fyldigt et kendskab som muligt til overjordiske væseners navne, ti kun herigennem kan jeg træde i et nærmere forhold til dem, enten i et ydmygt bedende forhold (guds 72 navne, Soranus), eller i et overlegent magtsforhold (ægyptisk dødebog, Lilith, Gillo).

Derfra på den anden side det absolute tabu overfor overjordiske væseners navne (schem hammephorasch, ubenævnte guder, Basnak Dau, dødenævnelsen), ti gennem navnenævnelsen krænker og fornærmer jeg navnets ejer.

Overført på andre forhold bringes dette tabu også til anvendelse

overfor mennesker, der kan göre fordring på særlig agtelse og ærbødighed (ægtemanden, den regerende fyrste); moderne survivals af dette tabu findes vel i konventionelle høflighedsformer som Deres Majestæt etc.);

overfor dyr, der menes at være i besiddelse af særlig lyst eller ævne til at skade, og som man derfor ikke skal irritere (björne, tigre o.s.v.; talrige moderne survivals; jagtsprog[3]);

---

[1] Jeg skal her minde om, at hos mange vilde stammer betragter to familier, hvis fetischer fører det samme navn, sig som beslægtede, hvorfor de ikke tör gifte sig indbyrdes (WAITZ, *Anthropologie* II, 201). Den overensstemmelse i navn, der her hindrer giftermål, bevirker netop det modsatte i en gammel tysk fortælling, hvor den væne Engeltrût foretrækker Engelhard for Dietrich, ene og alene fordi navnene Engeltrût og Dietrich ikke passer sammen (BEHAGHEL, *Die deutsche Sprache* s. 216). Overensstemmelse i navnet medfører altid et vist sympatiforhold; således kan visse tryllekure kun udføres af en mand, der har samme navn som den syge (WUTTKE § 479).

[2] „I herrens navn have vi ham selv“ skriver P. KRAG i en artikel om kristelig navnetabu (*Fra Bethesda* II, 1886, s. 661).

[3] Som bekendt har jægerne endnu deres eget tekniske sprog, over hvilket de våger med så stor skinsyge, at der jo endog på större jagter skal betales bøde til jagtfiskalen, hvergang én forsynder sig ved at bruge de almindelige ord. Man husker også irettesættelsen hos BLICHER i „Ak! hvor forandret“: „Jagthunde, min gode ven, gø ikke, de halse!“ Af specielle jagtudtryk

overfor **steder**, bjærge, floder, øer og lign., der vel oprindelig formentes at stå under dæmoniske væseners særlige beskyttelse;

overfor **sygdomme**, der jo hyppigt tænktes som resultatet af onde ånders vrede; og endelig

overfor **ting** og **praktiske idrætter** (brygning, bagning o. s. v.), som man for öjeblikket har særlig interesse for og selvfølgelig må behandle så ærbødigt som muligt. Derfor må man netop ikke sige **pølse**, når man koger pølser!

Efterskrift.

Jeg tror i det foregående at have angivet hovedpunkterne i de betragtninger, som en sammenfattende studie over navnets magt kan give anledning til; men jeg mener aldeles ikke at have udtömt stoffet — tværtimod, jeg råder selv over endnu mere materiale, og andre vil rimeligvis let kunne forøge det, som jeg ovenfor har sammenstillet; det er kun ydre omstændigheder, der nøder mig til foreløbig at bryde af, men det er mit håb ad åre påny at kunne underkaste navnets magt og andre beslægtede folkepsykologiske problemer en mere udtömmende behandling. Derfor vil yderligere oplysninger og eventuelle berigtigelser altid være mig særdeles kærkomne.

Enkelte tilföjelser kan straks optages her:

Ad s. 122 ff. I efteråret lod jeg i *Skattegraveren* (VI, 1886, s. 158) indrykke et spörgsmål om, hvilke navnetabu der endnu eksisterer i dansk folketro. Der er hidtil kun blevet aftrykt to svar (s. 207, 224), der godtgör, at det er

---

skal her anføres *blommen* (harens hale), *løfler* (harens øren), *lunte* (rævens hale), *løb* (forskellige dyrs ben), *sveis* (harens og dyrets blod), *gevir* (kronvildtets horn), *gehører* (kronvildtets øren), *foden* (sporet af et dyr) o. s. v. Man mindes de lappiske björnejægeres indviklede og vanskelige jagtsprog. Kan man ikke også i benævnelser som f. eks. *ramler* (hanhare) og *sætter* (hunhare) og i hele terminologien i middelalderens rævebøger se en delvis indflydelse fra et almindeligt dyrenavnetabu?

forbudt på Samsø og i Hjörring at nævne mus og rotter i juleugen; man skal sige „de store“, „de små“, de grå“, ellers bliver der en stor mængde af dem næste år.

Ad s. 124 ff. Forfatteren til „Bornholms beskrivelse“ hedder THURAH (ikke THURA).

Ad s. 145. Også hos andre vilde folk er det brug at tiltale forskellige dyr med titlen „herre“. Muligvis foreligger her rester af et oprindeligt totemisme (LANG, *La mythologie* s. 99).

Ad s. 147. Forbudet mod at nævne menneskers navn er også vidt udbredt i Kina: „On ne doit jamais prononcer le petit nom[1] des personnes à qui l'on porte du respect, et c'èst un crime de lèse-majesté que de prononcer ou d'écrire en entier, sans employer quelque excuse le petit nom des empereurs régnans, même en le prenant comme nom commun“ (RÉMUSAT, *Elements de la grammaire chinoise.* Paris 1857. S. 48). Hvor strængt disse forbud skal overholdes, kan f. eks. ses af følgende tildragelse. I året 1777 fremsattes mod en litterat, ved navn Wang-si-heu, beskyldningen om, at han havde gjort et uddrag af Khang-hi's ordbog og vovet at opponere mod dette ærværdige værk; endvidere havde han i fortalen benyttet Konfucius's, hans majestæts og dennes forfædres „små navne“. Denne kolossale mangel på respekt kunde ikke gå ustraffet hen; vor litterat dömtes som for majestætsforbrydelse af förste grad til at hugges i stykker og alle hans slægtninge over 16 år til at henrettes. Straffen blev dog formildet til halshugning, og slægtningene benådedes (PLATH, *Die Völker der Mandschurey.* Göttingen 1831. II, 810 ff.).[2]

Ad s. 148. Når vilde stammer vogter sig for at udtale de afdødes navne, bör dette vel også opfattes som en forsigtighedsregel, en af de mange, som de vilde følger for at forhindre de dødes tilbagekomst (smlg. *Mélusine* III, 286).

Ad s. 171. Med det her anførte navnetabu overfor byen

---

[1] Det lille navn, *ming,* er det navn, man ved fødselen får af sine forældre.

[2] Meddelt af dr. V. THOMSEN.

Roms og dens skytsguds navne og den vægt, der lagdes på disse, kan måske sammenholdes forskellige steder af de umbriske „Tabulæ Iguvinæ“, f. eks.:

„Teio subocau, suboco dei Grabovi, ocriper Fisiu, totaper Iiovina, erer nomneper, erar nomneper; fos sei, pacer sei ocre Fisci, tote Iiovine, erer nomne, erar nomne“ (tab. VI, l. 22—24).	„Te invocavi, invoco divum Grabovium, pro arce Fisia, pro urbe Iguvina, pro arcis nomine, pro urbis nomine; volens sis, propitius sis arci Fisiae, urbi Iguvinae, arcis nomini, urbis nomini.“
„Pihatu, futu fos, pacer pase tua ocre Fisi, tote Iiovine, erer nomne, erar nomne. Di Grabovie, salvo seritu ocre Fisi, salva seritu tota Iiovina. Di Grabovie, salvo seritu ocrer Fisier, totar Iiovinar nome, nerf. . . .“ (ib. l. 30—32).[1]	„Piato, esto volens propitius pace tua arci Fisiae, urbi Iguvinae, arcis nomini, urbis nomini. Dive Grabovi, salvam servato arcem Fisiam, salvam servato urbem Iguvinam. Dive Grabovi, salvom servato arcis Fisiae, urbis Iguvinae nomen, magistratus . . .“

[1] FR. BUECHELER, *Vmbrica.* Bonnae 1883. S. 13 ff; 52 ff. Det er dr. V. THOMSEN, der gör mig opmærksom på disse parallelsteder.

Plácítúsdrápa

efter håndskriftet no 673 B 4. i den Arna-Magn. saml.

udg. med forklaring af **Finnur Jónsson.**

Tiden för og efter år 1000 er, som bekendt, for Norges og Islands vedkommende en fuldstændig omvæltningstid på det åndelige område. Óláfr Tryggvason lagde grundvolden til kristendommen i Norge, Óláfr Haraldsson den helliges virksomhed gjorde den rodfæstet. På Island blev kristendommen indført ad lovgivningens vej i året 1000. Det er ligefrem forbausende at se, hvor hurtig omslaget foregår i sindene, hvor let den kristelige tro sejrer over hedendommen, og, på den anden side, hvor hurtig og let den unge tro slår over i overtro og religiøs, ja sygelig fanatisme. Man behøver blot at betragte forholdene i Norge lige efter Olaf den helliges død. Det er höjst påfaldende at høre modstanderens (Knud den stores) bedste hirdskjald, Þórarenn loftunga, et eller to år efter slaget ved Stiklestad synge om de mirakler, der skete ved Olafs lig. Ikke blot siges hår og negle at være blevet ved med at voxe, så at bægge dele gentagne gange måtte klippes af biskoppen; også syge hentede helbred ved kongens skrin. Det hedder i det om Sveinn Alfífuson af Þórarenn digtede kvad, Glælognskviða (Stilhedssangen) kaldet:

Þar borþvegs
bjǫllor knego
of sęeng hans
sjalfar hringjask,
ok hvern dag
heyra þjóþer
klukkna hljóþ
of konungmanne.

Þar kemr herr,
es heilagr es
konungr sjalfr,
krýpr at gange,
ok beiþendr
blinder sœkja
þjóþar máls
en þaþan heiler.

Biþ Óláf
at unne þér,
hann 's guþs maþr,
grundar sinnar,
hann of getr
af guþe sjǫlfom
ár ok friþ
ǫllom mǫnnom.

Hertil föjes der følgende parafrase: «Þórarinn loftunga var hos kong Svend og hørte disse kong Olafs helligheds store tegn, at formedelst himmelske kræfter kunde man over hans relikvie høre en lyd, som om klokker klang, og at kærterne tændtes af sig selv på alteret ved hjælp af en himmelsk ild. Men der Þórarinn fortæller, at til den hellige kong Olaf kom en skare mænd, lamme og blinde eller lidende af en eller anden sygdom, som begav sig bort sunde og raske, siger han ikke andet end at det var en utallig mængde mennesker, som da strax i begyndelsen blev helbredet ved Olaf den helliges mirakler». Dette fortæller ingen ringere end Snorre selv. (Hkr. Ól. helg. kap. 259). Lignende tro og entusiasme har uden tvivl også været gennemgående på Island, hos almuen i hvert fald.

För den ny tro blev indført og anerkendt, havde man med lige så stor iver dyrket de hedenske guder. Jeg ser bort fra det almindelige fritænkeri i slutningen af det 10. årh. Man lovpriste Odin og Tor og digtede kvad til ære for dem, navnlig om den sidste, hvis idelige krige og farter til Østerleden afgav et fortrinligt stof for en digterisk behandling. Denne fremtræder dels som kvad om visse på forærede og derfor besungne skjolde afbildede myter, dels, så vidt vi kan skönne, som selvstændige kvad, Torsdrapaer. Til den første hører Brage den gamles (9. årh.) Ragnarsdrápa, der handler om Tors kamp med midgårdsslangen, — den del af Haustlǫng af Þjóðólfr fra Hvin, som omhandler Tors kamp med jætten Hrungner, — den del af Ulfr Uggason's Húsdrápa, som handler om Tors kamp med midgårdsslangen. Alle disse brudstykker findes i Snorres Edda. Selvstændige Torsdrapaer synes at være digtede af Ǫlver hnúfa, Eysteinn Valdason, Gamle, Þórbjǫrn dísarskald, Vetrliðe, af hvis digte enkelte linjer findes hist og her i Snorres Edda. På overgangen mellem den gamle og den ny tro befinder Eilífr Goðrúnarson sig, der, foruden at have digtet den prægtige Torsdrapa, (Snorres Edda) bestemt vides at have digtet et religiøst kvad, vistnok om Kristus (et halvvers i SnE).

Da kristendommen var blevet indført, blev Torsdrapaerne til Kristusdrapaer. Ved siden deraf opstod kvad om forskellige helgener og jomfru Maria, samt andre religiøse kvad. Af

religiøst indhold har således Hallfreðs Uppreistardrápa vel været, skönt vi ikke kan angive det nærmere. Af Skapte Þóroddsson († 1030) haves et halvvers, der måske er af et Kristuskvad. Af Skald-Þórer (levetid uvis) haves et halvvers, vistnok af et Kristuskvad. Af Arnórr jarlaskald haves 2 linjer i hrynjandi háttr, hvori erkeenglen Michael nævnes. Alle disse er fra det 11. årh. (undt. måske Skald-Þórir). Ved 1100 levede Markús Skeggjason, den berömte digter og lovsigemand, af hvem der haves et halvvers uden tvivl af et Kristuskvad (SnE).

Heraf ser vi, at der i det 11. årh. ikke har været få, som digtede religiøse kvad. Efter hånden som tiden gik, fremkom der selvfølgelig stadig flere religiøse digtere. Ganske vist kender vi fra det 12. årh. ikke synderlig mange navne. De i dette årh. nævnte digtere er, så vidt jeg ved, følgende. Eilífr kúlnasveinn har rimeligvis levet i dette årh.; af ham haves (i SnE.) nogle halvvers af et Kristuskvad. Nikolás ábóte († 1160) digtede en Jónsdrápa om Johannes den døber (Postolas.). Gamle kanoke (kannik) digtede en Jónsdrápa (Postolas.) og Harmsól, et religiøst digt. En Brandr[1]), vistnok fra 12. årh., har digtet Leiðarvísan (om söndagen; de 2 sidste kvad udg. af Svb. Egilsson). Kolbeinn Tumason († 1208) digtede Jónsvísur og Máríuvísur (Postolas.). Til de religiøse kvad kan også Einarr Skúlason's berömte Geisle om Olaf den hellige regnes. Foruden disse kvad existerer flere andre som Líknarbraut (om det hellige kors) og Heilagsanda-vísur (om den hellige ånd), bægge udgivne af Svb. Egilsson tilligemed Harmsól og Leiðarvísan i «Fjögur gömul kvæði» (1844).

Jeg skal, for ikke at være for vidtløftig, ikke gå nærmere ind på den religiøse digtning efter 1200. Det digt, som her skal behandles, *Plácítúsdrápa*, er et af de kvad, som ganske sikkert er blevet til i det 12. årh. Beviset ligger simpelt hen deri, at denne drapa, ganske vist i defekt tilstand, er bevaret i

---

[1]) Navnet står i følge Svb.Eg.s antagelse i v. 44, hvor det i udg. hedder: «Brandr hefir örr til enda ... kveðit drápu». I hdskr. står der imidlertid: brandz, hvilket forbundet med ørr (= órr, árr) udgør en simpel mandskenning; det er således usikkert, om digterens navn findes her. Adj. örr vilde da også være påfaldende.

et af de ældste håndskrifter, vi har, skrevet ved år 1200 (se K. Gíslason: Njála II 36. 38 med note 41); dette fremgår med sikkerhed af bogstavernes form, samt retskrivningen; også vil indre kriterier føre til det resultat, at drapaen ikke er yngre. Da nu håndskriftet ikke er digterens eget, men, som de mange skrivfejl og misforståelser viser, en afskrift, følger deraf, at drapaen ikke kan være yngre end fra midten af det 12. årh. omtrent. Hvor mange afskrifter der ligger imellem denne, som vi har, og digterens exemplar, er selvfølgelig umuligt at sige, men ifølge vor afskrifts beskaffenhed kunde der godt være 2—3 (jfr. K. Gíslason Nj. II 46). Dette kvad er blevet udgivet af Sveinbjörn Egilsson som skoleprogram fra Bessestad for året 1833, efter afskrifter, tagne af Þ. Helgason og H. Einarsson; navnlig den førstes synes i det hele taget at have været meget nöjagtig. Med en kort indledning udgav Sveinbjörn kvadet i en, hvad indholdet angår, restitueret og, hvad formen (ɔ: skrivemåden) angår, normaliseret skikkelse. Derpå følger en del oplysninger om håndskriftets retskrivning; dernæst gives kvadet i den form, det har i membranen, undtagen for så vidt som enhver verslinje trykkes for sig og enkelte bogstavformer ikke existerede i bogtrykkeriet. Da der imidlertid findes ikke få fejl og mangler i Helgason's og Einarson's afskrifter, da retskrivningen i membranen formedelst dens antike karakter helst måtte gengives med diplomatarisk nöjagtighed, da jeg endvidere ved at efterse håndskriftet mente at kunne læse det en smule nöjagtigere og flere af de halvt udviskede ord, fattede jeg den beslutning at få det udgivet. Jeg skal imidlertid hellere end gærne anerkende den nöjagtighed og omhu, som de herrer afskrivere ses at have anvendt, og som for de tider vistnok var usædvanlig stor. Svb. Egilsson's behandling er helt igennem præget af hans skarpsindighed og indsigt, og de allerfleste af hans rettelser og formodninger er foretagne med smag og sikkerhed. Hans udgave af Plácítúsdrápa er ikke blot en af hans bedste udgaver af gamle kvad, men må siges at være den bedste af alle oldkvadsudgaver indtil for en forholdsvis kort tid siden, og kan endnu den dag i dag stilles op som en mønsterudgave.

Jeg skal nu gå over til at gengive kvadet, for så vidt som jeg har kunnet læse det, i et diplomatarisk aftryk linje for linje.

I. genget fioɂnef ualðr qᵛþ....fregr nu 1
mun er lęgıafc mıukf fcallðu manra....
ca morlın• boþe fına ueftu ı fręgre....
II. ne frār fē ıob en gāle.Lunðr reíf gıalfrs
fra grundu guþf orþō fcorþaþ elðf var aþ
tıl follðar orm ftalls boþe fallen log
ftyv' bęþ lęyva lıof engla fer þengel ua
III. nar uıfe fínu uegf þeffe rœc feıgıa.Beı....
fegþu oc bruþı.byrfcrnf fonō þınū oll
vıl ec yþ qᵛþ ftıller ormftalz ıtru calla
hyr fclavgvır cō þu hıngat hyyalrans um
dag aɴan þa mun ec yþ þat er þof....
IV. n vfer þegıū nu feggıa.hei cō hoððа geym'
hagat uel þuı ef fagþe vıggþollr u ......
duggua vɪɴɴıls cono fınne.Seīf qᵛþ fer
ıdravme fuaʀ veıtte þav bavrve men
reıþ mana floþar mıvc lýnd konung
V. fyndan.Oc bęþe hıv blıþan byfcop•
funð at mundū þē hýggec þrıfnoþ
como.þa nott meþ ueg fotto oc tueır
meþ þeī þra þýþr gœfler ðōf pruþ' havllðo 2
hılmıf follðar hıþnœfn fýner fckırþofc
VI. S mallr gat ǫr fra ıllo evftakı⁹ vacnat quón
reþ þegnf at þıono theopıfta vel cftı.vngr
nā at ferþ ðrengıa agapıt⁹ fregıa þvþ ne
VII. þengelf lýþa theopıft⁹ tru mıftı.Oc aɴ
nan dag uɴar elgþrotr ıftaþfotte fýrr
þaɴz flęrþar þveʀe frālundₒ fýnðefc.
fan hvggvþ leít fegıa fnılðar frār ahāre

---

¹) fr *i* fregr *utydelige.* ⁶) f (fall-) *næsten bortrevet.* ⁷) *af* b *i* bęþ *ses kun den øverste streg, for resten er der hul i pergamentet.* ⁹) o *i* oll *utydeligt.* ¹¹) um *utydeligt.* ¹⁴) men *utydeligt.* ¹⁸) op• *utydeligt.* ²⁰) c *i* oc *og det følgende ord utydelige.* ²⁴) *af* th *i* theopista *er kun den øverste del tilbage; for det øvrige er der hul i perg.* ²⁵) *af* ð *i* ðrengia *er kun den nederste del tilbage.* ²⁶) *af* l *i* lyþa *ligeledes.* ²⁷) *for omtrent hele* ɴ *i* uɴar *er der et hul, kun to prikker er tilbage af de to lige streger.*

havkſ ıhıartar lıkı hırþ vanðın grā ſtanða
VIII. V ɴnet engla kenner alðuggr vıþ bøl ſtug
gū lẏteıg' lenge at ſaga logbeıþe ſıþ heı
þeɴ. þa er ſīnar tru ſueɴan ſıalð ſpurþv̄
at þvrþı. fleın rıoþ fẏlker lẏþa flęrþ vaʀ
IX. g[ø]to lerþe. hrętſcattu voꝛꝥ þot v'ꝥ vıſt
þu travſtc oc ger hrvſla frēþar luſtr
ıfreſtne fran ſceıþſ af m' van'. þın mun
huggon hreıɴe herſ ſcınſ trega mınka
en ſcalðv óꝛ tıl þınnar aſtt ſcurþr coma
X. durþar. Bavt varſ hıoꝛtr fra hᵣeẏte
heſſóꝛ at þat ſeıma crıſt baþ fręgr vıþ
freſtne fultıngſ boþe hrınga. ſagþe
ðreng' þav er ðugþv ðolg lıɴſc cono ſıɴe
roſcr gat hug vıþ haſca heıt gvþſ ſo
XI. nar beıt'. Fuſſ ē ek frēþar lẏſe frıtt ef ek 3
ꝥ mak hıtta crıſtr frør hoðða hrıſte hug
blıþū ſtef ſmıþa. hlavt ſa er øſtr er ẏta
ıþ'n placıtꝰ frıþa evſtakıꝰ ęve albatſta ſer
XII. ualþe. Bratt cō frā þat er flẏte frıþ bragþa guþ
ſagþe nęſt varð meıꝥ ımeſtre manravɴ draſ
elſhranna hıoꝛþ toc hoðða ſcerþeſ hvggıo
ſmalſ at falla fur leſter ſtoþſk freıſtne fleẏ
XIII. garþſ en hıv deẏıa. hvſ brutu heıſſtar ſu
ſer hoſſk freſtne ſua þıovar v́t boꝛo ꝥ
avra øllðor manſz óꝛ raɴe ǫll reþ flęrþar
feller fe tıon þav er béıþ lıona ſnavꝥ var
XIV. rꝥ óʀ àt avþı unð blakſ guþe þacca. hvat

---

[2]) ſtug: *af* t *er kun den øverste del synlig og* u *er utydeligt.* [6]) ø *i* gøto *er usynligt.* *i* viſt *er* i *utydeligt.* [7]) þu *er utydeligt.* [13]) fre *i* freſtne *er utydelige.* [14]) *det første ord utydeligt.* [15]) *ligeledes. For den øverste del af ringen af* þ *(i* gvþſ) *er der et hul.* [16]) *stregen over* e *i* freþar *er utydelig.* [17]) *det sidste ord utydeligt.* [20]) *ligeledes.* [21]) *af det sidste ord er* d *tydeligt nok; resten utydelig.* [25]) *stregen over* v *i* vt *er utydelig. Det sidste ord utydeligt.* [26]) *af det første ord er det første* a *tydeligt, samt den første streg af det følgende* v, *resten er utydelig tilligemed det første bogstav af det følgende ord.* [27]) *det allersidste bogstav er utydeligt.*

havē ſiomn at ſitıa ſeıſ mȩlte þat heıma
ellða nıotr vıþ ıtʷ vlf vıńſ cono ſına.eıgō
oſſ at lȩgıa eıɴ oottr þuāt gvþ beıegk.
reẏnðr eſ ſa eſ ſtrıþ ma ſtanðaſc ſtó....
XV. naþe orō.Reþ ẏr rūſ borg uıþre rauſ
nar ualð at ʰalda havppū reıſþ þa er haf
þe hrıngþollr ſcaþa fenget for abrot
meþ beıte burſtoþſ ſynır froþū tıl ſt.....
XVI. ranða tırar tuéır oc moþ' þerra.Sıc baþ
ſtrıþa ſtøþver ſtırþſ er at cōfirþe hyr
lund heıþne keɴdan her leıcſ of ſea....
veı,ttet frēþar flytı flvgſtyggv̄ alðyggua 4
fet rıoþr fenrıſ ıoþa farnıng en bolgıarne.
XVII. Þa eſ avþ ſkıptıſ efter al mılðſ cono dualþe
vȩn leıtſk hodd gefn honū hıorlunðr a
ſkȩ ſunda.hreınſ uarþ heggr vıþ ſına hravſtr
þa er geck af flavſte avþar eıgen bruþe ø
XVIII. ulıande at ſcıalſc.Dyrþ hıttır baþ ðrotten
dag bøıar ſér tøıa hȩſt gat hrıoþ uıþ freıſtne
hug borþ moens ſtorþar.hlavt ſa eſ e.e.ı.
XIX. Fʟ,oþ varþ heī meþ heıþnū hlvnðyrſ fara
runne cona baþ ſer vıþ ſynþv ſavrlıuıſ gvþ
hlıua.blıþ ðugþe ſua bruþe bratt at hon
ſaurgaſc matet hīna vallðr af hılðar havc
XX. nıſtıſ ſā vıſto.Sẏner gek meþ ſına ſeggıa
travſtc af flavſte þa var þrec mannz ȩve
þvng tua ſono unga ſeī tyn' ſueıɴō ſ.ok
meıþ at ø breıþre borþſc ne baþa þor rþe
XXI. berra ıeɴ ẏv' neɴen.Sın bar of æ þa er

---

[2]) *det sidste ord er utydeligt.* [3]) *af det 5. ord ses de 3 sidste bogstaver; foran dem ses kun to streger; resten er bortrevet. Af det sidste ord er* k *utydeligt; derpå kommer vistnok to bogstaver.* [6]) a er haf *utydelige.* [7]) rot *ligeledes.* [8]) ſt *ligeledes.* [9]) baþ *ligeledes.* [10]) yr *ligeledes.* [11]) a (ſea) *ligeledes.* [21]) *den øverste del af* ſ (ðyrſ) *bortrevet.* [24]) ur *i* faurg *utydelige.* [26]) *dèt første bogstav* (t) *er utydeligt.* [27]) *af* o(?) (ſ.ok) *er den største del bortrevet.* [28]) *igennem* ſ (borþſc) *går der en rift.* [29]) *det første ord er utydeligt, ligeledes i alle de følgende linjer undt. i l. 23 og 25. (l. 5 og 7, side 217).*

annan aſt vıtıoþ let ſıtıa hravſtr erſıngıa
hrıſtır hlackar ſcıɴſ abacka oc þa er an
nan ſøkıa avþ gılðır ſon vılðı ſtoþ umb
XXII. ſaſc ſıþan ſvıþ þegn at æ mıþre.Dẏr leıt
fronſ et frana fleın rıoþ cōa at ſueıne
hryggr varþ vıþ þ harþa han en vargr
toc aɴan.oc bavg fergır bıarga brat
hværunge matte ðyr þa er ðyggua hlyra
XXIII. drogo bravt tıl ſcogar; hlavt ſvenɴ hır
þar geteſ hugſcøþr leo fløþe acr meɴ g'
po aɴnan øtooo bıoꝛg fra uorgō.fıornaemſ
føddo boꝛuar fleınſ ıþorpe eıno brøþr
glygg ıhaꝛatendr baþa bloþ ıſſ ne tıl uıſſoſk.
XXIV. L ıſþe halr ſa er haſþe hraɴenllðſ teket ſuan
na blotū gnøgþr fra brıgþe blıþv ſa vetr
ſıþan.huſ atte ſer hetteɴ horſtrengſ oc
ot þ lenge ıoꝛþ ıalden garþe ogn tuıſt
XXV. oc helt crıſtne.aoꝛr hefer engla ſtyrıſ
ooſt lovn af grā ravnar hrauſtr ſa er her
o toþſk freſtne heī ſıclıngſ vel mıcla.hlavt ſa.e.
XXVI. O c þa er heıſſtar hneck' harmtvıſt ſona
mıſtı ðyrþar vatr vıþ droten ðaelt ger
þe ſer metlte.elſ halltu uıþ mıc male
mıer freıſtat nu þıno fræġr ualðer' fol
XXVII. ðar framar en ıobſ enſ gāla.hurgeyme
fro ec heıma hans uıtıoþo ſıttıa quon
uar havlðſ met honō havc borþſ vıþa
forþō ec em ıvtlegþ ſtocken afcar uı
nō fıarre kvon er braꝛtt fʷ mer m...
XXVIII. men ðyr ſuema.Gıaltaþu guþ þo at
melltac galgſ leıþar mer reıþe orþ ſtıl

---

3) *den første streg af* u (umb) *usynlig.* 4) t *i* at *er udvisket.* 8) ðyr *er utydeligt.* 15) *den nederste del af* b (blot-) *er bortrevet.* 17) *i begyndelsen af linjen er der et hul.* 19) *foran* ſt *er der et hul i beg. af linjen.* 22) *de sidste 3 bogstaver er utydelige.* 23) *det sidste bogstav ligeledes.* 27) *det sidste bogstav er utydeligt* (a *eller* o?) 28) ui *er utydeligt; kunde måske også læses* ſu. 30) at *er utydeligt.* 31) orþ *ligeledes.*

leſ þarf ec allar eırar þurftu fleıre
ſettu fur muɴ allſ mıɴunċ mınn uıngıafa 6
þıɴa veıttu oſ uarcuɴ drotteɴ varþ hallꝺ
XXIX. konōgr allꝺar.Ꝺorþ ſolar uæyk male meıþ
ſıɴar leıþar gekrāſſ hotoþoꝛ rekka rogs
ıþorp oꝛ ſcoge.men ferg' uar margan mot
hreſſı bø þeſſū vetr oc uaɴ tıl mætʷr uargg
XXX. nıſtır ſer bıargar.Oc tıl av̄ra rekka at
uınno gaf þuɴılſ vıggbalꝺ uıþar foꝺar
v'kcavp ꝥ er ſer m'kþe.faſt hellt lunꝺr oc
læynꝺe lıɴveɴgıſ tru ſıɴe hlvɴ ꝺvrſ
heıþna ruɴa hattnæfr vıþ gvþ ſottō.
XXXI. V nꝺz huarꝺyggua hugga happ mıll
k̄r uılꝺe laþ hoſſ lyſſte moþa leggıar farmſ
ıharme.þa er vıþ hugvɴ hǫva herſtefner
reþ efna ſıt bıoꝥ ſnotʷ lyþa ſın heıt frıþar veıt'
XXXII. L ytr engla lıþ ıtrō angr hrıoþanꝺa oc þıo
þer eınner ꜵllo hreıɴe allt gott ſa er ſcop
XXXIII. droteɴ Goꝛvar gvþr en verıaſc
grār þurfte hęr ſamna travt aþr tıg
eɴ mætte træyanꝯ vel rane.bavþ laɴꝺre
ke lyþa rıþara frıþo ſnılꝺar frār at ſā
XXXIV. ſuerþ hrıþar tıl vıþa.Ꝺıntefc gʷar þa
er gūna guɴꝺıarfra var þarfe yggoar
leık hue avca enꝺ placıtꝯ kenꝺe velo meı
þer baþ vıþa vıgteıtr k̄r leıta gnott
het goþ' þeīs mætte grār ſuınnan hal 7
XXXV. fınna.Brøþr rıþo byrvılſ ſcıþa beıtıſ tveır
at leıta ár þéırſ ıtrō voꝛo enꝺr placı
to ahenꝺe.funꝺo gylua oounꝺar glaþrı
þanꝺa umb ſıþer unnar furſ ne orer af

[1]) *den störste del af* l (leſ) *er bortrevet. Det sidste bogstav ikke ganske sikkert; dog snarere* e *end* a. [5]) e (gek) *ligner stærkt et* ɵ. [15]) *det første bogstav er utydeligt.* [19]) *linjens første halvdel er udvisket.* [21]) eɴ *höjst utydelige.* [22]) *de 3 første bogstaver utydelige; de 2 sidste. bortrevne.* [23]) *de 4 første utydelige.* [24]) *de 2 første ligeledes.* i *i* yggiar *er bortrevet.* [25]) *de 4 første bogstaver utydelige. I mellem* l *og* m *er der en rift.* [30]) *foran hullet ses en lille streg af* g.

XXXVI. renðan boar keɴðo. Vær toc vegſ ens
furra vıgg finanðe at mıɴaſc ſundſ þa
eſ ſına kende ſnar lunðaþr huſcarla. ſer
eıtaþe ſær' ſeīſ huggunar beıma bratt
bøn af drotne bılſtygr þa er toc hryg
XXXVII. uaſc. Quadde crafte pruðan crıſt ræðð
ra nıſt' ðyrþ hıtt' þıc ðrotteɴſ dygg
ſcalla þu nu hrygguaſc. tıþ kē̄r ſoknar
ſeıþa ſend' þ' at henðe eɴ ſu er yþ̄ mun
XXXVIII. finna auþ oc veg fyr nauþ'. Blıc tyn'
uaɴ beına bavgleſtanða geſtū ſundſ tocſk
harmr af honðum haór þeīſ cōner uoro
ut beıte fra ec ata undraſc brøþ̄ þa
er funðo ſkıþſ aſcravt walſ beıþe ſcokk
XXXIX. ahygıo þocca; Friþ beıþ' gefr frıþan
fognoþ met ſer brognū hoopu glęſtr
þeım er hrauſtla hæꝛþ meon bera a ıoꝛ
XL. þo lytr. ḣugþo brøþr at beıþe bran.
eoſ megeɴ vaɴla þottoſc mılðe metan
meɴ placıðꝰ keɴa vnnðz hyr þrottar
hıtto hıalðʳ ſerkſ kloker 8
XLI. þu hoddſenðe ræt kendan. Boro oꝛþ̄ oc vrþo
oddregnſ huatıenðr fegn' heıþenſ gʷmſ af hlıoþe
hıorva lund er fondo. hodða balðr tıl hılðar.
hug fyllðr coma ocylde alla tıgn oc eıgnaſc en
XLII. ðꝛ þa er let af henðe. Bratt ret,k ıfor flutır
fløþar elðſ meþ brøþrvm. maþ̄ kvɴe þa maɴı

[4-7] *en rift har borttaget det første bogstav i disse linjer; af* g *i l. 6 ses dog lidt endnu på begge sider af riften.* a *i* aſ *(l. 5) er udvisket.* [7]) *forkortelsestegnet i det andet ord udvisket.* [14]) *det sidste bogstav utydeligt.* [16]) *den nederste del af* h *og endel af* p *og af* o *er bortrevet.* [17]) *af* mein *er* i *og den sidste del af* e *bortrevet.* [18-20]) *i begyndelsen af disse linjer er der en rift; i 18 ses resten af et* þ; *i 19 af et* e *og et helt* ſ. *I slutningen af 18-19 er henholdsvis 2 og 3 bogstaver utydel.* [22]) t *og* k (ræt k) *er utydelige, samt linjens sidste bogstav.* [24]) *af* f (fundo) *er kun en lille rest tilbage,* u *helt bortrevet.* [25]) ſ (ſcylde) *er omtr. bortrevet.* [27]) *det første* r *i* brøþr- *er utydeligt; linjens sidste bogstav ligeledes formedelst et hul lige over det.*

megen tıþenꝺe at ſegıa.ſotto fuɴꝺ er fretto
fark rıþanꝺa uıþa lofþa ſueıt at lıſþe oongı pl
XLIII. acıtuſ ꝺrenger; Fuſ gøꝛþe veg vıſe varþ gr oor
fegen harþa heī er hapſcō gaeymer hrıng ooſt
anꝺa meſtan.ſette þengıll þrottar þıng boıþı
hofþıngıa ꜳflogſ lyþſ oc avþe ulfſ føþe ooc
XLIV. gøþa ꞓɴn baþ ungʷ maɴa ıtr grār fira ſāoo
flıott ef ſameþr þøtteſc ferþ placıtꝰ verþa.
ſamā como þa ſeıma ſenꝺeſ heī ne haɴ kenꝺe
hyrıar lund at honꝺv̄ havc laþſ ſyn' baþoo
XLV. þa reþ brīſ abrøþrv blacc rennanꝺe keɴa
ſk.....ſkr aeytenꝺr røþo ſcokſ ſtormeɴeſ
þocka þıngſ lét þeſſa drenge þra hevetıanꝺe
ſetıa ſocnar franſ ıſyna ſueıt þa aøtſt var
XLVI. teıtı.Dyʀ or hīna harre ħ eignaſc veo
.....alꝺr gaſgo roþr allꝺar afll ſtellꝺr
XLVII. .....uelde lytr.her maɴa for hooɴa hyr
brıotr lıþe at motte ſamr var oc ſooo at
fremıa ſıc placıtꝰ mıklō ogn ſtoþ angrſ af hegne 9
ulf gøþenꝺr þa fløþo þegn hlavt guþſ fyr geg
XLVIII. ne gavtr haþeſc uel oaþa.herferþar rac har
þan hyr þrottr ı ſtyr flotta odꝺa þıngſ oc eyꝺ
de eır lavſt horoþ þra aþr fyr ran þat eſ reþo
ranꝺ lınꝺſ ſtafar vıɴa gıalꝺ ſē guþſ þegn va
XLIX. lꝺe gıafr heſtc metendr feſto.hyrgılꝺer fecc

---

[1]) ſ (fegia) *er utydeligt.* [2]) k (fark) *ligeledes.* le (lengr) *beskadigede ved et hul lige over dem,* r *ved en rift, der går ned i l. 7 og som i l. 3 har bortrevet* a *og de to første streger af* m, *— i l. 4* le, *— i l. 5* l, *— i l. 6 en del af* e, *samt et* t, *— i l. 7* na. [4]) g (fegen) *utydeligt.* [5]) *de tre første bogstaver ligeledes.* [6]) *det andet bogstav ligeledes.* [7]) n (En) *ligeledes.* [8]) fli *ligeledes.* [9]) *det første ord ligeledes.* [10]) *de to første bogstaver ligeledes. Af de to sidste bogstaver er største delen bortrevet.* [11]) *de 4 første bogstaver höjst utydelige.* [12]) ſkr *ligeledes.* [13]) *de tre første bogstaver ligeledes.* [14]) *ligeledes.* [15]) *det første bogstav ligeledes.* [16]) a (afll) *ligeledes.* [17]) uelde *ligeledes.* [18]) *det første ord ligeledes; af* ſocn *er* cn *bortrevne, samt den forreste del af* a. [19]) ō (miklo) *er utydeligt.* [24]) *det sidste bogstav* (a) *er ikke ganske tydeligt; dog ligner det mere* a *end* i.

huılðar hrān uınſ lıþı ſıno garpr bavþ þrot.
ıþorpe þıng velıonðvm ðuelıaſc ſette of eınſ
hveoo ytıſ apalðr' garþ brımıſ capla ......
L. ..u lyþar lungſ umbueruıſ ſtungıt.huſ
ooteſér hætten hreſ ıgarþe þeſſu ſekſ þuengıar
er þungʷ þevpıſta ſer uıſtar ſıtſc ıar þar fra
... fran bavgſ ſa er toc hana undenſ latrſ
LI. ..a ıtru enðr placıto ſenðır.Oc ɪɴ ıſal ſɪɴar ſıþ
froþaſtır moþor brøþr hlutu øtſtan..........
ₒₒgſ vıþer gengo.ᴇɴ ıtr folðar elða.........
ſ..o ᴋᴇɴðet hırþı gott þot hıtte............
LII. þer moþor.Vndſ tır røkır tøce tueır brø
þ of þ røþa orþ hvat øſke nırþer........
framaſt munþe.þollr gat ᴇɴ ....
fur broþor lyſt oc langa freıſtne........
LIII. hlıfar.Fra þuı er frıþgın nyıa ſı⁰,gur......
ſıtz tru kendo raþ yr rvmſ borg.........
møþela floþo.oc bıart gloþa beıþer......
þuıſſ grıpɪɴ ſagþeſc fror af frøcno ðyre floþs **10**
LIV. en vargr toc broþor.Kᴇɴdoſc ærr þa er end..
ᴠɴ freſſ ſogo þeſſa mıllðır brøþr en moþer meı
nſtygg ſono dyggua.ſpanþe ıtr tıl ynþıſ eır guþ
..... þerra þuıat hryg ſaga hugun hoðð ſcerþe
LV. þa gørþe.Oc fıolcoſteg fuſteſc foſtₒ lanða tıl
..... hauca klıſſ þa er haſþe hvr grvnð ſo
no fundna.flıott baþ fylgıo veıtta fengloþar

---

[3]) *det sidste bogstav* (t) *er utydeligt.* [4]) *de første 3 bogstaver ligeledes* (hou' *el.* bıu?), *de 2 sidste bogstaver* (uſ) *ligeledes.* [5]) þu *höjst utydelige.* [6]) *det første bogstav utydeligt. De sidste 9 bogstaver meget utydelige.* [7]) *i begyndelsen af linjen findes et hul og efter dette står der rester af et eller to bogstaver, men jeg kan ikke afgöre, hvilke.* b (bavgſ) *er lidt utydeligt; men der kan næppe læses* h. [9]) n *(det sidste bogstav) er utydeligt.* [10]) *af det første ord ses, foruden 2 ubestemmelige træk,* gſ. *Det sidste ord er utydeligt.* [11]) *de to sidste bogstaver ligeledes.* [12]) tueir *ligeledes.* [13]) *de to sidste bogstaver ligeledes.* [16]) *de to sidste bogstaver ligeledes.* [19]) *det sidste bogstav er utydeligt.* [21]) *de fem første ligeledes.* [24]) *for* r (fostr) *er der et hul.* [26]) no *er utydelige.*

ſer troþa lıþſ hæſþıngıa læyſþan langbarþa
LVI. tıl ıarþar.Kennꝺoſc hıu þa er hanꝺa ooo þæþ
.... at burþ ellꝺa nırþı orm uooſ
... cō þangat.beıþe þror uıþ baþa borı
.... ſanna arm lınz øſco ſıɴar olꝺ oorþ
LVII. .... þo.Gørþo grønnar ıarþar goooo
...... eſck hæſþo eklauſt ıtrū þacker
.... gu grā ſmıollō.aþr tıl rūſ fra romo
..... ıt meþ teıtre ſıgr glaꝺr ſnılle orvꝺ
LVIII. .... anꝺe feoꝛe.ne vıghreſſa uıſſı uel
.... elꝺeſ tır mılꝺr tıggıa þra traı
.... r oþaruo baþ erſo ıtr ſtroor
.... ſıka anꝺran aꝺrıanuſ æꝛva motſ
LIX. .... In baþ meþ ſer ſuınnat ſnar
..... of þengıll ıtr hneckır ſtoþ vte
.... placıtū ganga.blottu quaþ gramr
..... ıſocn oc fagna quon hıttır þv

---

[1]) *det andet ord utydeligt.* [2]) *det første ord ligeledes.* K *er halvt udvisket. Efter* handa *begynder en rift, der går ned til den 6. linje; i l. 4 ses kun den første del af* b. [5]) *efter* ſinar *er der et hul, der har borttaget et bogstav.* [8-9]) *de to første bogstaver utydelige; det sidste bogstav i 9 ligeledes.* [11]) *de fem første ligeledes.* [12]) *efter* erf *er der et hul; en rest ses af et bogstav* (a?). [15]) *det første bogstav er utydeligt.* [16]) *de 5 første ligeså.*

I det her givne aftryk har jeg i regelen ikke gjort nogen bemærkning om de bogstaver eller ord, som ganske vist er afblegede, men som jeg mener at have kunnet skelne træk for træk; når man kan dette, er pågældende ord og bogstaver nemlig lige så sikre, som de, der er fuldstændig tydelige. Det vilde have været altfor vidtløftigt at bemærke. hvilke bogstaver er lidt beskadigede, men hvorom der ingen tvivl kan herske. Derimod har jeg allevegne bemærket, hvilke bogstaver er utydelige, d. v. s. sådanne, hvis enkelte træk jeg ikke klart har kunnet se, og om hvis rigtighed man således kan nære tvivl; denne «utydelighed» er under tiden större, under tiden mindre. For de bogstaver, jeg ikke har kunnet skimte, har jeg sat prikker, for de bortrevne oooo. För end jeg går nærmere ind på behandlingen af de enkelte vers, skal jeg tillade mig udførlig at beskrive retskrivningen i dette membranbrudstykke, skönt dette tildels allerede er blevet gjort af Svb. Egilsson og af K. Gíslason (i Njála II). Det er overflødigt at bemærke, at jeg ved denne undersøgelse kun tager hensyn til de aldeles sikre ord og bogstaver. De følgende tal betegner side og linje i selve håndskriftet (tallene til höjre her i udg.).

Vokaler.

a bruges både for kort og langt a. Kun én gang forekommer aksent derover i 7.3 (ár). I omlyd forekommer det undertiden, som i ae = ę (se dette), aø = ó (se dette), ao = ǫ́ (se dette), av = ǫ (se dette), aey = ey (se dette), oa = ǫ (se dette), samt en gang for ǫ (se dette). a skrives i batsta 3.4.

ǫ, i-omlyden af a, skrives 1, således (ǫ) 2.8 (ǫr), 3.11 (ǫll). 2, ved **ø** betegnes den i 1.8 (røc), 2.2 (nøfn), 11 (bøl), 3.11 (ølldor), 23 (støþver). 3, ved **æ** i 6.17 (ællo), 7.11 (ræꝺꝺ), 22 (hærþ), 8.13 (æflogſ), 23 (gæfgo), 10.2 (ærr), 9 (hæfþingia, 15 (hæfþo), 21 (ærva). 4, ved **av** 1.16 (bavrve), 3.19 (havppum), 5.20 (havlꝺſ?), cfr. 2.1 (haꝛllꝺo). 5, ved **oa** 7.6 (boar). 6, ved **o**, navnlig efter i (j) og v, 1.1 fioꝛneſ), 2.15 (voꝛþr), 20 (hıoꝛtr), 3.7 (hıoꝛþ), 14 (ſiomn), 4.2 (bol), 4 (hıor-), 5.4 (bıoꝛg, uorgom, fior), 5 (boꝛvar), 9 (hor-), 10 (ıoꝛþ), 6.4 (hotoþoꝛ), 7.17 (hondum), 21 (fognoþ, brognum), 22 (ıoꝛ-þu), 8.4 (hıorva), 6 (for), 17 (honꝺvm), 9.9 (velıonꝺvm), 23 (fiog-), 10.3 (sogo), 6 (fiol-), 16 (ſnıollom). Kun én gang findes grundlyden 7, **a** skrevet 10.20 (oþaruo). ǫ = ǫ́ se under dette.

ǫ, u-omlyden af á, betegnes nogle enkelte gange slet ikke som i 5.15 (vatr) og 6.11 (hatt-). Ved ę betegnes den i 6.14 (hęva), ved ꜵ (jfr. ǫ) i 4.18.22 (ꜵ), 5.1 (hvꜵrunge); ved **ao** i 5.11 (aorr), 7.17 (haór), ved **o** [ó] i 1.20 (nott), i 1.20 = 8.16 (como), 2.3 = 5.19 = 22 = 10.25 (quon, kvon), 2.19 = 3.13 (óꝛ), 3.10 = 8.2 (boꝛo), 3.18 (orom), 4.4 = 5.20 (honom), 6.11 (sottum), 7.3 = 17 (voro), 10.1 (fror); ved **ø** i: 3.2 (frør)(?), 4.17 (ø).

ę, i-omlyden af a, skrives i regelen **e**; i diftongen ey findes ę 1.7 (lęyva); ę findes desuden 6.19 (hęr). ę = ę́ se følgende.

ę́, i-omlyden af á, skrives 1, **ae** 5.4 (naemſ), 15 (ðaelt); 2, **æ** (navnlig i den sidste del) 5.17 (frægr), 6.6 (mætrar), 11 (næfr), 20 = 7.1 (mætte), 7.9 (ſærer), 9.12 (hætten); om æ = é se dette; æ = e se ey. 3, ę 1.2 = 3.16 (lęgıa[ſc]), 3 (fregre), 18 (bęþe), 2.8 = 3.11 (flęrþar), 14 (flęrþ), 15 (hrętſcattu), 21 (fręgr), 3.4 = 4.15 (ęve), 6 (nęſt), 14 (męlte), 4.4 (vęn), 5 (ſkę), 8 (hęſt), 7.21 (glęſtr); ę er skrivfejl i 1.7 (bęþ). 4, **e** 1.1 (fregr), 2.5 (fregia), 15 (lerþe), 5.3 (geteſ), 9 (hettenn), 16 (metlte), 24 (melltac). 7.24 (mętan).

au skrives i regelen **av**, men **au** i 5.12 (hrauſtr), 10.7 (hauca), 15 (lauſt); én gang skrives av́ 8.17 (hav́c); én gang skrives det **ov** 5.12 (lovn); ved fejlskrivning findes ꜷ 5.6 (hꜷat-); av og ꜷ = ǫ se dette; av = ø se dette.

ey, i-omlyden af au, skrives i regelen således (ey). Den skrives **aey** 8.11 (gaeymer), 19 (ſkraeyt-); **æy** 6.10 (læynde), 10.9 (læyſþan). æy for eı se dette. 6.20 skrives æy i navnet Trajanus; jfr. 10.19.

e skrives for det meste i alle endelser; de tilfælde, hvor i findes, opregnes under dette bogstav. For e skrives **ei** i 1.8 (ſeigia, som måske er fejlskrift). For é skrives hyppigst e. e = ę se under ę og ę́. e skrives undertiden i forbindelse med a for at betegne ę́ se dette; én gang i forbindelse med o = ǿ, se dette. For e, skrives undertiden e, se ei. For ı = ȷ skrives én gang e, se i. e = i, se dette. e = ø, se dette.

é findes kun nogle få gange: 4.8 = 9.12 (ſér), 8.20 (lét). En enkelt gang skrives æ: 8.2 (ræt). se iøvrigt e.

ei skrives i regelen således (ei); fem gange **eí** 1.4 (reíſ), 2.9 (leít), 3.12 (béiþ), 22 (tuéir), 7.3 (þéırſ); ei skrives e: 1.19 (þem), 2.17 = 3.10 = 5.13 (freſtne), 3.22 = 10.5 (þerra), 5.2 (ſvenn), 5.23 (men). ei findes én gang omlydt 6.3 (uæyk).

ø, v-omlyd af e, findes 8.10 (gørþe), 10.14 (gørþo), altså i samme ord, medens der også findes ger 2.16 (imperativ) og gor 6.18 (particip); ø = ǿ og ó og ǫ og ǫ́, se under disse bogstaver. for ø findes av: 1.11 (fclavgvir).

ı findes ved siden af e i endelser, navnlig (dog ikke altid) efter et i og y i rodstavelsen: 1.9 (bruþi), 11 (fclavgvir), 15 (vinnılf), 2.2 (hılmıf), 10 (lıkı; vanðın fejl), 3.21 (fynır), 4.1 (flyti), 2 (fenrıf, farnıng), 8 (fkıptıf), 7 = 10.25 (hittar), 11 (huıf), 14 (nıftıf), 21 (gılðır, vılðı), 25 (fergır), 5.11 (ftyrıf), 15 (mıftı), 6.7 (nıftır), 8 (þunnılf), 10 (vengıf), 7.1 (byrvılf, beitıf), 8.6 (flutır), 9.8 (liþı), 10 (ytıf, brımıf), 11 (-ueruıf, ftungıt), 15 (fendır), 16 (froþaftır), 19 (røcır), 23 (frıþgın), 10.8 (millðır), 4 (ynþıf), 11 (nırþı), 23 (þengıll, hneckır), altså i 33 tilfælde, hvor en i-lyd findes i rodstavelsen (hvoraf 7 med e), men kun i 6, hvor en sådan ikke findes. ı skrives allevegne for j, undtagen i 3.24 (fea); som oftest for í, se dette. ı skrıves: 10.19 (tıggıa); for ı skrives e: 2.18 (fuennan); ǫverflødigt er det 8.8 (huatıendr; næppe at læse huatt-).

í skrives som oftest ı; aksent findes: 1.8 (fínu), 3.4 (ıþ́n, aksenten står over þ), 15 (vıńf, aksenten over n); i diftongen eı findes undertiden aksent, se ei.

o findes i regelen i endelser; ofte findes for dette et u, se dette. Det findes brugt i konōgr 6.8 (ellers ǩg[r]); dog findes 1.17 (konung). for ó neg. skrives o, se ó. o = ǿ, se dette.

ó skrives i regelen o; ó findes 2.21 (fór), 3.11 (ór), 17 ftó) der findes også ó = ǫ́, og aó = ǫ́, se dette. Det negative ó findes skrevet o: 10.20 (oþaruo); ø: 4.6 (øuılıande). ór skrives således 2 gange (3.11, 6.5), men yr ligeledes 2 gange (3.18, 9.24).

ǿ, i-omlyden af ó skrives i regelen ø: 3.8 (øftr), 4.8 (bøiar tøıa), 21 (føkıa), 5.3 (fcøþr, fløþe), 4 = 9.16 (øtsta), 5 (føddo, brøþr), 8 (gnøgþr), 6.6 (bø), 7.2 = 5.5 = 7.18.23. 8.7.18. 9.16.19. 10.8 (brøþr-), 10 (bøn), 8.7 (fløþar), 13 (føþe), 14 (gøþa), 15 (þøttefc), 19 (røþo), 9.2 (gøþenðr, cfr. 8.14; fløþo, cfr. 5.3), 19 (røcır, tøce), 20 (røþa, øfke), 25 (møþela), 10.1 (frøcno), 13 (øfco), 14 (grønnar); det skrives aø: 8.21 (aøtft); eo: 10.18 (feoꝛe); o: 9.25 (floþo).

u bruges både vokalisk og konsonantisk (for v og f), vokalisk i stammen og ofte i endelser (for o), således: 1.5 (grundu), 9 (þinum), 13 (þegium), 2.12 (stvggum), 3.8 (bliþum), 19 (havppum),

21 (froþum), 4.4 (honum), 10 (heiþnum), 5.8 (blotum), 25 (þurftum), 6.6 (þessum), 7.16 (geſtum), 17 (honðum), 21 (brognum), 9.12 (þeſſu), 15 = 10.15 (ıtrum), 10.5 (hugun); jfr. v. I þu, sammentrukket med verbet, findes stadig u (v). u (v) bruges i rum-: 3.18, 9.24, 10.16. For u står der meget ofte v, både inde i ordet og i endelser: 1.17 (mıvk), 18 = 3.9 (hıv), 2.4 (vngr), 9 (hvggvþ), 11 (vnnet), 13 (ſpurþvm), 14 (þvrþı), 16 (hrvsla), 19 (ſcalðv), 24 (gvþſ), 3.9 (hvſ), 15 (vlf), 4.1 (ſtyggvm), 10 (hlvn-), 11 (ſynþvm, gvþ), 16 (þvng), 5.8 (blıþvm), 21 (vtlegþ), 6.10 (hlvnn; jfr. 4.10), 11 (gvþ), 12 = 7.25 = 9.19 (vnðz), 14 (hugvnn), 18 (gvþr), 7.21 (hoppvm), 8.2 (vrþo), 7 brøþrvm, (kvnnne), 17 (honð vm), 24 (rvmſ), 10.7 (grvnð), 23 (vte), 25 (þv). u — y, se dette; u = v, se dette; u = f, se dette.

ú skrives altid enten u eller v; kun én gang v́: 3.10 (v́t).

y skrives i regelen således (y) både det lange og korte; det skrives to gange i yr, se ó. For y skrives **u**: 1.15 (duggua), 2.8 (lund), 11 (ðuggr, stugg), 16 (luſtr), 19 (ſcurþr), 20 (durþar), 3.21 (bur-), 5.18 (hur-), 6.1 = 9.22 (fur), 7.7 (furra), 11 (pruðan), 8.6 (flutir), 9.21 (munþe), 22 (luſt?), 10.6 (fuſteſc). **v** skrives det: 2.5 (þvþr), 3.7 (hvggio), 6.10 (ðvrſ), 10.7 (hvr-). yy=v, se dette.

v bruges både vokalisk (= u, se dette) og konsonantisk (v og f). For v skrives meget ofte **u**: 1.1 (ualðr), 3 (ueſtu), 8 (uıfe, uegſ), 14 (uel, þuı), 15 = 4.1 = 5.1 = 6.12 = 10.4 (duggua), 16 (fuaʀ), 20 = 10.11 (ueg, tueir), 2.3 = 5.19 = 10.25 (quon), 13 (ſuennan), 3.5 (ualþe), 10 = 4.12 (ſua), 18 = 6.8 (uıþr), 19 (ualðr), 22 (tueír), 4.3 (dualþe), 5 (uarþ), 7 (uıhande), 8 = 5.16 = 10.12 (uıþ), 16 (tua, ſueınnom), 23 (ſueıne), 5.6 = 10.18 (uıſſ-), 7 (ſuanna), 10 (tuıſt), 17 (ualderer), 19 (uıtıoþo), 20 = 6.5 (uar), 23 (ſuema), 6.1 (uın), 2 (uarcunn), 3 (uæyk), 6 = 7.16 (uann, uargg), 8 (uınno), 12 (huar-), 13 (uılde), 24 (hue), 7.1 (ſuınnan), 4 (gylua), 11 (quadde), 13 (hrygguaſk), 17 (uoꝛo), 8.3 (huatıendr), 9 (uıþa, ſueıt), 21 (ſueıt), 9.3 (uel, jfr. 1.14), 8 (huılðar, uınſ), 9 (ðuehaſc), 11 (-ueruıſ), 13 (uıſtar). 23 = 10.5 (þuı, jfr. 1.14), 10.1 (uıſſ), 22 (ſuınnat), 24 (quaþ). — **w** skrives mærkelig nok 7.19 (walſ), yy 1.11 (hyyal-). v = f se dette.

Læbebogstaver:

b findes tilföjet i umb 4.21, 7.5, 9.11.

f udtrykkes undertiden ved **u**: 4.11 (huıſ), 12 (hlıua), 9.11 (-ueruıſ), 10.20 (oþaruo), undertiden ved **v**: 1.7 (ſtyver, lęyva), 3.10 (þıovar), 14 (havem), 4.18 (yver); ligeledes skrives altid ęve. f bliver m i ſiomn 3.14. f og fs = p, se dette.

p skrives **f**: 4.3 (efter), 7.11 (crafte); **fs**: 3.9 = 5.14 (heıfſtar), 6.13 (lyffte). — Enkelt p skrives: 8.11 (hapſ).

v, se ovenfor.

Tandbogstaver:

d skrives i flæng d og ꝺ; det sidste findes ét steds for þ, se dette. Ordet unz skrives: vnndz 6.12, 7.25, vndſ 9.19. d skrives urigtig i lındſ 9.6. Enkelt d skrives: 7.11 (pruꝺan), 10.17 (glaꝺr); det assimileres 7.24 (vannla). d = t, se dette.

t er svækket til d i 1.2 = 2.19 (ſcallꝺu); t skrives altid i placıtus, undtagen 7.25, hvor ordet har d. Enkelt **t** skrives 2.7 (þrotr), 15 (þot), 4.13 (matet), 25 (brat), 5.15 (vatr, droten), 6.19 (travt), 7.10 (drotne). Dobbelt t findes: 2.19 (aſtt), 5.19 (sittia), 22 (braıtt), 8.25 (motte). t og th = þ se dette. ts = z se dette.

þ skrives altid for sig selv og det senere opståede **ð**, hvilket aldrig findes i dette brudstykke; der skrives én gang, vist nok ved en fejltagelse, ꝺ for þ: 3.6 (varꝺ); eller foreligger her muligvis en udtale, som nu hersker på det vestlige Island? þ er udeladt imellem r og l: 1.3 (morlıns); for nn findes det i 8.15 (fameþr). For þ skrives **th** i fremmedordet theopıſt(uſ) 2.4.6; men **t**: 5.20 = 7.21 (met). 6.15 (ſıt).

z (= ts) findes i 1.10 (ſtalz, medens der står ſtallſ 1.6), i 3.11 = 4.15 (man(ſ)z), 10.13 (linz), 2.8 (þannz), medens der skrives **tst**: 3.4 (batſta), 8.21 = 9.16 (aøtſt); **tz**: 9.24 (ſıtz: jfr. ſıtſc, se c); **tf**: 4.4 (leıtſk); **f**: 3.3 (øſtr).

Ganebogstaver:

c skrives meget hyppig og i samme betydning som k, både inde i ord og i reflexivendelser, uden at jeg har kunnet finde nogen forskel i brugen af disse bogstaver. På en ejendommelig måde bruges c: 2.23 (linnſc), 4.15 (travſtc), 17 (borþſc), 8.6 (retck), 9.7 (heſtc); jfr. 9.13 (ſıtſc). Mærkes kan endvidere: 1.11 (ſclavgvır), 2.2 (ſckırþoſc).

g skrives enkelt: 2.9 (fegıa), 6.14 = 10.5 (hugvnn), 7.10

(-ſtygr), 20 (ahygıo), 10.5 (hryg); dobbelt g findes: 1.13 (ſeggıa), 6.6 (uargg).

k (jfr. c) skrives enkelt: 4.14 = 6.4 (gek), 16 (ſcok); dobbelt k skrives snart ck, snart kk, én gang cc.

q findes kun foran v (u): 1.1 = 10 = 15 = 10.24 (qvaþ), 2.3 = 5.19 = 10.25 (quon, men kvon 5.22), 7.11 (quadde).

h bortkastes: 2.20 (varf), 9.11 (umbueruıſ).

Nasaler:

m skrives for f, se dette; for m står n: 6.1 (minnunc).

n skrives enkelt: 1.2 = 3.6 (man-), 8 (lıns), 4 (en), 6 (fallen), 11 (-rans), 2.9 (ſan-), [10 vandın], 18 (mınka), 4.10 (hlvn), 24 (han), 5.21 (ſtocken), 6.22 (mıntefc), 7.7 (finande), 9.24 (kendo, men 10.2,10: kenndofc), 10.22 (ın). Dobbelt n skrives: 1.15 (vinnnilſ), 2.6 = 5.4 (annnan), 2.11 (vnnnet), 3.6 (ravnn), 4.16 (fueınnom), 20 (ſcınnſ), 5.2 (ſvennn), 6.14 (hugvnn), 20 (lannð-), 7.12 (ðrottennſ), 24 (megenn), 9.17 (enn). n = m se dette,

Liquidæ:

l skrives enkelt: 1.10 (ſtalz, jfr. 1.6), 2.9 (ſnılðar), 13 (ſıalð), 19 (ſcalðv; jfr. 1.2), 22 (fultings), 3.8 (ſmalſ). Dobbelt l findes: 1.2 (ſcallðu), 6 (folldar, ſtallſ), 2.1 (haullðo), 3.15 = 5.7 (ellð-), 4.13 (vallðr), 5.16 (halltu, men helt 5.11), 24 (melltac, men metlte 5.16), 6.9 (hellt, men helt 5.11) 7.13 (ſcalla), 8.23 (allðar, afll, ſtellðr).

r skrives enkelt 2.19 (óꝛ), 7.6 (vær), 17 (haór); for et enkelt endelses r skrives -or: 6.4 (hotoþoꝛ); dobbelt r skrives: 3.22 = 10.5 (þerra), 4.17 (þorrþe).

s skrives enkelt 2.6 (mıſtı), 6.2 (oſ), 9.12 (hreſ); dobbelt s findes 6.4 (ramſſ). For yngre r skrives s: 1.3 (ueſtu), 14 = 3.17 = 4.8 = 7.8 = 9.5 (eſ, partikel), 3.17 (eſ verb.), ſ = z (ts), se dette. For enkelt ſ skrives ſz: 3.11 (manſz). s udelades i genitiv: 7.11 (crıſt). ſc for enkelt ſ findes adskillige gange, se c.

Til slutning skal bemærkes, at usikker betydning har æ 10.10 (þæp), og at ø 2.1 (gøſ) er en fejl, samt at vokalen i 5.19 (det første ord) ikke er sikker.

Følgende **skrivfejl** forekommer i membranen:

Mangel af et bogstav forekommer 1.9 (byrſcrnſ), 11 (ſclavgvır), 2.1 (haȷllðo), .2 (hıþ), 15 (verþr), 20 (bavt), 5.17 (mı), 25 (allar), 6.8 (þunnilſ), 22 (graar), 9.7 (gıafr). Hertil kan föjes de tilfælde, hvor et enkelt bogstav findes for et dobbelt, se konsonanterne. Et eller flere bogstaver for mange findes: 1.11 (hyyal), 5.7 (hrannen-), 16 (metlte), 6.22 (graar), 8.. (fark, rıþıanða), 20 (heveti-). Her kunde også fordobling af konsonanter anføres, men se disse. Andre fejl er følgende: 1.7 (bęþ), 16 (ſuarr), 2.1 (gøf ler), 4 (þıono), 10 (vanðın), 12 (teyger), 14 (at þvrþı), 4.7 (ſcıalſc), 5.6 (haȷatenðr), 23 (ſuema), 24 (galgſ), 9.3 (gavtr), 5 (horoþ), 10.22 (ſuinnat).

I følgende tilfælde findes bragarmál i membr.: 3.2 (mak) 5.24 (melltac), 2.8 (þanz), 7.1.17 (þeimſ).

Af denne redegørelse for retskrivning og skrivfejl i dette membranbrudstykke fræmgår, at det, tiltrods for dets ælde, vrimler af unöjagtigheder, inkonsekvenser og grove fejl; tilmed ses, at det er en afskrift, foretaget af én, der undertiden ikke har kunnet læse originalen, som altså må have været temmelig medtaget af slid eller andre beskadigelser. For textkritikken er konstateringen heraf af den störste vigtighed, ikke blot for denne drapas vedkommende, men for skjaldepoesien i det hele.

Hvad der af skrivemåden i fonetisk henseende kan udledes, overlades til fonetikernes afgörelse.

Jeg skal nu give drapaen i en korrigeret form og i en til håndskriftet sig så meget som muligt sluttende retskrivning.

---

1. _́ × _́ × _́ ×
_́ × _́ × genget.
fjǫrnes valdr kvaþ foldar
frægr nú mon er lægjask,
mjúks skald manravn slíka
morþlinns boþe finna
(vestu í frægre freistne
framr) sem jób enn gamle.

2. Lundr reis gjalfrs frá grundo
goþs orþom vel skorþaþr
elds. vas áþr til foldar
ormstalls boþe fallenn.
logstýfer baþ leyfa
ljósengla sér þengel
vánar vífe síno
vegs þesse rǫk segja.

3. Beiþer segþu ok brúþe,
byrskríns, sonom þínom,
ǫll vilk yþr, kvaþ stiller,
ormstalls, í trú kalla,
hyrsløngver komþu hingat
hvalranns of dag annan,
þá munk yþr þats _́ × r
yfer þegjom nú segja.

4. Heim kom hodda geymer.
hagat vel því, es sagþe,
viggþollr of vann dyggva
vinnels, kono sinne.
(seims) kvaþ sér í dravme
(svǫr veitte þav bǫrve)
menreiþ mána slóþar
mjúklynd konong syndan.

1.3 foldar SvbEg. 5 ravn SvbEg. 7 freist- SvbEg. 2.2 vel *indsat af* KG. Nj. II 252. 5 baþ SvbEg. 7 vá- SvbEg. 3.1 bei- SvbEg. 6 ranns of FJ. ranna SvbEg. 7 SvbEg. *udfylder linjen med* ofir, *hvilket ej kan være rigtigt.* 4.1 geymer SvbEg. 3 of FJ. vann SvbEg. *Jfr.* KG Nj. II 54. 6 svǫr SvbEg. 7 men SvbEg.

5. Ok bæþe hjú blíþan
byskops fund (at mundom
þeim hykk þrifnoþ kómo)
þá nǿtt (meþ veg) sótto.
ok tveir meþ þeim þeira,
þýþr gaf lærdóms prýþer
hǫldom hilmes foldar
hirþnǫfn, sýner skirþosk.

6. Snjallr gat ǫrr frá illo
evstakíús vaknat.
kvǿn réþ þegns at þjóna
þéópista vel kriste
ungr nam atferþ drengja
ágapítús fága.
þýþr ne þengels lýþa
þéópistús trú miste.

7. Ok annan dag unnar
elgþróttr í staþ sótte,
fyrr þanns flærþar þverre
framlyndom goþ syndesk.
sannhuggoþr leit seggja
snilldar framr á hamre
hauks í hjartar líke
hirþvandan gram standa.

8. Unnet engla kenner
aldyggr viþ bǫl styggom
lýteigs lenge at fága
logbeiþe siþ heiþenn,
þás sinnar trú svinnan
sjaldspurþom atburþe
fleinrjóþ fylker lýþa
flærþvarr gǫto lærþe.

5.5 tveir Svb.Eg. 6 gaf lær- FJ. gjöflir Svb.Eg. — prýþer FJ. prýddo SvbEg. 7 hǫldom FJ. hölda SvbEg. 8 hirþ- SvbEg. 6.2 evstakíus *jfr.* KG. Nj. II 39-40. 3 þjóna SvbEg. 6 fága FJ. 7.4 -om goþ SvbEg. KG. Nj. II. 252.300. 8 vandan SvbEg. *M. h. t. hele vershalvdelen jfr.* KG. Nj. II 41-2.46. 8.3 lýteigs SvbEg. 6 atburþe FJ.

9. Hrætskatt vǫrþr þótt verþer
(ves travstr ok gør hravstla)
fremþar lystr í freistne
fránskíþs af mér vánar.
þinn mon huggon hreinne,
hers skins, trega minka,
enn skaldu, ǫrr, til þinnar
ástskýrþr koma dýrþar.

10. Bravt hvarf hjǫrtr frá hreyte
(heim fór at þat) seima,
krist baþ frægr viþ freistne
fultings (boþe hringa).
sagþe drengr, þavs dugþo,
(dolglinns) kono sinne
(rǫskr gat hug viþ báska)
heit goþs sonar (beiter).

11. Fúss emk fremþar lýse
fritt, ef þat mák hitta,
(kristr fremr hodda hriste)
hugblíþom stef smíþa.
hlavt, sás oeztr es ýta,
íþn plácítús fríþa.
evstakíús æve
albazta sér valþe.

12. Brátt kom fram, þats flýte
friþbragþa goþ sagþe.
næst varþ meiþr í mestre
manravn drasels hranna.
hjǫrþ tók hodda skerþes
hyggjosnjalls at falla,
fúrlester stózk freistne
fleygarþs, en hjú deyja.

9.1 verþer SvbEg. 2 vestu FJ. vastu SvbEg. — travstr FJ. transts SvbEg. gør] gakk SvbEg. 4 skíþs FJ. — vánar FJ. váni SvbEg. *Jfr.* KG. Nj. II. 42.331. 10.1 Bravt SvbEg. — hreyte KG. Nj. II 42. hneyte SvbEg 3 frei- SvbEg. 5 drengr SvbEg. 7 rǫskr SvbEg. 11.3 fremr FJ. frór SvbEg. (*af* at fróa, *men næppe rigtigt*). 12.2 goþ SvbEg. 4 drasels KG. Nj. II 301. ells SvbEg.

13. Hús bruto beifstar fúser
(hófsk freistne svá) þjófar,
út bǫro þeir aura,
ǫldormanns, ýr ranne.
ǫll réþ flærþar feller
fétjón, þavs beiþ, ljóna
(snavþr varþ ǫrr at avþe
unnblakks) goþe þakka.

14. Hvat hafem sjǫfn at sitja
seims (mælte þat) heima?
(elda njótr viþ ítra
ulfvíns kono sína),
eigom oss at lægja,
einn × ⊥́ goþ beinne(?)
(reyndr's sás stríþ má standask
stór) búnaþe órom.

15. Réþ ýr rúmsborg víþre
ravsnar valdr at halda
hǫppom reifþr, þás hafþe
hringþollr skaþa finget.
fóro á brott meþ beite
byrstóþs syner fróþom
til × strandar tírar
tveir ok móþer þeira.

16. Sik baþ stríþa stǫþver
stirþs, es at kom firþe,
hyrlund heiþne kendan
herleiks of sjá ferja.
veittet fremþar flýte
flugstyggom aldyggva
fetrjóþr fenres jóþa
farneng enn bǫlgjarne.

13.3 þeir avra SvbEg. 4 ýr FJ. 8 unn-Svb-Eg. 14.5 eigom SvbEg. 6 beinne(?) FJ. 8 stór SvbEg. – bú- FJ. 15.4 finget SvbEg. 5 fóro FJ. – brott SvbEg. 7 til styrs randa SvbEg. strandar FJ. 16.1 baþ SvbEg. 3 hyrþund SvbEg. 4 ferja SvbEg.

17. Þás avþskifstes efster
almilds kono dvalþe
(væn leizk hoddgefn hǫ́nom),
hjǫrlundr á skæ sunda.
hreins varþ heggr viþ sína
hravstr, þás gekk af flavste,
avþar eigenbrúþe
óviljande at skiljask.

18. Dýrþhitter baþ drótten
dagbœjar sér tœja
hæst gat hrjóþr viþ freistne
hugborþ móens storþar.
hlavt sás oeztr es ýta
íþn plácitús fríþa.
evstakiús æve
albazta sér valþe.

19. Fljóþ varþ heim meþ heiþnom
hlunndýrs fara runne.
kona baþ sér viþ synþom
savrlífes goþ hlífa.
blíþr dugþe svá brúþe
brátt, at hon savrgask máttet,
himna valdr, af hildar
havknistes samvisto.

20. Sýner gekk meþ sína
seggja travsts af flavste
(þá vas þrekmanns æve
þung) tvá sono unga.
seimtýner kom, sveina,
síkmeiþr, at ǫ́ breiþre,
borþs ne báþa þorþe
bera senn yfer nennenn.

19.$_6$ savrgask FJ. sámgask SvbEg. 20.$_5$ kom *tf. af* SvbEg. *Jfr.* KG. Nj. II 301. — sveina FJ. $_6$ sík- FJ. skokk- SvbEg. $_8$ bera SvbEg

21. Sinn bar af ǫ, þás annan,
ástvitjoþr, lét sitja,
hravstr erfingja hrister
hlakkar skins, á bakka,
ok þás annan sœkja
avþgilder son vilde,
stóþ ok umb sásk síþan
sviþr þegn at ǫ miþre.

22. Dýr leit fróns et frána
fleinrjóþr koma at sveine,
(hryggr varþ viþ þat harþa
hann), en vargr tók annan,
ok bavgferger bjarga
brátt hvǫ̨ronge mátte,
dýr þás dyggva hlýra
drógo bravt til skógar.

23. Hlavt sveinn hjarþar gætes
(hugskœþr léó flœþe),
akrmenn gripo annan,
œzta bjǫrg, frá vǫrgom.
fjǫrnæms fœddo bǫ̨rvar
fleins í þorpe eino
brœþr, glyggs hvatendr, báþa,
blóþiss, ne til vissosk.

24. Lifþe halr, sás hafþe
hrannelds teket svanna,
blótom gnœgþr, frá brigþe
blíþom, fá vetr síþan.
hús átte sér hætten
hǫrstrengs at þat lenge
jǫrþ í aldengarþe
ógntvist ok helt kristne.

21.1 annan SvbEg. 3 hrister SvbEg. 5 annan SvbEg. 7 ok umb FJ. umb ok KG. Nj. II 302. 22 3 hryggr SvbEg. 7 dýr SvbEg. 23.1 hjarþar SvbEg. 2 -skœþr mbr; -stæþr SvbEg. 4 œzta SvbEg. *Jfr.* KG. Nj. II 54. 7 glyggs hvatendr SvbEg. KG. Nj. II 46. 24.6 at þat SvbEg. *Jfr.* KG. Nj. II 49.

25. Ǫrr hefr engla stýres
ástlavn af gram ravnar
hravstr, sás hér stóþsk freistne
heimsiklings vel mikla.
hlavt sás oeztr es ýta
íþn plácítús fríþa.
evstakíús œve
albazta sér valþe.

26. Ok þás heifstar hnekker
harmtvistr sona miste,
dýrþar váttr (viþ drótten
dælt gerþe sér) mælte:
éls halt viþ mik mále,
mín's freistat nú, þíno
frægr valderer foldar,
framar en jóbs ens gamla.

27. Hyrgeyme frák heima
(hans vitjoþo) sitja,
kvǫ́n vas hǫlds meþ hǫ́nom.
havkborþs (viner) forþom.
ek em í útlegþ stokkenn
afkarr vinom fjarre,
kvǫ́n's braut frá mér, mína
mein dýr gripo sveina.

28. Gjalta goþ, þótt mæltak,
(gagls leiþar) mér reiþe,
orþ (stilles þarfk allrar
eirar) þurttom fleire.
sett fyr munn, alls minnomk,
minn, vingjafa þinna,
(veittu oss varkunn dróttenn)
varþhald, konongr aldar.

25.2 ást- FJ. æst SvbEg. 26.4 ger- SvbEg. 6 mín's FJ. mín SvbEg. *Jfr.* KG. Nj. II 46 7 valderer *jfr.* KG. Nj. II 42-3. 27.4 viner SvbEg. 7 mína SvbEg. 8 meindýr *(i ét ord)* SvbEg. — gripo FJ. tóko SvbEg. — sveina SvbEg. 28.1 þótt FJ. 3 orþ FJ. arf- SvbEg. itrf KG. Nj. II 41, not. — allrar SvbEg. 4 fleire mbr. fleira SvbEg. *Jfr.* KG. *s. st.*

29. Morþsólar veyk mále
meiþer. sinnar leiþar
gekk rams hǫtoþr rekka
rógs í þorp ýr skóge.
menferger vas margan
móþhress á bœ þessom
vetr, ok vann til mætrar
vargnister sér bjargar.

30. Ok til avmra rekka
atvinno gaf þvinnels
viggbaldr víþrar foldar
verkkavp, þats sér merkþe.
fast helt lundr, ok leynde,
linnvenges, trú sinne
hlunndýrs heiþna runna,
hǫ́ttnæfr viþ goþ sǫ́ttom.

31. Undz hvardyggvan hugga
happmildr kouongr vilde
láþhofs lyfstemóþa
leggjar farms í harme.
þá viþ huggon hǫ́va
herstefne réþ efna,
siþbjóþr snotra lýþa
sín heit friþar veiter.

32. Lýtr engla liþ ítrom
angrhjóþanda ok þjóþer.
einn es ǫllo hreinne
allt gótt sás skóp dróttenn.
hlavt sás oeztr es ýta
íþn plácítús fríþa.
evstakíús æve
albazta sér valþe.

29.3 gekk SvbEg. KG. Nj. II 39. 6 í mbr. KG. Nj. II 43. 30.2 þvinnels KG. Nj. II 48. þynnils SvbEg. 3 foldar SvbEg. 31.1 dyggvan KG. Nj. II 52. 2 -mildr SvbEg. *Jfr.* KG. Nj. II 44. 52. 53. 4 í SvbEg. 5 þá viþ FJ. — huggon] hugun- SvbEg. hugum KG. Nj. II 53, *men se note 46.* hǫva] hæfa Svb.Eg. hóvan KG, *sst.* 6 -stefne KG. Nj. *sst. med noten sst.* 32.2 þjóþar SvbEg.

33. Gør vas guþr, en verjask
gramr þurfte her samna
travtt áþr tígenn mátte
trájánús vel ráne.
bavþ landreke lýþom
liþe riþara fríþo
snilldar framr at samna
sverþhríþar til víþa.

34. Mintesk gramr, þás gumna
gunndjarfra vas þarfe,
yggjar leik hvé avka
endr plácítús kende.
vellm iþes baþ víþa
vígteitr konongr leita.
gnótt hét góþs, þeims mætte,
gramr, svinnan hal finna.

35. Brœþr riþo byrvels skíþa
beites tveir at leita
ár, þeirs ítrom vǫ́ro
endr plácító á hende.
fundo gylva grundar
glaþríþanda umb síþer
unnar fúrs ne ærer
afrendan bǫr kendo.

36. Værr tók vegs ens fyrra
viggfinnande at minnask
sunds, þás sína kende
snarlundaþr húskarla.
sér leitaþe særer
seims huggonar beima
brátt í bœn af drótne
bilstyggr, þás tók hryggvask.

33.$_{3}$ trútt SvbEg. — tígenn SvbEg. — mátte FJ. $_{4}$ tráj- SvbEg. $_{5}$ -ke l- SvbEg. — lýþom FJ. $_{6}$ liþe *tf. af* SvbEg. $_{7}$ samna SvbEg, $_{8}$ sverþ SvbEg. 34.$_{1}$ gramr SvbEg. — þa er SvbEg. $_{3}$ leik SvbEg. $_{5}$ meiþes SvbEg. *Jfr.* KG. Nj. II 37. 35.$_{7}$ ærer SvbEg. 36.$_{7}$ í SvbEg.

37. Kvadde krafste prýddan
krist rǫdd ara niste:
dýrþ bitter þik dróttens
dygg. skala þú nú hryggvask.
tíþ kemr sóknar seiþa
sender þér at hende
enn, sús yþr mon finna
avþ ok veg fyr navþer.

38. Bliktýner vann beina
(bavglestanda) gestom
sunds (tóksk harmr af hǫndom
hǫrr), þeims komner vǫro.
útbeite frák áta
undrask brœþr, þás fundo
skíþs, á skravtvals beiþe
skokks áhyggjo þokka.

39. Friþbeiþer gefr fríþan
fǫgnoþ meþ sér brǫgnom
hǫppom glæstr, þeims hravstla
hǫrþ mein bera á jǫrþo.
lýtr engla liþ ítrom
angrhrjóþanda ok þjóþer.
einn es ǫllo hreinne
allt gótt sás skóp dróttenn.

40. Hugþo brœþr at beiþe
brandleggs megenvandla,
þóttosk milde mætan
menn plácítús kenna —
undz hyrþróttar hitto
hjaldr serks ´ × ´ ×
´ × ´ × hǫfþo
hoddsende rétt kendan

37.2 niste SvbEg. 38.8 skokks SvbEg. 39.4 mein...jǫrþo SvbEg
40.2 brandleggs SvbEg. 3 mætan SvbEg. 7 hǫfþo FJ. 8 rétt SvbEg.

41. Bǫ́ro orþ, ok urþo.
oddregns hvatendr, fegner,
heiþens grams af hljóþe,
hjǫrva lund es fundo:
hodda baldr til hildar
hugfyldr koma skylde,
alla tígn ok eignask.
endr þás lét af hende.

42. Brátt rézk í fǫr flýter
flœþar elds meþ brœþrom.
maþr kunne þá manne
megentíþende at segja.
sótto fund, es frétte,
fákríþanda víþes,
lofþa sveit, at lifþe
lengr plácítús, drenger.

43. Fúss gerþe veg víse,
varþ gramr fegenn harþa
heim es haps kom geymer,
hringlestanda mestan.
sette þengell þróttar
þingblíþan hǫfþingja
ǫflogs lýþs, ok avþe,
ulfs fœþe, tók gœþa.

44. Enn baþ ungra manna
ítr gramr fira samna
fljótt, ef fámeþr þœttesk,
ferþ, plácítús verþa.
saman kómo þá seima
sendes heim (ne hann kende
hyrjar lunda) at hǫndom
(havkláþs) syner báþer.

41.2 hvatendr KG. Nj. II 44. 6 hugfyldr *jfr.* KG. sst. 42.5 frétte FJ. 6 fákr..víþes FJ. fram...víþa SvbEg. 8 lengr FJ. lengi SvbEg. 43.2 gramr SvbEg. 4 lestanda SvbEg. 6 blíþan KG. Nj. II 37 ff. 51-2. blíþr SvbEg. 8 tók SvbEg. 44.2 samna SvbEg. 3 fljótt SvbEg. 5 saman FJ. svinns SvbEg. 7 hyrjar SvbEg. — lunda SvbEg.

45. Skjótt rèþ brims á brœþrom
blakkrennande kenna,
skrýdds es skreytendr rœddo
skokks, stórmennes þokka.
þings lét þessa drenge
þráhvetjande setja,
sóknar fráns í sína
sveit, þás œzt vas teite.

46. Dýrr es himna harre,
hann eignask veg sannan.
aldrgǫfgo ræþr aldar
aflsteldr megenvelde.
lýtr engla liþ ítrom
angrhrjóþanda ok þjóþer.
einn es ǫllo hreinne,
allt gótt sás skóp dróttenn.

47. Herr manna fór hranna
hyrbrjóts liþe at móte,
samr vas ok sókn at fremja
sik plácítús, miklo.
ógn stóþ angrs af hegne,
ulfs gœþendr þá flœþo.
þegn hlavt goþs fyr gagne
(guþr háþesk vel) ráþa.

48. Herferþar rak harþan
hyrþróttr í styr flótta
odda þings, ok eydde
eirlavst heroþ þeira,
áþr fyr rán, þats réþo
randlinns stafar vinna,
gjald, sem goþs þegn vilde,
gjalfrhests metendr festo.

45.1 skjótt réþ FJ. knáþi SvbEg. 3 skrýdds es ... rœddo FJ. skreytendr réþo skrauti SvbEg. 4 þokka SvbEg. 6 -hvetj- SvbEg. — setja SvbEg. 8 þás FJ. — teite SvbEg. 46.2 veg sannan FJ. 4 afl FJ. – megenvelde FJ. 47.1 hranna SvbEg. 2 brjóts liþe FJ. brjótanda SvbEg. 3 sókn at SvbEg. 4 miklo FJ. mikla SvbEg. 7 gagne SvbEg. 8 guþr ... ráþa SvbEg. 48.7 vilde SvbEg. 8 gjalfrhests KG. Nj. II 45-6. gulls bezt Sv. Egb

49. Hyrgilder fekk hvíldar
hrafnvíns liþe síno.
garpr bavþ þrótts í þorpe
þingveljǫndom dveljask.
sette of eins hvers ýtes
apaldrs garþ brimes kapla
lágo _/_ × lýþar
lungs umbverfes stunget.

50. Hús átte sér hætten
hress í garþe þessom,
sek þvengjar × þungra,
þéópista, sér vistar,
síz jarþar × _/_ ×
fránbavgs, sás tók hána,
undens látrs, frá ítrom
endr plácító, sender.

51. Ok inn í sal sinnar
siþfróþaster móþor,
brœþr hluto œztan _/_ ×
eggþings viþer gingo.
en ítr foldar elda
endels sono kendet
hirþegǫtt, þótt hitte
hǫttfróþaster móþor.

52. Undz tírrœker tœke
tveir brœþr of þat rœþa
orþs hvat œskenirþer
ynþes framast mynþe.
þollr gat _/_ × en ellre
_/_ × _/_ fyr bróþor
lýst ok langa freistne
l _/_ × _/_ × hlífar.

49.3 þrótts FJ. þýþr SvbEg. 5 sette FJ. lét SvbEg. 7 láþriþöndum leiþar SvbEg. 50.1 Hús at- SvbEg. 3 ×] þar SvbEg. 4 fyr firþesk SvbEg. 6 haugs SvbEg. 7 látrs mbr.; sætis SvbEg. 8 æztrar iðjo SvbEg. 51.4 eggþings FJ. 5 elda SvbEg. 6 endels sono FJ. 8 háttfróþaster FJ. 52.2 tveir SvbEg. 3 orþs FJ. 5 ellre SvbEg.

53. Frá því's friþgen, nýja,
fjogor endr, sítz trú kendo,
ráþe ýr rúmsborg víþre
ravnmœþela flœþo,
ok bjartglóþa beiþer
bragþvíss gripenn sagþesk
frǫr af frœkno dýre
flóþs, en vargr tók bróþor.

54. Kendosk, ǫrr þás ende
unnfress sǫgo þessa,
milder brœþr, en móþer
meinstygg sono dyggva.
spanþe ítr til ynþes
eir goþ, –́ ×, þeira
þvít hrygg saga huggon
hoddskerþe þá gerþe.

55. Ok fjǫlkosteg fýstesk
fóstrlanda til vandla
havkaklifs, þás hafþe,
hyrgrund, sono fundna.
fljótt baþ fylgjo veita
fenglóþar sér tróþa
liþs hǫfþingja leyfþan
langbarþa til jarþar.

56. Kendosk hjú, þás handa
–́ × –́ × –́ ×
atburþ elda nirþe
ormvangs, hvé kom þangat.
beiþeþrór viþ báþa
bure kannaþesk sanna,
armlinns, œsko sinnar
–́ ld –́ rþ –́ × þo .

53.2 endr *tf.* FJ. 3 ráþe FJ. — víþre FJ. 4 ravn FJ. 6 brag- SvbEg. 54.1 ende SvbEg. 2 unn- FJ. und- SvbEg. 8 skerþe þá ger FJ. 55.3 -a til mbr. -sá vit SvbEg. — vandla FJ. 4 hýr grund SvbEg. 6 tróþa SvbEg. 8 til SvbEg. 56.4 vangs hvé SvbEg. 6 bure kannaþesk FJ.

57. Gerþo grœnnar jarþar
gó × –́ esk hǫfþo
eklavst ítrom þakker
ǫll × gu gram snjǫllom,
áþr til rúms frá rómo
rekka sveit meþ teitre
sigrgladdr snille prýddre
sóknstœrande fœre.

58. Ne víghressa visse
vel × –́ × eldes
tírmildr tyggja þeira
trájánús × –́ ×
óþǫrfo baþ erfe
ítr str × –́ × síka
andrán ádríánús
ǫrva móts × –́ ×

59. Inn baþ meþ sér svinnan
snarfengr í hof þengell
(ítr hnekker stóþ úte
angrs) plácítúm ganga.
blótt, kvaþ gramr en grimme,
gagne í sókn ok fagna,
kvǫ́n hitter þú þína
–́ × –́ × –́ ×

57.4 ǫll FJ. 6 rekka sveit SvbEg. 7 prýddre FJ. 8 sóknstær- SvbEg. 58.2 eldes FJ. 4 trájánús FJ. 59 2 fengr í hof SvbEg. 4 angrs SvbEg. 5 enn grimme FJ. 6 gagne FJ. 7 þína SvbEg.

Anmærkninger.

1.2 *genget* kan ikke være andet end part. perf. af ganga, og ikke, som SvbEg. vil, subst. *gengi* med artiklen.

1.4 Da der mangler noget i vershalvdelen, er det ikke muligt med vished at afgöre, hvilket ord *er* er; =*þér* kan det ej være; jfr. KG. Nj. 46—7.

3.6 Jeg har for versemålets skyld indsat *of*.

3.7 SvbEg.s udfyldning af linjen: *ofir* kan ej være rigtig: 1) fordi *váfa* kan ikke være gået over til *ófa*, da kvadet blev digtet; 2) selv om så var, var *ofir* (for *ófir*) urigtigt; 3) mangler der rim på den måde. Jeg har ikke kunnet finde det passende verbum. I Placidus saga hedder det (Heil. m. s II. 194_{38-9}) «sidan kom hingat, ok mun ek vitraz þer ok syna þer oordna hluti ok luka upp fyrir þer heilsutaknum».

4.3 *of* har jeg for metrums skyld indsat.

5.6-7 SvbEg. har læst *pryþo* = *prýddo*, hvilket ej kan være rigtigt, da rimet (þýþ- prýdd-) så forsvinder; desuden vilde de to adj. *þýþer* (SvbEg. rettelse for *þýþr*) *gjöfler* være meget unaturlige, navnlig det sidste. Afskriveren har her öjensynlig læst fejl og misforstået sin original. *ler* hører til *dóms*; *lærdóms prýþer* er her en biskopskenning («en velstuderet klerk»), og *gøf* står for *gaf*; i *prýþ* mangler forkortelsestegnet for *-er* og i *havlðo* for *-m*

6.6 Her burde der stå helrim, men i mbr. er der halvrim. Jeg har derfor rettet *frægia* til *fága*.

7.8 Jeg optager SvbEg.s rettelse *-vandan*, da den er tilstrækkelig til at fjærne alle vanskeligheder. SvbEg.s læsemåde *hviks* er urigtig. De betænkeligheder, som KG. har næret, tror jeg fjærnes, når man ikke forbinder *sannhuggoþr* med *seggja*, men med *hauks* («høgens sande trøster» er en tapper kriger), og *seggja* med *grams*, som alene for sig næppe er nok til at betegne *gud*; jfr. «þengels lýþa» (6_7), for kun at tage ét exempel.

8.2 At skrive *bǫl styggom* (i to ord) med KG. Nj. II 41-2, er det eneste rigtige. Om betydningen af *bǫl* (=synd) se Nj. II 643-4.

8.6 at þurþe giver, så vidt jeg kan se, ingen mening; afskr. har læst b som þ.

9.1-4 Jeg kan ikke gå ind på SvbEg.s fortolkning heraf. Hans rettelse af váner til váni har KG med rette forkastet (Nj. II 42). Jeg ser heller ingen grund til at rette ger til gakk; ligeledes er vestu ubetinget rigtigere end vastu. Jeg kan ikke undlade at foretage to små rettelser: -skeiþs til skíþs og váner til vánar [ɔ: vánar (flods) frånskíþs (strålende skis) = skibs-vǫrþr (bevogter), en mand]. Desuden må der for travstc læses travstr; i mbr. læser jeg ikke hrvfta men hrvfla =hraustla.

11.3 frør i mbr. har SvbEg. læst som frór, af at fróa; men præs. 3. pers. måtte hedde fróar, hvilket næppe blev sammentrukket. ø er sikkert opstået af e, som meget ofte er vanskeligt at skelne fra hint (f. ex. i gek 6.4); en streg over e (=m) er blevet overset.

14.6 forstår jeg ikke og har jeg ikke kunnet rette.

14.8 Jeg har udfyldt ordet og skriver búnaþe i betydningen: vort hele udseende og måde at være på.

15.7 har SvbEg. læst som: til styrs randa tírar; men Pl. og hans familje rejser ikke til krig og ufred; i hvert fald er det ikke deres hensigt. tírar hører til fróþom (sål. også SvbEg. i Lex. poet.: tírr). Hvilket ord der mangler, har jeg ikke kunnet finde.

17.5-7 Hvorledes hreins avþar seggr bör forstås, har KG. Nj. II 38 rigtig påvist.

26.6 mín's er her öjensynlig den rette læsemåde; i mbr. står mier, hvilket urigtig er blevet læst som mjer = mér; forkortelsestegnet (for n) er glemt over ı; det er hele sagen. freistat er således part. ntr., ikke imp. + t neg., hvilket også vilde være ulogisk.

31.5 þá viþ har jeg skrevet og slöjfet er (es,'s) efter þá, for at den rigtige hending (þá v: hǫ́v-) kan fræmkomme; læses (þá es =) þás forsvinder den fuldstændig.

33.3 Enten travtt eller mætte er urigtigt. SvbEg. har rettet trautt til trútt; jeg foretrækker at rette mætte til mátte.

46.1-4 De to første linjer er vistnok sikre; den 3 og 4 derimod

ikke. Den 3. synes dog ikke at kunne læses anderledes. Der er i og for sig intet imod et sådant adjektivum som aldrgǫfogr; man har et aldrprúðr om en konge. veldi har jeg kunnet skimte; det passer også til stelldr. Men hvad er dette? Et verbum stella, stellda, stelldr (= tysk: stellen) kendes ikke, og selv om et sådant lod sig tænke (afledet af: stallr?), kunde det næppe passe her. Jeg foretrækker derfor at opfatte stelldr som stældr, af at stæla (sætte stål, kraft i). aflstældr = hvis kraft er som stålets, overmåde kraftig. Er dette rigtigt, foreligger der her en forkortelse af vokalen (æ), hvilket i dette kvad flere gange forekommer (skirþosk 5.8; blóþiss 23.8). megen beror på en ren gisning.

49.1-4 Jeg har ikke villet optage SvbEg.s rettelser, dels fordi de fjærner sig vel meget fra hvad jeg i hdskr. mener at have kunnet skimte, dels også fordi der fræmkommer et så unaturligt udtryk som «at stinga(!) mǫnnum» = at lade krigerne lejre sig.

50.3 er altfor usikker, til at jeg tör foreslå nogen rettelse eller opfattelse.

50.5 SvbEg.s læsning fyr firþisk (= døde) lader sig næppe forsvare: Firþesk er dog vistnok det rette; fyr derimod ikke.

51.3 œztan: œzta er sikkert nok; men iþjo (SvbEg.) har jeg ikke kunnet skimte, og der må vel have stået et ord, som betyder det samme som beine (gæstfrihed)?

51.8 hǫttfróþaster har jeg indsat; der skal stå et ord, der begynder med h og det første rim er -óþ-; det sidste er er tydeligt. Det eneste stødende er, at vi således får to linjer i et og samme vers (men dog i to forskellige vershalvdele) af samme form og omtrent samme indhold; men en sådan linje synes dog at være ganske naturlig. Gentagelsen af samme ord findes flere gange i kvadet; således står frægr to gange i v. 1. ormstalls findes i to på hinanden følgende vers (2 og 3).

53.3 víþre har jeg indsat i henhold til rimet og v. 15.1. ravn- (l. 4) er en gisning.

54.7 saga (og ikke sága SvbEg.) er her det eneste rigtige, hvad metrum viser.

54.8 er höjst usikker; navnlig er jeg i tvivl om -skerþe. Hvis her forelå en mandskenning, væntede man pluralis (om de to brødre). Allersnarest skulde man tro, at her skulde stå en kvindekenning; man vilde komme det rigtige nærmere, kunde man bestemt angive udtalen af g?rþe.

Prosaisk ordfølge.[1])

1. — — — — — genget. nú mon [er] lægjask, kvaþ frægr foldar fjǫrnes valdr (*Christus*). skaldu, mjúks morþlinns boþe (*Plac.*), finna slíka manravn, sem enn gamle jób, (*men*) vestu framr í frægre freistne.

2. Gjalfrs elds lundr (*Plac.*) reis frá grundo, [ormstalls boþe (*Plac.*) vas (*nemlig*) áþr fallenn til foldar] vel skorþaþr orþom goþs. vánar logstýfer (*Plac.*) baþ ljósengla vegs þengel (*gud*) leyfa sér segja vífe síno þesse rǫk.

3. Ormstalls beiþer (*Plac.*), segþu sonom þínom ok brúþe (ɔ: þesse rǫk) kvaþ byrskríns stiller (*Chr.*), (*ti*) ǫll vilk yþr kalla í trú. hvalranns hyrslengver (*Plac.*), kom þú hingat of annan dag, þá munk segja yþr, þats þegjom nú yfer(?).

4. Hodda geymer (*Plac.*) kom heim (*og*) vinnels viggþollr (*Plac.*) of vann hagat því dyggva vel, es sagþe kono sinne (ɔ: *det hele*). (*men*) mjúklynd menreiþ kvaþ mána slóþar konong (*Chr.*) sýndan sér í dravme. þav svǫr veitte (*Theop.*) seims bǫrve (*Plac.*).

5. Ok bæþe hjú (*Plac. og Theop.*) sótto þá nǿtt blíþan byskopsfund; hykk þrifnoþ meþ veg kómo þeim at mundom. ok tveir syner þeira skirþosk meþ þeim, (*og*) þýþr lærdóms prýþer (*biskoppen*) gaf hǫldom (*alle fire*) foldarhilmes (*guds*) hirþnǫfn (*se følgende vers.*).

6. Snjallr evstakíús (*Plac.*) gat ǫrr vaknat frá illo. þegns kvǿn, þéópista, réþ at þjóna kriste vel. ungr ágapítús nam fága atferþ drengja. þýþr þéópistús ne miste trú (*genitiv*) lýþa þengels (*gud*).

7. Ok annan dag sótte unnar elgþróttr (*Plac.*) í staþ, þanns goþ sýndesk fyrr framlyndom fiærþar þverre (*Plac.*). snilldar

---

[1]) Jeg har mellem sætningerne hist og her indsat et eller flere ord, for at vise den logiske sammenhæng.

framr havks sannhuggoþr (*Plac.*) leit hirþvandan seggja gram (*Chr.*) standa á hamre í hjartar líke.

8. Aldyggr engla kenner (*Chr.*) unnet lýteigs logbeiþe (*Plac.*) styggom viþ bǫl, at fága lenge heiþenn siþ, þás flærþvarr lýþa fylker (*Chr.*) lærþe svinnan fleinrjóþ (*Plac.*) gǫto sinnar trú (*ved en*) sjaldspurþom atburþe.

9. Hrætskatt, fremþar lystr vánar fránskíþs vǫrþr, þótt verþer í freistne af mér. ves travstr ok gør hravstla. (*ti*) hreinne huggon mun minka trega þinn, hers skins ǫrr (*Plac.*). enn skaldu koma ástskýrþr til þinnar dýrþar.

10. Hjǫrtr hvarf bravt frá seima hreyte (*Plac.*). hringa boþe (*Plac.*) fór heim at þat; frægr baþ krist fultings viþ freistne. drengr (*Plac.*) sagþe kono sinne heit goþs sonar þavs dugþo. rǫskr dolglinns beiter (*Plac.*) gat hug viþ háska.

11. Ek em fúss smíþa hugblíþom fremþar lýse (*Plac.*) fritt stef, ef ek má hitta þat. kristr fremr hodda hriste (*Plac*). *plácítús, sás oeztr es ýta, hlavt fríþa íþn. evstakíús (Plac.) valþe sér albazta æve.*

12. Brátt kom fram þats goþ sagþe friþbragþa flýte (*Plac*). næst varþ hranna drasels meiþr (*Plac.*) í mestre manravn: hjǫrþ hyggjosnjalls hodda skerþes tók at falla, en hjú deyja, (*og dog*) stózk fleygarþs fúrlester freistne.

13. Heifstarfúser þjófar bruto hús ǫldormanns (*Plac.*) — (*og nu*) hófsk freistne svá — þeir bǫro avra út ýr ranne. (*ikke desto mindre*) réþ feller ljóna flærþar (*Plac.*) þakka goþe ǫll fétjón þavs beiþ. unnblakks ǫrr varþr snavþr at avþe.

14. Hvat hafem seims sjǫfn (*Theop.*) at sitja heima?, — þat mælte ulfvíns elda njótr (*Plac.*) viþ sína ítra kono, — eigom at lægja oss búnaþe órom. reyndr es sás má standask stór stríþ. einn....goþ beinne(?).

15. Hǫppom reifþr ravsnar valdr (*Plac.*) réþ at halda ýr víþre rúmsborg, þás hringþollr (*Plac.*) hafþe finget skaþa. á brott meþ tírarfróþom byrstóþs beite (*Plac.*) fóro tveir syner ok móþer þeira til strandar.

16. Stríþa stǫþver (*Plac.*) baþ heiþne kendan stirþs herleiks hyrlund (*skipperen*), es kom (ɔ: *Plac.*) at firþe, ferja sik of sjá, (*men*) en bǫlgjarne fenres jóþa fetrjóþr (*skipperen*) veittet flugstyggom fremþar flýte (*Plac.*) aldyggva farneng,

17. þás hjǫrlundr (*skipperen*) dvalþe kono almilds avþskifstes (*Plac.*) efster á sunda skæ. (*sagen var den, at*) hoddgefn (*Theop.*) leizk hǫ́nom væn. hravstr hreins avþar heggr (*Plac.*) varþ óviljande at skiljask viþ sína eigenbrúþe, þás (*Plac*) gekk af flavste.

18. Dýrþhitter (*Plac.*) baþ drótten dagbœjar (*gud*) tœja sér. (*og følgelig*) gat móens storþar hrjóþr (*Plac.*) hæst hugborþ vi). freistne. *plácítús osv. se 11.*

19. Fljóþ (*Theop.*) varþ fara heim meþ heiþnom hlunndýrs runne (*skipperen*). kona baþ goþ hlífa sér viþ savrlífes synþomþ blíþr himnavaldr (*gud*) dugþe brátt brúþe svá, at hon máttet saurgask af samvisto hildar havknistes (*skipperens*).

20. Sýner seggja travsts (*Plac.*) gekk meþ sína tvá unga sono af flavste. þá vas æve þrekmanns (*Plac.*) þung. seimtýner (*Plac.*) kom at breiþre ǭ, (*men*) nennenn borþs skokkmeiþr (*Plac.*) ne þorþe bera báþa sveina senn yfer.

21. Ástvitjoþr (*Plac.*) bar hravstr erfingja sinn of ǭ, þás hlakkar skins hrister (*Plac.*) lét annan sitja á bakka, ok þás avþgilder (*Plac.*) vilde sœkja annan son, stóþ sviþr þegn (*Plac.*) at miþre ǭ ok sásk síþan umb.

22. Fleinrjóþr (*Plac.*) leit et frána fróns dýr koma at sveine, en vargr tók annan. hann varþ harþa hryggr viþ þat. ok bavgferger (*Plac.*) mátte hvǭronge brátt bjarga, þás dýr drógo dyggva hlýra bravt til skógar.

23 Sveinn hlavt œzta bjǫrg hjarþar gætes — hugskœþr léó flœþe — (*og*) akrmenn gripo annan frá vǫrgom. fjǫrnæms fleins bǫrvar fœddo báþa brœþr í eino þorpe, ne blóþiss glyggs hvatendr (*brødrene*) vissosk til.

24. Blótom gnœgþr halr, sás hafþe teket svanna (*Theop.*) frá blíþom brannelds brigþe (*Plac.*) lifþe fá vetr síþan. hætten hǫrstrengs jǫrþ (*Theop.*) átte sér lenge at þat hús í aldengarþe ok helt ógntvist kristne.

25. Hravstr stýres ǫ́rr (*Plac.*), sás hér stóþsk vel mikla freistne heimsiklings (*guds*), hefr ravnar ástlavn af engla gram (*gud*) *plácítús osv. se 11.*

26. Ok þás harmtvistr heifstar hnekker (*Plac.*) miste sona, mælte dýrþarváttr (*Plac.*) — [nann] gerþe sér dælt viþ drótten

—: halt viþ mik mále þíno, frægr éls foldar valderer (*gud*); (*ti*) nú es mín freistat framar en ens gamla jóbs.

27. Frák (*nemlig*) navkborþs hyrgeyme (*Job*) sitja forþom heima (*og*) viner vitjoþo hans (*og*) kv*ǫ́*n h*ǫ*lds vas meþ h*ǫ́*nom. (*medens*) ek em afkarr fjarre vinom, stokkenn í útlegþ (*og*) kv*ǫ́*n es bravt frá mér (*og*) mein dýr gripo sveina mína.

28. Gjalta goþ mér reiþe, þótt mæltak orþ, þurftom fleire — ek þarf allrar eirar gagls leiþar stilles (*guds*) —, sett (*derfor*) varþhald fyr munn minn, aldar konongr, alls minnomk þinna vingjafa. dróttenn, veitt oss varkunn.

29. Morþsólar meiþer (*Plac.*) veyk mále. h*ǫ*toþr rams rekka rógs (*Plac.*) gekk leiþar sinnar í þorp ýr skóge. móþhress menferger (*Plac.*) vas margan vetr í þessom bœ, ok vargnister (*Plac.*) vann sér til mætrar bjargar.

30. Ok þvinnels víþrar foldar viggbaldr (*Plac.*) gaf verkkaup, þats merkþe sér, til atvinno avmra rekka. linnvenges lundr (*Plac.*) helt h*ǫ́*ttnæfr fast s*ǫ́*ttom viþ goþ ok leynde heiþna hlunndýrs runna trú sinne.

31. Undz happmildr láþhofs konongr (*gud*) vilde hugga leggjar farms lyfstemóþa (*Plac.*), hvardyggvan í harme. þá réþ friþar veiter, siþbjóþr snotra lýþa (*gud*), efna heit sín, h*ǫ́*va huggon, viþ herstefne (*Plac.*).

32. Ítrom angrhrjóþanda (*gud*) lýtr engla liþ ok þjóþer. einn dróttenn, sás skóp allt gótt, es *ǫ*llo hreinne. *plácítús osv. se 11.*

33. Guþr vas gør, en trájánús mátte travtt verjask vel ráne, áþr tígenn gramr (*Trajan*) þurfte samna her. snilldar framr landreke (*Trajan*) bavþ lýþom at samna víþa fríþo ríþara liþe til sverþhríþar.

34. Gramr (*Trajan*) mintesk, hvé plácítús kende endr avka yggjarleik, þás [hann] vas þarfe gunndjarfra gumna. vígteitr konongr (*Trajan*) baþ (*derfor*) leita vellmeiþes (*Plac.*) víþa. gramr (*Trajan*) hét gnótt góþs þeims mætte finna svinnan hal (*Plac.*).

35. Tveir brœþr, þeirs v*ǫ́*ro endr á hende ítrom plácító, riþo ár at leita byrvels skíþa beites (*Plac.*). ærer (*brødrene*) fundo umb síþer gylva grundar glaþríþanda (*Plac.*), né kendo afrendan unnar fúrs b*ǫ*r (*Plac.*).

36. Værr sunds viggfinnande (*Plac.*) tók at minnask ens fyrra vegs, þás snarlundaþr kende húskarla sína. bilstyggr seims særer (*Plac.*) leitaþe sér brátt, þás tók hryggvask, huggonar af beima drótne í bœn.

37. Krist rǫdd kvadde krafste prýddan ara niste (*Plac.*): skala þú hryggvask nú, (*ti*) dygg dýrþ dróttens hitter þik. tíþ kemr enn at hende þér, sóknar seiþa sender (*Plac.*), sús mon finna yþr avþ ok veg fyr navþer.

38. Sunds bliktýner (*Plac.*) vann beina gestom, þeims vǫ́ro komner (*brødrene*), hǫ́rr harmr tóksk bavglestanda (*Plac.*) af hǫndom. frák brœþr undrask áta skíþs útbeite (*Plac.*), þás fundo áhyggjo þokka á skokks skravtvals beiþe (*Plac.*).

39. Hǫppom glæstr friþbeiþer (*gud*) gefr brǫgnom, þeims bera hǫrþ mein hravstla á jǫrþo, fríþan fǫgnoþ meþ sér. *ítrom angrhrjóþanda (gud) lýtr engla liþ ok þjóþer. einn dróttenn, sás skóp allt gótt, es ǫllo hreinne.*

40. Brœþr hugþo megenvandla at brandleggs beiþe (*Plac.*) — menn þóttosk kenna milde mætan plácítús —, undz hjaldrserks hyrþróttar (*brødrene*) hitto (*mærkede et ar på Plac.s hals, og så, at de*) hǫfþo rétt kendan hoddsende (*Plac.*).

41. Oddregns hvatendr (*brødrene*) bǫ́ro af hljóþe orþ heiþens grams (*Trajans*) — ok urþo fegner, es fundo hjǫrva lund (*Plac.*) —: (*at*) hugfyldr hodda baldr (*Plac.*) skylde koma til hildar ok eignask alla tígn, þás [hann] lét endr af hende

42. Brátt rézk flœþar elds flýter (*Plac.*) í fǫr meþ brœþrom. maþr kunne þá at segja manne megentíþende. drenger sótto fund víþes fákríþanda (*Plac.*), es lofþa sveit frétte, at plácítus lifþe lengr.

43. Víse (*Trajan*) gerþe fúss veg hringlestanda (*Plac.*) mestan — gramr (*Trajan*) varþ harþa fegenn, es haps geymer (*Plac.*) kom heim —: þengell (*Trajan*) sette þróttar þingblíþan ulfs fœþe (*Plac.*) hǫfþingja ǫflogs lýþs ok tók gœþa [hann] avþe.

44. Ítr gramr (*Trajan*) baþ enn fira samna fljótt ferþ ungra manna, ef plácítús þœttesk verþa fámeþr. þá kómo báþer syner seima sendes (*Plac.*) saman heim at hǫndom. ne hann kende havkláþs hyrjar lunda (*sönnerne*).

45. Skjótt réþ brims blakkrennande (*Plac.*) kenna á brœþrom stórmennes þokka, es skrýdds skokks skreytendr (*brødrene*)

rœddo. sóknar fráus þings þráhvetjande (*Plac.*) lét setja þessa drenge í sína sveit, þás teite vas œzt.

46. Himna harre (*gud*) es dýrr. hann eignask sannan veg; [hann] ræþr aflstelldr aldrgǫfgo aldar megenvelde. *ítrom osv. se 39.*

47. Herr manna fór at móte miklo liþe hranna hyrbrjóts (*Plac.*) plácítús vas ok samr at fremja sik sókn. ógn stóþ af angrs þegne (*Plac.*) (*så at*) ulfs gœþendr (*fjenderne*) flœþo þá (*og*) goþs þegn (*Plac*) hlavt ráþa fyr gagne. guþr háþesk vel.

48. Odda þings hyrþróttr (*Plac.*) rak harþan flótta herferþar í styr, ok eydde eirlavst heroþ þeira, áþr gjalfrhests metendr festo gjald, sem goþs þegn (*Plac.*) vilde, fyr rán þats randlinns stafar réþo vinna.

49. Hrafnvíns hyrgilder (*Plac.*) fekk liþe síno hvíldar. garpr (*Plac.*) bavþ þrótts þingveljǫndom (*soldaterne*) dveljask í þorpe. lungs .... (*Plac.*) sette (*telte?*) of apaldrs garþ eins hvers brimes kapla ýtes. lágo lýþar umbverfes...stunget(?)

50. Hætten hress Þéópista átte sér hús í þessom garþe....... síz jarþar undens fránbavgs látrs sender (*skipperen*), sás tók hána endr frá ítrom plácító .... (ɔ: *døde*).

51. Ok siþfróþaster eggþingsviþer (*sönnerne*) gingo inn í sal móþor sinnar. brœþr hluto œztan....., en ítr endels foldar elda hirþegǫtt (*Theop.*) kendet sono, þótt hǫttfróþaster hitte móþor.

52. Undz orþs tírrœker tveir brœþr tœke rœþa of þat, hvat ynþes œskenirþer (*brødrene*) mynþe framast. enn ellre hlífar þollr (*broder*) gat lýst fyr bróþor..........ok langa freistne.

53. Frá því ráþe, es fjogor friþgen (*forældrene med sönnerne*) flœþo endr ravnmœþela ýr víþre rúmsborg, sítz kendo nýja trú, ok bragþvíss frǫr flóþs bjartglóþa beiþer (*den ældre broder*) sagþesk gripenn af frœkno dýre, en vargr tók bróþor.

54. Milder brœþr kendosk, þás unnfress ǫrr (*den ældre broder*) ende sǫgo þessa, en meinstygg móþer (ɔ: kende) dyggva sono. ítr goþ spanþe eir(?) til ynþes ..., þvít hrygg saga þeira gerþe þá huggon hoddskerþe(?)

55. Ok fjǫlkosteg havkaklifs hyrgrund (*Theop.*) fýstesk vandla til fóstrlanda, þás hafþe fundna sono. fljótt baþ fenglóþar tróþa (*Theop.*) leyfþan liþs hǫfþingja (*Plac.*) veita sér fylgjo til langbarþa jarþar.

56. Kendosk hjú (*Plac og Theop.*), þás handa elda....(*Theop.*) (*havde fortalt*) ormvangs nirþe (*Plac.*) atburþ, hvé [hon] kom þangat. armlinns beiþeþrór (*Plac.*) kannaþesk viþ báþa bure, (*da de fortalte ham*) sanna (*fortælling om*) œsko sinnar.

57. Ǫll .... gerþo eklavst þakker ítrom ...... snjǫllom gram grœnnar jarþar, (*da de*) hǫfþo .... (*truffet hinanden?*), áþr sigrgladdr sóknstœrande (*Plac.*) fœre frá rómo til rúms meþ teitre snille prýddre rekka sveit.

58. *Det hele så defekt, at det ikke kan forstås; vistnok har der stået noget om Trajans død og Adrians tronbestigning.*

59. Snarfengr þengell (*Adrian*) baþ svinnan plácítúm ganga meþ sér inn í hof, (*men*) ítr angrs hnekker (*Plac.*) stóþ úte. blótt, kvaþ enn grimme gramr (*Adrian*) ok fagna gagne í sókn; (*desuden*) hitter þú kvǫn þína.......

Hovedpersonerne i denne drapa er Placidus (Evstachius), hans hustru, som i dåben fik navnet Theopista, samt deres to sönner, som ved dåben fik navnene Agapitus og Theopistus. De skal, som angivet i drapaen, have levet under kejser Trajan og i begyndelsen af kejser Hadrians regering. Begyndelsen og slutningen af drapaen er gået tabt, men det lader sig udregne, hvor langt kvadet omtrent har været. Der er 5 membranblade og omtrent 59 vers på dem, eller gennemsnitlig noget over 11 vers på hvert blad, ca. $5^1/_2$ på hver side. Hvis begyndelsen har fyldt det første blad, hvad den måske næppe har gjort, så skulde der mangle omtr. 11 vers af den. Dette kan nöjere bestemmes ved drapaens indretning. Hvert stefjamål består af 6 vers, og der er 5 i det hele, $6 \times 5 = 30$. Hertil kommer de 6 stefvers, i alt 36 vers, (d. e. v. 11—46 incl.); nu er der af indledningen 10 vers tilbage og af slutningen omtr. 13 vers. Når vi ser hen til forholdet f. ex. i Leiðarvísan, består dens stefjamål af 4 vers, men indledning og slutning hver af 12, d. e. 3 × stefjamålets. Hvis noget lignende havde været tilfældet i Plac.dr., vilde vi for indledningens vedkommende få, hvis den ovenstående beregning (af hvad der har stået på det første

tabte blad) er rigtig, de bevarede 10 vers + 11 = 21, d. v. s. lidt mere end 3 × stefjamålets. Vi vilde således få vor drapa til at bestå af (11 + 10 =) 3. 7 + 6 (str. 11. 18. 25. 32. 39. 46) + 6. 5 + (13 + 8 =) 3. 7 = 78 vers, hvilket er et i alle henseender sandsynligt og tilfredsstillende antal. Af slutningen er der tabt c. 8 vers, hvilke har udgjort en hel side og omtrent 15 linjer af den følgende. Når man ser hen til fortællingen om Placidus, som den foreligger i en latinsk affattelse og i en isl. oversættelse af denne, bestyrkes det vundne resultat. Denne oversættelse er trykt i Ungers Heilagra manna sögur (Christiania 1877) II bind 183 ff. Vi vil nu sammenligne denne fortælling og drapaen.

Placidus saga består af 12 kapitler og findes i Stockholmer-papirhåndskriftet no 8, octav. Desuden haves to brudstykker på membran med samme indhold som papirhdskr. Endnu et tredje membranbrudstykke haves, som viser en recension af sagaen i en meget forkortet skikkelse. Den længere bearbejdelse er en oversættelse af legenden om Placidus, som den findes trykt i Boninus Mombritius' Sanctuarium (Milano 1477?). Drapaens forfatter har dog næppe haft denne bearbejdelse for sig, da drapaen er meget mere kortfattet end den og viser flere uoverensstemmelser med den. Den kortere bearbejdelse kan heller ikke ligge til grund for drapaen; dertil er den altfor kort og fjærner sig altfor meget fra den (f. ex. ved at lade en ulvinde gribe den ene sön, og navnlig ved at lade Evstachius (Placidus) hele tiden leve i en hule); vi vil derfor helt se bort fra denne i det følgende.

Kap. 1. fortæller, at i Trajans tid levede en rytteranfører, ved navn Placidus, med de og de fortræffelige egenskaber; hans hustru og sönner omtales; denne Placidus var sejrrig i kampe, en dygtig jæger osv. Guds miskundhed foragtede ikke mandens gode gerninger (jfr. v. 8), og «kaldede» ham derfor til den sande tro. Da Plac. en dag med sine tjenere begav sig på jagt, traf de på en mængde hjorte. Efter at Plac. havde ordnet og opstillet sine mænd, viste sig for ham en stor og prægtig hjort, der flygtede bort ind i skoven fra de andre dyr. Plac. forfulgte hjorten og blev tilsidst alene, men hjorten stansede på en klippe. Plac. red hen til klippen, men da undergik hjorten en forandring, idet et kors, der skinnede klarere end

solen, tilligemed frelserens billede viste sig mellem hjortens horn. Hjorten talede nu til Plac. og forklarede ham, at Kristus var kommen i en hjorts skikkelse til ham, for at kalde ham; men Plac. faldt af hesten af frygt, da han hørte hjortens ord. Efter en kort tid rejste han sig igen og tiltalte hjorten. Så faldt Plac. igen til jorden, og sagde, at han vilde tro på gud, hvorpå hjorten befaler ham at lade sig døbe af biskoppen. Derpå beder Plac. om at måtte fortælle sin kone og sönner det hele, jfr. v. 2,5-8. Til v. 1 svarer her ikke noget i 1. kap., men i 3. kap., hvor Plac. for 2. gang mødes med hjorten, dér taler denne om Job. Her er der således en uoverensstemmelse. Ligeledes lader sagaen Plac. falde 2 gange til jorden, medens drapaen vistnok aldrig har haft mere end én gang. (jfr. 2,1-4.). Slutningen af 1. kap. svarer til v. 3.

2. kap. svarer til v. 4-6, uden uoverensstemmelser, men i prosa er det hele lidt mere vidtløftigt, hvad man netop kunde vente.

3. kap. og beg. af det 4. svarer til v. 7—10. Hjorten holder en lang tale til Plac. om de prøvelser og fristelser, ulykker og sorger, som vil ramme ham og hans familje med henvisning til Job. Intet af alt dette findes her; kun slutningen af kapitlet: «Drottinn mællti: þu skallt hefiaz, Eustachius, þviat miskunn min er med þer ok vardveitir andir ydrar» svarer nöje til 9,6-8. [V. 11 indeholder stevet].

4. kap. svarer for största delen til v. 12 og 13, uden nogen uoverensstemmelse. Til sætningen «eigom oss at lægja ... búnaþe ǫrom» svarer her «Var þa farin oll þeira eiga utan klædi þau er þau baru».

5. kap. svarer til v. 14—17. Den i sagaen omtalte, af Trajan foranstaltede, fest findes ikke omtalt i drapaen; at rejsen gik til Ægypten bemærkes heller ikke i drapaen. Derimod beskrives skipperen på samme måde, og en mærkelig overensstemmelse findes i følgende ord: «þa dvaldi skipdrottinn eptir konu Eustachii, þviat hon var væn ataliti» = «þás avþskifstes efster | almilds kono dvalþe | væn leizk hoddgefn hǫnom» (17,1-4). [V. 18 er stevvers].

Kap. 6. svarer til v. 19—31; dog svarer v. 19 til slutningen af kap. (fortællingen i omvendt orden), der tillige indeholder, hvad der står i v. 24. I fortællingen om drengene findes

der stor verbal lighed mellem prosa og poesi; derimod fortæller drapaen intet om, at Plac. af sorg vilde drukne sig med det samme. I den følgende fortælling om Plac. er der stor lighed med drapaen; jeg skal særlig fremhæve: «En, drottinn, gleym mer eigi....; veit ek, drottinn, at þu sagdir, at ek skyllda slika freistni taka sem Job; en nu se ek at sonnu, at min er meirr freistat en hans» = 26.5-8. De følgende to vers svarer så godt som ord for ord til sagaens. Byens navn Babillus (i det lat. Dadissus) findes ikke i drapaen. [32 er stefvers.]

Kap. 7 svarer til v. 33-37; Plac.s huskarle (således nævnes de både i drapaen og sagaen) kaldes ikke brødre i sagaen.

Kap. 8 svarer til 38-42 v., men er langt vidtløftigere.

Kap. 9 svarer til v. 43-48, og er ligeledes temmelig vidtløftigt i forhold til versene.

Kap. 10 svarer til v. 49-54; om det gælder det samme.

Kap. 11 svarer til v. 55-56, men er langt udførligere.

Kap. 12 begyndelsen (12½ linje) svarer til v. 58-9.

Restens indhold er følgende: Da Plac. ikke vilde ofre til de hedenske guder, fordi han var kristen, blev kejseren vred og lod ham og hans familje føre ind i et dyregærde (arenaen), hvorpå en løve blev sendt ud imod dem, men den lagde sig ydmyg ved deres fødder. Derpå lod kejseren forfærdige en kobberoxe, hvori Placidus med familie, efter at have bedet til gud, blev indsat. Ilden, hvormed oxen blev ophedet, stansede af sig selv; de afsjæledes legemer blev således ikke forbrændte. Efter 3 dage lod kejseren kobberoxen åbne; da fandt man legemerne fuldstændig ubeskadigede og hvidere end sne. Kristne folk kom og begravede dem i al hemmelighed. Senere blev der bygget en kirke for Placidus og hans familje, og deres messedag holdes dagen efter allehelgenes dag (1. nov.).[1])

Det meste heraf har uden tvivl stået i drapaens slutning, Til trods for de, i det hele taget ikke store, uoverensstemmelser mellem prosa og poesi er det af de langt flere, under-undertiden ligefrem verbale overensstemmelser klart, at der må være en indre forbindelse mellem begge dele. Da det nu fore-

[1]) I almanakken findes Eustachius under 28. marts og Agapitus under den 18. august. Den under 5. oktober stående Placidus er en helt anden.

kommer mig höjst usandsynligt, at oversættelsen skulde være ældre end drapaen, og da denne på den anden side synes flere steder at være uafhængig af sagaen, ser jeg kun én udvej til at forklare overensstemmelserne, den nemlig, at digteren har haft for sig en, måske lidt forkortet, bearbejdelse af den latinske legende, og at oversætteren af den længere recension har haft drapaen ved hånden og lånt fra den forskellige udtryk.

I Óláfs saga Tryggvasonar (Fornm.s I 142) omtales Placidus som den omvendte troende og den gavmilde ridderanfører.

Versemålet er omtrent korrekt i alle henseender. Der findes af og til helrim i de ulige linjer, hvilket som bekendt ikke er påfaldende. *Forkortelse* af lange vokaler forekommer i følgende ord: afkarr 27.6, iss 23.8, fritt 11.2, syndan 4.8, syndesk 7.4 skirþosk 5.7, og muligvis steldr 46.4 Af særlige former er hána 50.6 at fremhæve.

Forklaring af de vanskeligste ord og kenninger.

1. a, foldar f. v. = jordens hjælms (= himlens) herre: — b, morþlinns b. = kampsnogens (= sværdets) befaler (kriger). — c, framr = kæk, modig. — d, frægre, for så vidt som den (fristelsen) vilde, hvis den bestodes, skaffe ham hæder.

2. a, Gjalfrs e. l. = søildens (guldets) træ (en guldsmykket mand). — b, grund = jord. — c, ormstalls b. slangedyngens (= guldets) bebuder (giver, en gavmild mand). — d. fold = 2.b. — e, skorþaþr = støttet. — f, vánar l. = flodluens (= guldets) deler (jfr. 2.c). — g, ljósengla v. þ. = de lyse engles vejs (= himlens; man kunde også henføre ljós- til vegs: englenes lyse vejs) konge. — h, víf = hustru. — i, rǫk = begivenheder.

3. a, ormstalls b. = slangedyngens (jfr. 2.c) samler (en rig mand). — b, byrskríns st. = vindskrinets (= himlens) konge. — c, hvalranns h. = hvalfiskehusets (= søens) ild (= guldets) uddeler (= 2. f).

4. a, Hodda g. = skattenes bevarer (jfr. 3. a). — b, vinnels v. = søkongens hests (= skibets) træ (egl. en dygtig søhelt). — c, dyggva = udmærket (adv.) — d, menreiþ =

halssmykkets bærerske. — e, mánaslóþar k. = månevejens (= himlens) konge. — f, seims b. = skattens træ (jfr. 2. a).

5. a, blíþan retter sig efter fund, men hører logisk til byskops. — b, þrifnoþ = lykke, velfærd (her åndelig; salighed) — c, at m. = til hænde, i hænde. — d, foldar h. hirþ = jordens konges hird (hof) = guds udvalgte, hellige mænd.

6. a, ǫrr = gavmild. — illo = det onde ɔ: synden. — c, fága = udøve. — d, drengja må opfattes som brave mænds. — e, lýþa þ. =mændenes konges.

7. a, sótte = begav sig. — b, unnar e. = bølgens elgsdyrs (= skibets) gud (en mand; jfr. 4. b) — c, framlyndom = dygtig. — d, flærþar þv. = syndens (egl. falskhedens) formindsker. — e, havks s. = høgens virkelige trøster (= en tapper kriger). — f, seggja gr. = 6. e.

8. a, unnet = undte ikke. — b, lýteigs l. = lyr (en fisk) landets (= søens) ilds (= guldets) samler (jfr. 3. a). — c, styggr v. b. = sky over for synden (= retskaffen). — d, flærþvarr = 8. c. — e, lýþa f. = 7. f. — f, fleinrjóþr = spydets rødfarver (en kriger).

9. a, Hræzkatt = vær ikke bange. — b, fremþar l. = begærlig efter (åndelig) lykke. — c, vánar fr. v. = flodens (= 2. f) strålende skis (= skibets) bevogter (jfr. 7. b). — d, af mér = fra mig (sendt). — e, hers sk. ǫ́ = hærglandsens (= det skinnende sværds) tjæner (= kriger). — f, ástskýrþr = lutret ved kærlighed.

10. a, seima hr. = guldets uddeler (jfr. 3. c). — b, hringa b. = sværdenes (eller muligvis: ringenes) tilbyder (jfr. 1.b og 2.b.f). — c, viþ = imod. — d, dolglinns b. = kampsnogens (= 1.b) anvender (kriger).

11. a, fremþar l. = den der viser lykke. b, fremr = gör herlig. — c, hodda hr. = guldets uddeler (= 10.a).

12. a, friþbragþa fl. = fredens fremskynder (friþbrǫgþ = friþr). — b, hranna dr. m. = bølgernes hests (= skibets) træ (= 4.b; jfr. 7.b). — c, hodda sk. = 11.c. — d, fleygarþs f. = skigærdets (= skjoldenes) ilds (= sværdets) beskadiger (= 12.c).

13. a, Heifst = forbitrelse, lyst til slette gerninger. — b, feller lj. fl. = menneskenes falskheds ødelægger. (jfr. 7.d). c, unnblakks ǫ = bølgehestens (jfr. 12.b) fremskyder.

14. a, seims sj. = guldets gudinde (en kvinde). — b, ulfvíns e. nj. = ulvevinens (= blodets) flammers (= sværdenes) nyder (en kriger). — c, búnaþr = hele livsindretning.

15. a, Hǫpp betyder vistnok her: den lykke, Plac. har haft deri, at han blev omvendt og følgelig vil opnå den evige salighed. — b, ravsn bet. storartethed i sin levemåde; rausnar v. passer meget ilde til Plac.s elendige tilstand. — c, hringþollr, sværdets (eller ringens) træ, mand. (jfr. 10b). — d, tírarfróþr = som véd, hvad berömmelse er, berömt. — e, byrstóþs b. = börhestens (skibets) styrer, mand.

16. a, Stríþ = sorg, smærte. — b, herleiks h. = hærlegens (= kampens) ilds (sværds) træ, mand. — c, es = da. — d, bǫlgjarn = der gærne synder. — e, fenres j. f. = ulveyngelens (ulvenes) fodrødfarver = en kriger (her skipperen). — f, veittet = gav ikke. — g, flugst. = uvillig til at flygte — h, fremþar fl. = en, der hurtig skaffer sig fremþ (9.b).

17. a, hjǫrlundr = sværdets træ, mand. — b, avþskifster = gulduddeler, mand. — c, sunda sk. = sundenes hest, skib. — d, hoddgefn = guldets gudinde, en kvinde. — e, avþar h. = rigdommens træ, en mand. — f, flavst = skib.

18. a, Dýrþhitter = herlighedens (ɔ: den eviges) høster, Plac. — b, dróttens d. = daghusets (himlens) herre, gud. — c, móens st. h. = slangelejets = guldets ødelægger, en mand. — d, hugborþ = tankens bord (sammenligningen er hentet fra et skib[sbord]) = bryst, her = hjærte.

19. a, hlunndýrs v. = rulledyrets (= skibets) træ, mand. — b, máttet = kunde ej. — c, hildar h. = kamphøgens (ravnens) mætter, en mand.

20. a, Sýner s. tr. = den, der bærer mændenes tillid til skue, en brav mand. — b, flavst = skib. — c, seimtýner = guldets forøder, en mand. — d, nennenn (jfr. d. nænsom) = dygtig og omhyggelig. — e, borþs sk. = skibets træ (=19.a).

21. a, ástvitjoþr, den, der røgter kærligheden(?). — b, hlakkar sk. hr. = kampglansens (sværdets) ryster, en kriger. — c, avþgilder, en, der samler rigdomme, en rig mand.

22. a, Fleinrjóþr = spydfarver, en kriger. — b, frónsd. = løve. — c, bavgferger = ringens ødelægger, en gavmild mand. — hvǫronge = ingen af de to.

23. a, œzta = den ypperste, ɔ: fra himlen sendte. — b, hugskœþr = af skadeligt sind, grum. — c, fjǫrnæmr = livet berøvende. — d, fleins b. = spydtræer, mænd. — blóþiss gl. hv. = blodisens (sværdets) storms (kampens) fremskyndere, krigere, mænd. — vissosk til = vidste noget om (til) hinanden.

24. a, Blótom gn. = den, der ofte ofrer, en ivrig hedning. — b, branneldis br. = bølgeildens (guldets) uddeler (= 22.c). — c, hætten = den, der har gode sæder. — d, hǫrstrengs j. = hörstrængens jord (gudinde) = kvinde. — e, ógntvist = den af (forfærdelse =) bitter smerte nedböjede.

26. a, stýres ǫ. = skibrorets behandler, en mand. — b, heimsiklingr = verdens konge. — c, ravnar = i virkeligheden. — d, engla g. = englenes konge.

26. a, harmtvistr se 24.e. — b, heifstar hn. = forbitrelsens undertrykker, en gudelig sindet, brav mand. — c, dýrþar v. = et herligt vidne, ɔ: martyr. — d, gera sér dælt = behandle en på en familiær, næsten overmodig måde. — e, éls f. v. = uvejrlandets (himlens) herre, gud.

27. a, havkborþs h. = høgesædets (armens) ild (guldets) forvarer, en mand. — b, afkarr = i elendig tilstand. — c, mein (af adj. meinn,) = skadelige, grumme.

28. a, Gjalta...reiþe = gengæld ikke . . med din vrede. — b, eirar (af eir) = miskundhed. — c, gagls l. st. = gæslingens vejs (luftens) konges.

29. a, morþsólar m. = kampsolens (skjoldets) beskadiger. — b, veyk = hørte op med. — c, hǫtoþr r. r. r. = mændenes stærke ondskabs hader, en fredelig sindet mand. — d, móþbress = den, der er ved godt mod. — e, menferger = 22.c. f, vargnister = ulveføder, en kriger, — g, vann..til = arbejdede for.

30. a, þvinnels f. v. = søkongens lands (søens) hests (skibets) gud, en mand. — b, merkþe = betingede. — c, at-(vinno = underhold. — d, linnvenges l. = slangelandets guldets) træ, en mand. — e, hǫ́ttnæfr = den der har gode sæder

(egl. stærk i [gode] sæder). — f, søttom = forlig, overenskomst, fred. — g, hlvnndýrs r. = 19.a.

31. a, happmildr = den, der giver lykke, velsignelse i rigeligt mon. — b, láþhofs k. = jordtemplets (hvælvingens ɔ: himlens) konge. — c, leggjar f. l. = læggens (armens) byrdes (ringens) løftende (bærende) gud, en mand. — d, hvardyggvan = allevegne (uden undtagelse) brav og stærk. — e, friþar v. = fredens giver, gud. — f, siþbjóþr s. l. = den, der byder vise mænd den rette tro, gud. — g, høva h. (nemlig) sin höje fuldkomne trøst. — h, herstefne = hærens styrer.

32. a, angrhrj. = sorgens neddysser, gud.

33. a, gvþr = kamp, her: ufred. — b, landreke = konge. — sverþhríþ = sværdbyge, kamp.

34. a, yggjar l. = Odins leg = kamp. — b, vellmeiþes = guldets beskadiger, en gavmild mand. — c, gnótt góþs = »guld og grönne skove«.

35. a, ár = hurtig. — b, byrvels sk. b. = søkongens skiers (skibenes) styrer, en mand. — c, ærer (af árr) = sendemænd. — d, gylva gr. gl. = søkongens lands (søens) hests (skibets) rytter, en mand. — e, afrendr = stærk. — f, unnar f. b. = bølgeildens (guldets) træ, en mand.

36. a, Værr = fredelig sindet. — b, sunds v.f. = sundets hests (skibets) finder (= giver) en mand. — c, bilstyggr = sky for eftergivenhed, fejhed, tapper. — d, seims s. = guldets sårer = 34.b. — e, beima dr. = mændenes herre, gud.

37. a, Krist er gen.; denne form er i de gamle digte og homilier den sædvanlige. — b, ara n. = örnens føder, en kriger. — c, sóknar s. s. = kamfiskenes (spydenes) udsender, en kriger.

38. a, Sunds bl. t. = sundets glans (guldets) forøder, en mand. — b, bavglestande = ringbeskadiger = a. — c, áta sk. ú. = søkongens skis (= 35.b) styrer, en mand. — d, áhyggjo þ. = noget der lignede, så ud som bekymring. — e, skokks skr. b. = skokks(?) prægtige falks (skibets) kræver, en mand.

39. a, angrhrjóþande = sorgens udrydder.

40. a, brandleggs b. = leggbrands b. = armildens (guldets) kræver, en mand. — b, hjaldrs. h. = kampsærkens

(brynjens) ilds (sværdets) guder, mændene. — c, hoddsende = guldets uddeler, en mand.

41. a, Oddregns hv. = odregnens (kampens) tilskyndere, krigerske mænd. — b, hjǫrva l. = sværdenes træ, en mand. — c, hodda b. = guldets gud, en mand.

42. a, flœþar e. fl. = flodildens uddeler, en mand. — b, víþes f. = søhestens rytter = 35.d. — c, lofþa s. mændenes skare.

43. a, hringlostanda = 38.b. — b, haps g. = (den evige) lykkes indehaver. — c, þróttar þingblíþr = blid på Odins ting, blid i kamp. — d, ulfsfœþer = ulvens føder.

44. a, fira (mændene) er obj. for baþ. — b, seimas. = 40.c. — c, havkláþs h. l. = høgelandets (armens) ilds (guldets) træer, mænd.

45. a, brims bl. r. = brændingehestens fremskynder, en mand. — b, stórmennes þokke = noget, der er karakteristisk for store mænd, ɔ: folk af adelen. — b, skokks(?) skreytendr = mændene. — d, sóknar fr. þ. þ. = den, der idelig ophidser til kampormens (sværdets) ting (kamp) en kriger; — e, teite = lystighed, gilde. — f, vas œzt = stod på det höjeste.

46. a, himna h. = himlens herre. — b, aflstelldr = kraftig (hvis kræfter er forstærkede). — c, aldrgǫfogr = ved sin ælde berömt. — d, aldar m. = menneskenes hovedrige = jorden.

47. a, hranna h. = bølgeildens (guldets) bryder (uddeler), en mand. — b, samr = den samme som för. — c, fremja sik sókn = indlægge sig hæder i kampen. — d, angrs h. = sorgens nedtrykker, en mild mand. — e, ulfs g. = ulvefødere, krigere. — f, gagn = sejr.

48. a, Odda þ. h. = odtingets (kampens) ilds (sværds) gud, en tapper kriger. — b, herferþ = krigerskare. — c, gjalfrh. m. = de, der sætter pris på søhesten (skibet), mænd. — d, festo = forpligtede sig til at betale. — e, randlinns st. = skjoldormens (sværdets) træer, mænd.

49. a, Hrafnvíns h. = ravnevinens (blodets) ilds (sværdets) kraftige svinger, en kriger. — b, þrótts þ. v. = Odins tings (kampens) vælgere, krigere. — c, brimes (af brime = brim) k. ý. = brændingehestens (48.c) fremskynder, en mand.

50. a, Hætten, se 24.c; jfr. 30.e. — b. hress = den, der bærer modgangen med lyst og styrke. — c, jarþar u. fr. l. s. = den bugtede glinsende jordrings (slangens) lejes (guldets) uddeler, en mand.

51. a, eggþings v. = sværdtingets (kampens) træer, mænd. b, endels f. e. h. = søkongelandets (søens) ilds (guldets) røgterske, en kvinde. — c, kendet = kendte ej.

52. a, orþs t. = læggende vind på ry. — b, ynþes œ. = (evig) fryd ønskende mænd, gudfrygtige mænd. — c, framast = først (i tiden). — d, hlífar þ. = skjoldets træ, en mand.

53. a, ravnmœþela = ved overmåde stor trængsel. — b, bragþvíss = kyndig. — c, frǿr = fyrig, kraftig. — d, flóþs bj. b. = søens skinnende gløders (guldets) samler, en mand.

54. a, unnfress ǫ́ = bølgebjörnens (skibets) styrer, en mand. — b, meinstygg = brav, ren i sind.

55. a, havkaklifs h. = høgesædets (armens) ilds (guldets) jord (gudinde), en kvinde. — b, vandla = meget stærkt. — c, fengl. tr. = søildens (guldets) stang, en kvinde. — d, leyfþr = lovprist. — e, langbarþa j. = Longobardernes land, Italien.

56. a, ormvangsnirþe = slangelandets (guldets) gud, en mand. — b, armlinns b. = armsnogen (armringen) forlangende gud, en mand.

57, a, eklavst = ekl-laust, egl. uden mangel, rigelig. — b, sókn st. = kampforøger, en kriger. — c, róma = kamp. — d, teitr = glad, munter.

59. a, þengell = konge. — b, angrs hn. = 39.a. — c, gagn = 47.f. — d, sókn = 47.c.

Tillæg

til

„middelalderens spillemænd."

Af **Axel Olrik.**

Da mit stykke har henligget trykt i længere tid, er der mødt mig adskilligt, som jeg kunde ønske at meddele.

Ved middelalderens slutning sang man kæmpeviser «til pibernes lyd»[1]). Men da sækkepiben mest tilhører en sen tid, afgör det ikke noget om ældre tid.

For spillemand kan anføres anden hjæmmel, således i *Harald Olufsons visbok* fra 1573 (nr. 9 v. 23[8], oversat fra tysk). Men langt vigtigere er dets forekomst i den gamle danske *rimkrønike*, der er fra 15de årh., snarest fra omkring 1430. Det bedder der om Erik Ejegod, v. 3643:

ther jeg for tha hiem fra Rom,
i færd meth meg en spelman kom

(spelman udg. 1495; spelemand 1508, 1533). Stedet synes at stride mod min mening om ordet spillemands brug; men ved nærmere eftersyn viser det sig at bekræfte den. Rimkrønikens latinske kilde fra omtr. 1342 lader en «harpere eller fielere» (citharœdus vel fiellator) gæste kongen, efter at han er kommen fra sin Romafærd[2]); krønikerimeren har oversat *citharœdus* ved *spilman* og så sluttet sig til, at det er en fremmed, der kom til ham i

---

[1]) Johannes Magnus (Gothorum Sveonumque historia, lib. I cap. 7) mælder, at de gamle goter: in tibias de clarorum virorum virtutibus (ut etiam hodie fit) canerent.

[2]) reversus rex dum in mensa epularetur, contigit adesse qvendam citharœdum vel fiellatorem. S R D II 362.

udlandet; — men denne omdannelse af det historiske grundlag skal man næppe kunne forklare uden min antagelse, at spilman i Danmark betegnede en udenlandsk musikant. — Når der nu haves en hjæmmel som rimkrøniken for ordet spillemand, og når det i Danmark findes som tilnavn i tyske Nibelungensagn, der allerede på Sakses tid var »velkendte«, ligger den tanke nær, at ordet *spilman* skjuler sig i Sakses *qvendam, genere Saxonem, arte cantatorem* (1131) og i hans *cantor Germanicus* (1157). En indvending kan göres: da måtte den sanger (*cantor*), som i Gråhedeslaget 1157 sang om Svends forræderi, også være en *spilmand*, men at nævne danske sangere med dette ord strider mod middelalderens sprogbrug; dog behøver *cantor* ikke på bægge steder at gengive samme danske ord. Om gætningen er rigtig, har tyske spillemænd været kendte i Danmark fra det 12te til det 15de årh., og jeg skal da indrömme docent Schück en del om deres indflydelse på visedigtningens opståen; men des mer grund vil der være til at fræmhæve den forskel, Sakse gör på sangernes agtede og yndede stilling i samfundet og så *mimi, histriones, scurrarum agmen*.

At Nordens legere har været en fra visesangerne og visedigterne forskellig göglerklasse, vil næppe kunne omstødes ved vidnesbyrd om, at de i udlandet sloges i hartkorn. Dog tror jeg også der at kunne søge støtte: i et fransk dokument fra 13de årh. (Kr. Nyrop: den oldfranske heltedigtning, tillæg 1) skelnes der — i ord, der er som skrevne ud af Sakses tankegang — meget skarpt mellem de rette *joculatores*, der foredrog helte- og helgen-digte, og dem, der var göglere og dyretrækkere. Kun den sidste klasse kendes i Norden under navnet legere.

Rettelser og tilföjelser

til

«navnets magt».

Af Kristoffer Nyrop.

S. 123. «Blod eller börster må ikke nævnes, medens man slagter en gris, ti så får man ikke blodet af den» (*Skattegraveren* 1887, I, nr. 167).

S. 128. «Om julen må hundene kun holdes i lænke og ikke nævnes ved deres navn. Man må om julen heller ikke tale om rotter og mus, ræve og lignende dyr, så får man mange af dem næste år» (*Skattegraveren* 1887, I, nr. 170).

S. 134. «Når man taler vakkert til björnen og kalder ham «bedstefader», så gör han ingen fortræd» (LANDSTAD, *Norske folkeviser* s. 338).

S. 134. «Hulder og huldrefolk omtales her på vestkanten sjældent; derimod hedder det næsten altid «slige folk» eller «underjordiske», og derunder indbefattes både hvad der ellers kaldes således og Huldrefolket» (*Paa Sætren* af forfatteren til «Fra Havkanten»; *Norden* udg. af LIEBLEIN IV, 186). Smlg. hermed for Danmarks vedkommende: «Kærlingen er her [i et anført ordsprog] kun et mildere udtryk for heksen — man nævner ugærne den slags personer ved deres rette navn» (BONDESEN, *Æventyrets dyreverden* s. 76; smlg.s.144). Endvidere kan her måske også henvises til «goddreng», der tidligere brugtes som tilnavn til nissen; se KALKAR, *Ordbog til det ældre danske sprog* II, 61.

S. 138 (smlg. s. 140). I Frankrig kaldes fnat for *la charmante* (se JAUBERT, *Glossaire du centre* I, 232; smlg. *Mélusine* III, 312).

S. 139. «Il est aussi dangereux de parler de cornes (*kérata*). dont il faut même éviter d'articuler le nom ... ce nom seul est pour tous les Orientaux un outrage sanglant.... le mot de *kératas* (cornu) est l'insulte la plus grave qu'on puisse faire à un individu quelconque. Le nom de lièvre (*toauchan*) .... ne leur est pas moins odieux» (POUQUEVILLE, *Voyage dans la Grèce.* 1820. IV, 410).

S. 148. Frygten for at nævne de afdødes navne er også almindeligt udbredt på Nikobarøerne, som det fremgår af forskellige notitser i den af vor afdøde landsmand F. A. de ROEPSTORFF forfattede *Dictionary of the Nancowry dialect of the Niobarese language.* Edited by Mrs. de ROEPSTORFF. Calcutta 1884. S. 227 læses således: «By a strict rule which has all the sanction of Nicobar superstition, no man's name may be mentioned after his death! To such a length is this carried that when, as very frequently happens, the man rejoiced in the name of «Fowl», «Hat», «Fire», «Road» &c., in its Nicobarese equivalent, the use of these words is carefully eschewed for the future, not only as being the personal designation of the deceased, but even as the names of the commen things they represent; the words die out of the language, and either new vocables are coined to express the thing intended, or a substitute for the disused word is found in other Nicobarese dialects or in some foreign tongue. This extraordinary custom not only adds an element of instability to the language, but destroys the continuity of political life, and renders the record of past events precarions and vague, if not impossible». Af en note s. 256, anm. 3 sés det, at den døde omtales som «den ældre broder» eller blot som «han» *(anæh);* smlg. også s. 262. Nogle eksempler på forandringer i sprogets ordforråd fremkaldte af frygt for at nævne de afdødes navne anføres s. 275, note.

S. 158, l. 11: *ennemy* læs: *enemy.*

» l. 13: *gosseberry* læs: *gooseberry.*

» anm. 3. BEHAGEL læs: BEHAGHEL.

S. 159. Smlg. det i ældre dansk brugelige udråb «gontz blom», hvor det förste af ordene vistnok er en fordrejelse af gud (KALKAR, *Ordbog* II, 64).

S. 172. Til sammenligning kan anføres, at hos flere forfattere fra middelalderen *nominare* forekommer med betydning af *invocare*; f. eks.: »Non licet angelos nominare«. »Nulla mulier præsumat Minervam nominare« etc.; se nærmere CASPARI, *Homilia de sacrilegiis* s. 30.

S. 181, l. 9: Danske eksempler på at varulven bliver til menneske, når man nævner ordet varulv, findes i *Skattegraveren* 1887, I, nr. 14-15. Smlg. BONDESEN, *Æventyrets dyreverden* s. 172-174.

S. 183. Pastor F. THURA, der 1792 blev præst i Gjern og Skanderup, omtaler i kirkebogen, at der blandt andre mærkelige ting i Skanderup kirke også findes en messesærk af fin kammerdug, og at anledningen til denne gave skal være følgende: En fornem dame plagedes af stranguria eller dysüria [sic!]; den daværende præst skal da have tilrådet hende at befri sig derfra ved en mærkelig kur, som hun efter mundtlige krøniker skal have udført. Hun indfandt sig i sin karet ved S.kirke uden at have andre klæder på end en kappe; denne gav hun tjeneren, lod ham stå i våbenhuset og gik nøgen ind i kirken; løb derpå tre gange op til alteret, slog i det og råbte hver gang: »Jeg pisser i min seng«. Ved denne karikaturbøn skal hun straks være blevet helbredet og til bevis herpå have skænket den omtalte kammerdugssærk. Pastor Grönbæk og hans kone og flere gamle folk her i menigheden har fortalt mig det. Det skal være sket i en præsts tid, som almuen kaldte hr. Peiter. (Meddelt mig af dr. phil. HENRY PETERSEN.)

S. 196, anm. 3. Smlg. »Lille Hans« som navn på det ufødte barn (KALKAR, *Ordbog* II, 162).

